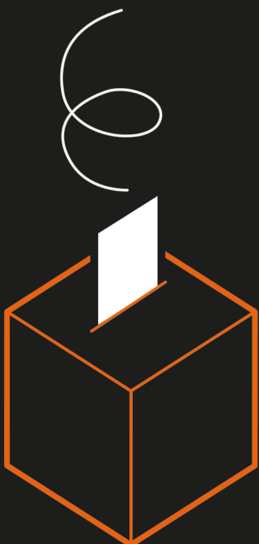

Sami Borg &
Kari Koljonen

KÄYTTÖ-LIITTYMÄ VAALEIHIN

Tutkimus vaalikoneista kansalaisten, ehdokkaiden ja journalismin näkökulmista

TAMPERE UNIVERSITY PRESS

Käyttöliittymä vaaleihin

Sami Borg & Kari Koljonen

Käyttöliittymä vaaleihin

Tutkimus vaalikoneista kansalaisten, ehdokkaiden ja journalismin näkökulmista

TAMPERE UNIVERSITY PRESS
http://www.tuni.fi/tup

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Kannen suunnittelu
Miika Immonen

Typografia ja taitto
Sirpa Randell

ISBN 978-952-359-027-4 (painettu, nid.)
ISBN 978-952-359-026-7 (pdf)

Kustantaja: Tampere University Press, Tampere, Suomi
Valmistaja: BoD – Books on Demand, Norderstedt, Saksa

Sisällys

Kuviot ja taulukot

Kaaviot

Kuvat

Taulukot

Liitetaulukot

Esipuhe

Vaalikoneet 2020 -tutkimushanke sai alkunsa keväällä 2017 Helsingin Sanomain säätiölle osoitetusta rahoitushakemuksesta. Ideana oli tehdä aidosti monitieteistä tutkimusta politiikan ja journalismin tutkimusalojen kesken. Vaalikonejournalismia tutkittaisiin media- ja haastatteluaineistoin, kun taas suhtautumista vaalikoneisiin ja niiden käyttöä analysoitaisiin kyselyaineistoin. Kiitämme Helsingin Sanomain Säätiötä tutkimuksemme mahdollistamisesta.

Tämän kirjan kirjoittajien lisäksi hankkeeseen on osallistunut kiinteästi hakemusvaiheesta alkaen Esa Reunanen tutkimuskeskus COMETista. Hän osallistui kaikkiin hankekokouksiin ja -tilaisuuksiin ja kommentoi kirjan kaikkia lukuja. Esa vaikutti monin tavoin tutkimuksen sisältöön ja toteutukseen koko hankkeen aikana. Syvä kiitos.

Lisäksi kiitämme muita henkilöitä, jotka auttoivat työllään merkittävästi tutkimustamme. Heli Heino kokosi ja koodasi vaalikone- ja media-aineistoja. Nelli Leinonen keräsi hankkeen palkkaamana graduunsa haastatteluaineiston pirkanmaalaisista kansanedustajaehdokkaista. Josefina Sipinen vastasi hankkeen kotisivujen (vaalikoneet2020.fi) graafisesta ilmeestä ja teknisestä toteutuksesta. Pentti Kiljunen Yhdyskuntatutkimus Oy:stä laati kirjan ja hankkeen verkkosivujen graafiset esitykset. Suuri kiitos Teille kaikille.

Kirjan lukujen kirjoittaminen toteutettiin siten, että kullekin luvulle sovittiin vastuukirjoittaja, jonka tekstejä muut kommentoivat. Sami Borgin päävastuulla olivat luvut 1, 2, 6, 7 ja 8 ja Kari Koljosen päävas-

tuulla luvut 3, 4 ja 5. Kirjan johtopäätösluku kirjoitettiin yhdessä. Tutkimushankkeen aineistoista tullaan tuottamaan myös muita julkaisuja.

Tutkimus on toteutettu Tampereen yliopistossa. Kari Koljonen ja Esa Reunanen työskentelevät yliopiston viestintätieteiden tiedekunnassa Journalismin, viestinnän ja median tutkimuskeskus COMETissa ja Sami Borg yliopiston johtamisen ja talouden tiedekunnassa politiikan tutkimuksen oppiaineessa. Hankkeen kyselyaineistot arkistoidaan Yhteiskuntatieteelliseen tietoarkistoon.

Lopuksi kiitämme kustantajan käyttämiä vertaisarvioitsijoita arvokkaista kommenteista kirjamme käsikirjoitukseen.

Tampereella 31.8.2020

Sami Borg ja Kari Koljonen

1
Johdanto

Tämä tutkimus kohdistuu laaja-alaisesti vaalikoneisiin ja niiden käyttöön Suomen vaaleissa. Tarkoitamme vaalikoneilla internetissä toimivia sovelluksia, jotka tarjoavat kansalaisille mahdollisuuden verrata pelillisesti omia mielipiteitään vaaleissa tarjolla oleviin vaihtoehtoihin: ehdokkaiden ja puolueiden mielipiteisiin sekä muihin ominaisuuksiin. Journalistiselta kannalta vaalikoneet ovat sisältötyyppi, jonka avulla käyttäjälle voidaan tarjota mahdollisuus tutustua suureen määrään vaalitietoa hänelle itselleen merkityksellisistä näkökulmista (Upola 2018, 97). Erityisesti tutkimme ja vertailemme vaalikoneiden käyttöä vuoden 2018 presidentinvaalissa ja vuoden 2019 eduskuntavaaleissa. Lisäksi analysoimme vaalikoneiden käyttöä ja merkitystä jonkin verran myös muissa vaalityypeissä. Olemme kiinnostuneita kaikista vaalikoneita käyttävistä tahoista: valitsijoista, ehdokkaista ja mediasta. Tutkimme perustavia kysymyksiä vaalikoneiden käytön määrästä ja laadusta, vaalikoneiden yleisestä merkityksestä sekä vaikutuksesta äänestämiseen. Tutkimus kohdentuu huomattavassa määrin myös vaalikonejournalismiin, mikä on uusi avaus alan tutkimuksessa.[1]

[1] Tässä tutkimuksessa käytämme vaalikonejournalismi-sanaa sekä laajassa että suppeassa merkityksessä. Suppeassa merkityksessä siihen sisältyvät vaalikoneita koskevat tai niiden tuottamaan dataan perustuvat journalistiset jutut. Laajassa merkityksessä vaalikonejournalismiin sisältyvät myös itse vaalikoneet. Vaalikone on yksi journalistinen ilmaisumuoto muiden joukossa. Sen kysymysvalinnat, toiminta-algoritmit ja ulkoasulliset valinnat perustuvat journalistiseen harkintaan, ja se on myös hyvä esimerkki journalismin vuorovaikutteisista ja pelillisistä mahdollisuuksista. Vaalikonejournalismi-sanan käsitteellinen ala käy ilmi kulloisestakin asiayhteydestä.

Tutkimuksen aineistopohja on monipuolinen. Useiden hanketta varten kerättyjen valitsijakyselyjen lisäksi hyödynnämme tutkimusaineistona itse vaalikoneita, vaalikoneisiin liittyviä uutisia, sekä vaaliehdokkaiden, kampanjavastaavien ja vaalikoneiden tekijöiden haastatteluja. Näin pyrimme luomaan ajantasaisen ja kattavan kokonaiskuvan vaalikoneiden nykyisestä asemasta ja merkityksestä suomalaisessa poliittisessa järjestelmässä ja viestintäkentässä. Tutkimuksen lopuksi pohdimme myös suomalaisten vaalikoneiden kehittämismahdollisuuksia.

Vaalikoneet ja äänestäminen tutkimuksen kohteina

Ensimmäisen suomalaisen vaalikoneen toteutti Yleisradio Erkki Vihtosen johdolla jo vuoden 1996 europarlamenttivaaleihin. Mallina oli tuolloin CNN:n interaktiivinen kysely, joka sisälsi keskeisiä presidentinvaalien mielipidekysymyksiä (ks. Vihtonen 2007, 29). Ylen pilotin jälkeen muut mediat seurasivat ideaa nopeasti. Vuoden 1999 eduskuntavaaleissa palveluntarjoajiin liittyi Helsingin Sanomat, ja vuoden 2000 presidentinvaaleissa ja kuntavaaleissa mukana oli jo kymmenkunta muuta viestintä (Suojanen 2007, 15–16).[2] Suomessa suosituimmat vaalikoneet ovatkin olleet alun pitäen poikkeuksetta medioiden tuottamia.

Vaalikoneiden kansainvälinen historia ulottuu vain vähän suomalaisia vaalikoneita pidemmälle. Alan tutkimuksessa on nostettu varhaisimmaksi esimerkiksi Alankomaiden StemWijzer-sovellus. Se toteutettiin valtakunnallisena verkkoversiona vasta vuonna 1998, mutta luotiin printtiversiona jo 1980-luvun loppupuolella (Rosema, Anderson & Walgrave 2014, 240; Garzia & Marschall 2012, 205).

Käytetyin englanninkielinen yleistermi vaalikoneille on *Voting Advice Application*, lyhennettynä VAA. Kansainvälinen VAA-tut-

---

[2] Suomalaisten vaalikoneiden alkutaival ja 2000-luvun alkupuoliskon tilanne on kuvattu seikkaperäisesti *Vallaton vaalikone* -kirjan historiakatsauksessa (Suojanen 2007).

kimus koskee pääosin puolueiden eroja esille tuovia vaalikoneita. Kansainvälisesti vaalikonetutkimusta on harjoitettu melko aktiivisesti 2000-luvulta lähtien. Politiikan tutkimuksen alalla aiheesta on järjestetty jo itsenäisiä, vain tähän teemaan keskittyviä kansainvälisiä seminaareja, ja alan tutkijaverkostolla on oma verkkosivusto (vaa-research.net). Laajasti ottaen vaalikonetutkimus kytkeytyy demokratian, internetin, vaalien ja poliittisen osallistumisen tutkimukseen, ja aihealue linkittyy myös mediatutkimukseen (ks. Alvarez, Levin, Trechsel & Vassil 2014). Eri maissa erityisesti vaalikoneista tehtyjen tutkimusten tyypillisiä teemoja ovat olleet vaalikoneiden sisällön valikointi ja sisällön laadunvarmistus, puoluejärjestelmien keskeisten jakolinjojen sisällyttäminen vaalikoneisiin, vaalikonesovellusten visuaalinen ilme ja graafiset toteutustavat, vaalikoneiden tulosten laskennan algoritmit sekä vaalikoneiden käyttötavat ja vaikutukset äänestämiseen (ks. esim. Vassil 2011). Sekä kansainväliset että kotimaiset aiemmat tutkimukset ovat painottuneet vaalikoneiden sisältöön ja toteuttamistapoihin sekä niiden käyttöön ja merkitykseen äänestyspäätöksissä. Median ja vaalien ehdokkaiden näkökulmaa vaalikoneisiin ei kuitenkaan ole toistaiseksi juuri huomioitu.

Vaalikoneet ja demokratia

Vaalikoneita voidaan tutkia useiden politiikan ja viestinnän tutkimuksen kannalta keskeisten demokratia- ja äänestysteorioiden näkökulmasta. Lisäksi niitä on tarpeen arvioida osana internetin luomia uusia yhteiskunnallisia osallistumismahdollisuuksia, jotka sisältävät pelillisiä elementtejä. Koska tutkimuksemme on monin osin kartoittava ja lähestymme vaalikoneita ja niiden käyttöä monitieteisesti, emme tavoittele analyyseillemme yhtenäistä teoreettista viitekehystä. Sen sijaan esittelemme seuraavaksi sellaisia vaaliviestintään, demokratiaan ja äänestämiseen liittyviä käsitteitä ja teorioita, jotka toimivat mielekkäi-

nä työkaluina analyyseillemme sekä peilauspintoina kootessamme ja arvioidessamme empiirisiä tutkimustuloksiamme.

Internet yhteiskunnallisena osallistumisalustana ei sinänsä liity mitenkään erityisesti vaaleihin, vaan se tarjoaa kansalaisille runsaasti mahdollisuuksia erilaisista demokratiakäsityksistä kumpuavaan poliittiseen osallistumiseen. Internetin alkuaikoina 1990-luvulla ja 2000-luvun alussa tutkimuskirjallisuudessa ja internetpalvelujen kehittämisessä puhuttiin paljon e-alkuliittein sähköisestä hallinnosta ja demokratiasta (*e-Government*, *e-Democracy*; ks. Chadwick 2006). Uusien sähköisten palvelujen ajateltiin luovan uudenlaista vuorovaikutusta hallinnon ja kansalaisten välille. Internetin ajateltiin tarjoavan lisää mahdollisuuksia edustuksellisen demokratian rinnalle kansalaislähtöiselle demokratialle ja ehkä myös suoralle demokratialle (mt.).

Vaikka internetin tiedonjakamis- ja verkostoitumismahdollisuudet ovat sittemmin edistäneet merkittävästi demokratisoitumista useissa maissa (Youmans & York 2012), ovat ne länsimaissa lähinnä vain täydentäneet perinteistä edustuksellista demokratiaa. Internet on toki lisännyt huomattavasti poliittisen viestinnän määrää ja erityisesti sosiaalinen media on muuttanut yhteiskunnallista ja poliittista viestintää vastavuoroisemmaksi. Internetistä ei kuitenkaan ole yleensä ottaen muodostunut merkittävää suoran poliittisen osallistumisen välinettä eikä kovinkaan selvästi myöskään tasa-arvoiseen kansalaiskeskusteluun perustuvaa, deliberatiivisen demokratian osallistumiskanavaa (Margolis 2007).

Edellä kuvattu kehitys pätee myös vaalikoneisiin. Vaalikoneet ovat median tuottama lisäpalvelu edustukselliselle vaalidemokratialle. Niiden avulla media toteuttaa demokraattista perustehtäväänsä vapaana tiedontuottajana, vallan vahtikoirana ja yleisöjään yhteiskunnalliseen osallistumiseen aktivoivana toimijana. Vaalikoneiden lisämauste on niiden pelillisyys (*gamification*). Tällä käsitteellä viitataan pelillisten elementtien tuomiseen sellaisiin konteksteihin, jotka eivät ole pelejä tai tyypillisiä pelillisiä toimintatiloja (Rodrigues, Oliveira & Rodrigues 2019). Vaalikoneet pelillistävät sekä vaaleja että journalismia.

Pelillisyyden luoman kiinnostuspotentiaalin lisäksi vaalikoneet tarjoavat medialle hyvin monipuolisia mahdollisuuksia demokratian edistämiseen. Vaalikoneiden laatimisvaiheessa media saattaa konsultoida yleisöjään vaalikoneiden aiheista ja kysymyksistä ja pyytää yleisöltään kysymysehdotuksia. Tällainen toimintatapa muistuttaa kansalaisjournalismia (ks. Ahva 2010), jonka peruslähtökohdat kytkeytyvät kansalaislähtöiseen, osallistuvaan demokratiakäsitykseen (Barber 1984).

Vaalikonekysymysten valmistuttua prosessin seuraava vaihe on ehdokkaiden tavoittaminen ja rekrytointi vaalikoneen vastaajiksi. Kaikkien ehdokkaiden tasaveroinen mahdollisuus osallistua vaalikoneisiin ja esillepääsy niiden kautta on jotakin, mihin media tuskin kykenee muussa vaalijournalismissaan. Vaalikoneiden avaaminen valitsijoille törmäyttää ehdokkaat ja vaalien äänioikeutetut. Suosittuina verkkopalveluina vaalikoneet saattavat vahvistaa yleisemminkin kansalaisten kiinnostusta yhteiskunnallisia asioita ja yhteiskunnallista vaikuttamista kohtaan. Näiltä osin vaalikoneet tukevat median perinteistä linkkifunktiota kansalaisten ja valtaapitävien välillä.

Journalistisesta näkökulmasta katsottuna vaalikoneilla on selkeimmät yhtymäkohdat klassisiin, yksilön vapauksia, yhteiskunnallista valveutuneisuutta ja aktiivista kansalaisosallistumista korostaviin, liberaaleihin demokratiateorioihin (ks. Setälä 2018). Vaalikoneissa median valta neljäntenä valtiomahtina rajoittuu kuitenkin vaalikoneiden sisältöön, rakenteisiin ja toimintaperiaatteisiin sekä siihen, millaisia uutisia vaalikoneista tehdään. Sen sijaan vaalikoneiden käyttö ja niiden tarjoamat tulokset eivät ole samalla tavalla median välittämiä ja tulkitsemia tietoja kuin median tavanomaiset uutiset (ks. verkon uusista juttutyypeistä Upola 2018).

Toisaalta vaalikoneiden laatiminen ei ole arvovapaata ja siksi vaalikoneiden merkityksestä demokratian edistämisen kannalta on esitetty kriittisiäkin huomioita. Jotkut tutkijat ovat sitä mieltä, että vaalikoneiden tapa typistää vaalit ja politiikka suppeaan joukkoon mielipidekysymyksiä ei anna oikeaa kuvaa sen paremmin vaaleista, demokratiasta kuin politiikastakaan. Fossen ja van den Brink (2015)

ovat puolestaan argumentoineet, etteivät mitkään vaalikoneet voi olla normatiivisesti neutraaleja eivätkä ne täten voi myöskään tarjota harhatonta ja varmasti oikeaa peilikuvaa vaalien tärkeimmistä kysymyksistä. Heidän mielestään vaalikoneita olisi peilikuvan sijasta tarkoituksenmukaisempaa ajatella yhtenä kuvakulmana kolmiulotteiseen pienoismalliin (ma., 342).

Demokratian ja tasa-arvon toteutumisen kannalta vaalikoneiden rakentamisen tärkein kysymys kuuluu, miten valita ja laatia vaalikoneisiin sellaiset kysymykset, jotka mittaavat ja tiivistävät merkityksellisimmin kansalaisten ja vaaleissa tarjolla olevien poliittisten puolueiden ja ehdokkaiden mielipideyhtenevyyttä. Tähän liittyviä olennaisia alakysymyksiä ovat, kuinka tasapainoisesti vaalikoneet sisältävät aiheita, jotka ovat merkityksellisiä vaaleissa kyseessä olevan poliittisen instituution tehtävien kannalta, kuinka tasapuolisesti kysymykset kohtelevat vaaleissa kilpailevia poliittisia ryhmittymiä tai henkilöitä, miten mielipideyhtenevyyden laskenta toteutetaan optimaalisesti ja kuinka kiinnostaviksi vaalikoneet saadaan aktivoimisnäkökulman kannalta (Fossen & van den Brink 2015; Van Camp; Lefevere & Walgrave 2014; Baka, Figgou & Triga 2012; Gemensis 2013; Louwerse & Rosema 2014). Nämä tavoitteet eivät ole riippumattomia toisistaan. Esimerkiksi hyvin monilla eri aiheita käsittelevillä kysymyksillä saatettaisiin periaatteessa saavuttaa kiitettävä aihekattavuus, mutta tällaiset vaalikoneet olisivat luultavasti kaikille käyttäjäryhmille liian raskaita käyttää ja kiinnostavuus kärsisi.

Vaalikoneiden teemavalintojen tasapainoisuuteen liittyy kiinteästi kysymys politiikassa kulloinkin esillä olevasta asialistasta. Puhutaan myös agendasta tai päiväjärjestyksestä. Poliittista viestintää koskevan agenda setting -teorian mukaan medialla on keskeinen rooli politiikan päiväjärjestyksen muodostumisessa (McCombs & Shaw 1972; Van Aelst & Walgrave 2011; Vesa, Blomberg & Kroll 2015; Walgrave & Van Aelst 2016). On mahdollista, että vaalikoneillakin on tässä suhteessa jotakin merkitystä. Ainakin periaatteessa on mahdollista, että jokin

teema painottuu julkisessa keskustelussa ja vaalien äänestyspäätöksissä erityisesti siksi, että aihe on ollut runsaasti esillä myös vaalikoneissa.

Vaalikoneiden vaikutusta yhteiskunnallisen keskustelun ja poliittisen päätöksenteon asialistaan on kuitenkin hyvin vaikeaa, ellei mahdotonta, osoittaa yksityiskohtaisesti. Tästä huolimatta vaalikoneiden merkitystä yhteiskunnallisen agendan muodostumisen kannalta voidaan tutkia useista kiinnostavista näkökulmista.

Demokratian yleisen toimivuuden kannalta on tarkoituksenmukaista arvioida vaalikoneisiin valittujen kysymysten sekä niiden aiheiden kattavuutta ja tasapainoisuutta vaalien kohteena olevan poliittisen instituution tehtävien kannalta. Lisäksi voidaan analysoida sitä, miten eri medioiden vaalikoneiden sisällöt ja vaalikoneiden tietoihin perustuva journalismi suhteutuvat toisiinsa. Tässä vaalikoneita on kiinnostavaa tarkastella laajemmin osana politiikan journalismia ja osana medioiden välisen agendan muodostumista (Danielian & Reese 1989; Atwater, Fico & Pizante 1987).

Vaalikoneet, edustus ja äänestäminen

Vaalien ja äänestämisen tutkimuksen näkökulmasta vaalikonetutkimus ja siihen kytkeytyvä mielipiteiden vastaavuusnäkökulma (*matching*) kiinnittyvät erityisesti kahteen laajaan teoreettiseen keskusteluun. Näistä ensimmäinen liittyy vaaleissa toteutuvaan poliittiseen edustukseen ja sen taustalla oleviin edustusteorioihin ja toinen äänestyspäätöksiä selittäviin päätös- ja äänestysteorioihin.

Edustusteorioiden yksi pääkysymys koskee vapaata ja sidottua mandaattia. Vapaan mandaatin perusajatus on, että edustajat toimivat edustajantehtävässään itsenäisesti vailla sidoksia minkäänlaisiin erityisintresseihin. Sidotun mandaatin pääajatus on puolestaan se, että edustajan tulee toimia tehtävässään pitkälti valitsijakuntansa ja taustallaan olevien intressiryhmien tavoitteiden ja ohjeiden mukaan. (Pitkin 1967; Bengtsson & Wass 2009.)

Varsinkin sidotun mandaatin näkökulmasta ehdokkaiden vaalikonevastaukset voidaan mieltää heidän poliittisiksi sitoumuksikseen. Toisaalta ehdokkaiden vastauksia vaalikoneisiin ei voitane ainakaan poikkeuksetta pitää heidän poliittisina tavoitteinaan tai vaalilupauksinaan, koska vaalikoneisiin vastataan niiden tekijöiden määrittelemin ehdoin. Sen paremmin ehdokkaat itse kuin vaalikoneetkaan eivät myöskään eksplisiittisesti väitä, että vaalikonevastaukset olisivat ehdokasta poliittisesti sitovia. Vastaukset ja niiden perustelut ovat ehdokkaan omia mielipiteitä, ja luultavasti myös valitsijat ymmärtävät, etteivät ehdokkaiden ja puolueiden kannat yhteiskunnallisiin kysymyksiin rakennu tyhjentävästi vaalikonekysymysten kautta. Vaikka vaalikonevastausten sitovuudesta keskustellaan silloin tällöin vaalilupauksina eli sidotun mandaatin viitekehyksessä, käytännössä vapaan mandaatin mukainen lähestymistapa lienee silti perustellumpi tapa arvioida vaalikonevastausten poliittista sitovuutta.

Oma tutkimuksemme ei painotu edustuskäsityksiin, mutta tarkastelemme vaalikoneita myös hieman niiden näkökulmasta. Kannaltamme käyttökelpoisin edustusteorioihin liittyvä periaate on niin kutsuttu edustuksen peilikuvamalli (Pitkin 1967; Urbinati 2006). Se koskee edustajien ja edustettavien välistä henkilöedustavuutta ja tätä kautta myös mielipide-edustavuutta. Henkilöedustavuudella tarkoitetaan tavanomaisesti sitä, että edustaja kuuluu valitsijansa kanssa samaan tai samoihin sosiodemografisiin väestöryhmiin ja että itse edustuslaitos vastaa koostumukseltaan vaalien valitsijakunnan koostumusta sukupuolen, ikäryhmien ja muiden sosiodemografisten ryhmien mukaan. Esimerkiksi Suomen eduskuntavaaleissa vaalipiirien paikkajako ja vaalien toimittaminen vaalipiireittäin takaavat sen, että eduskunta on alueellisesti edustava suhteessa maan väestön asuinalueisiin.

Peilikuvamalli kytkeytyy mielipide-edustavuuteen välillisesti siten, että eri väestöryhmien tasapainoisen edustuksen voidaan ajatella lisäävän todennäköisyyttä siihen, että eri ryhmien tärkeinä pitävät asiat tulevat riittävässä määrin ja tasapainoisesti edustetuiksi (ks. Bengtsson & Wass 2009). Toisaalta on esitetty, että ihmiset kuuluvat eri tavoin niin

moniin väestöryhmiin, ettei mielipide-edustavuuden toteutumista henkilöedustavuuden kautta voida läheskään kaikissa tilanteissa pitää kovin todennäköisenä (Brown 2006).

Tässä kirjassa puhumme peilikuvamallista pelkistetysti viittaamalla sillä erityisesti vaalikoneita käyttävien valitsijoiden ja vaalikoneissa tarjolla olevien ehdokkaiden mielipideyhtenevyyteen. Keskitymme tarkasteluissamme vaalikoneiden sisältöön ja käyttöön, emmekä juurikaan avaa analyyseissämme keskustelua (valituksi tulevien) ehdokkaiden esittämien vaalikonemielipiteiden mukaisen politiikan toteutumisesta. Aiemmissa peilikuvamallia hyödyntäneissä suomalaisissa tutkimuksissa henkilö- ja mielipide-edustavuutta on tutkittu hyvin yleisellä tasolla väestöryhmittäin, esimerkiksi poliittisten edustuselinten jäsenten mielipiteiden ja sosiodemografisen koostumuksen näkökulmasta (Pikkala, Pekola-Sjöblom & Piipponen 2013; Borg 1998). Tällöin näkökulma on jäänyt melko kauaksi vaalikoneiden käytön tuottamasta suhteellisen tarkasta mielipidevastaavuudesta vaalien yksittäisten ehdokkaiden ja valitsijoiden välillä.

Edustukseen ja edustavuuteen liittyvän viitekehyksen ohella vaalikoneita ja niiden käyttöä kannattaa tarkastella toisen laajan kysymyksen, nimittäin vaalien äänestyspäätösten tekemisen kannalta. Kyse on niin osallistumispäätöksestä vaaleihin kuin myös puolueen ja ehdokkaan valintaa koskevista päätöksistä. Valintapäätöksiä koskevat teoreettiset näkökohdat linkittyvät yleisellä tasolla selvimmin klassisiin demokratiateorioihin, joissa demokratian ideaalitoimijana esitetään yhteiskunnallisista asioista kiinnostunut ja perillä oleva sekä yhteiskunnalliseen toimintaan aktiivisesti osallistuva ja valintojaan harkitseva kansalainen.

Tältä osin tutkimuksellisesti kiinnostavaa ei ole pelkästään kuvatun idealisaation mukainen toiminta vaan mahdollisuus suhteuttaa muunlaisia käsityksiä ja toimintatapoja tähän ideaalimalliin. Kiinnostavaa voi esimerkiksi olla se, että vaalikoneen käyttäjä ei ole politiikasta erityisen kiinnostunut, perillä oleva, osallistuva tai harkitseva, mutta saa silti vaalikoneista aineksia äänestyspäätökselleen.

Erityisesti vaalikontekstissa oleellisia ovat myös erilaiset äänestysteoriat ja kysymykset informoiduista äänestyspäätöksistä, ja joiltakin osin myös niin sanotulle rationaaliselle äänestämiselle ominaiset tutkimusongelmat.

Koska tutkimuksemme on kokoava ja kartoittava, emme selitä kirjamme analyysiosissa kovinkaan yksityiskohtaisesti äänestämisen rationaalisuutta ja siihen mahdollisesti liittyviä harkintaprosesseja. Tätä keskustelua on jäsennetty jo seikkaperäisesti aikaisemmassa kotimaisessa vaalikonetutkimuksessa. Ruusuvirran (2012) mukaan presidentinvaalikontekstissa vaalikoneet auttavat etenkin politiikasta kiinnostumattomia muodostamaan preferenssejään. Toisaalta eduskuntavaalikontekstissa vaalikoneista näyttävät hyötyvän politiikasta eniten kiinnostuneet, kognitiivisesti mobilisoituneet äänestäjät (Mykkänen 2011).

Omassa tutkimuksessamme emme pyri selittämään puolue- ja ehdokaskannatusta tai sen vaihtelua vaalikoneilla ja niiden käytöllä. Sen sijaan arvioimme määrällisiä ja kuvailevia tutkimustuloksiamme yleisemmällä tasolla siltä osin, millä tavoin ja miksi eri valitsijaryhmät katsovat hyötyvänsä vaalikoneista tietolähteinä. Tässä yhteydessä on mahdollista viitata havaintoihin tiedon oikopolkujen merkityksestä erilaisten vaalien informaatiolähteiden käyttöä helpottavina tekijöinä (Lupia 1994), tai niin sanottuun vähäisen informaation rationaalisuuteen valintapäätöksiä avustavana strategiana (*low-information rationality*; Popkin 1991). Suomalaisessakin tutkimuksessa on havaittu, että vaalikoneita käytetään suuressa määrin heuristisina, äänestyspäätösten informaatiokustannuksia madaltavina apuvälineinä (Jaakola 2012). Oikopolku- ja heuristiikkakäsitteitä apuna käyttäen vaalikoneista voidaan keskustella joustavasti päätöksenteon reunaehtoja rajaavina ja päätösperusteita kokoavina työkaluina. Äänestyspäätösten tiedonhankintaan liittyvän vaivannäön vähentymistä tavoitteleville vaalikoneet saattavat tarjota paljonkin hyödyllistä tietoa siitä, keitä ehdokkaita tai millaisia ryhmittymiä käyttäjä haluaa tai ei missään tapauksessa halua äänestää.

Äänestysvalintoihin kohdistuvan kansainvälisen vaalikonetutkimuksen tyypillisin yleinen viitekehys on ollut asiaäänestäminen (*issue voting*). Tässä lähestymistavassa äänestysvalinnat nähdään ainakin jossain määrin tai hyvin vakiintuneista puoluesidoksista irtaantuneina päätöksinä (Evans 2004). Asiaäänestämiseen liittyvät selitysmallit lisäsivät amerikkalaisessa ja eurooppalaisessa politiikan tutkimuksessa suosiotaan jo 1980-luvulla ja varsinkin sen jälkeen, kun sekä kansallisissa että kansainvälisesti vertailevissa poliittisen osallistumisen tutkimuksissa oli osoitettu seuranta-aineistoin, että vakiintuneen puoluekannan omaavien kansalaisten osuus on vähenemässä merkittävästi. Vakiintunut puoluekanta juontuu psykologisin termein ilmaistuna puoluesamastumisesta. Äänestysvalintoja selittävän niin sanotun puoluesamastumismallin mukaan äänestysvalintoja ei pidä nähdä etupäässä politiikkavaihtoehtojen järkiperäiseen punnitsemiseen perustuvana toimintana. Puoluesamastumismallin mukaan (ks. Dalton 2016) valitsijat äänestävät vaaleissa yleensä sitä puoluetta, jota he katsovat kannattavansa ja siksi myös kokevat sen itselleen läheisimmäksi. Puoluesamastumiseen perustuva kannatus on usein pitkäkestoista ja siihen voi liittyä merkittävässä määrin tunnepohjaisia elementtejä.

Asiaäänestämisteorioiden perusidea on sitä vastoin se, että äänestäjät valitsevat vaaleissa itselleen sopivimman vaihtoehdon asiakysymysten nojalla. Äänestäjä tekee vaaleissa valintansa sillä perusteella, mikä tarjolla olevista vaihtoehdoista on hänelle läheisin vertailtaessa puolueen tai ehdokkaan kantoja omiin asiakysymyskantoihin. Läheisyyden ja preferenssien määrittämiseen on asiaäänestämisteorioissa kaksi pääkoulukuntaa. Anthony Downsin erittäin tunnetun rationaalisen valinnan teorian mukaan valitsija äänestää vaaleissa itselleen aatteellisesti läheisintä puoluetta, esimerkiksi vasemmisto–oikeisto-ulottuvuudella (Downs 1957; ks. myös Key 1966). Pelkistäen tätä ajatusta voidaan kutsua äänestämisen läheisyysteoriaksi (Paloheimo, Reunanen & Suhonen 2005). Downsilaisessa lähestymistavassa puolueidenkin on järkevää reagoida kilpailutilanteeseen. Taistellakseen menestyksekkäästi vaaleissa ne profiloituvat mieluusti politiikan asiakysymysten ja risti-

riitaulottuvuuksien keskialueelle. Tällöin äänestäjien mielipiteet saattavat vaihdella enemmän kuin puolueiden edustamat mielipiteet.

Toisen asiaäänestämisen koulukunnan mukaan äänestäjät eivät välttämättä aina valitse vaaleissa itselleen aatteellisesti läheisintä puoluetta. Joissakin tapauksissa jokin toinen puolue saattaa olla valitsijalle läheisempi yksittäisissä hänen korostamissaan asiakysymyksissä (Rabinowitch & MacDonald 1989). Tämän niin sanotun suuntateorian (*directional theory*) mukaan äänestäjä valitsee vaaleissa sen vaihtoehdon, joka vastaa parhaiten hänen mielipiteitään valinnan kannalta keskeisimmissä kysymyksissä (Paloheimo ym. 2005, 252–254; ks. myös Evans 2004, 92). Tämä puolue voi siis olla toinen kuin se, johon äänestäjä päätyisi punnitsemalla laajempaa joukkoa vaalien asiakysymyksiä.

Heikki Paloheimo on testannut mainittuja kahta teoriaa vuoden 2003 eduskuntavaalien vaalikonedatalla vertaamalla sitä kansallisen eduskuntavaalitutkimuksen valitsijakyselystä saatuihin tietoihin. Paloheimon havaintojen mukaan suuntateoria selitti vuoden 2003 eduskuntavaalien puoluevalintoja paremmin kuin läheisyysteoria. Erityisen hyvin suuntateoria selitti keskustaan, kristillisdemokraatteihin ja perussuomalaisiin kohdistuneita puoluevalintoja (Paloheimo ym. 2005, 270).

Asiaäänestämisteorioiden testaaminen ei ole suomalaisessa vaalijärjestelmässä kovinkaan helppoa, koska suomalainen äänestäjä valitsee vaaleissa samanaikaisesti ehdokkaan ja puolueen sekä oman ehdokkaan lukuisten ehdokkaiden joukosta. Tämä laajentaa huomattavasti valintoihin tosiasiallisesti vaikuttavien tekijöiden lukumäärää verrattuna esimerkiksi suljettua listavaalia hyödyntäviin maihin, joissa äänioikeutettu valitsee vaaleissa ainoastaan puolueen. Käytännössä suomalaisten äänestyspäätöksiin vaikuttavat ainakin yleinen kiinnittyminen vaalidemokratiaan, politiikan asiakysymyksiä koskevat arvioinnit, arviot ja mielikuvat ehdokkaista sekä arviot puolueista ja mahdollisesti myös pitkäkestoiset, vakiintuneet sidokset joihinkin puolueisiin.

Selitystekijöiden moninaisuuden vuoksi emme myöskään pyri tarkastelemaan tässä tutkimuksessa vaalikoneiden mahdollisia vaikutuk-

sia äänestämiseen tarkasti jonkin tietyn asiaäänestämismallin kannalta. Sen sijaan arvioimme eri väestöryhmien suhdetta vaalikoneisiin yleisemmin, erityisesti väestöryhmien puoluekiinnittyneisyydestä tarjolla olevien tietojen pohjalta. Onhan luontevaa ajatella, että vaalikoneiden suhteellinen vaikutus on todennäköisesti suurinta niissä ryhmissä, joiden kiinnittyminen politikkaan, puolueisiin ja ehdokkaisiin on suhteellisesti vähäisintä. Tällaisia väestöryhmiä ovat ainakin nuoret ja politiikasta vähiten kiinnostuneet kansalaiset.

Asiaäänestämiseen liittyvien viitekehysten lisäksi tässä yhteydessä on tarpeen käsitellä vielä kysymystä vaalikoneiden mahdollisesta vaikutuksesta vaalien äänestysaktiivisuuteen. Yleisemmin tämä teema koskee internetin vaikutusta kansalaisten poliittiseen osallistumiseen. Tässä keskustelussa yksi keskeinen aihe on ollut kysymys niin sanotuista digitaalisista kuiluista, joilla on viitattu internetin käytön eroihin globaalisti ja kansallisesti eri väestöryhmissä ja erityisesti poliittisen osallistumisen osalta vaikutuksiin, joita internetin käytöllä on eri väestöryhmien poliittiseen kiinnittymiseen (Norris 1999).

Klassista, liberaalia demokratiakäsitystä painottavasta näkökulmasta digitaalisten kuilujen kaventuminen on toivottavaa. Tältä osin tutkijoiden mielenkiinto on kohdistunut muutamaan erityiskysymykseen ja niihin liittyviin olettamuksiin. Mobilisaatiohypoteesin mukaan internetin käytöllä voisi olla aktivoivaa vaikutusta etenkin sellaisiin valitsijoihin, jotka eivät yleensä juurikaan osallistu politiikkaan tai ole siitä kiinnostuneita. Toisen digitaalisiin kuiluihin liittyvän pääolettamuksen mukaan internetin käyttö ja siihen liittyvät erot saattavat toisaalta pikemminkin vahvistaa kuin tasata resurssi- ja osallistumiseroja eri poliittisten ryhmien ja väestöryhmien välillä. (Mt.)

Norrisin tutkimuksen kanssa lähes samaan aikaan julkaistiin toinen tutkimus, joka koski internetin käytön vaikutuksia nimenomaan vaaliviestinnässä. Michael Margolisin ja David Resnickin kirja politiikan kybervallankumouksesta (2000) käsittelee vaalikontekstissa samoja peruskysymyksiä: tasaako internetin vaaliviestintä osallistumiseroja vai vahvistaako se niitä lisäämällä väestöryhmien kiinnittymiseroja tai

esimerkiksi heijastamalla samoja kilpailevien poliittisten ryhmien resurssieroja, jotka koskevat kampanjointia perinteisessä mediassa.

Suomessa Norrisin sekä Margolisin ja Resnickin hypoteesejä on testannut varsinkin Kim Strandberg, ja vaalikoneet ovat olleet mukana hänen tutkimuksissaan. Strandbergin omien tutkimusaineistojen sekä kansallisten eduskuntavaalitutkimusten data-aineistojen perusteella on ilmeistä, että sekä eduskuntavaalien äänioikeutetut että niiden ehdokkaat käyttävät vaali vaalilta yhä enemmän internetiä ja sosiaalista mediaa vaalien yhteydessä erilaisiin käyttötarkoituksiin, ja havainto koskee varsinkin vaalikoneiden käyttöä. Vuoden 2019 eduskuntavaaleista tehtyyn kansalliseen vaalitutkimukseen sisältyvä artikkeli (Strandberg & Borg 2020) käsitteli eduskuntavaaleja 2003–2019 osoittaen, että mobilisaatiohypoteesi sai tukea nimenomaan vaalikoneiden osalta nuorten kohdalla. Osa internetin ja sosiaalisen median käytön yleistymisestä oli kuitenkin edesauttanut vakiintuneimpia puolueita ja tunnetuimpia ehdokkaita, eli internetin käytön yleistyminen vaalien yhteydessä ei ollut kaikilta osin tasannut puolueiden ja ehdokkaiden osallistumisresursseja.

Suomi innostuksen ja tutkimuksen eturintamassa

Vaalien ehdokkaiden mielipiteitä kartoittavilla ja viestivillä vaalikoneilla on Suomessa jo yli 20 vuoden historia. Kansainvälisesti vertaillen olemme kulkeneet kehityksen eturintamassa. Ehdokaskeskeisen vaalijärjestelmänsä vuoksi Suomi on vaalikoneiden määrän, laadun ja käyttömäärien erityistapaus – jonkinlainen vaalikonesovellusten luvattu maa.

Suomalaiset ehdokasvaalikoneet toimivat siten, että vaalien valitsijat vastaavat verkossa samoihin mielipidekysymyksiin, joihin ehdokkaat ovat jo aiemmin vastanneet. Yleensä kysymyksiä on noin 20–30. Tavallisimmin ne ovat väittämiä, joihin otetaan kantaa Likert-asteikollisella, neljästä viiteen mielipidevaihtoehtoa sisältävällä skaalalla

(täysin samaa mieltä, jokseenkin samaa mieltä, jokseenkin eri mieltä, täysin eri meiltä). Jotkin vaalikoneet hyödyntävät vastausvaihtoehdoissa myös niin sanottua liukuskaalaa, jossa vastaaja voi asettaa mielipiteensä vapaasti mihin tahansa vastausjanan kohtaan.

Useissa suomalaisissa vaalikoneissa ehdokkailla on myös mahdollisuus perustella vaihtoehtovastauksensa omin sanoin. Vaalikoneen tekijöiden koottua vastaukset ehdokkailta palvelu avataan verkossa valitsijoiden avoimeen käyttöön hyvissä ajoin ennen vaaleja. Vaalikone osoittaa käyttäjälleen hänen omia mielipiteitään lähimpänä olevia ehdokkaita ja puolueita, ja saattaa myös tarjota jotakin lisätietoa ehdokkaista ja puolueista.

Nyt toteutettava tutkimus ei ole ensimmäinen laaja analyysi suomalaisista vaalikoneista. Maria Suojasen ja Jarno Talposen toimittama kokoomateos *Vallaton vaalikone* (2007) julkaistiin hieman yli kymmenen vuotta sitten. Sen päätelmät perustuivat keskimäärin 2000-luvun puolivälin tilanteeseen. Myös esimerkiksi Juri Mykkänen, Outi Ruusuvirta ja Jenni Haukio ovat toteuttaneet aihepiiristä useita suppeampia akateemisia tutkimuksia (Mykkänen 2011; Mykkänen & Moring 2012; Ruusuvirta 2010 ja 2012; Wagner & Ruusuvirta 2012; Haukio & Suojanen 2004; Haukio 2012). Aiemmissa suomalaisissa tutkimuksissa on analysoitu vaalikoneiden vaikutuksia muun muassa siltä kannalta, missä määrin tiedot puolueiden tai ehdokkaiden kannoista lisäävät rationaalista päätöksentekoa äänestysvalinnoissa (esim. Mykkänen 2011 ja 2012). Suomalaisten vaalikoneiden käyttöä on tiedusteltu aiemmin laajimmin Tom Moringin ja TNS Gallupin keräämissä eduskuntavaalien seurantakyselyissä (ks. liite 1).

Alankomaat ja Suomi ovat äänioikeutettujen määrään suhteutettujen käyttäjämäärien perusteella vaalikoneiden käytön kärkimaita maailmassa. Tosin kansainväliset vertailutiedot vaalikoneiden käytöstä eri maissa eivät ole täysin luotettavia suosiomittareiden erilaisuuden vuoksi. Osa tiedoista perustuu valtakunnallisiin valitsijakyselyihin ja osa vaalikonesovellusten käyttömääriin sivuvierailujen ja -latausten perusteella.

Suomessa vaalikoneet ovat joka tapauksessa nousseet viimeistään vuonna 2000 alkaneen vuosikymmenen loppupuoliskolla nuorten (alle 35-vuotiaiden) hyödyllisimmäksi tietolähteeksi yleisissä vaaleissa. Jo vuoden 2007 eduskuntavaaleissa noin 30–40 prosenttia tämän ikäisistä vastaajista katsoi saaneensa vaalikoneista erittäin tai melko paljon tukea vaalien äänestyspäätökselleen eri vaalityypeissä (Mykkänen 2011, 18). Tämän jälkeen vaalikoneiden merkitys varsinkin nuorille suomalaisäänestäjille on yhä kasvanut. Vuoden 2015 eduskuntavaaleissa alle 25-vuotiaista äänestäjistä useampi kuin joka toinen katsoi vaalikoneiden vaikuttaneen paljon tai ratkaisevasti omaan ehdokasvalintaan (Borg 2015, 37–38).

Suomalaisen vaalikonetutkimuksen kansainvälistä kiinnostavuutta vahvistaa se, että maamme vaalijärjestelmä tarjoaa poikkeuksellisen kiinnostavan asetelman vaalien ehdokasvalintojen tietolähteiden ja äänestysperusteiden analysointiin. Meillä vaalikoneiden merkitys varsinkin nuorten ja nuorten keski-ikäisten äänestyspäätöksiin on nykyisin jo niin merkittävä, että vaalikoneen käytön vaikutuksia on mahdollista tutkia melko luotettavasti suhteessa muihin äänestyspäätösten tietolähteisiin. Keskeisin syy vaalikoneiden suosioon Suomessa lienee se, että avoimessa listavaalijärjestelmässämme valitsija ei voi äänestää pelkästään puoluetta vaan hänen on valittava ehdokas. Vaalikoneiden hyödyt lienevät suurimpia silloin, kun vaaleissa on äänestettävä hyvin suuresta määrästä vaihtoehtoja, kuten Suomessa.

Kaikkiaan vaalikoneista on muodostunut parin viime vuosikymmenen aikana keskeinen osa suomalaista vaalijulkisuutta. Samalla vaalikoneet ovat kehittyneet entistä havainnollisemmiksi, kun niiden teknisiä ominaisuuksia ja käyttöliittymiä on kehitetty käyttäjäystävällisemmiksi. Suurten mediatalojen, kuten Helsingin Sanomien, Yleisradion ja MTV:n vaalikoneet ovat vakiintuneet suosituimmiksi. Yksittäisissä vaaleissamme on saattanut olla tarjolla jopa useita kymmeniä vaalikoneita, ja tekijöiden joukkoon on liittynyt median lisäksi etenkin kansalaisjärjestöjä, jotka ovat huomanneet vaalikoneet hyväksi tavaksi tuoda esiin omaa agendaansa.

Tutkimushanke sekä päätavoitteet ja -kysymykset

Nyt raportoitava Vaalikoneet 2020 -tutkimushanke ei kytkeydy kovinkaan suoraan aikaisempaan kansainväliseen ja kotimaiseen tutkimukseen, vaikka siinä käsitellään osin samoja teemoja kuin sitä edeltäneissä tutkimuksissa. Monien uusien näkökulmiensa vuoksi tutkimus on suuressa määrin kartoittava. Tavoitteena on luoda Suomen tilanteesta ajantasainen kokonaiskuva, joka yhdistää politiikan ja journalismin tutkimuksen näkökulmia. Tällä tavoin tutkimus vastaa kysymyksiin siitä, millainen merkitys vaalikoneilla on vaalien valitsijoille ja ehdokkaille sekä vaaleista viestivälle medialle.

Yleiskuvan luomiseksi on hedelmällistä tutkia vaalikoneita valintaolosuhteiltaan selvästi toisistaan poikkeavissa vaaleissa. Presidentinvaali ja eduskuntavaalit tarjoavat äänioikeutetuille toisistaan olennaisesti poikkeavat mediaympäristöt sekä erilaiset valintatilanteet. Suomen presidentinvaalit ovat muodostuneet suoran kansanvaalin myötä, vuodesta 1994 alkaen, varsin ehdokaskeskeisiksi. Äänestäjät valitsevat ehdokkaansa yhä useammin omasta puoluekannastaan riippumatta, mikä kävi ilmi etenkin vuoden 2018 vaalissa. Kokoomustaustainen mutta sitoutumattoman valitsijayhdistyksen ehdokkaana ollut Sauli Niinistö valittiin jatkokaudelle jo ensimmäisessä vaalissa 62,6 prosentin ääniosuudella.

Eduskuntavaaleissa puoluesidonnainen äänestäminen on yleisempää, mutta siitä huolimatta moni äänestäjä, noin joka toinen, painottaa omassa äänestyspäätöksessään enemmän ehdokasta kuin puoluetta. Tämä käy ilmi kansallisista eduskuntavaalitutkimuksista, joita vaalitutkimuskonsortio on toteuttanut säännöllisesti vuoden 2003 eduskuntavaaleista lukien. Asiaa koskevat trenditiedot löytyvät demokratiaindikaattoreista, jotka on koottu verkkosivustolle vaalitutkimus.fi (ks. myös Borg 2015, 30–32).

Tutkimuksemme analysoi vaalikoneiden määrää, levinneisyyttä, sisältöjä, käyttöä ja käytön vaikutuksia. Hanketta varten koottiin runsaasti uusia tutkimusaineistoja sekä vuoden 2018 presidentinvaalista

että vuoden 2019 eduskuntavaaleista. Vaalikoneiden käytön ja niihin suhtautumisen ohella tutkimus analysoi erityisesti myös median tapoja käyttää vaalikoneita uutis- ja vaalijournalismissa. Täten tutkittavia kohderyhmiä ovat vaalien valitsijoiden ja ehdokkaiden lisäksi vaalikoneiden tuottajat sekä vaalikoneita uutistyössään hyödyntävät toimittajat. Seuraavaksi hankkeen tutkimuskysymyksiä tarkastellaan ensin vaalikoneiden tuotannon ja vaalikonejournalismin kannalta, ja sen jälkeen vaalikoneiden käyttäjien ja käyttötapojen näkökulmasta.

Vaalikoneiden tuottamiseen ja vaalikonejournalismiin liittyvät pääkysymykset

Vaalikoneiden tuotantoa koskevassa tutkimusosiossa vaalikoneita tarkastellaan niiden sisällön sekä politiikan julkisuuden ja journalistisen työn näkökulmista. Sisältöjen osalta huomio kiinnittyy vaalikoneiden tasapuolisuuteen ja tasapainoisuuteen suhteessa vaalien kohteena olevan instituution tehtäviin. Lisäksi vaalikoneita ja niiden kysymyksiä arvioidaan tasa-arvoisen poliittisen kamppailun näkökulmasta esimerkiksi ehdokkaiden näkyvyyden osalta.

Politiikan julkisuuden näkökulmasta vaalikoneiden merkitystä arvioidaan vaalien asialistan muotoutumisen kannalta. Huomio kohdentuu käytäntöihin, joilla vaalikoneiden teemat valitaan ja muotoillaan. Lisäksi analysoidaan vaalikoneissa käsiteltyjen teemojen näkyvyyttä yleensä vaalien mediajulkisuudessa ja agendojen muodostumista medioiden välisenä toimintana.

Journalistisen työn näkökulmasta tutkitaan vaalikoneiden journalismille tarjoamia mahdollisuuksia: millaisia juttuja vaalikoneiden tuottaman datan avulla tehdään tai voitaisiin tehdä ja miten vaalikoneiden tuottamaa dataa voidaan käyttää tietolähteenä pääasiassa muiden lähteiden varaan rakentuvissa jutuissa? Tässä vaalikonejournalismi kytkeytyy datajournalismiin ja sen piirissä kehiteltyihin journalistisiin

innovaatioihin, kuten erilaisiin tilastoaineistojen visualisointeihin (Uskali & Kuutti 2016).

Tuottajanäkökulman keskeisiä tutkimuskysymyksiä ja tutkimustehtäviä ovat:

Kuinka monet ja mitkä tahot tuottavat vaalikoneita Suomen yleisiin vaaleihin? Analyysin tulokset ovat hyödyllisiä keskusteltaessa ehdokasnäkökulmasta siitä, käykö vaalikoneiden suuri määrä ehdokkaille jo liian raskaaksi ja miten eri vaalikoneita tuottavat tahot mahdollisesti voisivat järkeistää toimintaansa ja tehdä yhteistyötä.

Millaisia tavoitteita uutismedian vaalikoneilla on, miten vaalikoneet on toteutettu ja miten niitä olisi mahdollista kehittää edelleen? Kysymystä selvitetään haastattelemalla vaalikoneiden tuottamisesta vastaavia henkilöitä eri mediaorganisaatioissa. Vuoden 2018 presidentinvaalikoneiden tuottajista haastateltiin kuuden organisaation edustajia. Vuoden 2019 eduskuntavaalien yhteydessä haastateltiin vaalikoneiden tuottamiseen osallistuneita henkilöitä viidestä mediaorganisaatiosta.

Millaisia journalistisia käyttömahdollisuuksia vaalikoneet ja niiden tuottama data tarjoavat? Kysymyksen selvittämiseksi haastattelimme vaalikoneista vastanneiden henkilöiden lisäksi sekä Yleisradiosta että Helsingin Sanomista politiikan toimittajia. Lisäksi Helsingin Sanomien, Ylen, MTV Uutisten ja Iltalehden verkkouutisista analysoitiin jutut, joissa jollain tavalla viitattiin vaalikoneisiin. Aineistot kerättiin sekä vuoden 2018 presidentinvaalin että vuoden 2019 eduskuntavaalien yhteydessä ensimmäisten vaalikoneiden aukeamisesta vaalipäivään saakka. Presidentinvaalia koskeva aineisto on kahden kuukauden ajanjaksolta (28.11.2017–28.1.2018) ja eduskuntavaaleja koskeva aineisto puolentoista kuukauden ajanjaksolta (1.3–14.4.2019).

Millainen merkitys vaalikoneilla on vaalijulkisuuden asialistan muotoutumisessa? Kysymyksen selvittämiseksi kuuden presidentinvaalikoneen (Yle, Helsingin Sanomat, Ilta-Sanomat, Iltalehti, MTV Uutiset, Uutissuomalainen) teemoja verrataan yhtäältä Helsingin Sanomien, Yleisradion, Iltalehden ja MTV:n verkkosivuilla julkaistuihin juttuihin vaalikoneista ja toisaalta samaisten medioiden juttuihin, joissa ylipään-

sä käsiteltiin vuoden 2018 presidentinvaalia. Vuoden 2019 eduskuntavaalien osalta analyysi rajoittuu keskeisten vaalikoneiden teemoihin, joita myös verrataan presidentinvaalista analysoitujen vaalikoneiden teemoihin.

Vaalikoneiden käyttäjiin ja käyttötapoihin liittyvät pääkysymykset

Vaalien valitsijoiden toimintaa ja käsityksiä tutkitaan strukturoiduin kyselyaineistoin, joiden perustiedot selostetaan jäljempänä. Kyselyissä päähuomio on valitsijoiden yleisessä suhtautumisessa vaalikoneisiin sekä siinä, miten he arvioivat vaalikoneiden vaikuttaneen omiin äänestysvalintoihinsa. Analyysin keskeinen taustakysymys on, missä määrin ja miten vaalikoneet auttavat äänioikeutettuja tekemään informoituja äänestyspäätöksiä. Tätä kysymystä ei kuitenkaan tarkastella yksityiskohtaisesti suhteessa esimerkiksi rationaalisen valinnan äänestämisteorioihin tai asiaäänestämiseen. Tutkimuksen tavoitteena ei ole valitsijoiden äänestysvalintojen selittäminen vaan yleiskuva etenkin siitä, millaiseksi eri valitsijaryhmät arvioivat vaalikoneiden merkityksen äänestämiselleen.

Aikaisemman tutkimuksen pohjalta voidaan olettaa, että eri käyttäjäryhmät hyödyntävät vaalikoneita eri tavoin riippuen esimerkiksi siitä, kuinka kiinnostuneita he ovat politiikasta. Todennäköisesti myös eri sosiodemografisiin ryhmiin kuuluvien kansalaisten tavat käyttää vaalikoneita eroavat jossain määrin toisistaan, koska kyse on internetissä toimivasta palvelusta. Keskeistä valitsijoihin kohdistuvissa analyyseissa on vaalikoneiden erilaisten käyttötapojen jäsentäminen sekä se, miten käyttötavat ja -tarkoitukset vaihtelevat eri valitsijaryhmien kesken. Tutkimus pyrkii myös selvittämään, missä määrin vaalikoneita käytetään lähinnä viihdetarkoituksessa ilman vakavaa pyrkimystä tiedonsaantiin ehdokkaista.

Yksi olennainen lisäkysymys koskee sitä, kaventavatko vai tasoittavatko vaalikoneet digitaalista kuilua osallistumisresursseiltaan erivertaisten kansalaisten välillä (Norris 2001; ks. myös Strandberg 2016). Lisäksi valitsijanäkökulmaan liittyy muitakin aihealueita yksittäisine tutkimuskysymyksineen. Missä määrin vaalikoneet sisältävät valitsijan tärkeimpinä pitämiä kysymyksiä? Mitä mieltä valitsijat ovat vaalikoneiden kysymysten määrästä ja laadusta? Miten valitsijat hyödyntävät ehdokkaiden antamia lisäperusteluja?

Vaalikoneiden käyttötapoja ja merkitystä suhteessa muuhun poliittiseen tietämykseen ja kiinnittymiseen tutkitaan tarkastelemalla valitsijoiden mielipiteitä vuosien 2018 presidentinvaalikoneista sekä vuoden 2019 eduskuntavaalikoneista. Osa käyttötapoja koskevista aiheista liittyy valitsijoiden valinta- ja poissulkukriteereihin heidän ehdokas- ja puoluevalinnoissaan. Lisäksi tutkimus arvioi yleisellä tasolla valitsijoiden tyytyväisyyttä tai tyytymättömyyttä vaalikoneisiin. Tällöin kysytään, mitä vaalikoneen ominaisuuksia he pitävät hyvinä ja mitä huonoina?

Presidentinvaalin ehdokaskampanjoiden ja eduskuntavaalien ehdokkaiden osalta tärkeimmät tutkimuskysymykset koskevat vaalikoneiden yleistä merkitystä ehdokkaille, ehdokkaiden mielipiteitä vaalikoneiden sisällöistä sekä sitä, miten ehdokkaat arvioivat lukuisiin vaalikoneisiin vastaamista heidän oman ajankäyttönsä kannalta. Analyysi perustuu vuoden 2019 eduskuntavaalien osalta suppeaan määrään ehdokkaiden haastatteluja (30 Pirkanmaan vaalipiirin ehdokasta), ja se on siksi tuloksiltaan vain karkeasti suuntaa antava. Presidentinvaalin osalta mielipiteitä vaalikoneista ei kysytty suoraan ehdokkailta. Tutkimukseen haastateltiin kampanjavastaavia tai muita kampanjatyöntekijöitä, jotka olivat olleet mukana ehdokkaan vaalikonevastausten laatimisessa.

Ehdokaskampanjoiden ja ehdokkaiden osalta tutkimuskysymykset koskevat myös sitä, miten ehdokkaat valikoivat (jos valikoivat) vaalikoneet, joihin he vastaavat. Lisäksi tutkitaan kysymyksiä siitä, miten ehdokkaat muodostuvat käsityksensä tärkeimmistä vaalikoneista, mitä

mieltä he ovat vaalikoneiden kysymysten määrästä ja laadusta sekä mitä kehitettävää vaalikoneissa heidän mielestään on.

Tutkimusaineistot

Tutkimuskysymyksiin vastaaminen edellytti mittavaa uutta aineistonkeruuta, koska muihin aineistoihin oli mahdollista tukeutua vain vähäisessä määrin[3]. Tutkimusta varten kerättiin lukuisia kysely-, haastattelu- ja media-aineistoja. Uusia kyselytutkimusaineistoja koottiin vuoden 2018 presidentinvaalin ja vuoden 2019 eduskuntavaalien valitsijoilta. Molemmissa vaaleissa koottiin kahdenlaisia kyselyaineistoja: sekä tavanomaiset, valtakunnallisesti äänioikeutettuja edustavat otoskyselyt vaalien jälkeen että vaalikoneiden yhteyteen liitetyt verkkokyselyt vaalikoneiden käyttäjille.

Otoskyselyillä päästään vastaamaan yleisiin kysymyksiin, jotka koskevat kaikkia vaalikoneiden käyttäjiä ja vaalien äänioikeutettuja. Suuremman vastaajamääränsä vuoksi linkitetyillä vaalikoneiden käyttäjäkyselyillä voidaan puolestaan vastata myöhemmin sellaisiin kysymyksiin, jotka koskevat tarkemmin yksittäisiä, vaalikoneiden keskeisiä käyttäjäryhmiä (esimerkiksi nuoret). Vuoden 2018 presidentinvaalissa vaalikoneiden käyttäjäkyselyt toteutettiin Ylen ja Helsingin Sanomien vaalikoneiden yhteydessä. Eduskuntavaaleissa 2019 linkki vastaavaan kyselyyn oli liitetty vain Ylen vaalikoneeseen.

Kaikkien näiden kyselyjen tiedonkeruut toteutti Kantar TNS. Tässä hankkeen pääjulkaisussa käytössä ovat erityisesti valitsijoille suunnatut otoskyselyt, joiden perustiedot on dokumentoitu liitteeseen 1. Vaa-

3 Tom Moring ja Juri Mykkänen ovat hyödyntäneet GallupKanavalla kerättyjä seuranta-aineistoja omissa tutkimuksissaan (ks. liite 1). Vuoden 2015 eduskuntavaalien ja vuoden 2017 kuntavaalien osalta tässä tutkimuksessa on käytössä aiempia kyselytutkimusaineistoja (Grönlund & Kestilä-Kekkonen 2016 ja Borg 2018). Kansallisten eduskuntavaalitutkimusten trenditulosten osalta käytössä on myös keväällä 2019 koottu tutkimusaineisto, joka on raportoitu laajasti hiljattain julkaistussa kansallisessa eduskuntavaalitutkimuksessa (Borg, Kestilä-Kekkonen & Wass toim. 2020).

likoneisiin linkitettyjä verkkokyselyjä tullaan hyödyntämään hankkeen muissa julkaisuissa.

Taulukko 1.1. Tutkimushankkeen tuottaja- ja käyttäjänäkökulmat sekä näiden päätutkimusaineistot

Tuottajanäkökulma	PV18	EKV19	Päätutkimusaineistot
Vaalikonekartoitus	X	X	Vaalikoneet
Vaalikoneiden kehittäminen	X	X	Vaalikoneet + tuottajien ja toimittajien haastattelut
Vaalikonejournalismi	X	X	Toimittajien ja tuottajien haastattelut + media-aineisto
Vaaliagenda	X	(X)	Vaalikoneet + media-aineisto +toimittajien haastattelut
Käyttäjänäkökulma			
Ehdokkaat	X	X	Eduskuntavaaliehdokkaiden ja presidentinvaalin kampanjavastaavien teemahaastattelut
Valitsijat			
Käyttötavat, suhtautuminen vaalikoneisiin, merkitys äänestyspäätöksille	X	X	Otoskyselyt sekä HS:n ja Ylen vaalikoneiden yhteydessä kerätyt käyttäjäkyselyt

Selite: PV18=presidentinvaalit 2018, EKV19=eduskuntavaalit 2019. Eduskuntavaalien vaaliagendaa käsitellään vain vaalikonekysymysten teemojen osalta.

Taulukko 1.1 osoittaa kyselyjen olevan vain osa Vaalikoneet 2020 -hankkeen laajaa aineistonkeruuta. Tuottajanäkökulmassa vaalikoneiden paikallistaminen ja sisällönanalyysi palvelevat yleistä vaalikonekartoitusta ja tavoitteita kehittää vaalikoneita. Kysymys vaalikoneiden roolista vaaliagendan muotoutumisessa sekä vaalikonejournalismin analyysi pohjautuvat puolestaan vaalikoneista julkaistuun ja hankkeen kokoamaan media-aineistoon. Lisäksi vaalikonejournalismia koskevat päätelmät perustuvat suuressa määrin hankkeen toteuttamiin vaalikoneiden tuottajien ja politiikan toimittajien haastatteluihin.

Tutkimushankkeen päätyttyä hankkeen kaikki kyselyaineistot tulevat maksutta saataville tutkimus-, opetus- ja opiskelukäyttöön Yhteiskuntatieteellisen tietoarkiston palvelujen kautta. Tutkimuksemme liit-

teet sisältävät myös koosteen vuoden 2018 presidentinvaalin ja vuoden 2019 eduskuntavaalien tuloksista (ks. liite 2).

Kirjan rakenne

Tutkimuksemme jakaantuu tämän johdantoluvun jälkeen kahdeksaan lukuun. Toisessa luvussa pohditaan tutkimuskirjallisuudessa tehtyjen yleistysten pohjalta suomalaisten vaalikoneiden suosion syitä sekä luodaan katsaus vaalikoneiden käytön pitkittäistrendeihin. Lisäksi osoitetaan vaalikoneiden erityisiä kohderyhmiä ja avataan alustavasti laatukriteereitä, joita vaalikoneille ja niiden julkaisemiselle on esitetty vaalikoneista käydyssä akateemisessa keskustelussa.

Tämän jälkeen luvut 3, 4 ja 5 keskittyvät monipuolisesti vaalikoneisiin, niiden sisältöön ja vaalikonejournalismiin. Tutkimuksen kolmas luku kartoittaa vaalikoneiden määrää ja levinneisyyttä sekä sitä, kuinka kattavia vaalikoneet ovat sisällöiltään ja ehdokkaiden osallistumisaktiivisuuden kannalta. Lisäksi kolmas luku analysoi, miten mediat tuottavat vaalikoneita ja mitä tavoitteita media on asettanut vaalikoneille.

Neljännessä luvussa huomion keskipisteenä on vaalikonejournalismi vuoden 2018 presidentinvaalissa ja vuoden 2019 eduskuntavaaleissa. Tavoitteena on selvittää, millaista nykyinen suomalainen vaalikonejournalismi on ja miten vaalikoneita hyödynnetään journalistisissa työprosesseissa. Havainnot perustuvat sekä uutisjuttujen analyysiin että vaalikoneiden tuottajien ja politiikan toimittajien haastatteluihin.

Tutkimuksen viides luku tutkii vaalikoneiden asemaa vaaliuutisoinnin päiväjärjestyksen ja politiikan asialistojen muodostumisessa. Tässä yhteydessä vaalikonejournalismin analyysi keskittyy vuoden 2018 presidentinvaaliin, jossa aihe oli eduskuntavaaleja napakammin ja hallittavammin tutkittavissa. Tulokset perustuvat laajaan uutisanalyysiin sekä politiikan toimittajien haastatteluihin.

Kuudes luku vaihtaa näkökulmaa arvioiden vaalikoneita vaalien valitsijoiden näkökulmasta. Luku kartoittaa kyselytiedoin sitä, kuinka paljon ja mihin tarkoituksiin valitsijat käyttävät vaalikoneita sekä miten eri väestöryhmät suhtautuvat vaalikoneisiin. Osa tuloksista koskee kaikkia kyselyihin osallistuneita valitsijoita ja osa pelkästään vaalikoneita käyttäneitä kyselyvastaajia. Vaalikoneiden merkitystä arvioidaan myös suhteessa muihin vaalien viestintäkanaviin.

Vaalikoneiden vaikutusta äänestämiseen käsitellään kootusti luvussa 7. Tarkastelukulmina ovat suomalaisten äänestyspäätösten pääelementit: päätös vaaleihin osallistumisesta, puoluevalinta sekä ehdokasvalinta. Havainnot ja päätelmät perustuvat suurimmaksi osaksi vuoden 2019 eduskuntavaalien jälkeen koottuun, äänioikeutettuja valtakunnallisesti edustavaan otoskyselyyn.

Tuottaja- ja valitsijanäkökulmien jälkeen tutkimuksemme analysoi vaalikoneita vaalien ehdokkaiden kannalta. Vertailtavina ovat ehdokasperspektiivit vaalikoneisiin presidentinvaalissa ja eduskuntavaaleissa. Kansanedustajaehdokkaiden ja presidentinvaalin kampanjavastaavien haastatteluilla pyritään vastaamaan muun muassa siihen, missä määrin vaalikonevastaaminen rasittaa ehdokkaita ja mitä ehdokkaat ajattelevat vaalikoneista.

Lukujen 2–8 keskeisiä tuloksia kootaan alustavasti kunkin luvun viimeisessä alaluvussa. Tutkimuksen päättävä yhdeksäs luku kokoaa tuloksia laajemmin ja pohjustaa myös keskustelua vaalikoneiden kehittämismahdollisuuksista. Kehittämismahdollisuuksia taustoitetaan useilla SWOT-analyyseillä, joissa arvioidaan vaalikoneiden ja niihin pohjautuvan journalismin nykyisiä vahvuuksia ja heikkouksia sekä hahmotetaan tulevia uhkia ja mahdollisuuksia.

2
Vaalikoneiden suosio, kohderyhmät ja laatukriteerit

Edustuksellisen demokratian kannalta vaalikoneet ovat tarkoituksenmukaisia, mikäli ne tarjoavat vaalien valitsijoille tarpeellista lisätietoa ehdokkaista ja puolueista. Mikä selittää vaalikoneiden suosiota ja miten vaalikoneita olisi yleensä ottaen järkevää rakentaa? Kysymystä vaalikoneiden suosiosta lähestytään tässä luvussa aluksi kansainvälisen vaalikonetutkimuksen näkökulmasta kokoamalla tekijöitä, jotka selittävät vaalikoneiden syntyä ja suosion kasvua eri maissa. Tämän jälkeen analysoidaan tilastotietoihin ja aiempiin tutkimustuloksiin nojautuen Suomen tilannetta tällaisten selitystekijöiden osalta. Luvun lopuksi arvioidaan vaalikoneiden kohderyhmiä sekä yleisiä laatukriteereitä.

Vaalikoneiden suosio ei johdu vain internetin käytön kasvusta

Kansainvälisten vaalikonetutkimuksen havaintoja laajasti kokoavassa tutkimuksessa on pohdittu sitä, mikä selittää vaalikoneiden syntyä ja niiden suosion melko nopeaa kasvua. Diego Garzia ja Stefan Marschall (2012) ovat tässä yhteydessä painottaneet internetin synnyn ja kehityksen yleistä merkitystä vaalikampanjointiin ja viestintään. Verkko ja sosiaalinen media ovat vähitellen muodostuneet hyvin keskeiseksi ja moniulotteiseksi osaksi vaaliviestintää. Internet on tarjonnut puolueil-

le ja ehdokkaille suoran kommunikointimahdollisuuden äänestäjien kanssa. Sosiaalinen media ja erilaiset räätälöidyt verkkosovellukset ovat puolestaan mahdollistaneet uudenlaisen kannattajien rekrytoinnin ja tavoittamisen ja muuttaneet myös vaalikampanjoiden varainkeruun rakennetta. (Mt.)

Medialle vaalikoneet ovat avanneet tuoreen näkökulman tiedonvälitykseen vaaleista ja niissä valittavana olevista vaihtoehdoista. Vaalikoneet ovat olleet hyvä lisäpalvelu monimediaisiin käyttötapoihin siirtyvälle yleisölle. Samalla puolueiden, ehdokkaiden ja valitsijoiden sijoittuminen vaalikoneiden kysymysten perusteella on tarjonnut vaalijournalismille kiinnostavaa lisämateriaalia.

Garzia ja Marschall analysoivat artikkelissaan kymmenen Euroopan maan suosituimpia vaalikoneita 2000-luvulla ja 2010-luvun alussa. Maiden väliltä löytyi suuria eroja vaalikoneiden suosiossa suhteessa valitsijakunnan kokoon. Alankomaissa noin kaksi viidestä valitsijasta sekä Suomessa, Belgiassa ja Sveitsissä noin yksi viidestä valitsijasta oli hankkinut vaalikoneelta äänestyssuosituksen itselleen. Isossa-Britanniassa ja Portugalissa vastaavat luvut olivat vain muutamia prosentteja. (Mt., 206.) Eri maiden vaalikoneiden laajuudessa, toteutuksessa ja yhteiskunnallisessa näkyvyydessä havaittiin eroja, jotka epäilemättä vaikuttivat suosioeroihin.

Kaikkiaan Garzia ja Marschall löysivät puolen tusinaa yleistä tekijää, jotka ovat vaikuttaneet vaalikoneiden suosion kasvuun ja myös maiden välisiin eroihin. Internet on ollut ensimmäinen edellytys vaalikoneiden synnylle. Verkon käyttömahdollisuuksien kehitys on vaikuttanut vaalikoneiden yleistymiseen ja niiden käytön omaksumiseen osaksi äänestämiseen valmistautumista. Vaalikoneiden yleistymisessä on myös ollut havaittavissa lumipalloefektimäisiä piirteitä. Tämä on koskenut yksittäisissä maissa innovaation leviämistä mediasta toiseen ja myös laajemmin idean leviämistä maasta toiseen. Suomikin on tästä hyvä esimerkki – alkusysäys saatiin Yhdysvalloista. Eri maiden vaalikoneiden suosioeroihin näyttää vaikuttavan keskeisesti se, mikä taho vaalikoneen tarjoaa ja kuinka pitkä perinne vaalikoneilla on maan vaa-

leissa. Jos vaalikoneet ovat saaneet riittävästi mediahuomiota ja jos ne ovat toimineet jo monissa vaaleissa äänestyspäätösten tukena, silloin vaalikoneet ovat todennäköisimmin myös suosittuja. (Mt., 210–211.)

Garzian ja Marschallin tulokset viittaavat myös siihen, että vaalikoneiden käytön suosiota lisäävät vaaleissa käytössä oleva suhteellinen vaalitapa ja avoin listavaali, jossa äänestäjät pääsevät äänestämään suoraan ehdokasta. Lisäksi heidän mukaansa on ilmeistä, että valitsijoiden puoluesiteiden höltyminen ja liikkuvien äänestäjien lukumäärän kasvu ovat vahvistaneet kiinnostusta vaalikoneiden käyttöön. (Mt.)

Miten edellä mainitut tekijät ovat näkyneet vaalikoneiden yleisessä suosiossa Suomessa, ja missä määrin maakohtaisista eroista tehdyt päätelmät saavat empiiristä tukea yksilötason tutkimusaineistoista? Entä löytyykö Garzian ja Marschallin mainitsemien tekijöiden lisäksi muita selityksiä vaalikoneiden yleistymiselle maassamme?

Edellä esitetyn pohjalta voidaan siis olettaa, että Suomessa vaalikoneiden suosion yleiset edellytykset liittyvät ainakin seuraaviin tekijöihin:

- internetin käyttö ja käyttömahdollisuudet
- internetin käyttö yhteiskunnallisten asioiden seuraamiseen ja yhteiskunnallisena osallistumiskanavana
- internetin ja sosiaalisen median käyttö vaaleissa ja vaalikampanjoissa
- vaalijärjestelmän soveltuvuus vaalikoneiden tarjoaman informaation kiinnostavuudelle
- valitsijoiden puoluekiinnittyneisyyden määrä ja laatu sekä äänestäjien liikkuvuus
- vaalikoneiden historia, nykyinen määrä ja laatu sekä niiden huomioarvo vaaleissa

Millaisia ovat näihin asiakokonaisuuksiin liittyvät perusfaktat ja kehitystrendit Suomessa? Millaisia eroja niissä esiintyy eri käyttäjäryhmien välillä? Seuraavaksi aiheita tarkastellaan määrällisesti erityisesti ikäryhmien välisten erojen mukaan. Nuoria koskevien havaintojen

voidaan ajatella osoittavan myös karkeasti sen, mihin suuntaan vaalikoneiden käyttö ja asema kehittyvät tulevaisuudessa.

Suomalaiset ovat ahkeria internetin käyttäjiä

Internetin käyttömahdollisuuksien puolesta olosuhteet vaalikoneiden suosion kasvulle ovat olleet Suomessa mitä otollisimmat. Korkea tavoittavuusaste ja matalahkot käyttökustannukset ovat tehneet verkon käytöstä helppoa varsinkin 2000-luvulta alkaen. Laitteiden ja liittymien halpeneminen ja monipuolistuminen sekä yhteyksien nopeutuminen ja verkon sisältöjen määrän huima kasvu ovat lisänneet merkittävästi verkon käyttäjien määrää. Nykyisin noin kolme neljästä suomalaisesta äänioikeutetusta pääsee käyttämään verkkopalveluja myös matkapuhelimella (Tilastokeskus 2018) ja kotitalouksien pääsy tietoverkkoon on vielä selvästi yleisempää.

Taulukon 2.1 tiedot suomalaisten tieto- ja viestintätekniikan käytöstä osoittavat, että noin yhdeksän kymmenestä (88 %) 16 vuotta täyttäneestä kansalaisesta oli käyttänyt mittaushetkeä edeltäneiden kolmen kuukauden aikana internetiä (Tilastokeskus 2018). Osuus on melko korkea myös kansainvälisen vertailun näkökulmasta. Vuonna 2017 kootun Eurobarometrin mukaan Suomi sijoittui kuudenneksi EU-maiden vertailussa, jossa tutkittiin kotitalouksien pääsyä internetiin. Tuolloin koko EU:ssa pääsy oli keskimäärin noin 70 prosentilla kotitalouksista ja Suomessa osuus oli 84 prosenttia (SEB 2017, 43).

Suomalaisten internetin käyttö ja käyttötarkoitukset vaihtelevat paljon ikäryhmittäin. Verkkoa useita kertoja päivässä käyttävien osuus on useimmissa ikäryhmissä yli tai lähes 90 prosenttia. Osuus on käytännössä lähes 100 prosenttia alle 45-vuotiaiden joukossa pudoten sen jälkeen roimasti siirryttäessä vanhimpiin ikäryhmiin. Suuret ikäryhmien väliset erot ilmenevät myös taulukon 2.1 osoittamissa internetin käyttötarkoituksissa.

Taulukko 2.1. Suomalaiset internetin käyttäjinä ikäryhmittäin vuonna 2018 (%)

	16–24	25–34	35–44	45–54	55–64	65–74	75–89	Kaikki
Käyttää internetiä yleensä useita krt/ pv (2018)	98	97	96	87	72	47	19	76
Käyttänyt internetiä viim. 3 kk aikana:								
– internetiä (2018)	100	99	100	98	93	78	40	89
– yhteisöpalvelua (2018)	93	87	84	71	46	29	10	61
– lehtien/TV-yhtiöiden uutissiv. lukem. (2018)	78	88	89	86	78	59	25	74
– seurannut jotakuta poliitikkoa yhteisö palvelun kautta (2017)	28	42	31	24	16	7	2	22
– kirjoittanut nettiin yhteiskunnallisia tai poliittisia mielipiteitä (2015)	8	10	9	5	6	3	1	6

(Kaikkien vastaajien määrä oli saavutetussa otoksessa noin 2500.)

Lähteet: Tilastokeskus 2018 / väestön tieto- ja viestintätekniikan käyttöä koskeva verkkotietokanta.

Aktiivisimmat suomalaiset internetin käyttäjät ovat alle 45-vuotiaita. Myös 45–64-vuotiaat käyttävät nettiä paljon. Varsinkin 55 vuotta täyttäneet ja sitä vanhemmat eroavat nuoremmistaan vähäisemmän yhteisöpalvelujen käytön osalta. Vuosia 2015 ja 2017 koskevat tiedot väestön tieto- ja viestintätekniikan käytöstä osoittavat lisäksi, että 2010-luvun puolivälissä 25–44-vuotiaista suomalaisista joka kolmas oli seurannut jotakuta poliitikkoa yhteisöpalvelun kautta. Joka kymmenes tämän ikäisistä oli myös ilmaissut poliittisia tai yhteiskunnallisia mielipiteitään internetissä.

Internetin käyttö yhteiskunnallisena osallistumiskanavana yleistyy

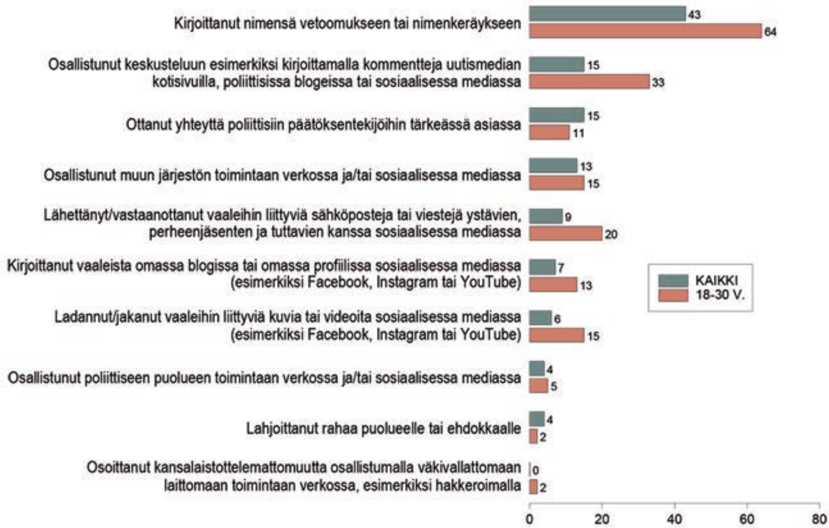
Suomalaisten internetin käyttöä yhteiskunnallisten asioiden seuraamiseen ja yhteiskunnallisena osallistumiskanavana on tiedustelu kasvokkaisina kyselyinä toteutetuissa kansallisissa eduskuntavaalitutkimuksissa vuodesta 2003 alkaen sekä internetpaneelina eduskuntavaalien seurantatutkimuksissa jo 1990-luvulta alkaen (ks. liitteen 1 loppu). Käytämme seuraavassa tietojen lähteenä kansallisia eduskuntavaalitutkimuksia.

Vuoden 2015 eduskuntavaalien jälkeen kerätyssä tutkimusaineistossa tiedusteltiin varsin yksityiskohtaisesti sitä, mihin yhteiskunnallisiin tarkoituksiin suomalaiset käyttävät internetiä. Kymmentä eri osallistumismuotoa kartoittanut kysymys kuului seuraavasti: ”Oletko viimeksi kuluneiden neljän vuoden aikana tehnyt jotain seuraavista internetissä?”. Kuvio 2.1 kertoo, kuinka suuri osuus kaikista ja alle 30-vuotiaista vastaajista sanoi tehneensä kysytyn asian vähintään kerran viimeksi kuluneiden neljän vuoden aikana. Muut vastausvaihtoehdot olivat ”en ole tehnyt mutta saattaisin tehdä”, ”en tekisi missään tapauksessa” ja ”en osaa sanoa”.

Kaikkien vastaajien ja myös nuorten selvästi yleisin verkko-osallistumismuoto oli nimen kirjoittaminen vetoomukseen tai nimenkeräykseen. Kaikista äänioikeutetuista useampi kuin kaksi viidestä (43 %) ja nuorista peräti kaksi kolmesta (64 %) oli osallistunut viimeksi kuluneiden neljän vuoden aikana tällä tavoin. Lienee ilmeistä, että esimerkiksi kansalaisaloitteiden allekirjoittaminen internetissä on mielletty tähän kategoriaan kuuluvaksi, vaikka aloitteen allekirjoittamista ei sanamuodossa nimenomaisesti mainittu. Seuraavaksi yleisin aikuisväestön verkko-osallistumismuoto oli keskusteluihin osallistuminen kommentoimalla uutisia. Tämä keino sijoittui nuorilla selvästi toiseksi suosituimmaksi (33 %) ja aikuisväestössä jaetulle kakkostilalle päättäjiin kohdistuvien yhteydenottojen kanssa. Alle 30-vuotiaat nuoret erottuvat selvästi koko aikuisväestöstä verkon käytössä yhteiskunnalliseen osallistumiseen.

Vaaleihin liittyvät verkko-osallistumisen muodot keräsivät nuorten joukossa prosentuaalisesti kaksin verroin osallistujia koko aikuisväestöön verrattuna. Tulosten perusteella on selvää, että internetissä toimivat osallistumiskeinot ja verkkopalvelut tavoittavat Suomessa nuoria monin verroin paremmin kuin heitä merkittävästi iäkkäämpiä ihmisiä.

Kuvio 2.1. Äänioikeutettujen yhteiskunnallinen osallistuminen internetissä viimeksi kuluneiden neljän vuoden aikana, alle 30-vuotiaat ja kaikki äänioikeutetut (% tehnyt viim. neljän vuoden aikana)

(Painottamattomat vastaajamäärät: 18–29-vuotiaat n=84–85; kaikki n=666–671)
Lähdeaineisto: Eduskuntavaalitutkimus 2015, FSD3067.

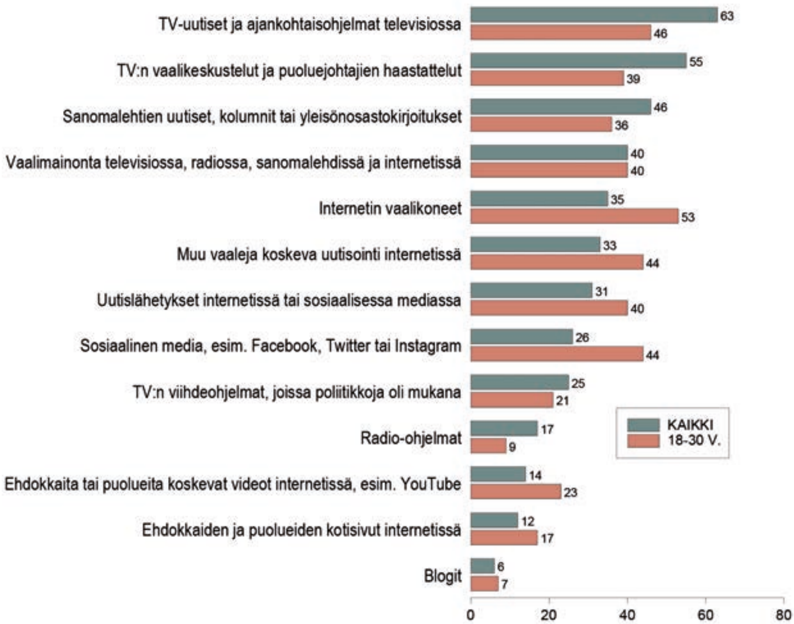
Internetin käyttö vaaleissa on kasvanut tasaisesti

Kuvion 2.1 tiedot koskivat kansalaisten yhteiskunnallista verkko-osallistumista keväästä 2011 kevääseen 2015. Osa tiedustelluista vaikuttamistavoista ei liittynyt suoraan vaaleihin. Seuraavaksi tarkastellaan tarkemmin sitä, miten suomalaiset ovat käyttäneet internetiä vaalien seuraamiseen suhteessa muihin vaaliviestinnän seuraamistapoihin. Yleensä kansalaisten yhteiskunnallinen osallistuminen aktivoituu vaaleja edeltävinä aikoina.

Kuvion 2.2 tiedot koskevat vuoden 2019 eduskuntavaalien seuraamista hyvin tai melko paljon eri lähteistä. Koko aikuisväestössä vaalien seuraamisen suosituimmat kanavat olivat edelleen televisio ja sanoma-

lehdet. Selvä enemmistö aikuisväestöön kuuluvista (63 %) sanoi seuranneensa vuoden 2019 eduskuntavaaleja televisiouutisista ja television ajankohtaisohjelmista hyvin tai melko paljon. Internetin ja sosiaalisen median runsas käyttö keräsi korkeimmillaankin vain vajaan kolmanneksen osuuksia koko aikuisväestöstä. Sosiaalisesta mediasta vuoden 2019 eduskuntavaaleja oli seurannut kaikista äänioikeutetuista hyvin tai melko paljon noin joka neljäs (26 %).

Kuvio 2.2. "Kuinka paljon seurasit eduskuntavaaleja 2019 seuraavista tiedotusvälineistä?" (% hyvin tai melko paljon)

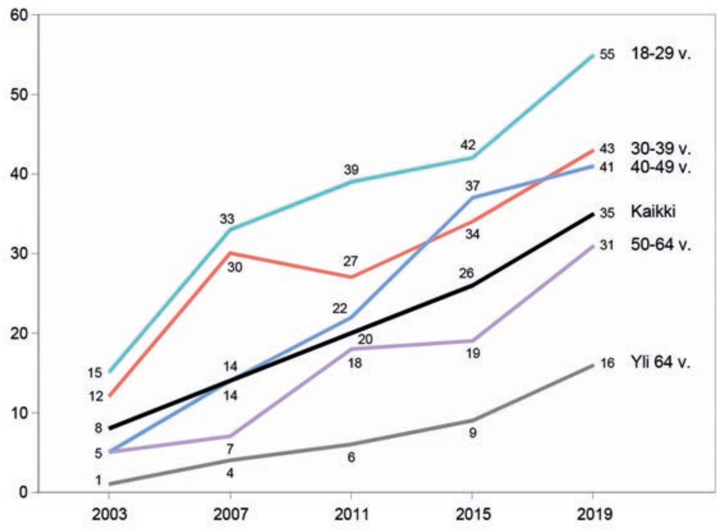
(Muut vastausvaihtoehdot olivat "en kovinkaan paljon", "en lainkaan" ja "en osaa sanoa". Painottamattomat vastaajamäärät olivat kaikissa kohdissa samat: 18–30-vuotiaat n=263; kaikki n=1598)
Lähdeaineisto: Eduskuntavaalitutkimus 2019

Alle 30-vuotiaiden kanavat eduskuntavaalien seuraamiseen poikkesivat todella merkittävästi koko aikuisväestöstä. Nuorten keskuudessa viidestä merkittävimmästä seuraamiskanavasta neljä oli verkkopohjai-

sia. Vaalikoneet osoittautuivat alle 30-vuotiailla selvästi tärkeimmäksi kanavaksi seurata vaaleja (53 %) ja nuorten toiseksi suosituin tapa oli seurata television uutis- ja ajankohtaisohjelmia (46 %). Hyvin suosittuja olivat myös vaalien seuraaminen verkkouutisista ja sosiaalisesta mediasta.

Nuorten sukupolvien ikääntyessä ja uusien diginatiivien liittyessä vaalien valitsijakuntaan verkkopohjainen vaaliviestintä lisääntyy tulevaisuudessa. Havainto internetpohjaisten vaalien seuraamistapojen suosion kasvusta ei sinänsä ole uusi. Tuore tieto on kuitenkin se, että 2010-luvun kehitys vaikuttaa olleen merkittävästi nopeampaa verrattuna 1990- ja 2000-lukuihin.

Kuvio 2.3. Vaalikoneiden käyttö eduskuntavaalien tietolähteenä viidessä ikäryhmässä vuosien 2003–2019 eduskuntavaaleissa (% hyvin tai melko paljon)

Selite: Kuviossa hyödynnetyn kysymyssarjan pääkysymys on kuulunut seuraavasti: "Kuinka paljon seurasit eduskuntavaaleja seuraavista tiedotusvälineistä?" Vaalikoneita koskevat tiedot ovat kohdasta "internetin vaalikoneet". Taulukkoon on raportoitu vaalikoneita hyvin tai melko paljon käyttäneiden yhteenlaskettu osuus. Muut vastausvaihtoehdot olivat "vain vähän", "en lainkaan" ja "en osaa sanoa".

Lähdeaineistot: FSD1260, FSD2269, FSD2653, FSD3067. Vuoden 2019 kansallisen eduskuntavaalitutkimuksen aineisto arkistoidaan tutkimushankkeen päätyttyä vuonna 2020. Prosenttilukujen perustana olevat painottamattomat vastaajamäärät löytyvät kirjan lopusta liitetaulukoista.

Varhaisempaa kehitystä ovat monitoroineet etenkin Tom Moring ja Juri Mykkänen. Heidän kokoamansa trendit vuosien 1995–2011 eduskuntavaaleista pohjautuivat hieman erilaiseen aineistopohjaan ja kysymyksenasetteluun, eikä niitä voida siksi suoraan verrata kansallisten eduskuntavaalitutkimusten tuloksiin. Aikaisemmat Suomea koskevat trenditiedot osoittavat kiistattomasti, että vielä 2000-luvulla internetin, vaalikoneiden ja sosiaalisen median merkitys eduskuntavaalien tietolähteenä oli merkittävästi vähäisempää kuin nykyisin (ks. Moring & Mykkänen 2012, 68).

Kim Strandberg on puolestaan analysoinut sekä vaaliehdokkaiden että valitsijoiden internetin käyttöä vaaleissa pitkittäisvertailuin. Hänen keskeiset päätelmänsä koskevat valitsijoiden iän merkittävää vaikutusta siihen, missä määrin äänioikeutetut käyttävät internetiä ja sosiaalista mediaa vaalien tietolähteenä. Mitä nuorempia valitsijat ovat, sitä todennäköisemmin he käyttävät internetiä eduskuntavaalitiedon lähteenä. Muita keskeisiä, internetin vaalikäyttöä lisääviä tekijöitä ovat Strandbergin havaintojen mukaan valitsijoiden poliittinen kiinnostus sekä yleinen yhteiskunnallinen aktiivisuus (Strandberg 2016, 110; ks. myös Strandberg & Borg 2020).

Kansallisten eduskuntavaalitutkimusten tutkimusaineistosta voidaan koota ikäryhmittäiset trendit vaalikoneiden käytölle 2000- ja 2010-luvujen eduskuntavaaleissa (kuvio 2.3). Seurantatiedot osoittavat, että vaalikoneiden käyttö vaalitiedon lähteenä on kasvanut vuodesta 2003 alkaen kaikissa ikäryhmissä ja useimmissa myös melko tasaisesti. Kahdessa nuorimmassa ikäryhmässä merkittävin käyttöasteen harppaus näyttää tapahtuneen 2000-luvulla ja nuorimmassa ikäryhmässä myös vuodesta 2015 vuoteen 2019. Myös 50 vuotta täyttäneiden ikäryhmissä kasvu näyttää olleen merkittävää 2010-luvun loppupuolella.

Vaalikoneita käytetään eduskuntavaalien tietolähteenä hyvin eriasteisesti nuorimmissa ja vanhimmissa valitsijaikäryhmissä, ja erot ovat kasvaneet kuluvalla vuosituhannella. Vanhuuseläkeikäisistä vain 16 prosenttia seurasi vuoden 2019 eduskuntavaaleja hyvin tai melko paljon vaalikoneiden välityksellä. Alle 30-vuotiaiden joukossa osuus

oli yli kolminkertainen (55 %). Kaikkien äänioikeutettujen keskuudessa vaalikoneiden käyttö on kasvanut vuoden 2003 eduskuntavaalien kahdeksasta prosentista vuoden 2019 eduskuntavaalien 35 prosenttiin.

Suomalainen vaalijärjestelmä on otollinen vaalikoneiden kannalta

Garzian ja Marschallin (2012) mainitsemat, vaalikoneiden suosiota selittävät vaalijärjestelmäominaisuudet löytyvät Suomesta varsin puhdaspiirteisinä. Presidentinvaaleja lukuun ottamatta maamme yleisissä vaaleissa sovelletaan sekä suhteellista vaalijärjestelmää että niin sanottua avointa listavaalia. Toisin kuin monissa muissa maissa, ehdokkaan äänestäminen on pakollista kaikissa Suomen yleisissä vaaleissa.

Ehdokkaiden runsaus lisää suomalaisvalitsijoiden äänestyspäätösten informaatiokuormaa. Useat eduskuntavaalitutkimukset osoittavat, että varsinkin nuoret perustelevat omaa äänestämättömyyttään vaikeuksilla valita puoluetta ja ehdokasta (ks. Borg 1996 ja 2008). Puolueiden erojen ohella äänestäjien pitää perehtyä ehdokkaiden tavoitteisiin sekä mahdollisesti vielä arvioida niitä suhteessa ehdokkaan puolueen tavoitteisiin. Vaalikoneiden suosion ja merkityksen kannalta lienee oleellista, kuinka monia ja millaisia vaihtoehtoja valitsijalla on punnittavanaan vaaleissa. Vaihtoehtojen suuri määrä lisää äänestyspäätösten koettua vaikeutta. Tätä kautta kasvaa myös kysyntä vaalikoneiden tyyppisille palveluille. Tuntuu luonnolliselta ajatella, että hyvin vähälukuisten puoluevaihtoehtojen ja suljettujen ehdokaslistojen tilanteessa vaalikoneille ei olisi Suomessa nykyisenkaltaista kysyntää.

Presidentinvaaleja lukuun ottamatta vaaleissamme on moniin muihin maihin verrattuna paljon sekä puolueita että ehdokkaita. Eduskuntavaaleissa puolueet saavat asettaa kussakin vaalipiirissä ehdokkaita puolitoistakertaisen määrän verrattuna valituksi tulevien määrään. Eduskuntavaaleissa on nykyisin 12 Manner-Suomen vaalipiiriä. RKP:tä lukuun ottamatta vakiintuneet eduskuntapuolueet asettavat ehdok-

kaita yleensä maksimimäärän kaikkiin näihin vaalipiireihin. Vuoden 2019 eduskuntavaaleissa ehdokkaiden kokonaismäärä oli 2468. Manner-Suomen vaalipiirien ehdokasmäärä oli pienimmillään 117 Satakunnan vaalipiirissä ja suurimmillaan 492 Uudenmaan vaalipiirissä. Manner-Suomen vaalipiireissä oli keskimäärin noin 205 ehdokasta. Ehdolle asettajina toimi kaikkiaan 19 puoluetta ja yksi valtakunnallisesti toiminut muu ryhmittymä (Liike Nyt). Pienimmillään ehdokkaita asettaneiden puolueiden lukumäärä oli 13 (Satakunnan vaalipiiri). Helsingin, Uudenmaan ja Pirkanmaan vaalipiireissä kaikki puolueet ja Liike Nyt toimivat ehdolle asettajina.

Kuntavaaleissa valintatilanne voi olla ehdokkaiden lukumäärän suhteen vielä eduskuntavaalejakin pulmallisempi, varsinkin suurissa kaupungeissa. Vuoden 2017 kuntavaaleissa 295 kunnassa oli yhteensä yli 33600 ehdokasta, keskimäärin noin 114 ehdokasta yhtä kuntaa kohden. Vaihteluväli on kuitenkin suuri. Esimerkiksi Helsingissä ehdokkaita oli 1084 ja kuudessa muussakin kaupungissa oli yli 500 ehdokasta (Espoo, Turku, Tampere, Vantaa, Oulu ja Jyväskylä). Toisaalta useissa asukasmäärältään pienissä kunnissa kuntavaalien ehdokasmäärät olivat jopa alle 30. Koska suurin osa kuntavaalien valitsijoista asuu suurissa kaupungeissa, suuri ehdokasmäärä saattaa hyvinkin tuottaa ongelmia monille kuntavaalien äänioikeutetuille.

EU-vaaleissamme vaalipiiriratkaisu nostaa valitsijoille tarjolla olevien ehdokkaiden määrää. Koko maa on yhtenä vaalipiirinä. Vuoden 2019 EU-vaaleissa ehdokkaita asetti 17 puoluetta ja yhteensä europarlamenttiin pyrki 269 ehdokasta. Presidentinvaaleissa valintatilanne on ehdokkaiden ja ryhmittymien lukumäärän kannalta muita vaaleja yksinkertaisempi. Suoran ja kaksivaiheisen vaalin aikana vuodesta 1994 alkaen ensimmäisessä vaalissa on ollut tarjolla keskimäärin alle kymmenen ehdokasta.

Vaalien puolue- ja ehdokasmäärät ovat tietenkin vain hyvin yleisiä indikaattoreita sille, että valitsija saattaa kokea puolue- ja ehdokasvalinnan vaikeaksi. Näin on varsinkin silloin, jos äänioikeutetulla ei ole valintaperusteinaan puolue- ja ehdokasvalintaa tavallisimmin ohjaavia

kiinnikkeitä, kuten vakiintunutta puoluekantaa tai tuttuja ehdokkaita. Vaalitutkimusten mukaan nämä seikat – puoluekannan vakiintumattomuus ja siitä johtuva äänestämisen liikkuvuus sekä ehdokkaiden heikko tuntemus – ovat suomalaisvalitsijoille pääsääntöisesti sitä todennäköisempiä, mitä nuorempia he ovat (ks. esim. Grönlund, Paloheimo, Sundberg, Sänkiaho & Wass 2005, 101; Söderlund 2016, 350; FSD2269; Borg 2018, 129–130). Ehdokasmäärien perusteella voidaan olettaa, että Suomessa ehdokasvaalikoneet ovat ehdokkaiden arvioinnin ja valikoinnin kannalta tarpeellisimpia eduskunta-, kunta- ja europarlamenttivaaleissa. Presidentinvaaleissa ehdokkaiden mielipide-erot ovat luultavasti hahmotettavissa yleisestäkin vaaliviestinnästä jokseenkin vaivattomasti.

Laatukriteerit: hyvä vaalikone on kattava, avoin ja tasapuolinen

Suomalainen toimintaympäristö on siis tarjonnut suosiolliset olosuhteet vaalikoneille ja niiden käytön kasvulle. Vaalikoneita on tarjolla eri vaaleissa runsaasti, joissakin jopa useita kymmeniä (Haukio 2012). Suomalaiset käyttävät internetiä paljon ja sitä hyödynnetään melko runsaasti myös yhteiskunnallisiin käyttötarkoituksiin. Median keskeinen rooli ja myös keskinäinen kilpailu suomalaisten vaalikoneiden tuottamisessa ovat taanneet vaalikoneille paljon huomiota. Samalla asetelma on johtanut siihen, että lähinnä valitsijakunnan osaryhmille suunnatut, järjestöjen tuottamat vaalikoneet ovat jääneet vaaleissa taka-alalle.

Median ”markkinajohtajuus” vaalikoneiden tuotannossa on määrittänyt keskeisesti vaalikoneiden kohderyhmiä. Joukkoviestimet kohdentavat ymmärrettävistä syistä vaalikoneensa koko yleisölleen. Yksittäinen media palvelee lähes poikkeuksetta yhdellä vaalikoneella kaikkia potentiaalisia käyttäjiään. Suomalaisissa suurimipien medioiden ehdokasvaalikoneissa kohderyhmänä ovat kaikki äänioikeutetut

koko maassa, tosin esimerkiksi eduskuntavaaleissa valtakunnalliset vaalikoneet saattavat sisältää joitakin vaalipiirikohtaisia kysymyksiä. Alueellisissa medioissa eduskunta- ja kuntavaalien vaalikoneet kohdentuvat alueellisesti.

Suppeammille kohderyhmille suunnatut vaalikoneet ovat olleet lähinnä etujärjestöjen tuottamia. Niille on tyypillistä järjestön kannalta tärkeiden asiakysymysten sisällyttäminen vaalikoneisiin. Esimerkiksi Suomen nuorisoalan kattojärjestö Allianssi ry on tarjonnut jo monissa vaaleissa nuorille suunnatun vaalikoneen, joka on sisältänyt enemmän nuoria kiinnostaviksi ajateltuja teemoja kuin suosituimpien medioiden vaalikoneet. Voidaan olettaa, että useimmat ehdokkaat pitävät vaaleissa ensisijaisina omalta kannaltaan tärkeimpien medioiden vaalikoneita. Tästä syystä järjestöjen vaalikoneet eivät yleensä ole ehdokaskattavuudeltaan läheskään samaa luokkaa kuin suurimpien medioiden vaalikoneet.

Ajatus nuorille kohdistetusta vaalikoneesta on ymmärrettävä. Edellä esitellyt ikäryhmäkohtaiset havainnot vaalikoneiden käytöstä osoittavat selvästi, että varsinkin nuoret mutta nykyisin myös monet keski-ikäiset äänioikeutetut ovat ottaneet vaalikoneet omakseen. Käytännössä nuoriakin valitsijoita kiinnostavat kuitenkin eniten suurten medioiden vaalikoneet, jotka ovat tunnetuimpia ja joita muutkin kansalaiset käyttävät ahkerimmin. Luultavasti asian taustalla on luottamus keskeisten viestinten puolueettomuuteen ja ajatus siitä, että vaaleja koskevat olennaiset tiedot ovat helposti saatavilla käyttäjille tutuimmista medioista.

Vaalikoneet palvelevatkin edustuksellista demokratiaa tarjoamalla vaalien äänioikeutetuille kattavaa ja tasapuolista tietoa vaaleissa tarjolla olevista puolueista ja ehdokkaista. Parhaimmassa tapauksessa ne toimivat osana kansalaisia aktivoivaa vaaliviestintää ja vahvistavat yleisöjensä mahdollisuuksia informoitujen äänestyspäätösten tekoon.

Taustoituksen lopuksi voidaan vielä arvioida sitä, millainen on hyvä vaalikone. Nyt tähän kysymykseen vastataan alustavasti esittelemällä tutkijoiden laatimaa ehdotusta vaalikoneiden kansainvälisiksi laatu-

standardeiksi. Vaalikoneille ei toistaiseksi ole sovittu minkäänlaisia virallisia, kansainvälisiä ja organisaatiotasolle ulottuvia sisällöllisiä ja eettisiä standardeja. Tällaiset voivat kuitenkin olla tarpeen, sillä vaalikoneilla on nykyisin kiistattoman merkittävä asema Suomessa ja useissa muissa maissa vaalitiedon lähteinä.

Sitä paitsi standardeista on sovittu esimerkiksi poliittisten kannatusmittausten laatimisessa ja julkistamisessa. Tämän on mahdollistanut mielipidemittausalalla toimivien organisaatioiden kansainvälinen järjestöyhteistyö. World Association for Public Opinion Researh eli WAPOR on laatinut poliittisen mielipidemittausten laatimiselle ja julkistamiselle eettisen koodiston, jota päivitetään säännöllisesti (WAPOR 2019).

Garzian ja Marschallin (2014) laatima eettinen koodisto vaalikoneille ei ole statukseltaan ja vaikuttavuudeltaan läheskään WAPORin ohjeistuksen veroinen. Silti se kokoaa varsin hyvin näkökulmia vaalikoneiden tasapuoliseen laatimiseen ja toimivaan rakentamiseen. Vaalikonetutkijoiden kansainvälisen verkoston kotisivuilta löytyvä koodisto on laadittu julistuksenomaiseksi säännöstöksi (ks. http://vaa-research.net/). Suosituksen laatijat nimittävät sitä myös Lausannen julistukseksi (The Lausanne Declaration on Voting Advice Applications). Seuraavassa ehdotuksesta puhutaan pelkistetysti julistuksena.

Julistus on vain parin sivun mittainen. Sen johdantokappaleessa korostetaan vaalien ja vaalikoneiden merkitystä demokratian toteutumiselle. Vaalikoneiden laatimisen pääperiaatteita ovat julistuksen mukaan avoimuus, läpinäkyvyys, puolueettomuus ja menetelmällinen järkevyys. Ehdotus korostaa kaikkien vaalikoneiden tekemiseen osallistuvien ja niiden tuottamista tukevien toimijoiden läpinäkyvyyttä. Myös vaalikoneiden rahoituksen tulee olla läpinäkyvää.

Seuraavaksi julistus kiinnittää huomiota vaalikoneiden saavutettavuuteen ja valikoimattomuuteen. Ehdotuksen mukaan vaalikoneiden tulee olla riittävän avoimia kaikille vaaleissa mukana oleville puolueille ja ehdokkaille sekä varsinaisessa käyttövaiheessa myös kaikille valitsi-

joille. Ideologisiin syihin pohjautuva puolueiden tai ehdokkaiden rajaaminen vaalikoneiden ulkopuolelle ei ole hyväksyttävää.

Myös vaalikoneiden käytettävyys on otettu huomioon julistuksessa. Vaalikoneet palvelevat ehdotuksen mukaan tarkoitustaan parhaiten silloin, kun ne ovat pelkistettyjä ja helposti ymmärrettäviä. Taustalla lienee perusteltu ajatus siitä, että eri käyttäjäryhmillä saattaa olla hyvinkin eritasoiset taidot hyödyntää internetsovelluksia. Julistuksessa painotetaan lisäksi sitä, että vaalikoneiden toteutuksen ei tule suosia mitään puoluetta tai ehdokasta.

Julistuksessa puhutaan eniten vaalikoneiden toimintaperiaatteista ja toimivuudesta. Vaalikoneiden yleisenä taustaoletuksena on, että käyttäjien läheisyyttä tarjolla oleviin vaihtoehtoihin voidaan mitata kannoilla poliittisiin asiakysymyksiin. Tämä lähtöoletus tulisi tehdä selväksi vaalikoneiden käyttäjille mahdollisimman avoimesti ja näkyvästi.

Julistus painottaa, että toimiakseen hyvin vaalikoneiden asiakysymysten pitää olla relevantteja sekä poliittisen järjestelmän että siinä toimivien puolueiden ja ehdokkaiden mielipide-erojen kannalta. Lisäksi on suotavaa, että valitsijoille tarjottaisiin mahdollisuus heille itselleen tärkeimpien asioiden painottamiseen. Joissakin suomalaisissa vaalikoneissa tällainen painotusmahdollisuus onkin ollut käytössä.

Vaalikoneiden käyttäjille tulee olla kaikissa tapauksissa selvää, miten ehdokkaan ja käyttäjän mielipiteiden samankaltaisuus tai erilaisuus vaikuttaa vaalikoneen tulosten laskentaan. Tästä syystä julistus korostaa, että tuloslaskennassa käytettyjen algoritmien tulee olla läpinäkyviä. Lopuksi ehdotus kiinnittää huomiota siihen, että vaalikoneen tuloksissa hyödynnettävien selosteiden ja graafisten esitysten pitää tukea tietojen ymmärrettävyyttä.

Hyvistä pyrkimyksistä huolimatta Garzian ja Marschallin artikkelissa (2014) esitelty vaalikonejulistus jää melko yleisluonteiseksi. Se keskittyy optimaalisen vaalikoneen rakentamisen yleisperiaatteisiin tuottajien ja valitsijakäyttäjien näkökulmasta. Medianäkökulmaa siinä ei ole, eikä siten myöskään pohdintaa vaalikoneiden mahdollisista

agendavaikutuksista. Lisäksi vaatimus vaalikonekysymysten sisällön kohdentumisesta vaalien kohteena olevan poliittisen instituution tehtäviin on esitetty melko kapeasti suhteessa asian yleiseen merkitykseen.

Julistuksen tarkastelutapa on sikäli atomistinen, että se hahmottaa ja ohjeistaa aihetta yhden optimaalisen vaalikoneen rakentamisen ja käytön kannalta. Kaikki yksissä vaaleissa tarjolla olevat vaalikoneet muodostavat kuitenkin kokonaisuuden, joka voi esimerkiksi suomalaisessa järjestelmässä muodostua raskaaksi ehdokkaille. Tietämyksen lisääntymisen ja yleensä avoimuuden kannalta olisi hyvä, että vaalikoneista olisi linkkejä syventävään materiaaliin ja myös muihin vaalikoneisiin, mikä mahdollistaisi eri vaalikoneiden tulosten vertailun. Tietenkin myös valitsijat joutuvat miettimään, montako vaalikonetta he käyttävät ja miten he suhtautuvat niiden mahdollisesti ristiriitaisiin tuloksiin. Vaalikoneiden laatukriteereihin palataan teoksen lopussa pohdittaessa vaalikoneiden kehittämismahdollisuuksia.

3
Vaalikoneiden kirjo kaksissa vaaleissa

Kun vaalikoneet yleistyivät 2000-luvulla, niiden määristä ja julkaisijoista oli jonkin verran tietoa. Esimerkiksi vuoden 2003 eduskuntavaaleissa laskettiin olleen 11 erilaista vaalikonetta ja vuoden 2009 eurovaaleissa 13 vaalikonetta (Haukio 2012; Suojanen 2007). Viime vuosilta ei vastaavaa tietoa ole, mikä antaa perusteen asian kartoittamiselle. Yleiskuvan luominen vaalikoneista ja niitä julkaisevista tahoista on aiheellista myös siksi, että vaalikoneet ovat vakiinnuttaneet asemansa osana ehdokkaiden ja valitsijoiden välistä, vaaleja edeltävää vuorovaikutusta.

Tässä luvussa tarkastellaan vaalikoneita kahdesta näkökulmasta. Ensinnäkin luvussa luodaan yleiskatsaus vuoden 2018 presidentinvaalissa ja vuoden 2019 edustakuntavaaleissa tarjolla olleisiin vaalikoneisiin. Kartoituksessa paneudutaan muun muassa siihen, paljonko vaaleissa oli vaalikoneita, ketkä vaalikoneita julkaisivat ja miten lähellä vaaleja ne olivat käytettävissä. Samalla selvitetään vaalikoneiden kattavuutta niin maantieteelliseltä kannalta kuin ehdokkaiden osallistumisen näkökulmasta. Lisäksi tehdään huomioita vaalikoneiden sisällöllisestä laajuudesta ja toiminnallisista ratkaisuista. Toiseksi luvussa avataan sitä, miten eri medioissa vaalikoneita on tuotettu ja millaisia tavoitteita vaalikoneille on asetettu. Tuotantoprosesseja ja tavoiteasetteluja koskeva osuus perustuu vaalikoneita tuottaneiden journalistien haastatteluihin. Ne on tehty presidentinvaalin ja eduskuntavaalien yhteydessä. Haastattelujen lisäksi hyödynnetään mediassa olleita juttuja, joissa on käsitelty ja arvioitu vaalikoneita.

Median vaalikoneet eduskuntavaaleissa: yhdenmukaisia ratkaisuja neljässä eri kategoriassa

Vuoden 2019 eduskuntavaalien ehdokasasettelu päättyi kuukautta ennen varsinaista vaalipäivää eli maaliskuun 14. päivä. Valtaosa median vaalikoneista avautui ehdokasasettelun päättymispäivänä tai sitä seuranneena päivänä. Aiemmin vaalikoneensa ehti avata muutama media: Duunitori jo helmikuun loppupuolella, Keskisuomalainen ja samaan mediakonserniin kuuluvat mediat maaliskuun alussa ja Sanoman lehdet viikkoa ennen ehdokasasettelun päättymistä. Apu ja Viini-lehti avasivat vaalikoneensa vasta joidenkin päivien viiveellä ehdokasasettelun päättymisestä.

Median eduskuntavaalikoneiden määrän laskeminen ei ollut täysin yksiselitteistä. Samaa vaalikonetta saatettiin jakaa versioituna kymmenissä eri julkaisuissa. Kun lasketaan sisällöllisesti kokonaan erilaiset vaalikoneet, median kautta oli tarjolla 15 erilaista vaalikonetta (taulukko 3.1). Ne voidaan jakaa neljään kategoriaan: 1) valtakunnalliset, sisällöltään yleisluonteiset ehdokasvaalikoneet, 2) valtakunnalliset, sisällöltään erikoistuneet ehdokasvaalikoneet, 3) alueelliset ehdokasvaalikoneet ja 4) puoluevaalikoneet.[4]

Sisällöltään yleisluonteisiin, valtakunnallisiin vaalikoneisiin voidaan lukea viiden median vaalikoneet: Yleisradion, MTV Uutisten ja Alma Median vaalikoneet kattoivat kaikki 13 vaalipiiriä. Helsingin Sanomien ja Ilta-Sanomien vaalikoneissa olivat kaikki muut vaalipiirit

---

4 Vuoden 2019 eduskuntavaalien yhteydessä oli käytössä myös kaksi vaalikoneita muistuttavaa sovellusta. Niissä on mahdollista verrata omia mielipiteitä eduskunnassa tapahtuneisiin äänestyksiin. Democratize on turkulaisen startup-yrityksen kehittämä mobiilisovellus, jossa vertaillaan käyttäjän mielipiteitä kansanedustajien äänestyskäyttäytymiseen. Sovelluksen nimi on lokakuusta 2019 lähtien ollut VoteOn. Vaalikausikone on puolestaan kolmen yhteiskuntatieteilijän luoma verkkosovellus, jossa vertailukohtana on puolueiden äänestyskäyttäytyminen. Lisäksi Vaalikausikoneessa voi verrata eduskuntapuolueiden äänestyskäyttäytymistä suhteessa Ylen vaalikoneessa annettuihin vastauksiin. Lisää tietoa VoteOn-sovelluksesta on verkko-osoitteessa https://www.voteon.fi/fi ja Vaalikausikone löytyy verkko-osoitteesta http://www.vaalikausikone.fi/ (haettu 27.5.2020).

paitsi Ahvenanmaan maakunta. Alma Median vaalikone julkaistiin 14 eri verkkosivustolla, esimerkiksi Iltalehdessä ja Aamulehdessä.

Erikoistuneisiin, valtakunnallisiin vaalikoneisiin on luettavissa neljä vaalikonetta: Sanomalehti Maaseudun Tulevaisuus on Maa- ja metsätaloustuottajien keskusliiton pää-äänenkannattaja. Metsälehti ja Viini-lehti ovat aikakauslehtiä, joista edellinen on suunnattu metsänomistajille ja metsäalan ammattilaisille ja jälkimmäinen viiniharrastajille. Duunitori on verkkomedia, joka tarjoaa tietoa avoimista työpaikoista ja toimii kohtaamispaikkana työnhakijoille ja työvoimaa etsiville. Kukin näistä neljästä mediasta rajoittui vaalikoneessaan kysymään omien seuranta-alueidensa asioista. Duunitori kysyi työelämästä, Viini-lehti alkoholipolitiikasta ja Metsälehti ja Maaseudun Tulevaisuus seikoista, jotka ovat olennaisia maa- ja metsätaloudessa toimivien näkökulmasta.

Eduskuntavaaleissa oli neljä alueellista vaalikonetta, joiden julkaisijat ovat maakunta- ja paikallistason sanomalehtiä. TS-yhtymän vaalikonetta jakoi yhdeksän verkkojulkaisua Varsinais-Suomen vaalipiirissä, tunnetuimpana näistä Turun Sanomat. Kalevan vaalikonetta joko sellaisenaan tai versioituna jakoi kolme muutakin mediaa Oulun ja Lapin vaalipiireissä. Hämeen Sanomilla ja Forssan Lehdellä oli yhteinen, Hämeen vaalipiiriin keskittynyt vaalikone. Keskisuomalaisen lehtiketjuissa ja yhteistyöverkostoissa jaettu ja versioitu vaalikone oli alueellisista vaalikoneista laajimmin levinnyt. Se oli käytettävissä lähes 50 median verkkosivuilla. Useimmiten tarjolla oli vain yhtä tai kahta vaalipiiriä koskeva vaalikone, mutta esimerkiksi Etelä-Suomen Sanomat tarjosi lukijoilleen kahdeksan vaalipiirin ehdokkaiden vastaukset.

Lisäksi eduskuntavaalien alla oli tarjolla kaksi vaalikonetta, joissa vastaajalla oli mahdollisuus etsiä sopivinta puoluetta omiin mielipiteisiin nähden. Sanomalehti Hufvudstadsbladetin ja yleisaikakauslehti Avun puoluevaalikoneet olivat aihekattavuudeltaan verrattavissa sisällöltään yleisluonteisiin ehdokasvaalikoneisiin. Hufvudstadsbladetin vaalikonetta jakoi myös kaksi muuta ruotsinkielistä mediaa.

Median vaalikoneet olivat toimintaperiaatteiltaan ja ulkoasuiltaan hyvin samankaltaisia. Tähän osaltaan vaikuttaa se, että mediayhtiöt ovat useimmiten tehneet vaalikoneensa yhteistyössä tietyn ohjelmistoyrityksen kanssa.

Seitsemän eduskuntavaalikonetta oli ZEF-yhtiön toteuttamia. Nämä vaalikoneet tunnistaa erityisestä vastaamistekniikasta. Niissä ei ole määritetty vastausvaihtoehtoja, vaan niin ehdokkaat kuin valitsijat ilmaisevat mielipiteensä siirtämällä pallomaista liukukytkintä haluamaansa kohtaan janalla, jonka toisessa päässä ollaan esitetyn väitteen kanssa samaa mieltä ja toisessa eri mieltä. Isoista mediataloista MTV Uutiset teki yhteistyötä ZEFin kanssa. Viisi eduskuntavaalikonetta perustui puolestaan Webscale-yhtiön tekniikkaan. Näissä vaalikoneissa sopivin vastaus haettiin Likert-asteikolta, jossa ehdokkaille ja valitsijoille oli annettu valmiiksi viisi vastausvaihtoehtoa saman- tai erimielisyyden voimakkuuden ilmaisemiseen. Isoista medioista Sanoman lehdet, Yleisradio ja Alma Media tekivät vaalikoneensa Webscalen kanssa.

Kolme mediaa poikkesi valtavirrasta: Hufvudstadsbladet haki teknistä apua naapurimaan Ruotsin uutistoimisto TT:ltä, kun taas Apu ja Duunitori olivat omavaraisia myös vaalikoneittensa tekniikan suhteen. Avun ja HBL:n puoluevaalikoneet erottuivat muista muutenkin. Hufvudstadsbladet antoi vastaamisen avuksi kuhunkin kysymykseen näkökulmia puolesta ja vastaan. Apu puolestaan tarjosi esittämiensä kysymysten vastausvaihtoehdoiksi kilpailevia väitteitä Likert-asteikon sijaan. Lisäksi HBL:n ja Alma Median vaalikoneissa vastaajalle annettiin mahdollisuus ilmaista, mitkä kysymykset olivat hänelle erityisen tärkeitä ja tällä tavoin painottaa vastaavuuttaan ehdokkaisiin tai puolueisiin.

Median vaalikoneissa oli vuoden 2019 eduskuntavaaleissa keskimäärin 24 kysymystä (taulukko 3.1). Kysymysmäärät ovat pysyneet samalla tasolla pidemmän aikaa (vrt. Mykkänen & Moring 2012, 163). Enimmillään kysymyksiä oli 35 kappaletta ja vähimmillään 12 kappaletta. Suurimmat kysymysmäärät olivat valtakunnallisissa, sisällöltään yleisluonteisissa vaalikoneissa ja puoluevaalikoneissa. Kaikkein vähiten kysymyksiä tarjosivat sisällöltään erikoistuneet vaalikoneet.

Kysymys vaalikoneiden laajuudesta käsittää muutakin kuin kysymysmäärän. Vaikka Avulla ja Hufvudstadsbladetilla oli vähemmän kysymyksiä kuin esimerkiksi MTV:llä ja Ilta-Sanomilla, HBL:n vastaamisen tueksi tarjoamat perustelut ja Avun vastausvaihtoehdot nostivat näiden vaalikoneiden informaatiomäärän muita suuremmaksi. Merkille pantavaa on myös se, että sisällöllisesti erikoistuneissa vaalikoneissa oli kysymysten ohessa jonkin verran aihetta selittävää lisätietoa.

Kansanedustajaehdokkaat osallistuivat median vaalikoneisiin aktiivisesti. Ehdokkaiden osallistumisinto on pysynyt korkeana vaaleista toiseen (vrt. Mykkänen & Moring 2012, 163). Eri vaalikoneiden ehdokaskattavuutta tarkasteltiin pari viikkoa ennen vuoden 2019 eduskuntavaalien vaalipäivää (taulukko 3.1). Valtakunnalliset, sisällöltään yleisluonteiset vaalikoneet ylsivät 85–89 prosentin ehdokaskattavuuteen yhtä poikkeusta lukuun ottamatta. MTV Uutisten vaalikoneessa ehdokkaista oli 74 prosenttia, mikä oli 10 prosenttiyksikköä vähemmän kuin muissa saman kategorian vaalikoneissa. Myös alueellisissa vaalikoneissa saavutettiin korkeita osallistumisasteita: Kalevan vaalikoneessa se oli 98 prosenttia Oulun vaalipiirin ehdokkaista ja Keskisuomalaisen vaalikoneessa 95 prosenttia Keski-Suomen vaalipiirin ehdokkaista. Sisällöltään erikoistuneiden vaalikoneiden ehdokaskattavuus jäi muihin median vaalikoneisiin nähden vaatimattomaksi. Esimerkiksi Maaseudun Tulevaisuus ja Duunitori onnistuivat saamaan vaalikoneeseensa joka toisen ehdokkaan.

Kansanedustajaehdokkaat osallistuivat siis hanakimmin suosituimpien verkkosivustojen vaalikoneisiin. Iltapäivälehdet, Helsingin Sanomat, Yle ja MTV Uutiset tavoittivat kukin verkkosivujensa ja sovellustensa kautta yli kolme miljoonaa suomalaista huhtikuussa 2019 (FIAM 2019). Ehdokaskattavuus nousi korkeaksi myös alueellisissa vaalikoneissa. Vaikka maakuntalehtien verkkosivut kaikkiaan tavoittivat vuonna 2019 viikoittain vain 15 prosenttia suomalaisista (Uutismedia 2019, 12), maakuntalehdet ovat omilla vaikutusalueillaan edelleen keskeisiä foorumeita yhteiskunnallisessa keskustelussa. Itse asiassa eduskuntavaalien toimittaminen vaalipiireittäin tukee merkittävästi alueellisen median roolia ja toimintaedellytyksiä vaaliviestinnässä. Si-

sällöltään erikoistuneen median vaalikoneet rinnastuvat tiettyä asiaa ajaviin järjestövaalikoneisiin ja tavoittavat lähinnä sisältönsä takia valikoitunutta yleisöä, mikä saattoi laimentaa ehdokkaiden osallistumisintoa näiden medioiden vaalikoneisiin.

Taulukko 3.1. Median vaalikoneet eduskuntavaaleissa 2019

Vaalikone	Julkaisupäivämäärä	Kysymysmäärä (kpl)	Ehdokaskattavuus (%)[a]
Yle	14.3.2019	30	89 (14.3.2019)
Alma Media	15.3.2019	25	87 (15.3.2019)
Helsingin Sanomat	7.3.2019	30	85 (18.3.2019)
Ilta-Sanomat	7.3.2019	35	85 (5.4.2019)
MTV Uutiset	15.3.2019	35	74 (8.4.2019)
Kaleva	14.3.2019	25	98[b] (3.4.2019)
Keskisuomalainen	1.3.2019	25	95[b] (3.4.2019)
Turun Sanomat	12.3.2019	16	80[b] (28.3.2019)
Hämeen Sanomat	14.3.2019	23	76[b] (21.3.2019)
Maaseudun Tulevaisuus	15.3.2019	12	53 (22.3.2019)
Duunitori	25.2.2019	19	52 (2.4.2019)
Metsälehti	13.3.2019	14	31 (28.3.2019)
Viini-lehti	21.3.2019	17	10 (28.3.2019)
Hufvudstadsbladet	10.3.2019	25	Puoluevaalikone
Apu	19.3.2019	27	Puoluevaalikone

[a] Suluissa ilmaistuna päivämäärä, jolloin ehdokaskattavuus on tarkastettu.
[b] Keskisuomalaisen vaalikoneen ehdokaskattavuus on laskettu Keski-Suomen vaalipiiristä, Hämeen Sanomien Hämeen vaalipiiristä, Turun Sanomien Varsinais-Suomen vaalipiiristä ja Kalevan Oulun vaalipiiristä. Muut ehdokasvaalikoneet on laskettu valtakunnallisiksi.

Puoluevaalikoneet julkaisseet Apu ja Hufvudstadsbladet eivät tavoitelleet mahdollisimman laajaa puoluekirjoa osallistujiksi. Sen sijaan molemmat välineet rajasivat vähäpätöisiksi arvioimiaan puolueita ulos vaalikoneestaan. HBL hyväksyi vaalikoneeseensa vain yhdeksän eduskuntapuoluetta sivuuttaen yhden kansanedustajan eduskuntaryhmät.[5] Apu otti näiden yhdeksän eduskuntapuolueen lisäksi mukaan Paavo

[5] Eduskuntakauden 2015–2019 päättyessä Harry Harkimo ja Paavo Väyrynen olivat irtautuneet niistä puolueistaan, joiden riveistä heidät oli valittu eduskuntaan. Vuoden 2019 eduskuntavaaleissa Harkimo oli Liike Nytin ehdokas ja Väyrynen seitsemän tähden liikkeen ehdokas.

Väyryseen henkilöityneen seitsemän tähden liikkeen, feministipuolueen ja piraattipuolueen. Harry Harkimon perustuma Liike Nyt ei ollut mukana kummassakaan vaalikoneessa, mitä voinee selittää sillä, ettei liike ollut hakeutunut puoluerekisteriin.

Järjestövaalikoneet eduskuntavaaleissa: enemmän hajontaa kuin median koneissa

Vuoden 2019 eduskuntavaalien yhteydessä julkaistiin seitsemän vaalikonetta, joiden taustalla oli järjestötoimijoita. Oman vaalikoneensa julkaisivat Nuorisoalan kattojärjestö Allianssi, Vapaa-ajattelijoiden liitto, Omaishoitajaliitto, Suomen ekomodernistit sekä Luovan työn tekijöiden ja yrittäjien Lyhty. Animalia ja SEY Suomen eläinsuojeluyhdistysten liitto toteuttivat yhdessä Eläinpoliittisen vaalikoneen. Terveysehdokasvaalikoneen sisällöntuottajana oli Yksi elämä -terveystalkoot, jonka verkostoon kuuluu seitsemän järjestötoimijaa.[6]

Lisäksi Elinkeinoelämän keskusliitto, Suomen yrittäjät, Keskuskauppakamari ja Perheyritysten liitto toteuttivat Maalikone 2042 -kyselyn, jossa visioitiin 10 monivalintakysymykseen vastaamalla tulevaisuuden Suomea. Vaalikoneesta poiketen tulokseksi ei saatu vastaajan näkemyksiin sopivia ehdokkaita tai puolueita vaan lyhyt johtopäätös siitä, millaista Suomea vastaaja oli visioinut.[7]

Jos median vaalikoneet olivat toiminnoiltaan hyvin yhdenmukaiset, järjestövaalikoneissa oli enemmän hajontaa. Nuorten, Eläinpoliittisen ja Lyhdyn vaalikoneiden teknisenä toteuttajana oli ZEF, mikä teki näistä kolmesta vaalikoneesta toiminnallisuudeltaan ja ulkoasultaan identtisen myös ZEFin asiakkaina olleiden medioiden, kuten Turun Sanomien, vaalikoneiden kanssa. Myös Maalikone 2042 hyödynsi ZEFin

6 Yksi elämä -verkostoon kuuluvat Aivoliitto, Diabetesliitto, Filha, Hengitysliitto, Suomen Mielenterveysseura, Sydänliitto ja Syöpäjärjestöt sekä Duodecim asiantuntijatahona.

7 Maalikone 2042:n verkko-osoite on https://apps.myzef.com/resources/maalikone/lfdv02/index.html (haettu 15.4.2019).

tekniikkaa. Omaishoitajaliiton vaalikone ja Ilmastovaalikone noudattelivat pitkälti median vaalikoneista tuttua toiminnallisuuden mallia, joskin ulkoasuiltaan ne erottuivat kotikutoisuudellaan. Sen sijaan Uskonnonvapaus- ja Terveysehdokasvaalikone poikkesivat valtavirrasta. Uskonnonvapausvaalikoneessa ei ollut tarjolla Likert-asteikkoa kannan ottamiseen, vaan valinta piti tehdä väitemuotoisista vastausvaihtoehdoista. Terveysehdokasvaalikoneessa oli vain yksi kysymys, ja 11 vastausvaihtoehdon joukosta piti poimia kolme merkityksellisintä terveystekoa.

Järjestöjen vaalikoneissa keskityttiin niihin asioihin, jotka ovat tärkeitä kyseisten järjestöjen edunvalvonnassa. Esimerkiksi Omaishoitajaliiton vaalikoneessa oli yksinomaan omaishoidon kysymyksiä. Nuorten vaalikoneessa käsiteltyjen aiheiden kirjo oli laaja vaihdellen kasvatuksesta ja terveydestä ilmastonmuutokseen ja ulkopolitiikkaan, mutta aihevalinnassa oli otettu huomioon nuorten näkökulma. Median vaalikoneisiin verrattuna järjestövaalikoneet erosivat myös siinä, että niissä oli huomattavasti useammin tarjolla taustoittavaa lisätietoa vastaamisen yhteydessä.

Taulukko 3.2. Järjestöjen vaalikoneet eduskuntavaaleissa 2019

Vaalikone (vk)	Julkaisupäivämäärä	Kysymysmäärä (kpl)	Ehdokaskattavuus (%)[a]
Omaishoitajaliiton vk	28.2.2019	10	46 (3.4.2019)
Nuorten vk	12.3.2019	22	43 (2.4.2019)
Uskonnonvapaus-vk	3.2.2019	8	31 (3.4.2019)
Eläinpoliittinen vk	11.3.2019	12	24 (2.4.2019)
Terveysehdokas-vk	10.3.2019	1	19 (2.4.2019)
Ilmasto-vk	28.3.2019	16	15 (3.4.2019)
Lyhty-vk	25.3.2019	18	11 (3.4.2019)

[a] Suluissa ilmaistuna päivämäärä, jolloin ehdokaskattavuus on tarkastettu.

Koska vuoden 2019 eduskuntavaalien järjestövaalikoneet keskittyivät vain tiettyihin aihealueisiin, ne tulivat toimeen vähemmillä kysymyk-

sillä kuin median vaalikoneet. Niissä oli keskimäärin 12 kysymystä. Eniten kysymyksiä oli Nuorten vaalikoneessa, ja siinäkin vain reilut 20. Maltillisista kysymysmääristä huolimatta järjestöjen vaalikoneet eivät houkutelleet ehdokkaita vastaamaan siinä määrin kuin median vaalikoneet. Suosituimmat järjestövaalikoneet olivat Allianssin Nuorten vaalikone ja Omaishoitajaliiton vaalikone. Kumpaankin vastasi reilut tuhat kansanedustajaehdokasta. Sen sijaan esimerkiksi Ilmastovaalikoneeseen ei vastannut kuin joka seitsemäs ehdokas, vaikka ilmastonmuutosta pidettiin yhtenä keskeisimpänä vaaliteemana. Vähäisen osallistumisen taustalla lienee laskelmointia eri vaalikoneisiin vastaamisen hyödyllisyydestä. Järjestöjen verkkosivujen kävijämäärät ovat marginaalisia median verkkosivuihin nähden, ja ehdokas saattoi perustellusti arvioida median vaalikoneiden tuovan näkyvyyttä monin verroin järjestövaalikoneisiin verrattuna.

Median vaalikoneet presidentinvaalissa: oma kone julki vain isoimmilta toimijoilta

Toinen aineisto tähän tutkimukseen kerättiin vuoden 2018 presidentinvaalin yhteydessä. Presidentinvaaleissa vaalikoneiden merkitys ei ole samanlainen kuin muissa vaaleissa, koska ehdokkaita on vain muutama. Ehdokaskattavuus presidenttiehdokkaita vertailevissa vaalikoneissa onkin yleensä täydellinen. Vuoden 2018 vaalissa syntyi tosin poikkeuksellinen tilanne, kun osa vaalikoneista ehti avautua ennen kuin Paavo Väyrysen ehdokkuus varmistui.

Vuoden 2018 presidentinvaalissa oli kuusi median vaalikonetta. Uutissuomalaisen vaalikonetta jaettiin Keskisuomalaisen omistamien medioiden verkkosivuilla ja Iltalehden vaalikonetta Alma Median eri medioiden verkkosivuilla. Koska ehdokkaita oli vain kahdeksan eikä vaalissa ollut alueellista tai edunvalvonnallista ulottuvuutta, vaalikoneiden tarjonta jäi vähäiseksi muihin vaaleihin verrattuna.

Mikäli presidenttiehdokkaaksi mieli eduskuntapuolueiden ulkopuolelta, kannattajakortit tuli toimittaa vaalipiirilautakunnalle puolitoista kuukautta ennen varsinaista vaalipäivää eli joulukuun 12. päivään mennessä. Helsingin Sanomat ja Ilta-Sanomat eivät odottaneet Paavo Väyrysen ehdokkuuden varmistumista, vaan ne julkaisivat vaalikoneensa jo marraskuun lopussa ja lisäsivät Väyrysen vaalikoneeseensa myöhemmin. Yleisradio ja MTV Uutiset puolestaan julkaisivat omat vaalikoneensa vasta ehdokasasettelun päätyttyä. Samaan ajankohtaan oli sovittu myös ensimmäiset television vaaliväittelyt. Tällaisella ajoituksella mediat pyrkivät omien vaaliponnistelujensa huomioarvon maksimoimiseen. Kun Uutissuomalainen ja Iltalehti jättivät omien vaalikoneidensa julkaisun joulun tienoille, venyi ensimmäisen ja viimeisen vaalikoneen julkaisuväli kuukauteen.

Presidentinvaalin yhteydessä vaalikoneet jakautuivat tekniikaltaan kolmeen leiriin. Sanoman lehtien sekä Uutissuomalaisen vaalikoneet oli tehty yhdessä Webscalen kanssa. Sen sijaan MTV Uutisten ja Iltalehden vaalikoneiden tekniikka perustui ZEFin ratkaisuihin. Yle puolestaan toteutti vaalikoneensa tekniikan itsenäisesti. Vaalikonekysymykset olivat kaikissa koneissa muodoltaan samankaltaiset; ne oli asetettu väitemuotoon. Sen sijaan vastaamisasteikoissa oli hajontaa. Sanoman, Uutissuomalaisen ja Ylen vaalikoneissa valittiin julkaisijan määrittelemistä vaihtoehdoista, kun taas MTV:n ja Iltalehden vaalikoneissa vastattiin siirtämällä pallomaista liukukytkintä haluttuun kohtaan janalla. Molemmilla tavoilla ilmaistiin joko saman- tai erimielisyyden voimakkuutta väitteen kanssa. Ylellä oli joitakin kysymyksiä, joissa viiden vastausvaihtoehdon sijaan tarjolla oli vain kaksi vaihtoehtoa. Iltalehti puolestaan kysyi ehdokkaiden ja valitsijoiden kirja- ja musiikkimakua kahdella monivalintakysymyksellä.

Presidentinvaalikoneissa oli keskimäärin 26 kysymystä. Eniten kysymyksiä oli MTV:n ja Helsingin Sanomien vaalikoneissa, kummassakin niitä oli 30. Iltalehti asettui janan toiseen päähän; sen vaalikoneessa oli vain 20 kysymystä.

Taulukko 3.3. Vaalikoneet presidentinvaalissa 2018

Vaalikoneet	Julkaisupäivämäärä	Kysymysmäärä (kpl)
Helsingin Sanomat	28.11.2017	30
Ilta-Sanomat	28.11.2017	27
MTV Uutiset	12.12.2017	30
Yleisradio	14.12.2017	23
Uutissuomalainen	20.12.2017	25
Iltalehti	29.12.2017	20

Ylen vuoden 2018 presidentinvaalikoneessa uutta oli se, että ehdokkaiden vastaukset perusteluineen esitettiin koneenkäyttäjille jo vastausvaiheessa. Ne oli sijoitettu näyttävästi kysymyksen ja vastausvaihtoehtojen väliin, joskin halutessaan ehdokkaiden mielipiteet saattoi piilottaa. Vuoden 2019 eduskuntavaalikoneessa Hufvudstadsbladet sijoitti lukijalle kunkin väitteen oheen argumentteja sen puolesta ja sitä vastaan, ja myös sisällöltään erikoistuneiden medioiden ja järjestöjen vaalikoneissa sekä Yle Kioskin vaalibotissa[8] tarjottiin väittämiä selittävää tietoa.

Haimme vaalikoneiden kysymysmuotoihin ja vastausvaihtoehtoihin perspektiiviä analysoimalla Helsingin Sanomien ja Ylen vaalikoneita vuosien 2011 ja 2015 eduskuntavaaleista ja vuosien 2006 ja 2012 presidentinvaaleista.

Asenneväittämät ilman taustoittavaa tietoa ja vastaaminen Likert-asteikolla hallitsivat myös vuoden 2015 eduskuntavaalikoneita, mutta sitä varhaisemmat vaalikoneet olivat kirjavampia muodoiltaan. Helsingin Sanomien vaalikoneissa vuosina 2011 ja 2012 ja Ylen vaalikoneessa vuonna 2006 esitettiin enimmäkseen kysymyksiä ja annettiin erilaisia vastausvaihtoehtoja, kun taas Ylen 2011 ja 2012 vaalikoneissa ja HS:n vuoden 2006 vaalikoneissa suosittiin asenneväittämiä ja Likert-asteikkoa.

8 Yle tarjosi perinteisen vaalikoneen lisäksi nuorille suunnatun vaalibotin, jonka tuottamisesta vastasi Yle Kioski. Vaalibotin kysymykset oli valikoitu varsinaisesta vaalikoneesta, mutta vaalibotti oli chat-pohjainen ja puhekielinen.

Taustoittavan tiedon esittäminen näyttää olevan sidoksissa siihen, millä tavoin kysymykset muotoillaan ja millaisia vaihtoehtoja annetaan vastaamiseen. Kun HS:n ja Ylen vaalikoneissa käytettiin asenneväittämää, sitä harvoin selitettiin millään tavoin. Sen sijaan nimenomaan kysymyksinä esitetyt vaalikonekysymykset sisälsivät usein joko aihetta pohjustaneen virkkeen tai vastausvaihtoehtoihin oli liitetty valintaa ohjaavia lauseita.

Vaikka muutos vaalikoneiden kysymysmuodoissa ja vastausvaihtoehdoissa ei ole ollut lineaarista, voidaan todeta niiden yhdenmukaistuneen 2010-luvulla. Toisena trendinä on ilmaisun pelkistyminen; vaalikoneeseen vastaamisesta on pyritty tekemään nopea toimitus.

Mitä enemmän koordinoitavaa ja uudistettavaa, sitä aiemmin lähdetään liikkeelle

Vuoden 2018 presidentinvaalin ja vuoden 2019 eduskuntavaalien yhteydessä haastattelimme 13:a median vaalikoneiden tuottamiseen osallistunutta henkilöä. Tutkimushaastatteluilla pyrimme saamaan tietoa vaalikoneiden tuotantoprosessien eri vaiheista sekä tavoitteiden asettelusta ja niiden toteutumisesta. Haastatteluista seitsemän tehtiin vuonna 2018 ja viisi vuonna 2019. Kahdella kerralla haastateltavia oli kaksi ja yksi haastateltu vastasi kysymyksiin sekä presidentinvaalin että eduskuntavaalien jälkeen.[9] Yhtä haasteltua lukuun ottamatta kaikki ovat toimittajia.

Erilaisten limittäisten projektien hallinnointi on tullut entistä keskeisemmäksi journalistisessa työssä (Koljonen 2013a, 89–91; Kunelius & Ruusunoksa 2008). Mediayhtiöiden projekteissa tehdään yhteistyötä

---

[9] Juho Salminen ja Jarkko Ryynänen/Yle 12.3.2018, Juhani Saarinen/Helsingin Sanomat 12.3.2018, Ilkka Ahtiainen/MTV Uutiset 20.3.2018 ja 29.4.2019, Juha Ristamäki ja Olli Waris/Iltalehti 22.3.2018, Matti Pietiläinen/Uutissuomalainen 4.4.2018, Kalle Silfverberg/Helsingin Sanomat 5.4.2018, Panu Karhunen/Ilta-Sanomat 6.4.2018, Petteri Mäkinen/Tamperelainen 21.1.2019, Ville Seuri/Yle 26.4.2019, Suvi Tanner/Alma Media 29.4.2019, Petri Laukka/Kaleva 29.4.2019.

monella tasolla: 1) toimituksen, markkinoinnin ja tekniikan kesken, 2) eri toimitusten tai medioiden kesken ja 3) ylimmän johdon, keskijohdon ja suorittavan portaan kesken. Haastattelujen perusteella vaalikone vaikuttaa tyypilliseltä journalistiselta projektilta. Sille on määriteltävissä aloitus ja päätös, sitä edistetään muiden töiden ohessa, ja siihen kytkeytyy lukuisia ihmisiä erilaisilla työpanoksilla. Huomionarvoista on vaalikoneiden sijoittuminen osaksi vaaleihin liittyvää projektiryvästä. Esimerkiksi isoimmissa mediayhtiöissä vaalikoneiden ja vaalien tulospalvelun tekninen toteutus on yhdistetty samaan järjestelmään.

Vaalikoneiden tuottaminen vuoden 2019 eduskuntavaaleihin oli mittavampi projektiponnistus kuin vuoden 2018 presidentinvaaliin. Tämä johtui useasta seikasta: ensinnäkin eduskuntavaaleissa ehdokkaiden määrä oli 300-kertainen verrattuna presidentinvaaliin, ja yhden valtakunnallisen vaalin sijaan käytiin vaalit 13 vaalipiirissä. Vaikka ideaalitilanteessa yksittäisen kansanedustajaehdokkaan ei olisi tarvinnut olla suoraan yhteydessä vaalikoneen ylläpitäjään, yhteydenottoja ehdokkailta toimituksiin sateli ehdokkaiden käyttöliittymien auettua helmikuussa aina vaalien aluspäiviin saakka. Toiseksi eduskuntavaaleissa vaalikoneiden journalistinen hyödyntäminen oli laajempaa ja monipuolisempaa kuin presidentinvaalissa, mikä sekin kuormitti eduskuntavaalikoneprojektista vastanneita henkilöitä. Lisäksi isoimmissa mediayhtiöissä julkaistiin kevään 2019 aikana eduskuntavaalikoneen lisäksi eurovaalikone, ja näistä kummastakin vastuun kantoivat samat henkilöt.

Haastattelujen perusteella voidaan karkeasti vertailla eri mediayhtiöiden panostuksia vaalikoneisiin. Yleisradion resurssit näyttävät muiden rinnalla ylivertaisilta. Resurssierojen taustalla on varmasti Ylen rooli julkisen palvelun mediana, mutta myös kaupallisten mediayhtiöiden saneeraukset kymmenen viime vuoden aikana (ks. esim. Harju, Koljonen & Heinonen 2017; Nikunen 2011). Ylen vaalien verkkotuottaja Juho Salminen ja projektipäällikkö Jarkko Ryynänen lista-

sivat, kuinka monta henkilöä oli presidentinvaalin vaalikonetta rakentamassa.

> Viime kädessä pidin huolta siitä, että meillä oli erilaisiin nettihankkeisiin oikeat tekijät oikeassa paikassa. Siis toimittajia tarkoitan. Vaalikone oli yksi projekti näistä [nettihankkeista]. Esimerkiksi kokosin ja roudasin sitä porukkaa, joka teki kysymykset vaalikoneeseen. Meillä oli kahdeksan tyyppiä siinä kysymysryhmässä. (Juho Salminen, Yle)

> Mun markkina oli hoitaa talon teknisessä mielessä, että meillä on vaalikone. Mulla oli tiimi, joka konkreettisesti rakensi välineen, jolla me ehdokkaalta kyseltiin kysymykset. Vaalikoneen rakentamisessa niitä [yleläisiä] oli minä plus neljä henkilöä. (Jarkko Ryynänen, Yle)

Resurssien allokointiin on myös vaikuttanut se, miten vaalikonetta on näiden kahden vaalin yhteydessä uudistettu. Tässäkin suhteessa Yle on ollut eturintamassa. Molemmissa vaaleissa se toi vaalikoneisiinsa uusia ominaisuuksia, mikä luonnollisesti lisäsi työmäärää. Presidentinvaalissa Yle toimi itsenäisesti, mutta eduskuntavaaleissa se teki vaalikoneensa ohjelmistoyritys Webscalen kanssa. Myös Alma Media ja Keskisuomalainen ovat ottaneet tekniseksi alihankkijaksi Webscalen ja panostaneet vaalikoneisiin merkittävästi voimavaroja. Keskisuomalainen aloitti kehitystoimet jo presidentinvaalin yhteydessä. Alma Median yhteinen, uudistunut vaalikone avattiin eduskuntavaaleihin. Presidentinvaalissa yhtiön lehdet olivat tyytyneet jakamaan Iltalehden vaalikonetta, joka oli tehty ohjelmistoyritys ZEFin tarjoamalla sovelluksella. Isoista mediayhtiöistä MTV Uutiset oli ainoa, joka luotti molemmissa vaaleissa ZEFin tekniikkaan. MTV selvisi projektista hyvinkin niukalla väkimäärällä.

> Projektiin osallistuneiden määrä ei nyt ollut niin kovinkaan suuri. MTV:n puolelta oli kaksi henkeä ja meiltä täältä Media Hubista [MTV Uutisten taustayhtiö] kolme. Voi sanoa, että viisi henkeä tämän kanssa oli tekemisissä. Nythän kun siinä oli vanha pohja käytössä, alihankkija ZEFillä ei käytännössä ollut varsinaista panosta. (Ilkka Ahtiainen, MTV Uutiset)

Eduskuntavaalien alla nousi esiin medioiden välinen yhteistyö – tai pikemminkin sen puute – vaalikoneiden tuottamisessa. Pontimen tämä keskustelu sai Maaseudun Tulevaisuuden päätoimittajan Jouni Kemppaisen kolumnista, jossa hän ihmetteli Ylen hiipunutta intoa tehdä yhteistyötä kaupallisen median kanssa (Kemppainen 2019). Esimerkiksi vuoden 2017 kuntavaalien yhteydessä Ylen vaalikone oli tarjolla myös Maaseudun Tulevaisuuden, Uuden Suomen, Alma Median, Suomen Kuvalehden ja Hufvudstadsbladetin verkkosivuilla. Koska tällä kertaa yhteistyötä ei syntynyt, Alma Media, Maaseudun Tulevaisuus ja HBL julkaisivat omat vaalikoneensa. Yleisradion uutis- ja ajankohtaistoiminnasta vastaava päätoimittaja Jouko Jokinen perusteli yhteistyön katkeamista sillä, että teknisten uudistusten takia ei vaalikoneen toimivuutta voitu taata etukäteen eikä epävarmassa tilanteessa ollut mahdollista antaa vaalikonetta muiden medioiden jaettavaksi (Jokinen 2019a). Jokinen väläytti kuitenkin yhteistyömahdollisuutta seuraavissa vaaleissa.

Näkemyksiä vaalikoneiden paljoudesta ja toiveesta tiivistää yhteistyötä medioiden kesken on esitetty muissakin yhteyksissä (ks. esim. Railo & Ruohonen 2016; Mykkänen, Moring & Pehkonen 2007). Tällöin asiaa on ajateltu etenkin ehdokkaiden näkökulmasta. Median näkökulmasta vaalikoneiden tuottaminen yhdistää jo nykyisinkin toimituksia. Esimerkiksi Alma Median ja Keskisuomalaisen vaalikoneiden sisällöt toteutettiin useiden toimitusten yhteistyönä. Erityisesti vaalipiirikohtaisten kysymysten laadinnassa hyödynnettiin paikallistuntemusta. Myös Sanoman lehdet – Helsingin Sanomat ja Ilta-Sanomat – tekivät vaalikoneitaan yhteistyössä niin presidentinvaaliin kuin eduskuntavaaleihin. Sisällöllisesti itsenäiset vaalikoneet luotiin pitkälti yhdenmukaisella tekniikalla ja ulkoasulla, ja myös yhteydenpito ehdokkaisiin ja puolueisiin hoidettiin keskitetysti. Sen sijaan mediayhtiöiden rajat ylittävää yhteistyötä ei tarkasteltujen vaalien yhteydessä juuri ollut. Poikkeuksena olivat Kaakon Viestinnän lehtien mukanaolo Keskisuomalaisen vaalikoneessa ja Alma Mediasta itsenäiseksi irtautuneen Kainuun Sanomien osallistuminen Kalevan vaalikoneeseen.

> Meitä taisi olla Kalevasta kolme henkilöä tässä [projektissa] ja Lapin Kansasta kaksi. Ja myös Kainuun Sanomat lähetti omia kysymyksiään siihen, mutta heiltä ei ollut henkilöedustusta tässä [palaverissa]. Kainuun Sanomathan on vielä itsenäinen, [...] mutta se oli mukana tässä vaalikoneporukassa. (Petri Laukka, Kaleva)

Vaalikoneprojektien työläyttä on erittäin hankala arvioida ajankäytön näkökulmasta. Ensinnäkin vaalikoneita rakennetaan muiden töiden ohella, ja projekteihin osallistutaan hyvin erilaisilla tuntimäärillä. Karkeasti yleistäen voi kuitenkin todeta, että mitä enemmän vaalikoneeseen tuotiin uudistuksia ja mitä laajempaa koordinointia vaalikoneiden kysymysten laadinta edellytti, sitä aiemmin ja tiiviimmin projektin vastuuhenkilöt kokoontuivat ja sitä enemmän he käyttivät työaikaansa vaalikoneeseen. Yle, Helsingin Sanomat ja Ilta-Sanomat alkoivat suunnitella presidentinvaalikoneidensa kysymyksiä syyskuussa 2017, eli yli neljä kuukautta ennen vaalia. MTV Uutiset ja Iltalehti ryhtyivät suunnittelutyöhön vasta loka–marraskuun vaihteessa vuonna 2017. Eduskuntavaalien yhteydessä Alma Media aloitti vaalikonekysymysten suunnittelun lokakuussa 2018 ja Yle marraskuussa 2018, eli liki puoli vuotta ennen vaaleja. Helsingin Sanomat (27.10.2018) pyysi jo lokakuun lopussa lukijoiltaan kommentteja ehdolla olleisiin vaalikonekysymyksiin. Sen sijaan MTV Uutisten ja Kalevan toimituksissa vaalikonekysymysten suunnittelu alkoi vasta vuoden 2019 alkupuolella.

Kysymyksiä testattiin niin tutkijoilla kuin yleisöllä

Vaalikoneiden kysymysten laadinta voidaan toteuttaa keskitetysti tai hajautetusti, ja tutkimushaastattelujemme perusteella molempia toimintamalleja sovellettiin niin vuoden 2019 eduskuntavaaleissa kuin vuoden 2018 presidentinvaalissa.

Keskitetyssä toimintamallissa tehtävä on sälytetty toimituksessa muutamien henkilöiden kontolle, jolloin he hoitavat kysymysten ideoinnin ja hiomisen mahdollisimman itsenäisesti. Presidentinvaalin

yhteydessä näin toimivat molemmat iltapäivälehdet ja MTV Uutiset. Haastattelujemme perusteella eduskuntavaalien yhteydessä ainoastaan MTV laati kysymykset keskitetysti, kolmen henkilön yhteistyöllä.

Hajautetussa toimintamallissa kysymysten laadintaan osallistuvien joukko on laajempi ja voi koostua useasta toimituksesta. Yle sovelsi molemmissa vaaleissa hajautettua mallia perustamalla erityisen työryhmän kysymysten laadintaan. Työryhmissä oli jäseniä muualtakin kuin talouden ja politiikan toimituksista, mikä johtui vaalikoneen kieliversioista ja kohdeyleisöstä. Ylen eduskuntavaalikoneen vaalipiirikohtaiset kysymykset puolestaan kytkivät aluetoimitukset osaksi kysymysten laadintaa. Myös Alma Median ja Keskisuomalaisen eduskuntavaalikoneissa oli vaalipiirikohtaisia kysymyksiä, joiden takia nekin omaksuivat hajautetun mallin kysymysten laadinnassa. Alma Median ja Keskisuomalaisen vaalikoneiden sisältökeskusteluihin osallistui myös sanoma- ja paikallislehtien päätoimittajia. Joissain tapauksissa keskusteluista oli hyötyä, jossain tapauksissa haittaa. Seuraavat esimerkit kuvaavat yleisemminkin hajautettua toimintamallia:

> Itse asiassa kävin keskustelua sillä tapaa, että meillä on […] maakunnan kaupunkilehtien lehtiperhe, johon kuuluu [Tamperelaisen] lisäksi Turkulainen ja Seinäjoen Sanomat, Imatralainen ja Lappeenrannan Uutiset. Heillä on nuorempia päätoimittajia töissä, ja he halusivat käydä mun kanssa siitä asiasta keskustelua. Niinpä käytiin läpi, mitä on minun mielestäni hyvät vaalikonekysymykset ja niin edespäin. Ja kyllähän tähän prosessiin aina tietyllä tapaa liittyy se, että […] jos löytää hyvän ja fiksun kysymysrakenteen, joka voidaan paikallistaa tai joka muuten kannattaa kysyä, niin kyllähän näitä lainaillaan. (Petteri Mäkinen, Tamperelainen)

> Kun meillä on se viimeinen kierros tai me kuvitellaan, että tämä on viimeinen kierros näistä kysymyksistä, niin se saattaakin olla ehkä vasta seitsemänneksi viimeinen kierros. Koska sen jälkeen joku huomaa, että ei kun tämän pitäisi kuitenkin [olla] näin. Ja sitten se seuraava sanoo, että ”ei kun, mutta jos sen muuttaa noin, niin sitten se ei toimikaan tämän ja tämän takia”, ja sitten lähdet hyväksyttämään taas sillä, joka silloin on sanonut, että ”ei kun tämä toimisi näin”. Ja sitten se alkuperäisen kysymyksen tekijä sanoo, että ”ei

> kun siinä taustalla oli tämä ja tämä asia", ja sitten sun pitäisi saattaa taas se niiden ensimmäisten tietoon. (Suvi Tanner, Alma Media)

Helsingin Sanomien ja Kalevan tapa organisoida vaalikonekysymysten ideointi ei suoraan edusta keskitettyä eikä hajautettua mallia. Molemmissa tapauksissa kysymysten laadintaan osallistui lopulta tietty ydinryhmä toimituksesta. Kuitenkin Kalevan eduskuntavaalikoneen kysymysten ideointiin osallistuivat myös Lapin Kansan ja Kainuun Sanomien toimittajia. Helsingin Sanomissa ideoita presidentinvaalikoneen kysymysaihioista pyydettiin kaikilta talouteen ja politiikkaan erikoistuneilta toimittajilta.

Journalistin ammatillisen aseman yksi keskeisimmistä lähtökohdista on se, että tiedonvälityksen sisältöä koskevaa "päätösvaltaa ei saa missään oloissa luovuttaa toimituksen ulkopuolisille" (Julkisen sanan neuvosto 2020). Tässä mielessä liikutaan herkällä maaperällä, kun kysytään ulkopuolisten osallistumisesta vaalikoneiden sisällöllisiin pohdintoihin. Eduskuntavaalien alla Talouselämä (15.3.2019) uutisoi Ylen kansanedustajista koostuvan hallintoneuvoston keskustelleen vaalikoneesta. Koska hallintoneuvoston kokouksessa oli poikkeuksellisesti ollut läsnä Ylen uutis- ja ajankohtaistoimituksen johtoa, tilaisuuden saattoi tulkita asettaneen kyseenalaiseksi Ylen vaalikoneen integriteetin. Yleisradion lakiasiainjohtaja Katri Olmo kiisti, että poliitikot olisivat ohjeistaneet vaalikoneen laatijoita: "Ei vaan pyydettiin kiinnittämän huomiota yleisesti. […] Ei siinä ollut minkäänlaista ohjeistusta. Se oli yleistä keskustelua." (Mt.) Vaalikonetta tuottanut sisältöpäällikkö Ville Seuri puolestaan kertoi olleensa tietämätön hallintoneuvoston keskusteluista ennen Talouselämän jutun julkaisua (Seuri 2019a).

Vaalikoneiden kysymysten kehittelyyn on osallistunut myös tutkijoita. Esimerkiksi Ylen eduskuntavaalikoneessa olleet viisi arvokysymystä oli laadittu yhteistyössä emootiotutkija Matias Kivikankaan ja kognitiotieteilijä Simo Järvelän kanssa (Seuri 2019b; Yle 8.4.2019). Haastattelussamme sisältöpäällikkö Ville Seuri kertoi, että eduskuntavaalien yhteydessä Yle konsultoi useita muitakin tutkijoita vaaliko-

nekysymyksistä. Joukossa oli nuorisotutkijoita, politiikan tutkijoita ja sosiologeja. Seurin mukaan tutkijoita on mielekästä hyödyntää heidän toimittajia paremman substanssiosaamisensa takia ja tuomaan erilaisia näkökulmia. Toisaalta tutkijoiden on toisinaan vaikea ymmärtää sitä, että vaalikoneen pitää puhutella massoja, minkä takia kysymysten on oltava tiiviitä ja yksinkertaisia.

> Tärkein on mun mielestä huomata se, että kaikissa näissä keskusteluissa tutkijat on totta kai toimituksen ulkopuolisina jäseninä. […] Meillä on aina päätösvalta ja loppujen lopuksi kaikki se [kysymysten hiominen] tehdään vain käyttäjää varten. Sitä ei tehdä tutkimusta tai tutkijoita varten tai edes niitä ehdokkaita varten. (Ville Seuri, Yle)

Ylen lisäksi myös Uutissuomalainen testasi presidentinvaalikoneensa ja Kaleva eduskuntavaalikoneensa kysymyksiä tutkijoilla. Uutissuomalainen ja Kaleva käyttivät tutkijoita nimenomaan toimituksen ideoimien kysymysten sparraajina. Helsingin Sanomien vaalikoneen arvokartta ja sen pohjana olevat asenneväittämät olivat alun perin kahden sosiologin – Tuomas Ylä-Anttilan ja Teemu Kemppaisen – kehittämiä, ja HS:n vaalikoneissa on samoja arvokysymyksiä esitetty vuoden 2012 kuntavaaleista lähtien (Helsingin Sanomat 14.10.2012).

Kysymysten toimivuutta on kokeiltu myös erilaisilla käyttäjätesteillä. Esimerkiksi Helsingin Sanomat ja Yle ovat toteuttaneet avoimia verkkokyselyitä, joilla on saatu tietoa kysymysten vastaushajonnoista ja kysymyksiin liittyvää kirjallista palautetta. Kaleva puolestaan keräsi niin lukijoiltaan kuin vaalipiirin ehdokkailta ehdotuksia siitä, millaisia kysymyksiä vaalikoneessa pitäisi olla.

> Ehdokkailta tuli muistaakseni kahdeksisenkymmentä kysymysaihiota. Lukijoilta kerättiin netin kautta, ja niitä taisi tulla reilu sata, semmoisia kysymysmalleja. Niitä [aiheita] kyllä käytettiin hyväksi ja muokattiin kysymyksiä niittenkin perusteella. […] Meillä oli tuntuma jo ennalta, miten ne asiat voisi olla, mutta se [nettikysely] vahvisti meidän näkemystä, että miltä aihealueelta kannattaa tehdä kysymyksiä. (Petri Laukka, Kaleva)

Tutkimushaastatteluissamme ilmeni, että esimerkiksi Kaleva sai innostettua lähes kaikki Oulun vaalipiirin kansanedustajaehdokkaat vaalikoneeseensa aktiivisella markkinoinnilla. MTV Uutisten eduskuntavaalikoneeseen puolestaan jätti vastaamatta neljäsosa ehdokkaista osittain siksi, että toimitus ei suoraan kutsunut ehdokkaita mukaan vaan vaalikonelinkin jakaminen jätettiin puolueiden tehtäväksi. Haastattelujemme perusteella ehdokkaille annettiin vastausaikaa kahdesta viikosta kuukauteen, vaalikoneesta riippuen. Eduskuntavaalikoneen ehdokaskattavuus kärsi siitä, jos ehdokaskäyttöliittymä suljettiin jo maaliskuun alkupuolella. Tosin ainakin osa medioista kertoi ottaneensa kansanedustajaehdokkaita vaalikoneeseen myös alun perin annetun takarajan jälkeen. Myös presidentinvaalissa syntyi tilanne, jossa ehdokkaan kampanjaorganisaatio ei vastannut pyydetyssä aikataulussa. Tämä johti kyseisen vaalikoneen julkaisun viivästymiseen joillakin vuorokausilla.

Ajoitusta vaalikoneen avaamiseen haetaan vaalikalenterista ja mediakilpailusta

Vaalikoneiden julkaisupäivien suhteen presidentinvaali ja eduskuntavaalit erosivat toisistaan. Presidentinvaalin yhteydessä vaalikoneiden julkaisuajankohdissa oli yllättävänkin isoa hajontaa, kun taas eduskuntavaalien alla valtaosa medioista julkaisi vaalikoneensa ehdokasasettelun päättymispäivänä tai sitä seuranneena päivänä. Jos media noudatti oikeusministeriön asettamaa ehdokkuusaikataulua, se julkaisi vaalikoneensa vasta sitten, kun kaikki ehdokkaat olivat selvillä. Presidentinvaalissa tämä oli tiedossa puolitoista kuukautta ennen vaalipäivää eli joulukuussa 2017 ja eduskuntavaaleissa kuukautta ennen vaalipäivää eli maaliskuussa 2019.

Presidentinvaalissa varaslähdön vaalikoneillaan ottivat Sanoman lehdet, jotka avasivat vaalikoneensa jo marraskuun lopussa. Eduskuntavaaleissa Duunitori, Keskisuomalainen, Helsingin Sanomat ja

Ilta-Sanomat aukaisivat vaalikoneensa ehdokasasettelun ollessa vielä kesken. Olemalla muita edellä nämä mediat pyrkivät maksimoimaan vaalikoneensa huomion. Toisaalta ennenaikaisuus saattoi kostautua siinä, että vaalikone aukaistiin vajavaisena ja sinne lisäiltiin ehdokkaita jälkikäteen. Nopeuskilpailu on yhä keskeistä median toimintalogiikassa huolimatta siitä, että online-aikakaudella uutisointi perustuu paljolti mediassa jo julkaistun materiaalin kierrättämiseen (Juntunen 2011; Deuze 2005).

> Tietenkin on kiva olla ennen muita liikenteessä tämmöisen kanssa, ja meillä oli iso presidentinvaalitapahtuma Ilta-Sanomilla Mediatorilla [...] joulukuun 11. päivä muistaakseni, niin haluttiin ennen sitä ainakin saada kone auki. (Panu Karhunen, Ilta-Sanomat)

Valtaosa medioista sovitti oman toimintansa vaaliaikatauluihin. Esimerkiksi Yle avasi vaalikoneensa vasta sitten, kun ehdokasasettelu oli virallisesti päättynyt. Haastatteluissa kävi ilmi, että vaalikoneen julkaisu liittyi Ylellä molemmissa vaaleissa eräänlaiseen ”vaalistarttiin”. Kyse oli siitä, että Yle julkaisi samanaikaisesti korkean huomioarvon vaalisisältöjä televisiossa, radiossa ja verkossa. Esimerkiksi television vaaliväittelyt ajoittuivat Ylellä samaan ajankohtaan kuin vaalikoneiden lanseeraukset. Tämäkin on keino maksimoida oman vaalikoneen näkyvyyttä kilpailutilanteessa (ks. myös Upola 2018, 101–102).

Koska eduskuntavaalien ehdokasasettelu päättyy vain kuukausi ennen varsinaista vaalipäivää, kaikilla medioilla on intressi saada vaalikoneensa julki mahdollisimman pian. Vuoden 2019 eduskuntavaaleissa useiden vaalikoneiden samanaikainen julkaiseminen varmasti söi joidenkin erikoismedioiden ja järjestöjen vaalikoneiden näkyvyyttä. Vaalikoneen huomioarvoa olisi voinut parantaa siirtämällä julkaisua lähemmäksi ennakkoäänestyksen alkamisajankohtaa. Ainakin presidentinvaalin yhteydessä julkaisun viivyttäminen oli varteenotettava vaihtoehto, koska kiinnostus vaaleja ja vaalikoneita kohtaan oli vielä marras–joulukuussa 2017 laimeaa. Uutissuomalainen ja Iltalehti päätyivätkin venyttämään julkaisua joulun tienoille. Vaikka Uutissuoma-

laisen julkaisun ajankohtaan vaikuttivat myös tekniset syyt, molempien medioiden toimituksissa omaa julkaisuajankohtaa perusteltiin yleisön kysyntään vastaamisen optimoinnilla.

> Me ihan kylmästi ajateltiin, että me saadaan paras hyöty siitä [vaalikoneesta] silloin, kun me julkaistaan se mahdollisimman lähellä vaaleja. Noissahan usein käy niin, [...] että kun se kone tulee julki, niin siihenhän kohdistuu muutaman päivän innostus [...]. Me ajateltiin, että mitä lähempänä vaaleja se on, niin saataisiin ikään kuin parempi pito sille [koneelle]. (Juha Ristamäki, Iltalehti)

Vaalikoneiden suositelluin ehdokas, yhdenmukaisin puolue ja kiistelty vaalibotti

Vaalikoneiden luotettavuudesta syntyi keskustelua etenkin vuoden 2019 eduskuntavaalien yhteydessä. Myös vuoden 2018 presidentinvaalin alla heräsi kysymyksiä siitä, että yksi ehdokas näytti vaalikonetulosten perusteella selvästi suositummalta kuin ehdokaskannatusta luotaavissa mielipidemittauksissa. Taustan näihin keskusteluihin loi se, että Yhdysvaltain presidentinvaalien ja Britannian EU-kansanäänestyksen yhteydessä oli etenkin sosiaalisessa mediassa esiintynyt vaalihäirintää (ks. esim. Bastos & Mercea 2019; Howard, Bolsover, Kollanyi, Bradshaw & Neudert 2017).

Vuoden 2018 presidentinvaalin alla ihmetytti perussuomalaisten ehdokkaan Laura Huhtasaaren vaalikonesuosio. Vaalikamppailun aikana uutisoitiin, että Huhtasaari oli suositelluin ehdokas Iltalehden, MTV Uutisten ja Uutissuomalaisen vaalikoneissa (Iltalehti 21.1.2018; Helsingin Uutiset 9.1.2018; MTV Uutiset 20.12.2017). Kuitenkin mielipidemittauksissa Huhtasaaren kannatus jäi vähäiseksi, ja lopulta itse vaalissakin Huhtasaaren kannatusosuus oli vain vajaat seitsemän prosenttia (Liite 2). Vastaavasti istuva presidentti Sauli Niinistö keräsi vaalissa lähes kaksi kolmasosaa äänistä, mutta edellä mainituissa kolmessa vaalikoneessa häntä suositeltiin harvemmin kuin Huhtasaarta.

Hämmentävältä tuntuva ristiriita saattoi johtua ainakin neljästä syystä: Ensinnäkin äänestää voi vain kerran, mutta vaalikoneen voi tehdä uudelleen ja uudelleen. Toiseksi presidentinvaalissa kävi äänestämässä kolme miljoonaa suomalaista, kun edellä mainittujen kolmen vaalikoneen kävijämääriksi ilmoitettiin uutisointihetkellä neljännesmiljoona. Kolmanneksi kaikki uutiset suositelluimmista ehdokkaista julkaistiin ennen vaalikoneiden viimeistä käyttöpiikkiä, joka on vaaleja edeltävällä viikolla. Ja neljänneksi vaalikoneesta saatu tulos ehdokkaiden ja valitsijoiden mielipiteiden yhteensopivuudesta ei välttämättä ennakoinut äänestyskäyttäytymistä.

Vaikka Huhtasaaren vaalikonesuosiossa ei olisikaan ollut kyse tulosten manipuloinnista, edellä kerrottu ristiriita ohitettiin mediassa kevyesti (Iltalehti 21.1.2018; MTV Uutiset 21.12.2017). Journalistit eivät julkisesti juurikaan pohtineet sitä, millä tavalla vaalikoneiden kysymyksenasettelut ja algoritmit edesauttavat muista äärimmäisillä mielipiteillä erottuvan ehdokkaan näkyvyyttä. Asiaan liittyviä kyseenalaistavia kommentteja ei tullut esille myöskään tutkimushaastatteluissamme. Niissä kuitenkin muotoutui jonkinlainen jakolinja Ylen ja kaupallisen median välille siitä, mitä vaalikoneista kertyvästä tiedosta kannattaa uutisoida ja miten uutisointi pitäisi toteuttaa.

Ylen vaalikoneesta vastanneet henkilöt suhtautuivat penseästi vaalikoneen käyttäjädatan hyödyntämiseen uutisoinnissa. Vuoden 2018 presidentinvaalissa ei olisi ollut edes teknisesti mahdollista kertoa, kuka oli Ylen vaalikoneen suosituin ehdokas tai mitä mieltä vaalikoneen käyttäjät olivat tuloeroista ja Nato-jäsenyydestä. Vuotta myöhemmin eduskuntavaaleissa tähän ei enää ollut teknistä estettä, mutta Yle ei nähnyt silloinkaan perusteita siihen, että vaalikonekäytöstä olisi uutisoitu kokonaiskäyttäjämääriä yksityiskohtaisemmin. Ylen eduskuntavaalikoneessa vastaaja pystyi kylläkin vertaamaan omia vastauksiaan samankaltaisiin käyttäjiin (Kiviniemi 2019).

> Oikeastaan pöydällä ei ollut kysymys siitä, että tehdäänkö siitä artikkelia. Jotenkin tuntui siltä, että miksi. Jossain vaiheessa puhuttiin siitä, että tulisiko vaalikoneeseen sellainen elementti, että

> suositelluimmat ehdokkaat. Mutta mitä siinä elementissä olisi? Olisiko se vaalipiirin suositelluimmat, valtakunnalliset? Sitten se vaan jotenkin enemmän tai vähemmän jäi, kun kukaan ei kokenutkaan sitä hirveän relevantiksi. (Ville Seuri, Yle)

Kaupallisen median puolella vaalikoneita tuottaneet puolestaan näkivät vaalikoneiden käyttäjädatassa uutisellista arvoa. Sitä hyödynnettiin jo jossain määrin presidentinvaalin ja eduskuntavaalien yhteydessä, mutta haastatteluissamme tuli ilmi myös pettymystä siihen, että dataa ei ollut pystytty hyödyntämään toivotulla tavalla.

Vuoden 2019 eduskuntavaaleissa vaalikonesuositukset olivat jälleen hämmästelyn kohteena. Vihreiden Jyrki Kasvi ja perussuomalaisten Matias Turkkila ihmettelivät Twitterissä sitä, miten he eivät onnistuneet saamaan Helsingin Sanomien vaalikonetta suosittelemaan itseään huolimatta siitä, että he olivat vastanneet täsmälleen samalla tavalla ehdokkaana ja käyttäjänä.

Helsingin Sanomat reagoi kritiikkiin käymällä kolmessa eri jutussa läpi vaalikoneensa toimintaperiaatteita.[10] Helsingin Sanomien vaalikoneessa käyttäjän vastauksia verrattiin vaalipiirin puolueiden keskiarvoihin ja käyttäjälle suositeltiin hänen mielipiteitään parhaiten vastanneen puolueen lähimpänä olleita ehdokkaita. Alempana tulossivulla suositeltiin käyttäjän vastauksia lähimpänä olleita ehdokkaita ilman puoluesidosta. Puolueiden suosittelu kuvaa lehden mukaan parhaiten Suomessa käytössä olevaa listavaalitapaa (Mäkinen 2019a). Helsingin Sanomien jutuissa käytettiin esimerkkeinä Kasvin ja Turkkilan vaalikonevastauksia, selvitettiin vihreiden, vasemmistoliiton ja feministisen puolueen ehdokkaiden vastausten painotuseroja ja avattiin algoritmia eli koodia, jonka perusteella puoluesuositus tehdään (Mäkinen 2019a; 2019b; 2019c). Avoimuudesta seurasi jatkokeskustelua tilastotieteilijöiden kanssa algoritmin toimivuudesta (ks. esim. Pajala & Himberg 2019). Helsingin Sanomat teki kritiikistä nopeasti johtopäätökset ja muutti koneensa puoluesuosittelualgoritmia. Muutos koski

[10] Myös Ylen vaalikoneen toimintaperiaatteita avattiin seikkaperäisesti vuoden 2019 eduskuntavaalien yhteydessä (Kiviniemi 2019).

myös Ilta-Sanomien vaalikonetta. Muutosta perusteltiin sillä, että puolueen koolla ja ehdokkaiden yhdenmukaisella vastaamisella oli ollut liian suuri painoarvo suosituksiin. Huomionarvoista oli myös HS:n toimituspäällikön tunnustus siitä, että ”osalle käyttäjistä suositus on tuntunut jopa satunnaiselta” (Mäkinen 2019d).

Helsingin Sanomien ja Ilta-Sanomien puoluesuosittelualgoritmi oli ollut samanlainen jo edellisissä eduskuntavaaleissa neljä vuotta aiemmin, mutta vasta vuoden 2019 vaaleissa algoritmin ongelmat paljastuivat pienpuolueen toiminnan takia. Ensimmäisiin eduskuntavaaleihinsa valmistautuneen feministisen puolueen johto päätyi ohjeistamaan puolueensa kansanedustajaehdokkaiden vaalikonevastaamista (Aro 2019). Puolue arvioi saavansa oman viestinsä paremmin läpi potentiaalisille äänestäjilleen, mikäli heidän viestinsä vaalikoneissa olisi mahdollisimman yhdenmukainen. Johto laati yksityiskohtaisen muistion siitä, miten puolueen ehdokkaiden odotettiin vastaavan Ylen ja Sanomien lehtien vaalikoneisiin. Puolueen puheenjohtajan Katju Aron mukaan tarkat ohjeet rajoittuivat näihin kolmeen vaalikoneeseen rajallisten resurssien takia, eikä valikoinnin taustalla ollut etukäteistietoa siitä, että Helsingin Sanomien (ja Ilta-Sanomien) vaalikoneessa suositeltaisiin käyttäjää lähimpänä olevaa puoluetta tai että näiden vaalikoneiden algoritmi palkitsisi yhdenmukaisesta vastaamisesta (vrt. Sammallahti 2019; Verkkouutiset 20.3.2019).

Vaalikoneita tuottaneissa medioissa feministisen puolueen ja sen ehdokkaiden vaalikonevastaamista arvioitiin puolueen näkökulmasta: Esimerkiksi Helsingin Sanomissa (Mäkinen 2019c) todettiin, että ”tällainen samanmielisyys on mahdollista vain uudelle, vasta perustetulle puolueelle, jota politiikanteon arki ei ole vielä päässyt liikaa vaivaamaan”. MTV Uutisissa (Lindfors 2019) puolestaan tiedettiin, että ”valtaosa puolueen potentiaalisista äänestäjistä on pääkaupunkiseudulla ja suurissa kaupungeissa” ja että ”yhtenäinen linja etenkin HS:n vaalikoneessa on looginen ratkaisu”. Uupumaan julkisuudesta jäi kuitenkin analyyttistä pohdintaa siitä, miten vaalikonekysymysten ja -algorit-

mien laatijoiden pitäisi suhtautua, mikäli koordinointi ja taktikointi yleistyvät ehdokkaiden vastauksissa.

Toinenkin vaalikone herätti tuohtumusta vuoden 2019 eduskuntavaaleissa. Yle lanseerasi niihin kaksi vaalikonetta. Perinteisen vaalikoneen lisäksi tarjolla oli Yle Kioskin vaalibotti, joka oli suunnattu 18–29-vuotiaille ja varsinkin ensimmäistä kertaa äänestäville. Vaalibotti poikkesi tyypillisestä median vaalikoneesta, sillä se oli chat-pohjainen, puhekielinen ja kysymysten lomassa oli asian taustoittamiseksi tekstiä ja videoita. Vaalibotin erilaisuus herätti kritiikkiä, ja se koettiin johdattelevaksi ja yksipuoliseksi (ks. esim. Pernaa 2019; Turkkila 2019; Lapin Kansa 28.3.2019). Myös kysymysten valikointia kritisoitiin vihreitä ja vasemmistolaisia ehdokkaita suosivaksi. Kritiikin kohteeksi joutuneen Yle Kioskin vastaava tuottaja Nora Kajantie muistutti kysymysten ja ehdokkaita seulovan algoritmin olevan samoja vaalibotissa ja varsinaisessa vaalikoneessa (Kajantie 2019; Lapin Kansa 28.3.2019). Kajantie myös kiisti, että vaalibotin tarkoitus olisi ollut ohjaaminen, tuputtaminen, vaikuttaminen tai mielipidemuokkaus. Yle kuitenkin reagoi kritiikkiin lisäämällä erilaisia näkökulmia kysymysten pohjustukseen ja selkiyttämällä taustoittavien tekstien ilmaisua.

Samanaikaisesti tavoitellaan yhteiskunnan yleistä etua ja yksilöä miellyttävää palvelua

Kun vaalikoneiden tekijöitä haastateltiin, he nostivat yleensä ensimmäisenä esiin palvelun suosion eli kysynnän. Tämä ei ollut yllättävää, sillä nettiaikakaudella journalistisen työn onnistumista mitataan myös sillä, kuinka moni klikkaa jutun auki ja miten kauan lukija viihtyy jutun parissa (Virranta 2018; Jarvis 2014). Yllättävää tutkimushaastatteluissamme oli se, että vaalikoneille ei juurikaan ollut asetettu kävijämäärätavoitteita.[11] Käyttöön liittyneiden määrällisten tavoitteiden

[11] Ville Seuri kertoi tutkimushaastattelussamme Ylen tavoitteena olleen saada eduskuntavaalikoneelleen 1,7 miljoonaa käyttäjää. Tämä tavoite ylittyi sadallatuhannella.

puuttuminen johtui siitä, että vaalikoneen suosio koettiin vaikeaksi ennakoida. Esimerkiksi edellisten presidentinvaalien aikaan vuonna 2012 mediankäyttö oli erilaista; uutisia seurattiin enemmän perinteisistä käyttöliittymistä ja mobiililaitteiden läpimurto journalismin yhteydessä teki vasta tuloaan (Uutismedia 2018, 9–18). Vaikka vaalikoneiden käytöstä ei ollut numerotavoitteita, luvut saivat vaalikoneiden tuottajat silti tyytyväisiksi.

> Kun oli vaalikoneen julkaisu, [niin] silloin julkaistiin juttu, että löydä oma ehdokkaasi ja vaalikone nyt julki. Se oli kaikista luetuin vaaleihin liittyvä artikkeli. (Ilkka Ahtiainen, MTV Uutiset)

> Tämän vuoden pressanvaaleihin se [vaalikone] tehtiin omalla väellä, niin […] myös uudistettiin yleisölle suunnattu palautelomake. […] Saatiin ihan tolkuton määrä palautetta, ei me ikinä ole saatu. […] Se [määrä] oli hämmentävä. […] Positiivisessa mielessä hämmentävä menestys. Mitä niitä oli? 18 000. (Jaakko Ryynänen & Juho Salminen, Yle)

> 145 000 kertaa sitä [vaalikonetta] saavuttiin tekemään. En tiedä sitä lukua, moniko teki sen loppuun, mutta 145 000 sen avasi. Mun mielestä tuo on aika hyvä [luku]. (Petri Laukka, Kaleva)

Kiinnostavaa on myös se, että Yle asetti vaalikoneilleen yksityiskohtaisempia kävijätavoitteita kuin kaupalliset kilpailijansa. Presidentinvaalissa Yle tavoitteli vaalikoneeseensa erityisesti alle 45-vuotiaita, ja eduskuntavaaleissa konetta suunnattiin vieläkin nuoremmille, alle 35-vuotiaille. Kohderyhmä oli otettu huomioon niin vaalikoneen sisällöissä kuin muodoissa. Tähän tavoitteeseen liittyi eduskuntavaaleissa myös Yle Kioskin vaalibotti, joka hyödynsi vaalikoneen kysymyksistä erityisesti nuoria puhuttelevia teemoja.

Tutkimushaastattelujemme perusteella vaalikone on yhteiskunnallisesti orientoituneelle medialle myös eräänlainen statussymboli. Se on kiinteä osa median vaalipalveluita ja bränditytötä. Vaalikoneellaan media hakeutuu vakavasti otettavien politiikan uutisoijien joukkoon. Vaalikoneella pyritään myös vahvistamaan yleisösuhdetta; haastatte-

luissa korostettiin vaalikoneen luotettavuutta, helppokäyttöisyyttä, kansantajuisuutta ja kiinnostavuutta.

Vaalikoneet nähtiin haastatteluissamme myös yleisen edun ajajiksi, koska ne tarjoavat kansalaisille olennaista tietoa äänestyspäätösten pohjaksi ja ehdokkaille tasa-arvoisen foorumin mielipiteiden ilmaisemiseen. Jotta media tukee demokraattista prosessia tasapuolisesti, sen vaalikoneiden tulisi journalistien mielestä säilyttää monipuolisuutensa erotuksena omaa etua ajavista järjestöjen vaalikoneista. Kysymysten laadinnassa puolestaan pitäisi muistaa asettaa etusijalle kansalaisten tarve löytää sopivia ehdokkaita ja puolueita eikä miettiä sitä, millaisella kysymyksellä saa raflaavan jutun.

> Ne perusasiat täytyy kuitenkin aina kysyä. […] Näkisin niin, että vaalikoneessa on myös kikkailu vähentynyt. Alkuaikoina yritettiin olla tarkoituksella vähän liian nokkelia. […] Vaalikoneen pääfunktio on kuitenkin se, että sillä etsitään äänestäjille sopivaa ehdokasta. […] Mediassa nykyisin kunnioitetaan tätä funktiota enemmän kuin aikaisemmin. (Petteri Mäkinen, Tamperelainen)

Toisaalta haastatteluissamme esiintyi myös toiveita, että vaalikoneesta saatavaa tietoa voitaisiin hyödyntää journalismissa nyt nähtyä runsaammin ja syvemmin. Kyse oli nimenomaan tuleviin vaaleihin ladatuista odotuksista. Toimitukset tekivät kyllä tässäkin tutkimuksessa tarkasteltujen vaalien yhteydessä juttuja vaalikonedatasta ja hyödynsivät vaalikoneiden tietoja esimerkiksi haastatteluihin ja väittelyihin valmistautumisessa. Silti usea haastateltu sanoi, että moni käyttömahdollisuus oli jäänyt hyödyntämättä. Joissakin tapauksissa vaalikoneisiin perustuneet jutut jäivät tekemättä teknisten ongelmien takia.

Tutkimukseemme haastatellut kokivat vaalikoneiden toimineen viime vuosina samalla kaavalla. Haastatteluissa suhtauduttiin silti ristiriitaisesti tarkasteluajanjakson merkittävimpään vaalikonekokeiluun, jonka Yle teki vuoden 2018 presidentinvaalin yhteydessä. Ehdokkaiden vastausten ja perusteluiden esittäminen kysymyksen ja vastausvaihtoehtojen välissä haastoi perinteisen toimintamallin, jossa ehdokkaiden mielipiteisiin on päässyt tutustumaan vasta tulosnäkymän kautta. Li-

säksi tutkimushaastatteluissamme nousi esiin tarve tarkastella puolueiden ja politiikkojen toimintaa myös vaalikauden aikana samalla tavalla kuin vaalikoneissa. Vuoden 2019 eduskuntavaaleissa käytössä olikin kaksi sovellusta, joilla saattoi verrata omia mielipiteitä eduskunnassa tapahtuneisiin äänestyksiin. Sovellusten kehittäjät ovat kuitenkin mediayhtiöistä riippumattomia yhteiskuntatieteilijöitä ja startup-yrittäjiä.

Uusia avauksia kaivataan, mutta luotettavuudesta ja puolueettomuudesta tinkimättä

Vuoden 2019 eduskuntavaaleissa oli tarjolla 22 erilaista vaalikonetta. Näistä median ylläpitämiä oli 15 ja järjestöjen seitsemän. Vuoden 2018 presidentinvaalissa oli kuusi median vaalikonetta. Median vaalikoneet ovat vuosien saatossa hioutuneet toimintaperiaatteiltaan ja ulkoasuiltaan samankaltaisiksi. Järjestövaalikoneissa oli tässä mielessä enemmän hajontaa. Vuoden 2019 eduskuntavaaleissa median vaalikoneissa oli keskimäärin 24 kysymystä ja vuoden 2018 presidentinvaalissa 26 kysymystä. Tiettyihin aihealueisiin keskittyneissä eduskuntavaalien järjestövaalikoneissa kysymyksiä oli vähemmän, keskimäärin 12 kappaletta. Valtakunnalliset, sisällöltään yleisluonteiset vaalikoneet ja alueelliset vaalikoneet ylsivät eduskuntavaaleissa 74–98 prosentin ehdokaskattavuuteen. Sen sijaan sisällöltään erikoistuneiden median vaalikoneiden ja järjestövaalikoneiden ehdokaskattavuus oli heikompaa, parhaimmillaan vain runsaan 50 prosentin luokkaa.

Tutkimushaastatteluissamme vaalikoneita tuottaneiden medioiden edustajat vakuuttivat olevansa tyytyväisiä aikaansaannoksiinsa. Vaalikoneille ei ollut asetettu tarkkoja määrällisiä tavoitteita. Kuitenkin esimerkiksi käyntikerrat vaalikoneissa ja ehdokkaiden osallistumisaste kertoivat mediayhtiöille palvelun tarpeellisuudesta. Myös projekteina vaalikoneet olivat valtaosin sujuneet odotetusti. Presidentinvaalin yhteydessä joissakin toimituksissa jäätiin harmittelemaan sitä, ettei vaalikonedataa voitu hyödyntää halutulla tavalla. Eduskuntavaalien alla

muutamiin vaalikoneisiin jouduttiin tekemään muutoksia sen jälkeen, kun niiden toimintaperiaatteista oli syntynyt kriittistä keskustelua.

Vaalikoneissa nähtiin jo tarkastelemiemme vaalien yhteydessä kehitysaskeleita. Haastattelemamme journalistit uskoivat, että seuraavissa vaaleissa käyttäjille on tarjolla uusia ominaisuuksia ja journalisteille paremmat eväät vaalikonedatan hyödyntämiseen. Kiinnostavaa on nähdä myös se, pyritäänkö vaalikoneiden käyttäjiä joukkoistamaan tulevaisuudessa uusin tavoin journalistien rinnalle koneiden sisältöjen laadintaan ja tulkintaan.

Vaalikonedatan hyödyntämisessä ja käyttäjien joukkoistamisessa ei silti sovi unohtaa lähdekriittisyyttä eikä tehdä kompromisseja integriteetin suhteen. Sekä vuoden 2018 presidentinvaalin että vuoden 2019 eduskuntavaalien yhteydessä tuli esiin vaalikoneiden luotettavuutta horjuttavia seikkoja. Mediassa nämä tapaukset otettiin kyllä esiin, mutta journalistit olisivat voineet pohtia vaalikoneiden asemaa ja toimivuutta perusteellisemmin. On syytä muistaa, että suomalaisten luottamusta journalismiin ja mediaan on koeteltu viime vuosina monin tavoin (Valaskivi, Noppari, Haara, Nelimarkka & Toivanen 2019). Journalismin luotettavuuden rakentamisessa ja ylläpitämisessä avainasemassa on läpinäkyvyys, niin toimintaprosessien kuin tarkoitusperien suhteen (ks. esim. Kovach & Rosentiel 2001, 80–82). Niin tärkeitä kuin vaalikoneiden uudet avaukset ovatkin, ne on syytä sovittaa yhteen läpinäkyvyyden kanssa, jotta luottamus puolueettomaan ja tosiasioissa pitäytyvään tiedonvälitykseen säilyy.

4
Vaalikoneista aineksia vertailuihin ja tukea tentteihin ja henkilöjuttuihin

Politiikan toimittajien juhlakirjassa ennakoidaan ammatin tulevaisuutta. Yhdeksi mahdolliseksi kehityskuluksi nostetaan se, että vastaisuudessa politiikan toimittajat tuottaisivat julkisuuteen esimerkiksi data-aineistoja analysoimalla tietoa, joka olisi rinnastettavissa tutkimukseen (Vahti 2017, 23–24). Jossakin määrin juhlakirjassa maalailtu tulevaisuus on jo olemassa; etenkin vaalien yhteydessä toimitukset ”kairaavat” laajoista data-aineistoista uutta tietoa ja jalostavat niistä näyttävästi visualisoituja uutisia ja analyysejä (Uskali & Kuutti 2016, 50; Gray, Bounegru & Chambers 2012, 75–80, 104–106). Suomalaisina suunnannäyttäjinä datajournalismissa ovat toimineet Helsingin Sanomien ja Ylen datadeskit (Uskali & Kuutti 2016, 69–84). Samat tahot ovat olleet myös kehittämässä vaalikoneita. Esimerkiksi Ylen vuoden 2015 eduskuntavaaleihin lanseeraama Kandideitti-vaalikonesovellus palkittiin pohjoismaisessa datajournalismin konferenssissa (Yle 25.4.2016).

Datajournalismi on journalistinen suuntaus tai toimintamalli, jossa data-aineistoja kerätään, tallennetaan, paloitellaan, analysoidaan ja muokataan journalistisiin tarpeisiin (Uskali & Kuutti 2016, 58). Datajournalismi hyödyntää verkonomaisia ilmaisutapoja ja osallistaa yleisöä työprosessia ja data-aineistoa avaamalla (Toikkanen 2014, 5).

Vaikka datajournalismista on alettu puhua vasta 2010-luvulla, sen juuret ovat kauempana 1960- ja 1970-luvun vaihteessa kehitellyssä tietokoneavusteisessa journalismissa (*CAR*, *computer assisted reporting*),

joka hyödynsi tiedonhankinnassa määrällisiä tutkimusmenetelmiä, kuten surveyta ja sisällönanalyysia, ja asettui osaksi tutkivaa journalismia (Coddington 2015, 332). Datajournalistit eroavat CAR-toimittajasukupolvesta monipuolisemmalla aihevalikoimalla, tarinankerronnalla ja datan visualisoinnilla (mt., 335, 339). Myös datajournalistien suhde yleisöön poikkeaa merkittävästi 1980–1990-luvun CAR-toimittajien ammattieetoksesta. Datajournalistit korostavat toimintansa läpinäkyvyyttä, ja avoimen lähdekoodin hengessä data-aineistoja jaetaan yleisön tarkasteltavaksi (mt., 341). He myös mieltävät kansalaiset aktiivisiksi osallistujiksi. Heille tarjottavien datajournalististen tuotteiden pitää olla hyödyllisiä (mt., 343).

Vaalikonedataan perustuvia juttuja ja vaalikoneita voi pitää datajournalismina. Esimerkiksi vuoden 2019 eduskuntavaalien vaalikoneisiin kerättiin mittava numeraalinen ja verbaalinen aineisto ehdokkaiden mielipiteistä, joiden pohjalta tehtiin erilaisia analyysejä ja visualisointeja. Muutamat mediat tarjosivat yleisölle mahdollisuuden osallistua vaalikoneeseen ehdolla olleiden kysymysten kommentointiin, ja Yle julkaisi ennen vaaleja ehdokkaiden vastaukset avoimena datana ilman nimitietoja kaikkien asiasta kiinnostuneiden analysoitavaksi.

Vaikka vaalikoneita ei luokitella uutispeliksi (ks. uutispeleistä enemmän esim. Koskenkorva 2015), koneita käyttävät muokkaavat valinnoillaan lopputulosta ikään kuin kyse olisi pelistä tai testistä (Mykkänen & Moring 2012, 168). Upola (2018, 193) jaottelee pelilliset juttutyypit visoihin, koneisiin ja uutispeleihin. Hänen mukaansa visaa ja konetta voi kutsua verkon testeiksi – visa on yksinkertaisempi, kone laajempi. Uutispeli puolestaan simuloi jotakin reaalimaailman toimintaa tai tilannetta, jossa pelaaja voi kuvitella olevansa.

Journalismin ”pelillistäminen” (*gamification*) on ollut yksi uutismedian keino houkutella kuluttajia verkkosivuilleen ja uutissovelluksiinsa (Ferrer Conill 2018, 5). Kun pelillisiä elementtejä tuodaan digitaalisiin uutispalveluihin, tavoitteena on tuottaa käyttäjälle personoitu, lisäarvoa tuova uutiskokemus. Tyypillisesti pelillisyys näkyy journalismissa niin, että käyttäjät saavat palautetta toiminnastaan pisteinä,

merkkeinä tai sijoituksina tulostaululla. (Ferrer Conill & Karlsson 2015.)

Vaalikoneissa on läsnä sekä datajournalismi että pelillistäminen. Niissä laaja data-aineisto on koottu interaktiivisen koneen muotoon, ja käyttöliittymässä käyttäjä voi tutustua suureen datamäärään omasta näkökulmastaan (Upola 2018, 97). Kun käyttäjä vertaa omia mielipiteitään ehdokkaiden mielipiteisiin ja muiden käyttäjien mielipiteisiin, hän saa tuloksen toiminnastaan, ja hän voi halutessaan jakaa tulosta sopivimmasta ehdokkaasta sosiaalisessa mediassa (ks. myös Uskali & Kuutti 2016, 52). Vaalikoneessa käyttäjät tuottavat "pelaamalla" uuden data-aineiston, jota uutistoimitukset voivat halutessaan hyödyntää journalistisissa tuotoksissa.

Tämän luvun tarkoitus on selvittää, millaista journalismia vaalikoneista on tehty, millaisia datajournalistisia keinoja vaalikonejutuissa on käytetty ja millä muilla tavoin niitä on hyödynnetty journalistisissa työprosesseissa. Vastauksia kysymyksiin on haettu analysoimalla medioiden verkkosivuillaan julkaisemia juttuja ja haastattelemalla vaalikoneiden tuottamiseen osallistuneita henkilöitä ja niitä työssään hyödyntäneitä politiikan toimittajia.

Media-aineisto koostuu vaalikoneisiin kytkeytyneistä 99 uutisesta, tausta- tai mielipidejutusta.[12] Analyysin tavoitteena on kartoittaa näiden juttujen tyypillisimpiä piirteitä. Liitetaulukoissa 4.1 ja 4.2 on eritelty, miten paljon vaalikonejuttuja julkaistiin neljässä tarkastellussa mediassa vuoden 2018 presidentinvaalin ja vuoden 2019 eduskuntavaalien yhteydessä, kuinka pitkiä jutut olivat keskimäärin, kuinka monta vaalikonekysymystä jutuissa käsiteltiin ja missä määrin jutuissa hyödynnettiin erilaisia visuaalisia elementtejä. Lisäksi olemme kiinnittäneet huomiomme siihen, mitä aiheita vaalikonejutuissa käsiteltiin ja ketkä tai mitkä tahot vastasivat jutuissa käsiteltyihin kysymyksiin.

---

12 Media-aineisto on kerätty Ylen, Helsingin Sanomien, Iltalehden ja MTV Uutisten verkkosivuilla 28.11.2017–28.1.2018 ja 1.3–14.4.2019 julkaistuista jutuista, joissa ensisijaisesti on käsitelty vaalikoneita ja niiden sisältöjä. Vuoden 2018 presidentinvaalin yhteydessä tällaisia juttuja julkaistiin 35 kappaletta ja vuoden 2019 eduskuntavaalien yhteydessä 64 kappaletta. Vaalikonejutun rajaus poikkeaa 5. luvun tehdystä rajauksesta sisällyttää tutkimusaineistoon kaikki jutut, joissa oli maininta vaalikoneista.

Tutkimustamme varten haastateltiin yhteensä 17 henkilöä.[13] Tutkimushaastatteluissa toimittajat kertoivat, miten he itse ja heidän kollegansa olivat hyödyntäneet vaalikoneista kertynyttä informaatiota journalistisissa tuotoksissa. Haastatellut pohtivat myös vaalikonedatan käytössä ilmenneitä ongelmia ja journalistisen käytön tulevaisuutta.

Luku alkaa haastattelemiemme journalistien pohdinnoilla vaalikoneista journalismin tietolähteenä. Sen jälkeen käsittelemme sisällönanalyysiin nojaten sitä, millaista journalismia tehtiin vuoden 2018 presidentinvaalikoneista ja vuoden 2019 eduskuntavaalikoneista. Lopuksi käsittelemme journalistien näkemyksiä vaalikoneiden kehittämistarpeista ja vaalikonejuttujen sijoittumista datajournalismin kentälle.

Vaalikonedataa hyödynnetään yhä monipuolisemmin journalismissa

Tutkimushaastattelujemme perusteella suomalaiset journalistit ymmärtävät hyvin sen, että vaalikoneisiin kertyy journalistisesti arvokasta informaatiota. Helsingin Sanomat ja Yle ovat viime vuosina tuottaneet vaalikonedatasta siinä määrin uutisia ja taustoituksia, että se on houkutellut muidenkin medioiden toimituksia samoille apajille.

> Niin kauan kun olen tässä [vaalikoneita tuottamassa] ollut mukana, […] niin on pyritty tehostamaan ja parantamaan vaalikoneen hyödyntämistä. Muut näyttää toimivan hyvin samalla tavalla. Se [vaalikone] tuottaa arvokasta, kiinnostavaa dataa ja […] se sopii kaikkiin kanaviin. Pyritään se [data] tehokkaasti ottamaan käyttöön. (Ilkka Ahtiainen, MTV Uutiset)

[13] Haastattelemamme vaalikoneiden tuottajat (N=13) on lueteltu luvussa 3. Heidän lisäkseen haastattelimme presidentinvaalin yhteydessä neljää politiikan toimittajaa, jotka uutisoivat vaalista mutta eivät olleet vaalikoneita valmistelleissa työryhmissä. Muista haastatelluista poiketen he esiintyvät tutkimuksessa anonyymeinä.

Näkyvin tapa hyödyntää vaalikoneita on tehdä juttuja niistä ja niiden tarjoamasta datasta. Vaalikone voi olla jutun ainoa lähde tai siitä saatuja tietoja on voitu käsitellä muiden lähteiden rinnalla. Vuoden 2018 presidentinvaalin yhteydessä esimerkiksi Iltalehti ja MTV Uutiset julkaisivat verkkosivuillaan uutisia, jotka perustuivat täysin presidenttiehdokkaiden vaalikonevastauksiin. Yle puolestaan julkaisi vuoden 2019 eduskuntavaalien alla useita verkkojuttuja, joissa vaalikonevastausten ohella oli käytetty myös muita henkilö- ja dokumenttilähteitä.

Vaalikonejutuissa rajaudutaan yleensä yhden vaalikoneen datan tarkasteluun. Median oma vaalikone tuottaa niin runsaasti informaatiota ehdokkaiden mielipiteistä ja niiden perusteluista, että harvoin syntyy tarvetta laajentaa vertailua aiempiin vaalikoneisiin tai muiden medioiden vaalikoneisiin.

Vaalikonevastauksia hyödynnetään jonkin verran myös vaalikausien aikana. Esimerkiksi kun toimitus pyrkii ennakoimaan eduskunnan tai kaupunginvaltuuston äänestystulosta tai valottamaan eduskuntaryhmän poliittista linjaa, vaalikoneisiin annetut vastaukset antavat pyrkimyksille katetta. Eräs politiikan toimittaja oli löytänyt eroja puolueen puheenjohtajaehdokkaiden välille palaamalla heidän vaalikonevastauksiinsa.

> Ne [vaalikoneet] poikii meille juttuja. Pystytään tekemään uutisia ja arvottamaan ehdokkaita. Tavallaan vaalikone tekee sen meidän puolesta. Me voidaan osoittaa, että nehän on aika vasemmalla nämä […] puheenjohtajaehdokkaat. Katsokaa vaikka itse tästä, kun näin kone sanoo. Eikä tarvitse olla [vain sen varassa], että minä toimittajana olen sitä mieltä. […] Siinä tulee semmoista evidenssiä.

Esimerkiksi vuoden 2019 eduskuntavaalien jälkeen Ylen verkkosivuilla saattoi kokeilla hallituksen muodostamista eri kokoonpanoilla (Yle 26.4.2019). Valitun kokoonpanon toimivuudesta oli tarjolla analyysi, joka perustui kansanedustajien vaalikoneessa antamiin vastauksiin. Helsingin Sanomissa taas oli yhdistetty kansanedustajaehdokkaiden ilmastoa koskevat mielipiteet annettuihin ääniin, ja tällä tavoin saatiin eroteltua alueellisesti ne suomalaiset, jotka suhtautuvat ilmastonmuu-

tosta hillitseviin toimiin suopeimmin ja penseimmin (Helsingin Sanomat 22.4.2019).

Ehdokkaiden vaalikonevastauksia käsittelevissä jutuissa keskitytään useimmiten yhteen tai korkeintaan muutamaan kysymykseen. Tiettyyn teemaan pureutuvissa jutuissa avataan mahdollisimman kattavasti eri ehdokkaiden kantoja ja näkemyksiä. Tässä mielessä ne edustavat politiikan journalismin perinteisiä tiedonkeruumuotoja, kuten kiertohaastattelua ja suunnattua kyselyä, joissa samaan asiakysymykseen haetaan vastausta mahdollisimman edustavalta poliitikkojoukolta (Miettinen 1984, 106–107).

Analysoimassamme vaaliuutisoinnissa on useita esimerkkejä myös siitä, että yksi juttu voi perustua kysymysryppääseen. Esimerkiksi Helsingin Sanomat on jo useissa vaaleissa vertaillut ehdokkaita ja puolueita siltä pohjalta, miten he vastaavat erilaisiin arvokysymyksiin. Vuoden 2019 eduskuntavaaleissa muutama muukin media vertaili ehdokkaiden ja puolueiden arvoja vaalikonevastausten pohjalta.

Vuoden 2018 presidentinvaalin yhteydessä mediat julkaisivat juttuja vaalikoneiden käyttödatasta. Käyttömäärien lisäksi uutisoitiin muun muassa siitä, keiden ehdokkaiden mielipiteet olivat osuneet lähimmäksi käyttäjien mielipiteitä ja mitä väitteitä käyttäjät olivat puoltaneet ja mitä vastustaneet. Tutkimushaastatteluissa kävi ilmi, että käyttäjädatan journalistiseen hyödyntämiseen suhtaudutaan journalistien keskuudessa kahtalaisesti (ks. luku 3). Yhtäältä ne tarjoavat uutisarvoiseksi koettua informaatiota, kuten Laura Huhtasaaren yllättävä menestys kolmessa vuoden 2018 presidentinvaalikoneessa. Toisaalta vaalikoneiden käyttäjädatan edustavuus suhteessa äänioikeutettuihin on kyseenalaista (ks. esim. Upola 2018, 193–195; Suhonen 2006, 30–31), mikä on myös toimitusten tiedossa.

> Eihän se ole tilastollisesti mitenkään validi data. Ei me voida julkaista, että kuka meillä on ollut vaalikoneessa suosituin ehdokas. […] Meillä on kuitenkin omat kannatusmittaukset. […] Kannatusmittausten yhteydessä on aina toteutettu muita kyselyitä. (Suvi Tanner, Alma Media)

Tutkimushaastattelujen perusteella vaalikonedataan perehdytään myös vaaliasetelman tunnistamiseksi ja politiikkakysymyksiin liittyvän ymmärryksen vahvistamiseksi. Vaalikonevastauksiin voidaan viitata, kun toimittajat esittävät ehdokkaille kysymyksiä väittelyissä, tenteissä ja haastatteluissa. Kun toimittajalla on tiedossa ehdokkaan kanta ja siihen liittyvä perustelu tiettyyn asiakysymykseen, haastattelu- tai tenttitilanteessa voidaan päästä pintatasoa syvemmälle erilaisten vaihtoehtojen puntaroinnissa. Erään politiikan toimittajan mielestä vaalikoneissa voi perehtyä ehdokkaiden painotuksiin.

> Politiikan toimittajalle vaalikoneet on materiaalia. […] Kun meillä on niin henkilövetoinen […] poliittinen järjestelmä ja vaalijärjestelmä, tentitkin rakentuu aina sen henkilön kautta. […] Henkilön kautta nouseviin kysymyksiin vaalikoneet on hyvä työkalu. [Voi] esimerkiksi katsoa, että mitä tämä tyyppi ajattelee vaikka Natosta.

Vaalikoneuutisointia presidentinvaalissa: HS ja Yle analysoivat, Iltalehti ja MTV referoivat

Vuoden 2018 presidentinvaalin yhteydessä mediat tekivät useita juttuja vaalikoneistaan. Helsingin Sanomien, Ylen, Iltalehden ja MTV:n verkkosivuilla julkaistiin vaalipäivänä ja sitä edeltäneiden kahden kuukauden aikana 89 juttua, joissa oli jossain muodossa mainittu sana ”vaalikone”. Näistä jutuista 35:ssä keskitytään nimenomaan vaalikoneisiin ja niistä kertyneeseen mielipideaineistoon. Tältä osin juttuaineisto jakautuu varsin tasaisesti neljän median kesken. Iltalehti julkaisi yksitoista vaalikonejuttua, Helsingin Sanomat yhdeksän, Yle kahdeksan ja MTV seitsemän. Tyypillisimmässä vaalikonejutussa esiteltiin kaikkien presidenttiehdokkaiden vastauksia ja perusteluja johonkin tai joihinkin vaalikonekysymyksiin. Tällaisia juttuja oli 60 prosenttia vaalikonejutuista.

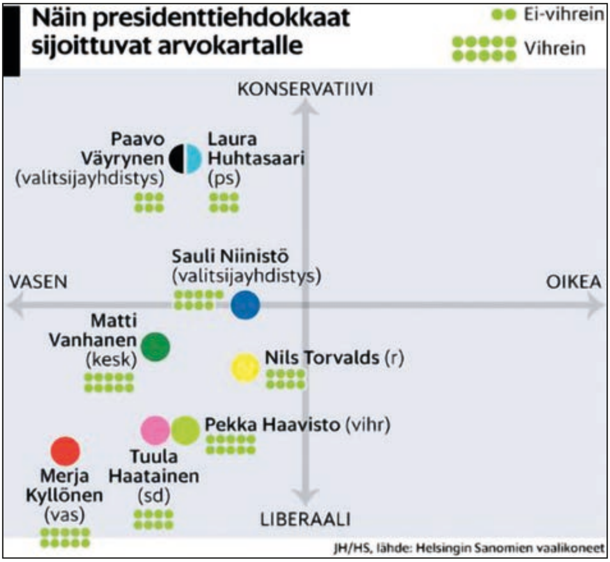
Helsingin Sanomien vaalikonejutut ovat aineistossa pisimpiä, keskimäärin yli 5000 merkkiä. Lehden vaalikonejutuissa käsiteltiin ensisijaisesti oman vaalikoneen vastauksia, mutta muista poiketen

vertailukohdaksi otettiin myös muiden medioiden vaalikonevastauksia ja aiempien vaalien vaalikoneista poimittuja vastauksia. Isoimmat lehden jutuista olivat luonteeltaan analyyttisiä, koska niissä pyrittiin tarkastelemaan yhtäaikaisesti useita kysymyksiä ja vastauksia yritettiin yhdistää vaalikoneen ulkopuolella käytävään poliittiseen keskusteluun.

> Ehdokkaat ovat saaneet vaalitaistelun tiivistyessä avata erityisesti Venäjä-näkemyksiään moneen otteeseen. Kannoissa onkin näkyviä eroja.
>
> Ehdokkailla on muun muassa eri näkemykset siitä, onko Venäjä uhka Suomelle. […]
>
> Eroja ehdokkaiden Venäjä-linjoissa voi hakea myös sitä kautta, kuinka ehdokkaat suhtautuvat Krimin valtaukseen sekä talouspakotteisiin. […]
>
> MTV3:n vaalikoneessa useimmat ehdokkaat ovat sitä mieltä, ettei Suomi voi Krimin kriisin jatkuessa normalisoida suhteitaan Venäjään. Väyrynen ja Huhtasaari kallistuvat voimakkaimmin normalisoinnin kannalle. (Helsingin Sanomat 17.1.2018)

Helsingin Sanomien panostus vaalikoneuutisointiin näkyy myös juttujen visualisoinnissa, joka oli verrokkimedioihin nähden monipuolista. Kuvassa 4.1 HS visualisoi presidenttiehdokkaiden arvoeroja tavalla, joka on huomattavasti havainnollisempi kuin saman asian selittäminen sanallisesti. Toisaalta joissakin blogeissa ja twiiteissä ihmeteltiin sitä, ettei yksikään kahdeksasta ehdokkaasta sijoittunut HS:n arvokartalla oikeistoon. Ratkaisematta jäi se, johtuivatko porvareiksi miellettyjen ehdokkaiden vasemmistolaiset talousnäkemykset heidän vastaustaktiikastaan vai vaalikonekysymysten heikosta erottelevuudesta.

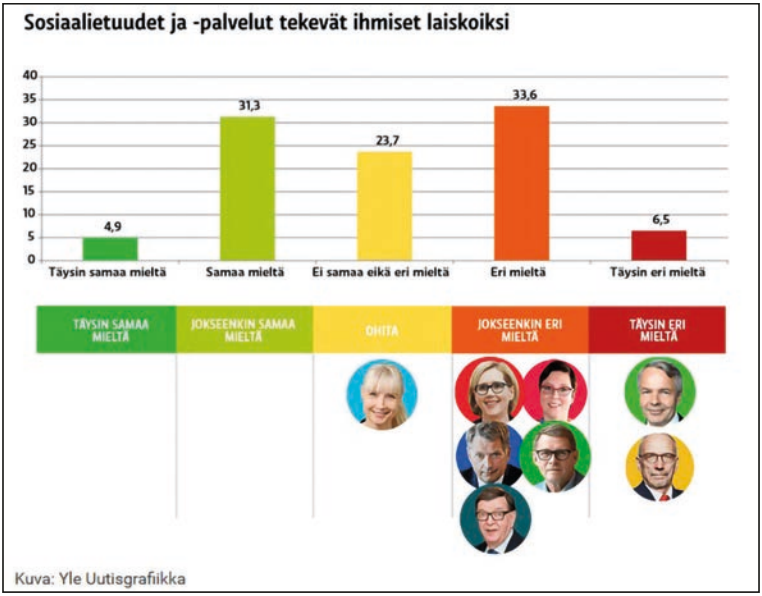
Kuva 4.1. HS:n presidenttivaalikoneen dataan perustuva visualisointi ehdokkaiden mielipide-eroista

HS 16.12.2017

Myös Yleisradion vaalikonejuttuja vuoden 2018 presidentinvaalista voi luonnehtia analyyttisiksi. Ehdokkaiden vaalikonevastausten käsittely oli monipuolista, vaikka juttujen keskipituus on vajaat tuhat merkkiä lyhyempi kuin Helsingin Sanomissa. Vaalikonevastauksia ja ehdokkaille esitettyjä lisäkysymyksiä verrattiin vastauksiin, joita suomalaiset olivat antaneet eurooppalaisessa arvotutkimuksessa (European Social Survey). Ylen vaalikonejutut eivät olleet niin monipuolisesti kuvitettuja kuin Helsingin Sanomilla. Kuvassa 4.2 on silti onnistunut esimerkki, kuinka presidenttiehdokkaiden ja suomalaisten näkemyserot voidaan visualisoida. Vaikka suomalaisten mielipiteet sosiaalietuuksien ja -palvelujen passivoivasta vaikutuksesta jakautuvat tasaisesti puolesta ja vastaan, ei kukaan presidenttiehdokkaista halunnut leimata vähäosaisia laiskoiksi. Sekä tämä että edellinen kuva antavat viitteitä, että presidenttiehdokkaat reagoivat kilpailutilanteeseen downsilainen lähestymistavan mukaisesti.

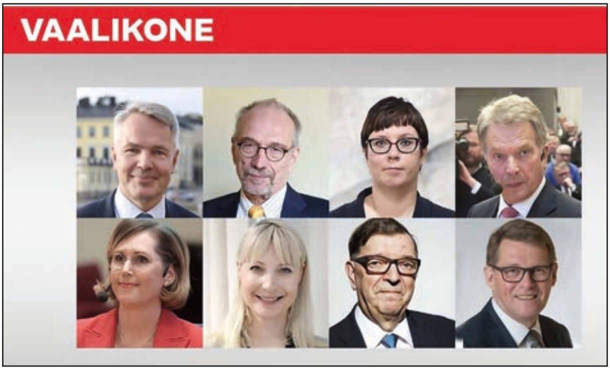
Kuva 4.2. Ylen presidenttivaalikoneen dataan ja suomalaisten surveyvastauksiin perustuva visualisointi ehdokkaiden ja kansalaisten mielipide-eroista

Yle 20.1.2018

Iltalehden ja MTV Uutisten vaalikonejutut olivat uutismaisia ja selvästi lyhyempiä kuin Ylellä tai Helsingin Sanomilla. Iltalehden juttujen keskipituus on 2800 merkkiä ja MTV:n 1400 merkkiä. Iltalehti ja MTV referoivat jutuissaan ehdokkaiden vastauksia ilman että vastauksia olisi taustoitettu. Tästä referoivasta yleislinjasta poikkeuksen muodostivat vain ne jutut, joissa selitettiin Laura Huhtasaaren nousua vaalikoneiden suositelluimmaksi ehdokkaaksi. Kuvassa 4.3 on esitelty ehdokkaiden kuvagalleria, jonka MTV julkaisi useasti vaalikonejuttujen yhteydessä. Muutenkin Iltalehden ja MTV:n vaalikonejutut olivat muita medioita yksipuolisemmin kuvitettuja: ehdokkaiden kasvokuvilla ja yleiskuvilla vaalitenteistä.

Kuva 4.3. MTV esitteli toistuvasti uutistensa lomassa presidenttiehdokkaat kuvagalleriana

MTV 13.12.2017[14]

Jakolinjat medioiden kesken ovat samanlaiset, kun tarkastellaan vuoden 2018 presidentinvaalin vaalikonejuttujen kysymys- ja vastausmääriä. Iltalehden ja MTV:n jutuissa käsiteltiin yleensä vain yksi vaalikonekysymys, ja juttuun kirjoitettiin kaikkien kahdeksan ehdokkaan kannat ja joidenkin perustelut. Myös Helsingin Sanomilla ja Ylellä oli vastaavalla tavalla rakennettuja juttuja, joten koko aineistossa yhden vaalikonekysymyksen jutut ovat tyypillisimpiä.

> Tasavallan presidentti, valitsijayhdistyksen ehdokkaana jatkokautta hakeva Sauli Niinistö ilmoittaa Iltalehden vaalikoneessa hyväksyvänsä eutanasian tietyin ehdoin.
>
> – Kannatan eutanasiaa, jos sairauteen liittyy suurta kipua ja tuskaa, joita ei voida lievittää, Niinistö vastasi vaalikoneessa.
>
> Vaalikoneessa esitetty väite kuului seuraavasti: ”Eutanasia on sallittava, jos potilas sairastaa parantumatonta tautia ja kärsii kivuista, joita ei voi olennaisesti lievittää lääketieteen keinoin.” (Iltalehti 29.12.2017)

[14] Vuoden 2018 presidentinvaalissa oli kahdeksan ehdokasta, jotka on esitelty kuvagalleriassa: vasemmalta ylhäältä lueteltuna Pekka Haavisto (vihr.), Nils Torvalds (r.), Merja Kyllönen (vas.), Sauli Niinistö (valitsijayhdistys), Tuula Haatainen (sd.), Laura Huhtasaari (ps.), Paavo Väyrynen (valitsijayhdistys) ja Matti Vanhanen (kesk.).

Iltalehdellä ja MTV:llä oli joitakin juttuja, joissa käsiteltiin useampia vaalikonekysymyksiä, mutta näissä tapauksissa kyse oli joko vaalikoneen markkinoinnista, yksittäisen ehdokkaan suosion selittämisestä tai vaalikoneen käyttäjien vastausjakaumien esittelystä.

> Suurin osa väittämistä käsittelee tietenkin ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa, sillä ne ovat tasavallan presidentin vallankäytön ydintä. Tässä muutamia poimintoja aiheista: suhtautuminen Nato-jäsenyyteen, EU:n yhteiseen puolustuspolitiikkaan, mahdolliseen puolustusliittoon Ruotsin kanssa ja Venäjän-uhkaan.
>
> Ulko- ja turvallisuuspolitiikan ohella väittämät käsittelevät erilaisia arvokysymyksiä. Teemoina ovat muun muassa turvapaikanhakijoiden kohtelu, kansalaisten eriarvoistuminen ja seksuaalirikostuomiot. (MTV Uutiset 12.12.2017)

Helsingin Sanomien ja Ylen verkkosivuilla presidentinvaalikonejutut olivat heterogeenisempia kuin Iltalehdellä ja MTV:llä. Yle julkaisi juttuja, joissa keskityttiin yhteen vaalikonekysymykseen, ja vastapainoksi juttuja, joissa käsiteltiin kuutta, jopa kahdeksaa kysymystä. Helsingin Sanomien vaalikonejutuissa saatettiin käsitellä yhtä tai kahta kysymystä tai käsittelyssä oli samanaikaisesti viisitoistakin kysymystä. Koska Ylen ja Helsingin Sanomien jutut ovat pidempiä kuin Iltalehden tai MTV:n, niissä esiteltiin kaksin verroin vastauksia.

Helsingin Sanomien ja Iltalehden vaalikonejournalismissa olivat erittäin voimakkaasti esillä niin sanottua arvojohtajuutta mittaavat asiat. HS:n uutisoinnin painopistettä selitti pitkälti se, että vaalikonevastausten perusteella lehti on luokitellut ehdokkaita eri arvoulottuvuuksilla. Näiden luokitusten pohjalta lehti laati näyttäviä arvokarttoja ja uutisoi esimerkiksi, kuinka ”Sauli Niinistö ajattelee oikeistolaisimmin, Huhtasaari on konservatiivisin” (HS 28.11.2017). Iltalehti puolestaan tarttui vaalikoneensa yksittäisiin arvokysymyksiin ja teki niiden pohjalta useita uutisia:

> Väyrynen kutsuisi poikia pojiksi ja tyttöjä tytöiksi, Haavisto puolustaa sukupuolitietoista opetusta (Iltalehti 29.12.2017)

> Huhtasaari on ainut presidenttiehdokas, joka uskoo Raamatun luomiskertomukseen (Iltalehti 29.12.2017)
>
> Onko elämäntapatyöttömyys ongelma, johon pitäisi puuttua? Suurin osa presidenttiehdokkaista ajattelee niin (Iltalehti 3.1.2018)

Vaikka myös ulko- ja turvallisuuspolitiikan kysymykset olivat esillä erityisesti Ylen ja MTV Uutisten vaalikonejutuissa, painopiste kaiken kaikkiaan oli enemmän presidentin viranhoitoon liittymättömissä asioissa. Tämä painotus saattoi johtua siitä, että vuoden 2018 vaalissa ehdolla olleiden kesken vallitsi konsensus niistä asioista, joihin presidentillä on päätösvaltaa. Sen sijaan niin sanottua arvojohtajuutta mitanneet kysymykset tuottivat ehdokkaiden välille huomattavia eroja, mikä teki niistä uutisoinnin medialle houkuttelevaksi.

> MTV:n vaalikone paljastaa presidenttiehdokkaiden erot – turvapaikanhakijoiden palautukset jakavat kandidaatteja (MTV Uutiset 13.12.2017)
>
> Ehdokkailla kovat näkemyserot – Väyrynen ja Huhtasaari: kirkon ei tulisi vihkiä homopareja (Iltalehti 4.1.2018)

Vaalikoneuutisointia eduskuntavaaleissa: Yle ja HS tuotteliaimmat ja visuaalisimmat

Vuoden 2019 eduskuntavaalien yhteydessä vaalikoneista uutisoitiin näyttävästi. Helsingin Sanomien, Ylen, Iltalehden ja MTV Uutisten verkkosivuilla julkaistiin vaalipäivänä ja sitä edeltäneiden puolentoista kuukauden aikana 123 juttua, joissa oli jossain muodossa mainittu sana ”vaalikone”. Näistä jutuista 64:ssä keskityttiin nimenomaan vaalikoneisiin ja niistä kertyneeseen mielipideaineistoon. Juttuaineistosta 40 prosenttia eli 26 kappaletta julkaistiin Ylen verkkosivuilla. Myös muissa medioissa julkaisuvolyymi oli suurempi kuin presidentinvaalissa: Helsingin Sanomat julkaisi 16 vaalikonejuttua, Iltalehti 12 ja MTV 10. Tyypillisimmässä vaalikonejutussa vertailtiin joko valtakunnalli-

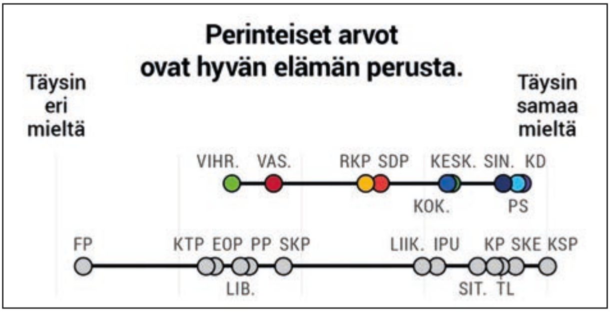
sesti tai vaalipiirin laajuisesti ehdokkaiden vastauksia ja perusteluja johonkin tai joihinkin vaalikonekysymyksiin. Tällaisia juttuja oli puolet vaalikonejutuista.

Osittain Ylen tuotteliaisuutta vaalikoneuutisoinnissa selittää eduskuntavaalien vaalipiirikohtaisuus. Kolmasosa vaalikoneita käsitelleistä jutuista oli laadittu Ylen aluetoimituksissa. Vaalipiiriä tai sen osaa käsitelleet jutut esittivät vastausjakaumia ja ehdokkaiden perusteluja tiiviisti, mikä heijastui myös Ylen vaalikonejuttujen keskipituuteen. Lukema on neljästä vertaillusta mediasta alhaisin: 3500 merkkiä. Toisaalta valtakunnallisissa vertailujutuissa vastausjakaumia käsiteltiin perusteellisesti. Yle käytti vaalikoneprojektinsa eri vaiheissa eri alojen tutkijoita; he esittivät kommentteja valmisteluvaiheessa kysymysluonnoksista ja analyysejä kansanedustajaehdokkaiden vastauksista. Tutkija-apua hyödynnettiin esimerkiksi ehdokkaiden arvoja mitanneiden tulosten selittämisessä.

> Matias Kivikangas: Kun dataa katsoo tarkemmin, eduskuntapuolueissa erottuu kolme eri ryhmää. Kristillisdemokraateissa, perussuomalaisissa ja sinisessä tulevaisuudessa on eniten vastaajia, jotka ovat täysin samaa mieltä väittämän kanssa – heille kysymys vaikuttaisi olevan enemmän tunneasia. Isot puolueet ovat sitten keskitien kulkijoita. Kolmantena ryhmänä ovat eri mieltä olevat vihreät ja vasemmistoliiton ehdokkaat. [Emootiotutkija kommentoi puolueiden asemoitumista väitteeseen ”Perinteiset arvot ovat hyvän elämän perusta”.] (Yle 8.4.2019)

Ylen vaalikonejuttujen visualisoinnissa on isoja vaihteluita. Aluetoimitusten laatimat uutiset vaalikonedatasta kuvitettiin käsiteltyä aihetta ilmentäneillä valokuvilla. Juttuaineistossa on myös kommenttityyppisiä juttuja, joissa on joko kirjoittajan kuva tai jotka ovat kuvattomia. Vastapainoksi Yle hyödynsi monipuolisesti erilaista graafista ilmaisua esittäessään puolueiden keskimääräisiä kannanottoja vaalikonekysymyksiin. Kuvassa 4.4 Yle esittää kahdella janalla – toisella eduskuntapuolueet, toisella pienpuolueet – yhteen vaalikoneensa arvokysymykseen otettujen kantojen eroavaisuudet puoluekohtaisesti.

Kuva 4.4. Ylen eduskuntavaalikoneen dataan perustuva visualisointi kansanedustajaehdokkaiden mielipide-eroista puolueittain ja niihin rinnastettaviin ryhmittymiin esitettynä

Yle 8.4.2019[15]

Helsingin Sanomien eduskuntavaalikonejutut ovat pituudeltaan keskimäärin 5500 merkkiä, mikä on huomattavasti suurempi lukema kuin muilla medioilla. Lehden vaalikonejutuissa käsiteltiin sen oman vaalikoneen algoritmin toimivuutta ja ylipäänsä keskusteltiin vaalikoneiden merkityksestä äänestyspäätöksissä. Kriittisyys oli monessa jutussa lähtökohtana; kritiikkiä joko esitettiin tai siihen reagoitiin. Yhdessä kolumnissa esiintyi myös harvinaista itsekritiikkiä, kun toimittaja Petteri Tuohinen ruoti vaalikoneiden kysymysmuotoiluja.

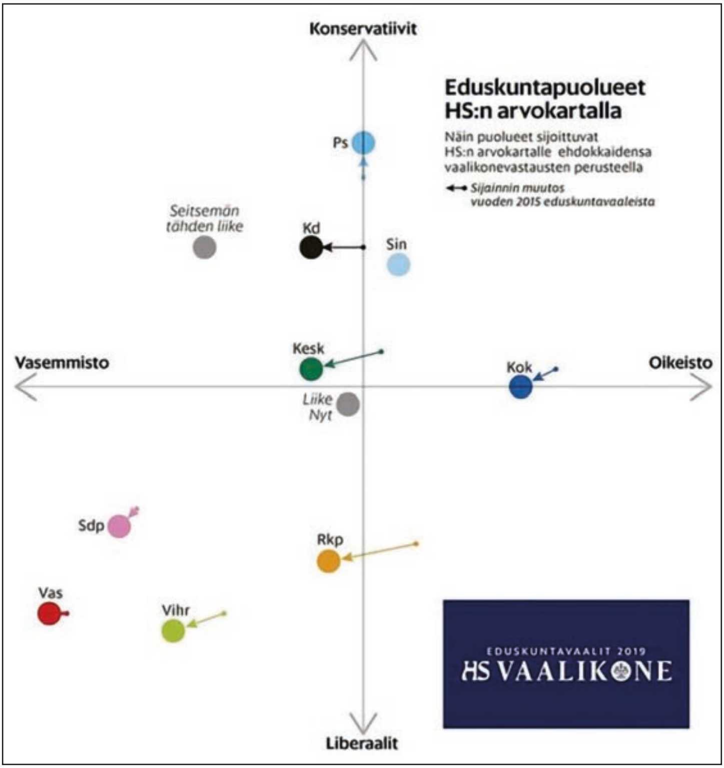
> Vaalikoneiden kysymykset ovat usein huolellisesti laadittuja. Silti ne voivat saada äänestäjän raivon partaalle.
>
> Kysymyksiin kun voi olla mahdotonta vastata, koska asioista mielipiteen muodostamiseksi tulisi olla riittävästi tietoa. Eikä sitä useinkaan ole. Hävettää laittaa niin usein rasti kohtaan *en osaa sanoa*. […]

[15] Ylen kuvaajassa olivat edustettuina eduskuntapuolueista vihreä liitto (VIHR.), vasemmistoliitto (VAS.), ruotsalainen kansanpuolue (RKP), sosialidemokraattinen puolue (SDP), keskusta (KESK.), kokoomus (KOK.), sininen tulevaisuus (SIN.), perussuomalaiset (PS), kristillisdemokraatit (KD) ja pienpuolueista tai niihin verrattavista olevista poliittisista ryhmittymistä feministinen puolue (FP), kommunistinen työväenpuolue (KTP), eläinoikeuspuolue (EOP), liberaalipuolue (LIB.), piraattipuolue (PP), kommunistinen puolue (SKP), Liike nyt (LIIK.), itsenäisyyspuolue (IPU), kansalaispuolue (KP), seitsemän tähden liike (TL), Suomen kansa ensin (SKE), Kansanliike Suomen puolesta (KSP) sekä sitoutumattomat (SIT.).

> ”Perinteiset arvot – kuten koti, uskonto ja isänmaa – muodostavat hyvän arvopohjan politiikalle”, kysytäänkin HS:n vaalikoneessa.
>
> Kukapa nyt ei kotia ja isänmaata arvostaisi. Mutta tarkoittaako kysymys sitä, ettei valtiollisen kirkon verotusoikeuteen saisi puuttua? Tai että uskonnoilla tulisi olla suurempi rooli lainsäädännössä? (Helsingin Sanomat 11.4.2019)

Koska Helsingin Sanomien vaalikonejournalismissa korostuivat kommentoivat juttutyypit, mielipide-eroja havainnollistaneet visualisoinnit rajoittuivat muutamaan juttuun. Kuvassa 4.5 on HS:n visualisointi eduskuntapuolueiden arvojen muutoksista. Vuoden 2019 eduskuntavaaleissa lehti saattoi ensimmäistä kertaa esittää arvokartoilla muutoksia, sillä kansanedustajaehdokkaat olivat jo neljä vuotta aiemmin vastanneet samoihin kahdeksaan arvokysymykseen. Koska kansanedustajaehdokkaat suhtautuivat aiempaa kielteisemmin menoleikkauksiin ja palvelujen yksityistämiseen, useat puolueet olivat siirtyneet arvokartan oikeisto–vasemmisto-janalla vasempaan päin.

Kuva 4.5. HS:n eduskuntavaalikoneen dataan perustuva visualisointi kansanedustajaehdokkaiden mielipide-eroista puolueittain ja niihin rinnastettaviin ryhmittymiin esitettynä

HS 7.3.2019

Iltalehden eduskuntavaalikoneita käsittelevien juttujen keskipituus on vajaat 4200 merkkiä. Kolme neljäsosaa Iltalehden jutuista käsitteli vaalikoneista kertynyttä tietoa kansanedustajaehdokkaiden mielipiteistä. Alma Median vaalikoneen lisäksi uutisia julkaistiin myös Keskisuomalaisen ja Helsingin Sanomien vaalikoneiden datan pohjalta. Alma Median vaalikoneen tuloksista eduskuntapuolueiden ja Liike Nytin ehdokkaiden vastausjakaumat esitettiin kaavamaisesti: tulokset kerrottiin sanallisesti, ja jutut visualisoitiin aihe- ja henkilökuvilla.

MTV Uutisten eduskuntavaalikonejuttujen keskipituus on 3900 merkkiä. Yli puolet MTV:n jutuista vertaili kansanedustajaehdokkaiden mielipiteiden muodostumista erilaisiin asiakysymyksiin. Yhdenlaisissa jutuissa vertailukohteina olivat eduskuntapuolueiden puheenjohtajat ja toisissa puolueiden kaikkien ehdokkaiden kannanotoista lasketut keskiarvot. MTV:n vaalikonejuttuihin oli upotettu videoklippejä, ja mielipide-erot esitettiin joko tekstitaulukkoina tai janamuotoisina visualisointeina. MTV esitteli myös ainoana mediana oman vaalikoneensa suositelluimmat ehdokkaat. Kuvassa 4.6 on kyseisen vertailun visuaalinen esitys.

Kuva 4.6. MTV:n eduskuntavaalikoneen suositelluimmat ehdokkaat listattuna taustakuvan päälle

MTV 6.4.2019

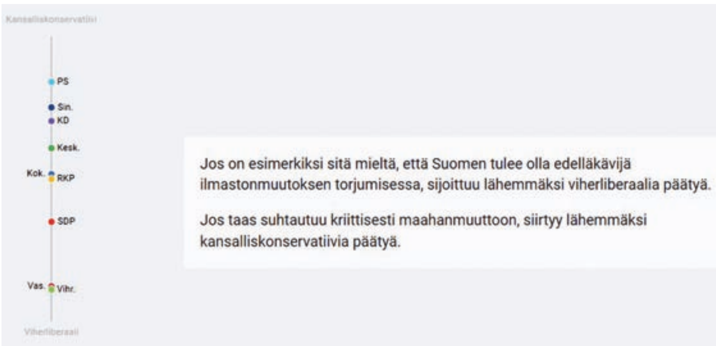
Kun vuoden 2019 eduskuntavaalikoneissa annetuista vastauksista laadittiin juttuja, tyypillisintä oli keskittyminen yhdessä jutussa yhteen kysymykseen. Näin meneteltiin valtaosassa Iltalehden, MTV Uutisten ja Ylen vaalikonejuttuja.

> Eduskuntapuolueista vihreät ja vasemmistoliitto olisivat valmiita panemaan lentämisen verolle. Lentovero saa sen sijaan vähän tukea perussuomalaisilta, kokoomukselta ja sinisiltä.

> Eduskuntavaaliehdokkaiden mielipiteet lentoverosta selviävät MTV Uutisten vaalikoneesta. Ehdokkaille esitettiin väittämä ”Suomessa pitää ottaa käyttöön lentomatkustajilta perittävä lentovero”. (MTV Uutiset 30.3.2019)

Helsingin Sanomat on jo useiden vaalien ajan esittänyt vaalikoneessaan ehdokkaille arvokysymyksiä, joiden pohjalta ehdokkaat on sijoitettu toimituksen kehittämälle arvokartalle. Muutenkin Helsingin Sanomat suosi vuoden 2019 eduskuntavaalien alla vaalikonejuttuja, joissa tarkasteltiin useampaa kysymystä. Myös Yleisradio oli kehittänyt näihin vaaleihin arvoulottuvuuksia, joille vaalikonekysymyksiin vastanneet kansanedustajaehdokkaat ja heidän puolueensa oli mahdollista sijoittaa. Ehdokkaiden arvoista kertoneissa jutuissa käsiteltiin aina useampaa kuin yhtä vaalikonekysymystä. Kuvassa 4.7 on ote Ylen jutusta, jossa puolueiden vertailussa on hyödynnetty verkkokerronnallisia keinoja. Kuviossa tarkasteltuun ulottuvuuteen valitut kysymykset ilmastonmuutoksesta ja maahanmuutosta kuvaavat hyvin vihreiden ja perussuomalaisten ehdokkaiden mielipiteiden keskeisiä jännitteitä.

Kuva 4.7. Ylen eduskuntavaalikoneen dataan perustuva interaktiivinen visualisointi kansanedustajaehdokkaiden mielipide-eroista

Yle 11.4.2019

Eduskuntavaalikoneiden vastauksia tarkasteltiin jutuissa yleensä puolueiden tasolla. Iltalehden, Helsingin Sanomien ja Ylen vaalikonejutuis-

sa mukaan otettiin eduskunnassa päättyneellä vaalikaudella vaikuttaneet puolueet. Sen sijaan MTV Uutiset sisällytti vertailuihinsa mukaan myös eduskunnan ulkopuoliset, niin sanotut pienpuolueet. Näin toimi myös Yle yhdessä jutussaan. Helsingin Sanomat keskittyi kahdessa jutussa vertailemaan 3–4 puoluetta selittäessään vaalikoneensa toimintaperiaatetta.

Eduskuntavaalikoneita käsitelleistä jutuissa vain 11:ssä tarkastelu ulottui ehdokastasolle. Tyypillisintä tuolloin oli ottaa huomion kohteeksi suurimpien eduskuntapuolueiden puheenjohtajat. Lisäksi esille ehdokkaista pääsivät omaa vaalikonenäkyvyyttään kritisoineet (Helsingin Sanomat), vaalipiirin tai maakunnan ehdokkaat (Yle), kannabiksen dekriminalisointia puoltaneet (MTV Uutiset) ja vaalikoneissa useimmiten neutraalin vaihtoehdon valinneet (Iltalehti).

> Kaikkein eniten neutraali-vastauksia antoi keskustan ehdokas, yrittäjä Jukka Lasarov. Hän on vastannut 20 kysymykseen 25 kysymyksestä ”neutraali”. Vastausvaihtoehtoina olisi ollut neutraalin lisäksi täysin samaa mieltä, samaa mieltä, eri mieltä ja täysin eri mieltä. […]
>
> Miksi niin moni asia on teille neutraali, eikö teillä ole mielipiteitä asioista vai miksi olette vastanneet valtaosaan väitteistä ”neutraali”?
>
> – Minun ajatusmaailmani on se, että äärivastauksia en tee, koska jokaisella asialla on omat puolensa, miltä puolelta niitä asioita katsoo. Tietyllä tavalla jos vastaan toiseen laitaan, se on tietyllä tavalla oikein ja jos toiseen laitaan, sekin on oikein minun mielestä. En pysty sanomaan, elämässä yleensä pidän neutraalilinjaa, Lasarov sanoo. (Iltalehti 11.4.2019)

Pirkanmaalaisten ehdokkaiden vaaliteemoja 2019 eduskuntavaaleissa kartoittaneessa tutkimuksessa pääteltiin, että ilmastonmuutos ”näyttäisi vakiinnuttaneen paikkansa suurten vaaliteemojen joukossa” (Tiihonen & Vadén 2019). Johtopäätöstä perusteltiin sillä, että aihe oli jatkuvasti läsnä julkisessa keskustelussa. Tästä esimerkiksi tutkijat nostivat sen, että niin Ylen kuin Helsingin Sanomien vaalikoneiden ky-

symyksistä joka viides mittasi arvoja ympäristöä ja ilmastonmuutosta kohtaan.

Ilmastonmuutos ja ympäristöasiat laajemminkin olivat esillä myös neljän median eduskuntavaalikonejutuissa, mutta eivät siinä määrin, että voitaisiin puhua ilmastovaaleista. Helsingin Sanomien ja Ylen vaalikoneuutisoinnissa nostettiin esiin arvokysymyksiä, kuten ovatko perinteiset arvot tavoiteltavia. MTV Uutisissa puolestaan painottuivat turvallisuuskysymykset kannabiksen käytön sallimisesta rikoksiin syyllistyneiden turvapaikanhakijoiden karkottamiseen. Myös sosiaali- ja terveysasiat olivat taajaan esillä. Esimerkiksi perhevapaiden uudistamisesta laadittuihin kysymyksiin saadut vastaukset nousivat vaalikonejuttuihin useassakin mediassa.

> Perhevapaiden uudistus yskii, mutta on harhaa syyttää siitä vain miehiä: ”Mielelläni päästäisin puolison töihin ja hoitaisin lapsia kotona”
>
> Ylen vaalikoneessa suurin osa puolueiden ehdokkaista jakaisi perhevapaat tasan vanhempien kesken. (Yle 22.3.2019)

> Tuleeko uudistuksesta taas farssi? Puolueet eri linjoilla siitä, pitääkö vanhempainvapaat jakaa tasan naisten ja miesten kesken
>
> Alma Median vaalikonevastauksissa suurimpien puolueiden ehdokkaat ovat eri linjoilla siitä, miten vanhempainvapaita tulisi jakaa. (Iltalehti 10.4.1019)

> Pitääkö isien osuutta perhevapaista kasvattaa? Sdp:n ja kokoomuksen ehdokkaista noin puolet on eri linjoilla kuin oma puolueensa
>
> HS kävi läpi kansanedustajaehdokkaiden vastauksia vaalikoneeseen. Paljastui, etteivät heistä kaikki tue puolueensa virallista linjaa perhevapaisiin liittyen. Äänestäjän kannalta tällä on merkitystä, sillä Suomen järjestelmässä äänet menevät koko puolueelle. (Helsingin Sanomat 10.4.2019)

Kaikista käsitellyin aihealue vuoden 2019 eduskuntavaalikoneista tehdyssä journalismissa oli kuitenkin talouspolitiikka ja markkinoiden sääntely. Helsingin Sanomat käsitteli esimerkiksi sitä, miten puoluejohtajat suhtautuivat reseptivapaiden särkylääkkeiden myynnin vapaut-

tamiseen. Yle taas analysoi kansanedustajaehdokkaiden näkemyksiä valtion talouden tasapainottamisesta. Iltalehdessä uutisoitiin puoluejohtajien ja eduskuntapuolueiden kannanotoista viinin myymiseen ruokakaupoissa. MTV Uutisissa kerrottiin siitä, miten kansanedustajaehdokkaat suhtautuivat kokonaisveroasteen mahdolliseen alentamiseen.

Lähdemieltymykset ja tekniset vaikeudet vaalikonedatan hyödyntämisen esteinä

Haastattelemillamme journalisteilla oli hyvin erilaisia näkemyksiä siitä, miten onnistuneesti vaalikoneita on hyödynnetty journalismin osana. Joidenkin mielestä vaalikoneista voisi tehdä enemmänkin journalismia, mutta vaalien alla niistä saatavat vertailut tuppaavat jäämään päiväkohtaisten uutisten varjoon. Toiset puolestaan kokivat, että vaalikoneista tehdään välillä juttuja väkipakolla ja tähdellisempiä uutisaiheita jää sen takia hoitamatta.

Ristiriitainen suhtautuminen vaalikoneisiin johtuu osittain valitsemistamme haastateltavista; vaalikoneita tuottaneiden toimittajien lisäksi keskustelimme vaalikoneita hieman etäämmältä tarkastelevien politiikan toimittajien kanssa. Näissä haastatteluissa ilmeni, että vaalikoneiden suunnittelu ja toteutus ovat useimmissa tapauksissa irrallaan politiikan toimittajan arjesta. Vaalikoneet rakennettiin alihankkijayrityksissä ja toimitusten datadeskeissä, ja vaalikoneista tehtiin juttuja yleensä päällikkötoimittajien aloitteesta. Vaalikoneprojektissa oli mukana yksittäinen politiikan toimittaja (yleensä toimituksen päällikkö), mutta tämä ei välttämättä onnistunut hitsaamaan koko toimitusta vaalikoneuutisointiin. Eräs politiikan toimittaja harmitteli, että vaalienaluskiireessä ei ehdi tarttua vaalikoneista kumpuaviin kysymyksiin.

> Meille [politiikan toimittajille] voi tietysti herätä kysymyksiä, mutta me tarvitaan datajournalisteja avuksi ja teknistä tilastotieteel-

> listä osaamista. Ehkä me ollaan herätty [datan kaiveluun] vähän myöhään. […] Esimerkiksi kuntavaaleissa ne kysymykset, mitä sieltä me voitaisiin kaivaa, niin ne havainnot [niistä] tulee vähän myöhään, ja siinä vaiheessa kaikki on jo kauhean kiireisiä ja vaalit on päällä.

Pyrkimyksenä näyttäisi kuitenkin useassakin mediayhtiössä olevan kynnyksen madaltaminen siihen, että vaalikoneprojektista etäämmälläkin olevat toimittajat rohkenisivat hyödyntää vaalikoneesta saatavilla olevaa dataa. Onnistunut esimerkki vaalikonedatan levittämisestä laajemmin toimitusorganisaatiossa oli Ylen eduskuntavaalikone.

> Sitten kun […] maaliskuussa ehdokkaat oli antanut vastauksensa [vaalikoneen kysymyksiin], niin se [Ylen työntekijä] teki […] interaktiivisen visualisoinnin, mistä pystyi aina hakemaan jakaumia puolueittain ja vaalipiireistä. Sitä jaoin kaikille vaaliohjelmien tuottajille ja juontajille. […] [Tässä] ehkä onnistuttiin aika hyvin, […] koska oli helppo työkalu saatavilla, minkä ymmärtää kuka tahansa, joka osaa lukea pylväsgrafiikkaa. Sitten pystyi nappaamaan esimerkiksi pienpuoluetentteihin tai suuriin vaalikeskusteluihin ihan yksittäisiäkin asioita. [Tyyliin,] että teidän puolue on tätä mieltä keskimäärin ja sinä olet tätä mieltä ja niin edelleen. (Ville Seuri, Yle)

Tutkimushaastatteluissa tuli esiin syitä siihen, minkä vuoksi vaalikone ei pärjää tietolähteenä haastatteluille. Ensinnäkin journalistit vetosivat toimitustyön aikatauluihin; toimittaminen on tätä nykyä kiivastahtista ja paine tuottaa uutisia ja analyysejä on median online-aikakaudella jatkuva (ks. myös Väliverronen 2017, 91; Nikunen 2011, 49–51). Kiihtynyttä uutissykliä voimistaa se, että toimituksia on supistettu ja yhdistetty viime vuosien yt-mylläköissä (Harju ym. 2017, 37). Esimerkiksi politiikan toimittajia on organisoitu samoihin yksikköihin talous- tai uutistoimittajien kanssa, mikä on herättänyt närää autonomiaan tottuneissa erikoistoimittajissa (Väliverronen 2017, 92–93). Edellä kerrotut muutokset ovat ohjanneet journalisteja käyttämään sellaisia lähteitä, jotka ovat helposti saavutettavissa ja joiden tarjoama tieto on jo entuu-

destaan uutisarvoiseksi havaittu (Juntunen 2011; Davies 2009). Politiikan journalismilla on lisäksi pitkät perinteet vuotoihin perustuneista skuupeista eli uutisvoittojen hankkimisesta henkilösuhteiden avulla (Koskinen 2017; Hämäläinen 2002). Politiikkojen ja toimittajien suhteita tarkastelleissa tutkimuksissa on käynyt ilmi se, kuinka menestyminen molemmissa rooleissa edellyttää tiivistä kanssakäymistä toisen kanssa (Kantola 2011, 119, 122, 127; Kunelius, Noppari & Reunanen 2009, 307–318). Edellä kuvatut mediatyön muutokset ja journalistiset perinteet selittävät osaltaan myös sitä, että vaalikoneiden käyttö lähdemateriaalina ei politiikan toimituksissa ole itsestään selvää.

> Kyllähän työssä olisi kehitettävää… tavallaan jälkiseurannassa. […] Koska ne [työprosessit] tuppaa yleensä vähän olemaan [sellaisia], että kun vaaleista on riittävästi aikaa, asiat vyöryy eteenpäin eikä niihin hirveästi palata. (Juha Ristamäki, Iltalehti)

Toinen vaalikoneiden journalistista käyttöä ehkäisevä seikka liittyy niiden teknisiin ratkaisuihin. Haastattelemamme journalistit olivat tyytymättömiä siihen, miten vaalikoneiden dataa pystyi hyödyntämään journalistisiin tarkoituksiin. Journalistit näkivät ongelmaksi sen, että vaalikoneista saatava data ei ollut välittömästi analysoitavassa muodossa. Tämän kritiikin voi tulkita kertovan siitä, että datajournalistista osaamista ei ole vielä onnistuttu levittämään suomalaisissa toimituksissa datadeskien ulkopuolelle (vrt. Uskali & Kuutti 2016, 185–192).

Vuoden 2018 presidentinvaalin yhteydessä parissa toimituksessa havahduttiin siihen, ettei tuoreimmassakaan vaalikoneessa ollut tarjolla kaikkea sitä dataa, mikä olisi voinut olla uutisarvoista. Esimerkiksi käyttäjien vastauksista ei ollut mahdollista tehdä yhteenvetoja.

> Meidän kannalta oli uutta, että siinä [vaalikoneessa] kysyttiin myös taustatietoja ihmisiltä, jotka vaalikoneeseen vastasi. Mutta siinä tuli pieniä teknisiä ongelmia, niin niitä taustatietoja ei päästy kunnolla hyödyntämään. […] Olisi voinut suurempia linjoja katsoa, että miten minkäkin eduskuntapuolueen edellisissä vaaleissa valinneet, niin kenen taakse asettuvat. (Panu Karhunen, Ilta-Sanomat)

Myös vuoden 2019 eduskuntavaalien alla muutamissa toimituksissa hikoiltiin, kun suunniteltuja juttuja ei meinattu saada tehtyä teknisten pulmien takia. Esimerkiksi MTV Uutisissa ehdittiin jo luulla, että toimituksen käyttämästä vaalikoneesta ei ollut mahdollista hakea tietoa alueittain eikä puolueittain.

> Me luultiin, että sitä [mahdollisuutta] ei ole, mutta sitten ilmenikin, että se kuitenkin on [mahdollista]. […] Ihan alkuvaiheessa meiltä ehkä jäi joku näkökulma käsittelemättä sen takia. […] Sinänsä vähän koominen epätietoisuus […] johtui nyt nimenomaan siitä, että otettiin alusta valmiina [ilman lisäpalveluja]. (Ilkka Ahtiainen, MTV Uutiset)

Ilta-Sanomissa, MTV Uutisisissa ja muissakin toimituksissa olleet ongelmat vaalikonedatan hyödyntämisessä ovat yllättäviä journalistisen työn yleisiä kehityskulkuja vasten. Suunnitelmien mukaan toiminta ja projektien tarkka hallinnoiminen on nostettu suomalaisissa toimituksessa keskeisiksi periaatteiksi (ks. esim. Koljonen 2013a, 30–32, 89–92; Kunelius & Ruusunoksa 2008).

Haastattelemamme journalistit kokivat tärkeäksi sen, että vaalikoneiden kehittelyyn saataisiin nykyistä vahvemmin journalistista näkemystä. Tällöin niiden hyödyntäminen journalismin osana olisi monipuolisempaa ja pitkäjänteisempää kuin mitä se tähän mennessä on ollut. Journalisteilla olisi halua tarkastella esimerkiksi poliitikkojen mielipiteiden kehittymistä vertaamalla tuoreimpia vaalikonevastauksia aiemmissa vaalikoneissa esitettyihin vastauksiin. Mielipiteiden muutoksista tehtävät vertailut ovat voineet kaatua siihen, että aiempien vaalikoneiden dataa ei ole ollut tarjolla lainkaan. Joissakin tapauksissa dataa on ollut saatavilla, mutta sellaisessa muodossa, että sen käsittelyn on todettu vaativan liikaa resursseja. Vaalikonedata pitäisi saada jalostettua sellaiseen muotoon, että se olisi vaivattomasti toimittajien saatavilla ja erilaisiin vertailuihin mukautuva.

> On koetettu huomioida paremmin se, että data olisi paljon helpommin käytettävissä vaikka journalistisiin sisältöihin. […] Tällä hetkellähän se [käyttö] pohjautuu siihen, että on […] joku

> Excel-tiedosto, joka pitää ladata. [Se on niin] valtavan kokoinen, että tietokone kaatuu, kun se [kuntavaalidata] ladataan sinne. Enemmänkin [pitäisi päästä siihen], että se [data] olisi sellainen pintamainen [paikka], jolle [dataa] kerrytettäisiin vaaleista toiseen ja [josta] pystyisi seuraamaan jonkun tietyn yksittäisen ehdokkaan mielipiteitten kehittymistä vaaleista toiseen. (Jarkko Ryynänen, Yle)

Ehdokkaiden vaalikoneissa ottamia kantoja voi pitää myös lupauksina siitä, millaista politiikkaa valituksi tulleet aikovat harjoittaa. Poliitikot ovat suhtautuneet ristiriitaisesti vaalikonevastausten pohjalta tehtävään ”kansalaisseurantaan” (Lassy-Mäntyvaara 2007, 119). Journalistit ovat joissakin tapauksissa palanneet vaalikonevastauksiin esimerkiksi ennakoimalla eduskunnan tai valtuuston tulevan äänestyksen voimasuhteita. Kuitenkaan toimitukset eivät systemaattisesti seuraa sitä, miten hyvin kansanedustajat ja valtuutetut pitävät asioista päätettäessä kiinni siitä, mitä ovat vaalikoneissa lausuneet.

> Eihän niihin [vaalikonevastauksiin] juurikaan palata. […] Se on asia, jota pitää kehittää. […] Kauhean vähän sitä [vaalikoneiden vastausten arviointia] tehdään enää vaalikauden aikana. […] Jos tulee päätös jostain asiasta, niin ainakin sitten katsoo, mitä mieltä ne valitut kansanedustajat […] asiasta oli [ollut vaalikoneessa]. […] Siitä uutisagendasta ne [vaalikoneet] liian helposti unohtuu. (Petteri Mäkinen, Tamperelainen)

Vuoden 2019 eduskuntavaalien alla suomalaisten valitsijoiden ulottuvilla oli kaksi sovellusta (ks. luku 3), joista pystyi tarkastelemaan eri puolueiden ja kansanedustajien äänestyskäyttäytymistä. Myös Ylen Voitto-robottijournalisti alkoi eduskuntavaalien jälkeen kerätä tietoa kansanedustajien toiminnasta edustajakohtaisia uutiskirjeitä varten (Yle 17.4.2019). Alma Median lehdet ovat puolestaan hyödyntäneet automaatiota vaalitulosten uutisoinnissa (Alma Media 21.2.2018). Haastattelemamme journalistit uskoivat algoritmien olevan olennainen osa tuotantoketjussa, kun vaalikoneen kaltaisista laajoista aineistoista laaditaan tulevaisuudessa uutisia.

> Robotit tulee olemaan aika hyviä siinä [data-analyysissä] jossakin vaiheessa. Heille voi antaa pitkän tekstimassan, josta ne osaa kaivaa oleellisen pointin esille. Se [robotiikka] itse asiassa tuo vaalikausikoneajatusta lähemmäksi realismia. (Jarkko Ryynänen, Yle)

> Vaalikone on sellainen, josta sitä [automatisoitua journalismia] varmaan saisi tehtyä ja saa kaikenlaisia grafiikoita kantojen jakautumisesta ulos. Se [datan visualisointi] on tähän mennessä vaatinut aika paljon käsityötä, mutta luulen, että näitten vastausten ja kantojen hyödyntäminen kaikenlaisissa jutuissa, muissakin kuin suoraan [vaalikoneeseen liittyvissä], tulee varmasti kasvamaan. (Kalle Silfverberg, Helsingin Sanomat)

Automaatiota on tähän mennessä voitu tuoda sellaisiin talous- ja urheilu-uutisiin, jotka ovat perustuneet tilastoihin. Lindénin (2017) mukaan datan pitää olla standardoitua ja yhtenäisessä muodossa, jotta algoritmien avulla voidaan prosessoida ja saada aikaan uutisia (mt., 69, 71). Näin ollen vaalikoneiden vastausjakaumien uutisoinnissa voidaan hyödyntää algoritmeja, mutta vastausten perusteluiden perkaamiseen tarvitaan yhä ihmistoimittajaa.

Analyyttinen ja havainnollistava vaalikonejournalismi on resurssikysymys

Vuoden 2018 presidentinvaalin yhteydessä Helsingin Sanomat, Yle, Iltalehti ja MTV Uutiset julkaisivat verkkosivuillaan 35 vaalikoneisiin ja niiden sisältöihin keskittynyttä juttua. Vuotta myöhemmin eduskuntavaaleissa samaiset neljä mediaa julkaisivat 64 tällaista juttua. Myös vaalikonejuttujen keskipituus kasvoi presidentinvaalista eduskuntavaaleihin; edellisessä se oli 3440 merkkiä ja jälkimmäisessä 4200 merkkiä. Tähän muutokseen vaikutti erityisesti Iltalehden ja MTV Uutisten juttujen pidentyminen.

Vaikka vuoden 2019 eduskuntavaaleissa vertailtujen medioiden vaalikonejuttujen pituudet olivat lähempänä toisiaan kuin mitä ne oli-

vat olleet vuotta aiemmin presidentinvaalissa, medioiden vaalikonejournalismissa oli selviä eroavaisuuksia molempien vaalien yhteydessä. Helsingin Sanomat ja Yle käsittelivät valtakunnallisissa vaalikonejutuissaan vaalikonedataa analyyttisesti peilaten sitä muihin tietolähteisiin, kun taas Iltalehti, MTV Uutiset ja Ylen alueuutiset tyytyivät referoimaan dataa kaavamaisesti. Myös visuaalisen ilmaisun monipuolisuudessa näkyi, että Helsingin Sanomat ja Yle panostivat vaalikonejournalismiin muita medioita enemmän.

Tutkimushaastatteluissa kävi ilmi, että toimittajat ovat hyödyntäneet vaalikonedataa kahdella tapaa tietolähteenä. Sen pohjalta on laadittu journalistisia juttuja niin, että data on ollut ainoa lähde tai sitä on tarkasteltu muiden tietolähteiden ohella, ja siihen on perehdytty valmistauduttaessa ehdokasväittelyihin, -tentteihin ja -haastatteluihin. Vastaajien mielipiteet erosivat siinä, oliko vaalikonedatasta tehty juttuja liikaa, sopivasti tai liian vähän. Erilaiset näkemykset vaalikonejournalismin suotavuudesta saattavat johtua siitä, että vaalikoneita suunnitellaan ja toteutetaan etäällä politiikan toimittajan arjesta. Haastattelemamme journalistit toivoivatkin, että toimituksen näkemys painaisi nykyistä enemmän vaalikoneiden kehittelyssä. Lisäksi he uskoivat, että tulevaisuudessa algoritmit tulevat toimittajan tueksi kaivamaan uutisia laajasta datamäärästä, kuten vaalikoneista.

Vaalikoneet vakiintuivat Suomessa osaksi vaalijournalismia 2000-luvulla, ja ne vaikuttavat olevan journalistisesti elinvoimaisia myös 2020-luvulla. Sitä mukaa kun journalismin kulutus siirtyy perinteisistä mediavälineistä verkkoon ja mobiiliin, tarve luoda ja kehittää juuri näihin välineisiin soveltuvia sisältöjä on kasvanut. Erilaiset pelilliset juttutyypit ja interaktiiviset datavisualisoinnit ovat osoittautuneet hyväksi keinoksi saada mediankuluttajia viihtymään pidempään uutissivustoilla ja levittämään somessa tietoa kuluttamastaan sisällöstä (Upola 2018, 192).

Vaalikoneiden perimmäisenä ideana on ollut tarjota yhtä suuri julkisuustila kaikille vaaleissa ehdolle oleville. Lisäksi median vaalikoneet ovat olleet rajoituksetta äänioikeutettujen käytettävissä, jos-

kin maksumuurien taakse ovat voineet jäädä vaalikonedatasta tehdyt uutiset ja analyysit. Tällaisista jutuista olisi ollut saatavilla tähdellisiä näkökulmia oman vaalikonetuloksen suhteuttamiseen. Perusvaalikoneen tuottaminen on nykyisin varsin huokeaa, eikä se välttämättä sido ylenpalttisesti työvoimaa. Siksi monenlaiset mediat ja järjestöt pystyvät julkaisemaan oman vaalikoneensa. Resurssierot näkyivät kuitenkin siinä, miten analyyttistä, vuorovaikutteista ja näyttävää datajournalismia tehtiin vuoden 2018 presidentinvaalikoneista ja vuoden 2019 eduskuntavaalikoneista. Tässä suhteessa Helsingin Sanomat ja Yle erottuivat muista. Toivottavasti myös muissa medioissa journalisteille avautuu 2020-luvulla toimintatilaa kehittää vaalikoneita ja sitä käsittelevää journalismia.

5
Presidentinvaalin päiväjärjestys ja vaalikoneiden agendat

Vaalikoneet ovat olennainen osa politiikan journalismia. Yhtäältä ne ammentavat sisältönsä ajankohtaisista julkisista keskusteluista (Mykkänen & Moring 2012). Toisaalta niiden sisältöä hyödynnetään journalistisissa tuotteissa, kuten uutisissa, pääkirjoituksissa ja vaaliväittelyissä (Pitkänen 2009; Kauppinen 2007). Tätä taustaa vasten ei ole yllättävää, että esimerkiksi Haukion (2012, 19) mukaan vuoden 2009 eurovaalikoneissa käsiteltiin pitkälti samoja teemoja kuin samoihin aikoihin suomalaisessa politiikan journalismissa ylipäänsä. Koska vaalikoneet kietoutuvat eri tavoin osaksi politiikan journalismia, niitä on mielekästä tarkastella osana medioiden välisen agendan (*intermedia agenda-setting*) muodostumista (mt.).

Agenda setting -teorian taustalla on ajatus siitä, että vaikka medialla ei ole valtaa ohjata, mitä ihmiset ajattelevat, sillä on ällistyttävän suuri vaikutus siihen, mistä asioista ihmisillä ylipäänsä on ajatuksia ja mihin asioihin heidän huomionsa kohdistuu (Cohen 1963, 13; Lang & Lang 1966, 468). Uraauurtavassa agenda setting -tutkimuksessa (McCombs & Shaw 1972) havaittiin, että Yhdysvalloissa vuoden 1968 presidentinvaalien yhteydessä medialla ja äänestäjillä oli hyvin samanlaiset käsitykset siitä, mitkä olivat vaalien tärkeimpiä kysymyksiä. Agendatutkimus on säilynyt vireänä vuosikymmeniä (Luo, Burley, Moe & Sui 2019), ja tutkimusperinteessä on median luomaa päiväjärjestystä tai asialistaa (*media agenda*) verrattu kansalaisten agendaan (*public*

agenda), julkishallinnon agendaan (*policy agenda*) sekä tilastoihin ja muihin todellisuuden indikaattoreihin (*real-world indicators*) (Dearing & Rogers 1996).

Agendatutkimuksen yhtenä juonteena on ollut selvittää medioiden vaikutusta toistensa asialistoihin. Tällaisissa tutkimuksissa on mitattu sisällön tärkeysjärjestyksen perusteella sitä, miten uutissisällöt siirtyvät yhdestä mediasta toiseen ja mitkä mediat ovat agendan muodostajia ja mitkä seuraajia (ks. esim. Vliegenthart & Walgrave 2008). Aiemmissa tutkimuksissa on osoitettu, että medioiden asettamat asialistat ovat hyvin yhdenmukaisia ja agendat kehittyvät symbioottisten verkostojen seurauksena (Vargo & Guo 2017). Lisäksi tutkijat ovat havainneet, että lyhyen aikavälin vaikutukset agendoihin ovat voimakkaammat kuin pitkän aikavälin ja että ennakoimattomista tapahtumista, kuten onnettomuuksista, raportoidessaan toimittajat kääntyvät samojen lähteiden puoleen (Vliegenthart & Walgrave 2008).

Poliitikkojen ja muiden journalistien rutiinilähteiden asemaa on pidetty vahvana uutismedian asialistan muodostumisessa (ks. esim. Sigal 1973; Luostarinen 1994, 42–63). Vaalikampanjoiden aikana ehdokkaiden ja puolueiden asema agendan rakentajina korostuu entisestään (Dalton, Beck & Huckfeldt 1998; Vliegenthart & Walgrave 2008; Jansen, Eugster, Maier & Adam 2019). Mitä lähemmäksi vaaleja tullaan, sitä yhdenmukaisemmaksi median vaaliuutisointi muuttuu (Boyle 2001).

Medioiden välisen agendatutkimuksen keskeinen kysymys on ollut selvittää, muodostuvatko asialistat hierarkkisesti joidenkin tiettyjen medioiden johdolla. Yhdysvalloissa johtavassa asemassa on ollut sanomalehti New York Times, jolla on ollut kansallisella tasolla erityisen paljon valtaa määrittää muiden medioiden agendoja (Danielian & Reese 1989; ks. myös Shaw & Sparrow 1999; Golan 2006). Internetin ja sosiaalisen median myötä vaikutussuhteiden on oletettu muuttuneen. Viime vuosina toteutetuissa agendatutkimuksissa onkin saatu ristiriitaisia tuloksia eliittimedian agendavallasta: joidenkin tutkimusten (Meraz 2011; Vargo & Guo 2017) mukaan New York Timesin ja muiden etabloituneiden julkaisujen (*legacy media*) valta määrittää muiden

medioiden agendaa on heikentynyt, kun taas toisten tutkimusten mukaan (Heim 2013; Harder, Sevenans & Van Aelst 2017) niillä on edelleen muita suurempi painoarvo määrittää julkisuuden puheenaiheet. Mediamaiseman muutos on kuitenkin heijastunut viestimien rooleihin agendan muodostuksessa: printtisanomalehdillä ei ole enää päiväjärjestyksen asettajan roolia, vaan ne seuraavat nopeampien viestimien, kuten verkkouutissivujen, radiouutisten sekä toimittajien ja poliitikkojen Twitter-tilejä (Vonbun, Kleinen-von Königslöw & Schoenbach 2016; Harder ym. 2017).

Medioiden välisiä agendavaikutuksia on selitetty ainakin markkinapaineilla ja ammattiyhteisöstä kumpuavalla orientaatiolla (Guo & Vargo 2020). Toimittajat tarkkailevat kokeneempia kollegoitaan ja arvostetumpia medioita vahvistaakseen asian tai tapahtuman uutisarvon. Kilpailijoita seurataan myös siksi, ettei mikään merkittävä tapaus unohtuisi oman median agendalta. Lisäksi muualta lainattu uutinen vaatii vähemmän resursseja kuin omien uutisten synnyttäminen, mikä on näkynyt erityisesti pienten medioiden verkkouutisoinnissa.

Kartoitusten perusteella suomalaismedioiden välinen vuorovaikutus myötäilee edellä kerrottua. 2010-luvun alussa tehdyssä selvityksessä havaittiin, että 20–30 prosenttia iltapäivälehtien ja kaupallisten tv-kanavien verkkouutisista oli peräisin muusta mediasta (Juntunen 2011, 45). Medialainojen käyttö oli vähäisempää printtilehdissä ja tv-uutisissa. Erityisesti viihde- ja terveysuutisissa medialainat olivat korostetusti esillä. Yleisradio oli selvästi muita medioita useammin siteerattu media, joskin selvitys rajoittui viiteen uutispäivään (mt., 46). Yleisradio on ollut lainatuin media myös Suomen Tietotoimiston vuotuisissa sitaattiselvityksissä (Journalisti 30.1.2020). STT lainasi vuoden 2019 aikana uutisissaan muuta mediaa 850 kertaa. Useimmiten STT:n siteeraamat mediat olivat tuona vuona Yleisradio (159 siteerausta), Helsingin Sanomat (155), Uutissuomalainen (92), Lännen Media (74) ja Ilta-Sanomat (72). Yhteistä näille medioille on se, että ne seuraavat tiiviisti valtakunnan tason politiikkaa ja tuottavat esimerkiksi gallupeja puolueiden suosiosta.

Tässä luvussa analysoidaan vuoden 2018 presidentinvaalin media-agendaa ja vaalikoneiden asemaa päiväjärjestyksen muodostumisessa. Analyysi perustuu kolmeen media-aineistoon: kuuden median vaalikonekysymyksiin (n=155), neljän median verkkojuttuihin vaalikoneista (n=89) sekä neljän median verkkojuttuihin presidentinvaalista (n=388).[16] Tutkimusaineistoja tarkastellaan määrällisen sisällönanalyysin keinoin. Vaalikonekysymykset sekä vaalikone- ja vaalijutut on luokiteltu 11 teeman mukaan.[17] Vaalikonejutuista ja vaalijutuista on myös laskettu kaikkien kahdeksan presidenttiehdokkaan esiintyminen otsikoissa ja ingresseissä. Vaalikonejutuista on lisäksi eritelty se, esiintyykö ehdokas jutun valokuvissa, lainataanko häntä tai mainitaanko hänet jutun leipätekstissä.

Kolmesta media-aineistosta kartoitamme aluksi eri teemojen tärkeysjärjestyksen niiden näkyvyyden perustella. Vertaamme vaalikoneista muodostuvan agendan yhtäläisyyksiä ja eroja niin vaalikonejuttujen agendaan kuin vaalijuttujen agendaan. Lisäksi selvitämme sitä, kuinka tasapainoisesti presidenttiehdokkaat on esitetty vaalikonejutuissa ja vaalijutuissa. Luvun lopussa pohdimme, millainen vaiku-

---

16 Tutkimusaineistossa ovat mukana 1) Ylen, MTV Uutisten, Helsingin Sanomien, Iltalehden, Ilta-Sanomien ja Uutissuomalaisen presidentinvaalikoneiden kysymykset (julkaistiin marras–joulukuussa 2017), 2) Ylen, MTV Uutisten, Helsingin Sanomien ja Iltalehden verkkojutut vaalikoneista ajanjaksolta 28.11.2017–28.1.2018 ja 3) Ylen, MTV Uutisten, Helsingin Sanomien ja Iltalehden verkkojutut presidentinvaalista ajanjaksolta 15.1.–28.1.2018. Vaalikoneissa esitetyt kysymykset ovat nähtävissä tutkimushankkeemme kotisivujen www.vaalikoneet2020.fi vaalikone-esittelyissä. Juttuaineistot on kerätty kyseisten medioiden verkkosivuilta sanahaulla ja aikarajauksella. Vaalikonejuttuaineisto alkaa ensimmäisen vaalikoneen aukeamisesta ja päättyy vaalipäivään ja käsittää jutut, joissa on mainittu ”vaalikone”. Vaalikonejutun rajaus poikkeaa 4. luvun tehdystä rajauksesta sisällyttää tutkimusaineistoon vain ne jutut, joissa ensisijaisesti käsiteltiin vaalikoneita ja niiden sisältöjä. Vaalijuttuaineisto pitää sisällään vaalipäivää ja sitä edeltäneinä kahtena viikkona julkaistut jutut, joissa on mainittu ”presidentinvaali”. Aineistossa on 34 juttua, joita eriteltiin sekä vaalikonejuttuina että vaalijuttuina.

17 Teemaluokat olivat analyysivaiheessa 1) ehdokkaiden suosio, 2) äänestäminen, 3) vaalikampanjat, 4) median vaalipanostus, 5) ulkopolitiikka, 6) turvallisuus(politiikka), 7) talous(politiikka), 8) moraalikysymykset, 9) ehdokkaiden piirteet ja tausta, 10) presidentin valtaoikeudet ja tehtävät, 11) muu. Vaalikonekysymyksissä on luokiteltu yksi teema per kysymys, vaalikone- ja vaalijuttujen otsikoista ja ingresseistä on luokiteltu ensisijainen ja mahdollisesti toissijainen teema. Raportointivaiheessa muu-luokkaan on yhdistetty myös äänestäminen, vaalikampanjat sekä ehdokkaiden piirteet ja tausta.

tus vaalikoneilla oli media-agendaan vuoden 2018 presidentinvaalissa. Pohdintaan tuovat omat näkemyksensä neljä kokenutta politiikan toimittajaa, joita haastattelimme maalis–huhtikuussa 2018.

Vaalikampanjat ovat olleet erityisen houkutteleva kohde medioiden välisen agendan tutkimuksissa (ks. esim. Sweetser, Golan & Wanta 2008). Rajasimme tutkimuskohteeksi vuoden 2018 presidentinvaalin media-agendan, koska arvioimme sen olevan eduskuntavaaleja helpommin hallittava analyysikohde. Presidentinvaalissa vaalikoneiden sekä vaalikone- ja vaalijuttujen määrät ovat pienempiä kuin eduskuntavaaleissa. Vaalikoneiden sisällöt analysoimme kuitenkin myös vuoden 2019 eduskuntavaalien osalta, jotta eduskuntavaalien vaalikoneagenda tulisi käsitellyksi ja presidentinvaalien erityisyys havainnollistetuksi.

Vaalikoneen tuottamisprosessia käsiteltiin erilaisista näkökulmista jo luvussa 3. Tässä yhteydessä on hyödyllistä silti muistuttaa kolmesta vaalikoneiden tuottamiseen liittyvästä seikasta, jotka ovat olennaisia tarkasteltaessa vaalikoneista ja vaaliuutisoinnista muodostuvaa media-agendaa. Ensinnäkin vaalikoneiden sisältö on vaalikoneen tekijöiden näkökulmasta journalismia. Vaikka journalistit voivat konsultoida vaalikonekysymyksistä esimerkiksi tutkijoita, politiikkoja ja kansalaisia, toimitusorganisaatioiden ulkopuolisille ei luovuteta sisällöllistä päätösvaltaa. Toiseksi vaalikoneiden sisältöpäätöksiä ohjaavat uutiskriteerit: kysymyksiä esitetään aiheista, jotka journalistit arvioivat ajankohtaisiksi, tärkeiksi ja kiinnostaviksi. Valitsijoille halutaan toimittaa tietoa siitä, miten ehdokkaat suhtautuvat mahdollisesti heidän päätettäviksi tuleviin kysymyksiin ja millaisten arvojen ohjaamina he yhteisiä asioitamme hoitaisivat. Kolmanneksi vaalikoneiden sisällöt ideoidaan ja niistä päätetään, ennen kuin vaalikampanjat ovat ehtineet käynnistyä. Tämän takia vaalikonekysymykset eivät aina liity päivänpolttaviin puheenaiheisiin. Onnistuneita vaalikonekysymyksiä etsitään myös edellisten vaalien vaalikoneista – omista ja kilpailevien medioiden.

Teemat vaalikoneissa: puolet haastattelua haettuun työhön, puolet utelua arvomaailmasta

Median vaalikoneissa vuoden 2018 presidentinvaalin yhteydessä esitetyt kysymykset voi jakaa kahteen pääkategoriaan. Ensimmäiseen kategoriaan kuuluvissa kysymyksissä presidenttiehdokkailta ja valitsijoilta kysyttiin asioista, jotka ovat keskeisiä haetun tehtävän kannalta. Tällöin käsittelyssä olivat ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan sekä presidentin valtaoikeuksiin liittyvät kysymykset. Toinen pääluokka muodostui kysymyksistä, jotka eivät suoranaisesti yhdisty presidentin tehtäviin vaan pikemminkin vastaajan arvomaailmaan. Yhtäältä arvokysymyksillä yritettiin selvittää vastaajan näkemyksiä talouspolitiikasta, toisaalta niillä pyrittiin tavoittamaan vastaajan moraalia, käsitystä oikeasta ja hyvästä. Presidentin tehtäviin kytkeytyvien kysymysten osalta voidaan myös puhua vaalispesifeistä kysymyksistä, jotka liittyvät olennaisesti kyseessä olevaan vaaliin (Haukio 2012). Presidentinvaalissa vaalispesifejä olivat nimenomaan ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa sekä presidentin valtaoikeuksia käsitelleet kysymykset.

Taulukko 5.1 osoittaa sen, miten paljon eri teemoja käsiteltiin vuoden 2018 presidenttivaalikoneiden kysymyksissä. Kuuden median vaalikoneiden kysymyksistä neljännes käsitteli Suomen suhteita ulkovaltoihin ja toimintaa Euroopan unionissa sekä ylipäänsä kansainvälistä politiikkaa. Joka seitsemännessä kysymyksessä aiheena oli turvallisuus, kuten tiedustelu, uhkatekijät, rangaistukset ja maanpuolustus. Lisäksi kymmenesosa kysymyksistä liittyi presidentin valtaoikeuksiin ja rooliin yhteiskunnallisena vaikuttajana. Näin ollen puolet vaalikoneiden sisällöstä punnitsi ehdokkaita sellaisista näkökulmista, jotka olivat vaalispesifejä eli liittyivät olennaisesti presidentinvaaliin.

Toinen puoli presidentinvaalikoneiden sisällöstä kartoitti ehdokkaiden arvoja ja arvojohtajuutta. Kysymysten mieli oli siinä, että vaikka presidentillä ei ole kyseisiin asioihin institutionaalista valtaa eikä edes suostutteluun tai neuvotteluun perustuvaa valtaa, hänen mielipiteillään voi olla relevanssia ylipäänsä suomalaisen yhteiskunnan suunnas-

ta päätettäessä (Hallberg, Martikainen, Nousiainen & Tiikkainen 2009, 15). Esimerkiksi pitäessään vuosittaisia puheita valtiopäivien avajaisissa ja uudenvuodenpäivänä televisiossa presidentti on voinut puuttua asioihin, joihin hänellä on ainoastaan retorista valtaa. Neljännes vaalikonekysymyksistä haki vastaajansa moraalisia käsityksiä penäämällä mielipidettä muun muassa uskonnosta, ruotsin kielestä, maahanmuutosta, eutanasiasta, tasa-arvosta ja kasvatuksesta. Viidennes kysymyksistä puolestaan käsitteli taloutta. Ehdokkaiden piti vastata kauppasuhteita, kehitysapua, tuloeroja, palkkoja, veroja, julkisia palveluita ja ympäristöä koskeneisiin kysymyksiin.

Vaalikonekysymysten vaalispesifiyttä on tarkasteltu ennen tätä tutkimusta vuoden 2009 ja vuoden 2014 eurovaalien yhteydessä (Lorenz 2019; Haukio 2012). Haukio vertasi tutkimuksessaan yhdeksää vuoden 2009 eurovaalikonetta, joista viisi oli median vaalikoneita.[18] Ylen, MTV3:n, Helsingin Sanomien ja Hufvudstadsbladetin vaalikoneissa esitetyistä kysymyksistä kaikki liittyivät jollain tapaa Euroopan unionin toimintaan, kun taas YleX:n vaalikoneessa kysymysten vaalispesifisyys oli 65 prosenttia. Lorenz vertasi tutkimuksessaan yhtä vuoden 2009 eurovaalikonetta ja kolmea vuoden 2014 eurovaalikonetta.[19] Yksikään näistä vaalikoneista ei ollut median tuottama. Vote Matchissa kysymysten vaalispesifisyys oli sataprosenttinen. Muissa vaalikoneissa vastaava luku jäi 37:n ja 57 prosentin väliin.

Vuoden 2018 presidentinvaalikoneissa oli yllättävänkin suuria eroja siinä, missä määrin kysymykset kohdistuivat vaalispesifeihin asioihin ja missä määrin yleisempiin arvoteemoihin. Helsingin Sanomien vaalikoneessa oli hyvin vahva painotus arvokysymyksiin. Peräti 60 prosenttia sen kysymyksistä koski joko taloutta tai moraalia. HS:n datadeskin

---

[18] Muut Haukion tarkastelemat vaalikoneet olivat Eurooppalainen Suomi, IRC-Galleria/Allianssi, EU-Profiler ja Sosiaalinen vaalikone. Näistä kaksi ensimmäistä pitäytyi täysin unioniin kuuluvissa asioissa, kun taas EU-Profilerin vaalikoneessa oli 40 prosenttia ja Sosiaalisessa vaalikoneessa yli 90 prosenttia kansallisia tai henkilökohtaisia kysymyksiä.

[19] Lorenzin tarkastelemat vaalikoneet olivat EU-Profiler (2009), EUI (2014), EUVOX (2014) ja Vote Match (2014). Näistä kolme ensimmäistä oli akateemisten tahojen tuotoksia ja viimeisenä mainittu kansalaisjärjestön rakentama.

esimies Juhani Saarinen kertoi lehden käyttäneen vuoden 2012 kuntavaaleista lähtien kaikissa vaaleissa samoja arvokysymyksiä saadakseen tällä tavoin vertailutietoa arvojen muuttumisesta ja pysyvyydestä. Helsingin Sanomat on kysynyt siitä lähtien esimerkiksi, onko parempi leikata julkisia palveluita ja etuuksia kuin korottaa veroja.

Iltalehden vaalikoneessa painotus arvoihin oli yhtä suuri kuin Helsingin Sanomissa: kolme viidesosaa kysymyksistä. Iltalehden politiikan toimituksen esimies Juha Ristamäki totesi lehden halunneen erottua muista jättämällä vaalikoneestaan pois kaikkein ennalta-arvattavimmat kysymykset. Niinpä presidenttiehdokkaiden moraaliset kannanotot olivat Iltalehden vaalikoneessa keskeisellä sijalla. Iltalehti halusi tietää esimerkiksi sen, uskooko ehdokas Raamatun luomiskertomukseen. Sen sijaan ulkopolitiikka kuitattiin yhdellä kysymyksellä ja valtaoikeudet ohitettiin tyystin.

Taulukko 5.1. Teemojen esiintyminen median presidentinvaalikonekysymyksissä (%)

Teema	Yle	HS	IL	MTV	IS	US	Kaikki
Moraali	26	33	30	10	22	28	26
Talous	17	27	30	20	11	16	20
Valtaoikeudet	13	7	0	13	15	12	10
Ulkopolitiikka	30	27	10	33	22	28	26
Turvallisuus	9	0	20	20	22	12	14
Muut[a]	4	6	10	3	7	4	5
Yhteensä (%)	100	100	100	100	100	100	100
Teemojen lkm (N)	(23)	(30)	(20)	(30)	(27)	(25)	(155)

[a] Esimerkiksi ehdokkaiden piirteet tai taustat.

Yle, Ilta-Sanomat, MTV ja Uutissuomalainen pitäytyivät vaalikoneissaan ennen muuta presidentin keskeisissä tehtäväalueissa, kuten ulko- ja turvallisuuspolitiikassa, ja yleensä presidentti-instituutioon liittyvissä näkökohdissa. Lähes kaksi kolmasosaa MTV:n vaalikoneesta käsitteli ulkopolitiikkaa, sisäistä turvallisuutta tai muita presidentin valtaoikeuksia ja tehtäviä. Muillakin kolmella medialla vaalispesifien kysymysten osuus oli yli 50 prosentin. MTV Uutisten toimituspääl-

likkö Ilkka Ahtiainen perusteli painotusta sillä, että toimituksessa oli päätetty keskittyä vaalikoneessa niihin asioihin, jotka ovat presidentin tehtävien kannalta olennaisia.

Vaikka iltapäivälehtien vaalikoneissa teemalliset painotukset olivat yllättävänkin erilaiset, turvallisuuskysymykset olivat molemmissa vahvasti esillä. Kun iltapäivälehtien ja MTV:n vaalikoneissa uhkia ja niihin varautumista käsiteltiin viidenneksen verran, toisessa ääripäässä Helsingin Sanomat sivuutti kyseisen aihealueen täysin.

Vuotta myöhemmin eduskuntavaalien yhteydessä median vaalikoneissa teemajakauma oli hyvin erilainen (ks. liitetaulukko 5.1). Kuuden median vaalikoneiden[20] kysymyksistä viidennes käsitteli sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämistä ja rahoittamista ja 17 prosenttia ilmastonmuutokseen reagoimista ja ympäristöasioita. Kun presidentinvaalikoneissa ulko- ja turvallisuuspolitiikan osuus vaalikonekysymyksien teemoista oli ollut 40 prosenttia, eduskuntavaalikoneissa vastaava lukema oli enää 15 prosenttia. Eduskuntavaalikoneiden kysymyksistä keskimäärin 90 prosenttia oli vaalispesifejä, eli niissä käsitellyt asiat liittyivät oleellisesti kyseisiin vaaleihin. Kansanedustajaehdokkaiden arvoista ei juurikaan kysytty, vaan huomio oli asioissa, joihin eduskunta saattoi vaikuttaa lainsäädäntö- ja budjettipäätöksillä.

Vaikka vuoden 2018 presidentinvaalikoneiden kysymyssisällöissä oli painotuseroja, oli niissä myös paljon samankaltaisuutta. Eri medioiden kesken vallitsi konsensus esimerkiksi siitä, mistä ulkopolitiikan asioista oli syytä puhua: Natosta, Venäjästä ja EU:sta. Ulkovaltoihin ja kansainvälisiin suhteisiin liittyneistä kysymyksistä vajaat 90 prosenttia käsitteli näitä kolmea toimijaa, ja ulkopolitiikka nähtiin ennen muuta turvallisuuskysymyksenä. Kuudesta mediasta viisi kysyi, pitäisikö Suomen liittyä Natoon. Iltalehti jätti ainoana mediana tämän kysymättä,

[20] Tutkimusaineistossa ovat mukana Yleisradion, Helsingin Sanomien, Alma Median, Ilta-Sanomien, MTV Uutisten ja Keskisuomalaisen/Tamperelaisen eduskuntavaalikoneet (julkaistiin maaliskuussa 2019). Teemaluokat olivat analyysivaiheessa 1) talouspolitiikka, 2) työmarkkinat, 3) sosiaali- ja terveydenhoitoasiat, 4) koulutus, 5) ympäristö, 6) liikenne, 7) ulkopolitiikka, 8) turvallisuus(politiikka), 9) maahanmuuttopolitiikka, 10) kilpailupolitiikka, 11) muu. Raportointivaiheessa muu-luokkaan on yhdistetty myös maahanmuutto- ja kilpailupolitiikka.

mutta senkin vaalikoneessa kysyttiin Suomen ja Naton yhteistyön syventämisestä. Yhdenmukaisuudesta kertoi myös se, että neljä mediaa oli laatinut samankaltaisen väitteen Venäjän uhkaavuudesta.

> Venäjä on uhka Suomen turvallisuudelle. (Yle)
>
> Venäjä on uhka Suomen turvallisuudelle. (Uutissuomalainen)
>
> Venäjä on Suomelle sotilaallinen uhka. (Ilta-Sanomat)
>
> Venäjä voi olla Suomelle sotilaallinen uhka. (MTV Uutiset)

Presidentinvaalikoneiden sisällöt eriytyivät muissa teemoissa enemmän kuin ulkopolitiikassa. Toki vaalikoneiden kysymysten laatijat onnistuivat useita kertoja tarttumaan samoihin sisäpolitiikan asioihin. Neljä median vaalikonetta nosti agendalleen esimerkiksi sen, pitäisikö presidentin valtaoikeuksia lisätä tai karsia, tulisiko ruotsin pakollisesta opiskelusta luopua ja olisiko myös naisille määrättävä asevelvollisuuteen rinnastettava palvelus.

> Ase- tai siviilipalveluksen pitää olla pakollinen sekä miehille että naisille. (Yle)
>
> Suomessa on otettava käyttöön kansalaispalvelus, joka koskisi myös naisia. (HS)
>
> Suomeen tarvitaan yleinen asevelvollisuus, joka koskee myös naisia. (Uutissuomalainen)
>
> Naisille pitäisi määrätä pakollinen yhteiskuntapalvelus vapaaehtoisen varusmiespalveluksen rinnalle. (MTV Uutiset)

Vaalikoneiden kysymyssisältöjä saattoi tarkastella siitäkin näkökulmasta, painottiko media valinnoissaan yhdenmukaisuutta vai erottautumista. Tällaisia journalistisia päätöksiä ohjaavat uutiskriteerit. Ne määrittelevät, ylittääkö prosessi, tapahtuma tai lausunto julkaisukynnyksen ja miten näyttävästi ja nopeasti siitä on syytä uutisoida (ks. uutiskriteereistä tarkemmin esim. Jaakkola 2013, 179–183). Uutiskriteerit ovat tilanne- ja mediakohtaisia, eli aihe voi olla uutinen tänään

mutta ei olisi ollut sitä eilen ja asia voi olla uutisarvoinen kaupunkilehti Tamperelaiselle mutta ei Aamulehdelle. Esimerkiksi Suomen Tietotoimisto (STT 2019) kertoo arvioivansa aiheiden uutisarvoa niiden merkityksen, yllättävyyden, kiinnostavuuden, ajankohtaisuuden ja läheisyyden perusteella.

Uutiskriteerien toimivuuden voi havaita siinä, että mediat kertovat ajankohtaisista asioista varsin yhdenmukaisesti. Tätä voi pitää osoituksena ammattitaidosta ja medioiden välisestä vuorovaikutuksesta; ammattiyhteisönsä jäsenenä journalistit ovat oppineet tunnistamaan sen, mikä asia on uutinen ja mitä seikkoja siitä on syytä kertoa (McCombs 2004, 113; Jaakkola 2013, 180). Uutiskriteereihin on viime vuosina luettu myös eksklusiivisuus, eli journalisti kertoo ainoana jostakin niin olennaisesta tai kiinnostavasta asiasta, että muiden on pakko tarttua samaan aiheeseen (Schultz 2007; ks. myös Toivonen 2007). Muista erottuminen voi sisältää myös riskin yksinjäämisestä, jolloin toimituksen tai toimittajan harkintakyky voi tilapäisesti asettua kyseenalaiseksi (Shoemaker & Reese 2014, 184).

Vaalikonekysymysten esiintymistiheyden perustella kuusi ”kuuminta” puheenaihetta vuoden 2018 presidentinvaalikoneissa olivat Natoon liittyminen, Venäjän uhkaavuus, ruotsin kielen pakollisuus, presidentin valtaoikeuksien kohtalo, ase- ja siviilipalveluksen ulottaminen naisille sekä suhtautuminen kansalaistottelemattomuuteen ja lainkuuliaisuuteen. Ylen ja Uutissuomalaisen vaalikoneissa esitettiin kaikkia näitä kuutta puheenaihetta koskeva kysymys, joten ne olivat – ainakin tällä tavoin vertailtuna – yhdenmukaisimpia medioita vaalikoneiden sisältövalinnoissa. Sen sijaan Iltalehti erottautui muista vaalikoneista, sillä se tarttui edellä mainituista puheenaiheista vain ruotsin kielen pakollisuuteen.

Vuotta myöhemmin eduskuntavaalikoneissa edellä luetelluista puheenaiheista käsiteltiin taajaan ainoastaan Natoon liittymistä. Muita vaalikoneiden ”kuumia” aiheita eduskuntavaalien yhteydessä olivat perhevapaauudistus ja kodinhoitotuen kesto, kansalaispalkka, sosiaali- ja terveyspalvelujen yksityistäminen, ylipäänsä palvelujen ja etuuksien

rahoittaminen, lisäydinvoiman rakentaminen, metsien hakkuiden vähentäminen ja viinien myynnin vapauttaminen. Median vaalikoneiden sisällöt olivat eduskuntavaaleissa yhdenmukaisempia toisiinsa nähden kuin presidentinvaalissa; vertailussa mukana olleet mediat sisällyttivät valtaosan edellä luetelluista aiheista eduskuntavaalikoneisiinsa.

Teemat vaalikoneuutisoinnissa: median omista ponnisteluista kerrottiin näyttävästi

Tarkastelimme vaalikoneista ja ylipäänsä vaaleista uutisointia vuoden 2018 presidentinvaalin yhteydessä neljässä mediassa: Yle, Helsingin Sanomat, Iltalehti ja MTV Uutiset. Näiden neljän median verkkosivuilla julkaistiin kahden kuukauden aikana yhteensä 89 uutista, tausta- tai mielipidejuttua, joissa vaalikonetta käsiteltiin tai sivuttiin. Näiden juttujen otsikoista ja ingresseistä havaittiin 139 ensisijaista tai toissijaista teemaa. Taulukossa 5.2 on esitetty se, miten paljon edellä mainitut neljä mediaa käsittelivät eri teemoja vaalikoneista tekemässään journalismissa.

Vaalikoneista tehdyssä verkkojournalismissa tärkeimmäksi seikaksi nostettiin se, että media oli ylipäänsä sellaisen palvelun verkkosivuillaan julkaissut. Kolmasosa vaalikonejuttujen otsikoissa ja ingresseissä esiintyneistä teemoista nimittäin kertoi median vaaleihin liittyneestä ponnistuksesta. Kyse oli vaalikoneesta tai jostain muusta median vaalipanostuksesta, kuten vaaliväittelystä tai ehdokastentistä, jonka varjolla myös muistettiin mainita vaalikoneen olemassaolosta.

Se, että median vaalikoneesta uutisoinnin keskeisimmäksi teemaksi nousi median oma toiminta, ilmentää journalismin medioitumista. Tällä tarkoitetaan prosessia, jossa journalismi tulee aiempaa riippuvaisemmaksi ja haavoittuvaisemmaksi julkisesta huomiosta, joka kohdistuu siihen itseensä (Kunelius & Reunanen 2016). Nykyisessä verkottuneessa ja yltäkylläisessä mediaympäristössä journalismi ei voi enää luottaa siihen, että huolellisesti toimitettu sisältö löytää yleisönsä,

vaan sen pitää mediakilpailussa pärjätäkseen aiempaa voimakkaammin markkinoida omaa brändiään ja sitouttaa yleisöjä sen ympärille. Medioitunutta journalismia aletaan kohdella julkisessa elämässä kuin mitä tahansa yhteiskunnallista instituutiota; sillä on omat vahtikoiransa, siltä edellytetään läpinäkyvää toimintaa ja sen mahdolliset epäkohdat tuodaan julki. Jos vuoden 2018 presidentinvaalin yhteydessä median vaalikoneista koitunut julkisuus oli hallittua brändin rakennusta, seuraavan vuoden eduskuntavaaleissa journalistit saivat maistaa myös medioitumisen haavoittavaa, vaikeammin hallittavaa puolta HS:n vaalikoneen ja Yle Kioskin vaalibotin toimivuuden asetuttua kyseenalaiseksi.

Median vaalikoneissa käsitellyistä politiikkateemoista uutisoitiin harvoin: Neljän median vaalikonejutuista vain runsas neljännes käsitteli politiikkateemoja. Joka kymmenes jutuista kohdistui otsikon ja ingressin perusteella ulkopolitiikkaan. Moraalin ja talouden osuudet teemoista olivat vielä vähäisemmät: edellisen yhdeksän prosenttia ja jälkimmäisen kuusi prosenttia.

Vaalikonejuttujen määrät jäivät yksittäistä mediaa kohden vähäisiksi. Siksi mediakohtaiset päätelmät ovat varovaisia. Voi kuitenkin todeta, että Iltalehti ja Helsingin Sanomat nostivat esiin moraalin ja talouden kysymyksiä huomattavasti useammin kuin kilpailevat mediat. Helsingin Sanomien jutuissa arvokysymyksiin kiinnittyi viidennes teemoista ja Iltalehdessä yli kolmannes, kun taas Ylen vaalikonejuttujen teemoista arvopitoisten juttujen osuus jäi viiteen prosenttiin. Tulokset ovat linjassa sen kanssa, millaisia temaattisia painotuksia eri medioilla oli omissa vaalikoneissaan.

> Sauli Niinistö ajattelee oikeistolaisimmin, Huhtasaari on konservatiivisin – katso HS:n vaalikoneesta, kuka presidenttiehdokkaista jakaa arvosi – Kuka presidenttiehdokkaista on kaikkein konservatiivisin, kuka taas eniten vasemmalla? Presidentinvaaleissa arvoilla on tavallista enemmän merkitystä, sanoo asiantuntija. HS:n vaalikone paljastaa erot ehdokkaiden välillä. (Helsingin Sanomat 28.11.2017)

> Huhtasaari on ainut presidenttiehdokas, joka uskoo Raamatun luomiskertomukseen. Tuula Haatainen (sd) ilmoitti, että tiede on antanut Raamattua paremman selityksen elämän synnylle. (Iltalehti 29.12.2017)

Helsingin Sanomat erottautui muista myös pitämällä ulkopolitiikkaa viljalti esillä jutuissaan, jotka käsittelivät tai sivusivat presidentinvaalikonetta. Lähes viidennes lehden juttujen teemoista käsitteli Suomen suhteita ulkovaltoihin ja toimintaa kansainvälisissä organisaatioissa. Kolmessa muussa mediassa ulkopolitiikan osuus jäi alle kymmenen prosentin.

Iltalehti puolestaan painotti vaalikoneisiin liittyvässä uutisoinnissaan turvallisuuden kysymyksiä. Lehden juttujen otsikoissa ja ingresseissä tämä teema oli esillä yhdeksän prosentin edestä. Vastaava osuus jäi muissa medioissa olemattomaksi.

Ylen ja MTV:n vaalikonejutuissa keskeisellä sijalla oli oman vaalikoneen markkinointi tai muusta mediaan liittyvästä toiminnasta kertominen: Ylen verkkosivuilla kaksi viidestä jutusta oli laadittu niin, että otsikossa tai ingressissä lähdettiin liikkeelle median toiminnasta. MTV:n verkkosivuilla mediapainotus oli vieläkin vahvempi: 53 prosenttia.

> Löydä oma ehdokkaasi: MTV:n vaalikone nyt julki – 30 kysymystä Venäjästä, puolustuksesta ja presidentin palkkiosta. Presidentinvaalien ensimmäiseen kierrokseen on aikaa noin puolitoista kuukautta, ja MTV:n presidentinvaalikone on nyt julki. Kaikki kahdeksan ehdokasta ovat vastanneet koneen kysymyksiin. (MTV Uutiset 12.12.2017)

> Ylen vaalikone uudistui – Nyt näet presidenttiehdokkaiden vastaukset suoraan kysymyksen yhteydessä. Tarkoitus on tarjota taustatietoa ja tuoda esiin ehdokkaiden mielipiteiden kirjo. Uudistus on tehty käyttäjätestien perusteella. (Yle 14.12.2017)

Huomionarvoista on se, että ehdokkaiden profiilit -teemaluokan jutut koostuvat pitkälti yhdestä juttusarjasta. Yle julkaisi presidentin-

vaalin alla laajat henkilökuvat jokaisesta kahdeksasta kandidaatista. Näiden juttujen yhteydessä mainittiin myös poikkeuksetta median oma vaalikone. Tämän vuoksi joka neljäs Ylen vaalikonejutuista sisältää ehdokkaiden profiili -teeman. Muissa medioissa kyseinen teema jäi muutamaan prosenttiin, MTV:ssä jopa nollaan. Tämä johtui siitä, että muiden medioiden verkkosivuilla ehdokashaastatteluja ei kytketty ehdokkaiden vaalikonevastauksiin samanlaisella määrätietoisuudella kuin Ylessä.

Taulukko 5.2. Teemojen esiintyminen vaalikonejuttujen otsikoissa ja ingresseissä (%)

Teema	Yle	HS	IL	MTV	Kaikki
Moraali	2	15	23	6	9
Talous	3	6	14	6	6
Valtaoikeudet	2	0	0	0	1
Ulkopolitiikka	9	18	5	6	10
Turvallisuus	2	0	9	0	2
Ehdokkaiden suosio	11	15	14	12	12
Median vaaliponnistus	39	18	27	53	34
Ehdokkaiden profiilit	24	3	5	0	13
Muut[a]	10	27	5	18	14
Yhteensä (%)	100	100	100	100	100
Teemojen lkm (N)	(66)	(34)	(22)	(17)	(139)

[a] Esimerkiksi äänestäminen ja vaalikampanjat.

Teemat vaaliuutisoinnissa: politiikan sisältökysymykset jäävät vaaliteemojen jalkoihin

Ylen, Helsingin Sanomien, Iltalehden ja MTV Uutisten verkkosivuilla julkaistiin vaalipäivänä ja sitä edeltäneiden kahden viikon aikana yhteensä 388 uutista, tausta- ja mielipidejuttua, joissa käsiteltiin tai sivuttiin vuoden 2018 presidentinvaalia. Näiden juttujen otsikoista ja ingresseistä löydettiin 594 ensisijaista tai toissijaista teemaa. Taulukko 5.3 kertoo sen, miten paljon tarkastelun kohteena olleet neljä mediaa

käsittelivät eri teemoja presidentinvaalista tekemässään journalismissa. Likipitäen joka toinen aineiston teemoista oli presidenttiehdokkaiden suosio tai median vaaliponnistus.

Journalismin tutkimuksessa on havaittu median taipumus kuvata politiikkaa ja eritoten vaaleja urheilukilpailuna. ”Horse race” -journalismissa huomion kohteena on nimenomaan ehdokkaiden suosio – siinä tapahtuneet muutokset ja spekuloinnit muutosten syillä ja seurauksilla (Brettschneider 2008; ks. myös Broh 1980). Tällaisessa journalismissa kysymykset ehdokkaiden pätevyydestä, aatteista ja poliittisista asemista hautautuvat kannatusmittauksista uutisoinnin alle. Vuoden 2018 presidentinvaali oli tulosspekuloinnin näkökulmasta lattea. Yksi ehdokas oli suosioltaan täysin ylivertainen, ja kampanjoinnin aikaiset kannatusmuutokset jäivät marginaalisiksi. Tästä huolimatta neljännes vaalijuttujen otsikoiden ja ingressien teemoista käsitteli ehdokkaiden suosiota.

Politiikassa on viime vuosina korostunut median rooli (Isotalus 2017, 19–50). Vaalien alusviikoilla erilaisten väittelyiden ja tenttien runsaus ilmentää mediakilpailua; jokaisella valtakunnallisesti varteenotettavalla medialla pitää olla oma vaalitapahtumansa. Urheilukilpailun piirteet tunkevat läpi myös siinä, että korkean profiilin politiikan toimittajat ruotivat väittelyitä, tenttejä ja ylipäänsä vaaliasetelmia omissa kolumneissaan ja television erilaisten pöllöraatien ja jälkiviisaiden jäseninä. Nämä kaikki ulostulot vaikuttivat siihen, että median vaalitoimeliaisuus oli teema-analyysissämme toiseksi yleisin kategoria viidenneksen osuudella.

> Niinistön kannatus pudonnut, mutta etumatka yhä vahva – Väyrynen kirinyt selvästi Haavistoa kiinni. Uuden kannatuskyselyn mukaan 68 prosenttia äänestäjistä valitsisi Sauli Niinistön uudelleen presidentiksi. Paavo Väyrysen suosio lähestyy jo Pekka Haavistoa. (Helsingin Sanomat 19.1.2018)

> Pöllöraati arvioi MTV:n vaalitentin: Niinistöön pätee vanha viisaus pienestä vasarasta – Väyrynen esitteli nopeita hoksottimiaan. MTV:n viimeisissä vaalitenteissä nähtiin tänään tasavallan presidentti Sauli Niinistö ja valitsijayhdistyksen ehdokas Paavo Väyry-

> nen. MTV:n oma pöllöraati ruotii, miten ehdokkaat suoriutuivat. (MTV Uutiset 17.1.2018)

Sen sijaan politiikkateemoille jäi Ylen, Helsingin Sanomien, Iltalehden ja MTV Uutisten verkkosivuilla varsin vähän tilaa presidentinvaalin yhteydessä. Kaikkiaan niiden osuus neljän median vaalijuttutarjonnasta oli vaalipäivänä ja vaalia edeltäneinä kahtena viikkona 18 prosenttia. Ulkopolitiikka nousi otsikoihin kuuden prosentin edestä. Muiden politiikkateemojen osuudet jäivät kahden ja neljän prosentin paikkeille. Politiikan sisältökysymysten sijaan vaalijulkisuudessa otsikoitiin runsaasti äänestyksen etenemisestä, vaalikampanjoinnista ja ehdokkaiden piirteistä sekä taustoista.

Journalismissa politiikkaa voidaan tarkastella erilaisina kehyksinä (Aalberg, Strömbäck & de Vreese 2011; ks. myös Patterson 1994, 57–65). Yhtäältä huomion voi kiinnittää niihin yhteisiin asioihin, joihin poliitikoille on annettu tai ollaan antamassa mandaatti tehdä päätöksiä (*issue frame*). Toisaalta tarkastelun kohteena voivat olla ne taktiikat ja kamppailut, joita poliittisen mandaatin saavuttamiseen liittyy (*strategic game frame*). Esimerkiksi Saksassa ja Yhdysvalloissa vuosituhannen vaihteen molemmin puolin käydyissä vaaleissa strateginen peli oli hallitsevin kehys (Farnsworth & Lichter 2011; Esser & Hemmer 2008). Vaikka tässä tutkimuksessa tehdyn teema-analyysin luokat eivät ole suoraan palautettavissa edellä mainittuun jaotteluun, näyttävät pelikehykseen yhdistyvät ainekset, kuten kannatusmittaukset, olevan vahvoilla myös suomalaisessa vaalijournalismissa.

Tarkasteltujen medioiden vaaliuutisoinnissa on havaittavissa erilaisia painotuksia. Helsingin Sanomien vaalijutuissa näkyivät ehdokkaiden suosio ja vaalikampanjointi muita medioita enemmän. Äänestämistä puolestaan piti eniten esillä Yleisradio, ja omaa rooliaan korosti useimmiten MTV. Näistä eroista huolimatta kaikkien neljän median vaalijournalismin ydin oli presidentinvaalin yhteydessä ehdokkaiden suosion mittaaminen ja median vaalipanostusten – erityisesti vaaliväittelyiden ja ehdokastenttien – esittely ja arviointi.

Koska politiikkateemojen osuus vaalipäivän ja vaalia edeltäneessä journalismissa jäi niin vähiin, eroja medioiden vaalijournalismissa ei tältä osin juurikaan ollut. Yllättävää oli silti se, että kun MTV painotti omassa vaalikoneessaan presidentin tehtävän kannalta olennaisia teemoja, vaalin aluspäivinä se nosti juttuihinsa muita medioita hanakammin moraalikysymyksiä. Vastaavasti Iltalehti käsitteli vaalipäivänä ja ennen vaalia muita useammin ulkopolitiikkaa, vaikka sen vaalikoneessa tämä teema oli marginaalisessa asemassa.

> Presidenttiehdokkaat avoimina arvoistaan: Kuka uskoo luomisoppiin, kuka liittyi kirkkoon, kuka on absolutisti? Presidenttiehdokkailta on parin viikon aikana tentattu MTV:n Huomenta Suomi -ohjelmassa heidän arvoistaan ja uskostaan. (MTV Uutiset 27.1.2018)

> IL-analyysi: Meillä on uusi Kekkonen, mutta hänen pitää perustella politiikkansa paremmin. Jatkokaudelle valittu Sauli Niinistö joutuu painimaan nyrpeän SDP:n kanssa USA:n ja Naton sotilaallisesta kumppanuudesta, kirjoittaa Iltalehden Olli Ainola. (Iltalehti 28.1.2018)

Taulukko 5.3. Teemojen esiintyminen vaalijuttujen otsikoissa ja ingresseissä (%)

Teema	Yle	HS	IL	MTV	Kaikki
Moraali	1	3	3	4	3
Talous	3	2	2	6	4
Valtaoikeudet	1	1	4	3	2
Ulkopolitiikka	3	7	10	5	6
Turvallisuus	4	2	3	3	3
Ehdokkaiden suosio	22	27	19	23	23
Median vaaliponnistus	21	14	21	28	21
Ehdokkaiden profiilit	10	6	16	10	10
Muut[a]	34	40	24	19	30
Yhteensä (%)	100	100	100	100	100
Teemojen lkm (N)	(148)	(181)	(109)	(156)	(594)

[a] Esimerkiksi äänestäminen ja vaalikampanjat.

Ehdokkaat vaaliuutisoinnissa: Niinistön näkyvyys runsaampaa muihin ehdokkaisiin verrattuna

Kun tavoitteena on kartoittaa media-agendaa vaalien yhteydessä, teemojen ohella on syytä tarkastella ehdokkaiden näkyvyyttä. Analysoimalla jutuissa esiintyviä tahoja saadaan tarkennettua kuvaa agendan muodostumisesta ja vaalikoneita koskevan journalismin erityisyydestä. Mitä näkyvämmin ehdokas on esillä uutisissa, sitä suurempi hänen vaikutuksensa on ollut agendan muodostumisprosessissa (Nisbet 2008).

Vaalikoneissa ehdokkaat saavat tasavertaisen mahdollisuuden näkemystensä esittämiseen. Siksi on mielekästä tarkastella, miten taajaan ehdokkaat esiintyvät vaalikoneista ja ylipäänsä vaaleista laadituissa verkkojutuissa ja millaisia vinoumia (*bias*) vaalijournalismissa voidaan havaita. Tarkasteltavat juttuaineistot ovat samat kuin teema-analyyseissä: vaalikoneita käsitelleitä tai sivunneita verkkojuttuja ilmestyi neljässä mediassa kahden kuukauden ajanjaksolla 89 kappaletta ja vaaliin liittyneitä kahden viikon periodilla 388 kappaletta.[21] Taulukossa 5.4 on esitetty eri ehdokkaiden näkyvyys vaalikonejutuissa ja taulukossa 5.5 näkyvyys ylipäänsä presidentinvaalista laadittujen juttujen otsikoissa ja ingresseissä.

Vaaliuutisoinnin tasapainoisuutta (*balance*) voidaan tarkastella niin poliittisen järjestelmän kuin mediarutiinien näkökulmista (Hopmann, Van Aelst & Legnante 2011). Suomen kaltaisessa monipuoluedemokratiassa tasapainoista medianäkyvyyttä voi yrittää suhteuttaa esimerkiksi parlamentaarisiin voimasuhteisiin. Kuitenkin henkilövetoisessa presidentinvaalissa puoluekannatuksen korrelaatio ehdokkaiden vaalitulokseen vaihtelee, ja vuoden 2018 vaalissa se oli erityisen löyhä.

[21] Ehdokkaiden näkyvyyttä on laskettu neljällä eri mittarilla: 1) esiintyminen jutun otsikossa tai ingressissä (sekä vaalikonejutut että vaalijutut), 2) esiintyminen jutun valokuvissa (vain vaalikonejutut), 3) mainitseminen jutun leipätekstissä (vain vaalikonejutut) ja 4) siteeraaminen jutun leipätekstissä (vain vaalikonejutut). Ehdokkaiden näkyvyyttä ilmaiseva prosenttiluku kertoo sen, kuinka monessa jutussa kyseinen ehdokas on esiintynyt suhteutettuna vaalikoneista tai ylipäänsä presidentinvaalista laadittujen juttujen määrään.

Mediarutiinien näkökulmasta ehdokasuutisoinnin tasapainoisuutta voi verrata mielipidetiedustelujen tuloksiin. Lisäksi ehdokkaiden näkyvyydessä voi mediarutiinien näkökulmasta ottaa huomioon epämääräisempiä tekijöitä, kuten viranhaltijalle kertyvä julkisuuslisä, ehdokkaiden viestintätaidot sekä kampanjoinnin aktiivisuus ja houkuttelevuus. Tässä tutkimuksessa ehdokkaiden medianäkyvyyttä peilataan heidän gallupsuosioonsa ja poliittiseen relevanssiinsa, eli siihen, millaisen painoarvon ehdokas ja hänen viiteryhmänsä ovat saavuttaneet politiikan kentällä.

Sauli Niinistö istuvana presidenttinä nautti vaalia edeltävinä kuukausina vankkumatonta gallupsuosiota. Mielipidemittauksissa hänelle ennustettiin lähes poikkeuksetta yli 60 prosentin osuutta äänistä. Muutenkin Niinistön lähtötilanne loppusyksystä 2017 oli muihin ehdokkaisiin nähden ylivertainen. Viranhaltijana hänen sanomisillaan oli erityinen painoarvo, ja hänen uudelleenvalintansa tueksi perustettu valitsijayhdistys nosti häntä ikään kuin puolueiden yläpuolelle.

Näistä lähtökohdista saattoi olettaa, että vuoden 2018 presidentinvaalin medianäkyvyydessä Sauli Niinistö peittoaa muut ehdokkaat kaikilla mittareilla. Ja näin myös tapahtui: Vaalikoneita käsitelleistä tai sivunneista jutuista 70 prosenttia mainitsi Niinistön. Kolmasosa kyseisistä jutuista sisälsi kuvan, jossa hän oli joko yksin tai muiden ehdokkaiden kanssa. Niinistön lausumia oli siteerattu joka neljännessä vaalikonejutussa. Lisäksi hänen nimensä oli joka neljännen vaalikonejutun otsikossa tai ingressissä.

> Ylen vaalikone julkaistu: Niinistö panttaa yhä Nato-kantaansa – ”Jäsenyys on täysin riippuvainen olosuhteista”. Yle julkaisi torstaina vaalikoneensa, jossa ehdokkaat kertovat kantansa niin presidentin valtaoikeuksista kuin arvokysymyksistäkin. (Yle 14.12.2017)

Vaikka Niinistön etumatka medianäkyvyydessä ei venynyt samoihin mittoihin kuin gallupeissa, Niinistön ja muiden presidenttiehdokkai-

den väliin jäi selvä ero kaikilla mittaustavoilla (taulukko 5.4).[22] Kun Niinistö oli joka neljännen vaalikonejutun otsikossa tai ingressissä, muilla ehdokkailla pääsy otsikkotasolle vaihteli 4:stä 17 prosenttiin. Leipätekstimaininnoissa Niinistön näkyvyys oli 20–30 prosenttiyksikköä muita kandidaatteja yleisempää. Pienimmillään välimatka Niinistöstä muihin ehdokkaisiin oli, kun tarkasteltiin ehdokkaiden esiintymistä vaalikonejuttujen valokuvissa ja heidän lausumiensa pääsyä juttujen sitaatteihin. Niinistön ero seuraavaksi näkyvimpään ehdokkaaseen oli niin valokuvissa kuin sitaateissa neljä prosenttiyksikköä.

Vaalikoneista laadituissa verkkojutuissa näyttäisi yhtenä hyveenä olevan ehdokkaiden tasapuolinen huomioiminen. Tämä näkyi siinä, että valokuvissa oli esillä mahdollisimman moni ehdokkaista ja jutuissa pyrittiin siteeraamaan kaikkia kandidaatteja. Kuitenkin tasapuolisuuden rinnalla toimittajat pohtivat juttuja laatiessaan myös sitä, keiden ehdokkaiden mielipiteet ovat muiden mielipiteitä olennaisempia ja kiinnostavampia. Tämänkaltaiset uutiskriteerit painoivat tasapuolisuutta enemmän silloin, kun vaalikonejuttujen otsikoihin ja ingresseihin nostettiin ehdokkaita tai kun heidät mainittiin leipätekstissä.

Keskustan Matti Vanhanen, perussuomalaisten Laura Huhtasaari ja valitsijayhdistyksen Paavo Väyrynen esiintyivät vaalikonejuttujen otsikoissa ja ingresseissä kaksin tai jopa kolmin verroin Pekka Haavistoon, Tuula Haataiseen, Merja Kyllöseen ja Nils Torvaldsiin nähden. Leipätekstimaininnoissa vihreiden Pekka Haavisto nousi Huhtasaaren, Väyrysen ja Vanhasen tuntumaan. Nämä neljä ehdokasta mainittiin joka toisen vaalikonejutun leipätekstissä, kun taas kolmella muulla ehdokkaalla vastaava lukema jäi 40 prosenttiin.

Vaalikonejuttujen sitaateissa ehdokasjoukon näkyvyydessä erottui Niinistön lisäksi ainoastaan perussuomalaisten Huhtasaari. Häntä lainattiin jutuissa muita harvemmin, mikä suurelta osin johtui hänen omasta toiminnastaan. Huhtasaari ei ollut perustellut kuin muutamaa vastaustaan Ylen vaalikoneessa, minkä vuoksi häntä ei juurikaan si-

[22] Vuoden 2018 presidentinvaalin ehdokkaiden esiintyminen vaalikonejutuissa on esitetty mediakohtaisesti liitetaulukoissa 5.2, 5.3, 5.4 ja 5.5.

teerattu kyseisen median vaalikonejutuissa. Vaalikonejuttujen valokuvissa Huhtasaari ja Vanhanen olivat lähestulkoon yhtä usein kuin Niinistö. Heidän näkyvyytensä oli 5–10 prosenttiyksikköä suurempi kuin viidellä muulla ehdokkaalla. Huhtasaaren nousu suositelluimmaksi ehdokkaaksi MTV:n ja Iltalehden vaalikoneissa toi hänelle lisänäkyvyyttä kyseisissä medioissa. Vanhasen näkyvyydelle ei ole löydettävissä yhtä selkeää syytä.

Taulukko 5.4. Presidenttiehdokkaiden näkyvyys vaalikonejutuissa (%)

Ehdokas	Esiintyminen/ otsikko ja ingressi	Esiintyminen/ valokuvat	Siteeraaminen/ leipäteksti	Mainitseminen/ leipäteksti
Sauli Niinistö	25	31	24	70
Pekka Haavisto	4	20	18	47
Laura Huhtasaari	17	25	10	53
Paavo Väyrynen	11	19	17	47
Matti Vanhanen	15	27	20	51
Tuula Haatainen	4	17	17	40
Merja Kyllönen	6	17	16	39
Nils Torvalds	4	17	16	39
Juttujen lkm (N)	(89)	(89)	(89)	(89)

Ehdokkaiden esiintyminen ylipäänsä presidentinvaalista laadituissa verkkojutuissa myötäili selkeämmin galluplukemia ja vaalitulosta kuin vaalikoneista tehdyissä jutuissa. Sauli Niinistö mainittiin 40 prosentissa vaalijuttujen otsikoista ja ingresseistä, mikä oli 15 prosenttiyksikköä enemmän kuin vaalikonejutuissa (ks. taulukko 5.5). Vihreiden Pekka Haavisto nousi otsikkotasolle yhdeksässä prosentissa vaalijutuista, mikä oli kaksin verroin siihen nähden kuin hänen näkyvyytensä oli ollut vaalikonejutuissa. Sen sijaan Laura Huhtasaaren ja Matti Vanhasen osuudet vaalijuttujen otsikoissa ja ingresseissä pienenivät selvästi siitä, mitä ne olivat olleet vaalikonejuttujen otsikoissa. Huhtasaaren osuus väheni seitsemän prosenttiyksikköä ja Vanhasella yhdeksän prosenttiyksikköä. Neljän muun ehdokkaan suhteellinen näkyvyys oli samalla tasolla molemmissa juttuaineistoissa.

Taulukko 5.5. Presidenttiehdokkaiden esiintyminen vaalijuttujen otsikoissa ja ingresseissä (%)

Ehdokas	Yle	HS	IL	MTV	Kaikki
Sauli Niinistö	32	40	29	59	40
Pekka Haavisto	8	12	11	5	9
Laura Huhtasaari	6	11	15	12	10
Paavo Väyrynen	5	15	20	12	12
Matti Vanhanen	3	7	11	4	6
Tuula Haatainen	8	5	5	1	5
Merja Kyllönen	6	4	8	3	5
Nils Torvalds	0	2	5	4	2
Juttujen lkm (N)	(106)	(121)	(66)	(95)	(388)

Vuoden 2018 presidentinvaalin kannatusasetelman poikkeavuuden vuoksi on hankala verrata sitä, onko vaalikoneista uutisointi tasapuolisempaa kuin ylipäänsä vaaleista tehty journalismi. Jos mittapuuna käytetään Niinistön näkyvyyttä muihin ehdokkaisiin nähden, vaalikoneista laadituissa jutuissa erot jäivät kapeammiksi ja näin ollen niissä oli parempi tasapaino kuin ylipäänsä presidentinvaalijutuissa. Jos sen sijaan verrataan seitsemän muun ehdokkaan näkyvyyttä toisiinsa, erot esiintymistiheyksissä olivat pienemmät vaalijutuissa. Erojen tasoittuminen johtui pitkälti siitä, että vaalipäivänä ja sitä edeltäneinä viikkoina Niinistön jäljiltä muille jäi näkyvyydestä vain murusia.

Aiemmissa tutkimuksissa on osoitettu, että viranhaltija ja hänen vastavoimakseen asettuvat ehdokkaat saavat ”ylimääräistä” näkyvyyttä vaalijournalismissa. Lisäksi journalistit ottavat huomioon ehdokkaiden poliittisen relevanssin, kun he säätelevät eri ehdokkaiden pääsyä vaaliuutisointiin. Relevanssi perustuu poliitikon ja hänen viiteryhmänsä pitkällä aikavälillä hankkimaan statukseen. (Hopmann ym. 2011, 244–246).

Vuoden 2018 presidentinvaalissa Niinistön ja ylipäänsä poliittisen eliitin vastavoimaksi pyrkivät asettumaan perussuomalaisten Laura Huhtasaari ja valitsijayhdistyksen Paavo Väyrynen. Nämä pyrkimykset noteerattiin mediassa tarkasti, ja molemmat ehdokkaat saivat ääni-

osuuteensa nähden paljon julkisuutta niin vaalikoneiden yhteydessä kuin ylipäänsä vaalia edeltäneinä viikkoina. Esimerkiksi vaalikoneissa Huhtasaari ja Väyrynen ottivat ehdokkaiden valtavirrasta poikkeavia kantoja, minkä vuoksi heitä nostettiin muita herkemmin otsikoihin. Huhtasaaren poikkeavat mielipiteet saivat myös vastakaikua vaalikoneita käyttäneiden keskuudessa, mikä entisestään lisäsi hänen medianäkyvyyttään.

> Paavo Väyrynen on konservatiivisin presidenttiehdokas – HS:n vaalikoneessa Väyrynen ja Huhtasaari ovat usein täysin päinvastaista mieltä muiden ehdokkaiden kanssa. HS:n vaalikoneessa voi nyt tutustua kaikkien kahdeksan presidenttiehdokkaan kantoihin. (Helsingin Sanomat 16.12.2017)

> Huhtasaari yhä MTV:n vaalikoneen selvästi suositelluin ehdokas – syynä vain muutama kysymys. Uutisoimme keskiviikkona perussuomalaisten presidenttiehdokkaan Laura Huhtasaaren saaneen [sic] nousseen suositelluimmaksi ehdokkaaksi MTV Uutisten vaalikoneessa. Kun ehdokkaan gallup-kannatus mataa muutamassa prosentissa, on pakko kysyä, mihin suosio perustuu? (MTV Uutiset 21.12.2017)

Matti Vanhanen, Pekka Haavisto ja Paavo Väyrynen olivat Niinistön ohella poliittiselta kokemukseltaan meritoituneimpia ehdokkaita. Heille oli kertynyt monipuolisesti kokemusta myös ulkopoliittisista tehtävistä. Yksikään heistä ei ollut ensimmäistä kertaa ehdolla: Haavisto oli selviytynyt edellisissä vaaleissa toiselle kierrokselle. Vanhanen ja Väyrynen olivat parhaimmillaan saaneet aiemmissa presidentinvaaleissa viidenneksen annetuista äänistä. Paavo Väyrysen – keskustan kunniapuheenjohtajan – relevanssia alensi se, ettei hän ollut enää keskustan ehdokas. Tosin vaalissa hän keräsi enemmän ääniä kuin keskustan ehdokas Matti Vanhanen.

Edellä mainituilla perusteilla media saattoi ymmärrettävästi tulkita, että Vanhasella, Haavistolla ja Väyrysellä on enemmän poliittista relevanssia kuin muilla ehdokkailla. Nämä kolme ehdokasta saivatkin enemmän medianäkyvyyttä kuin vasemmiston ehdokkaat Tuula Haa-

tainen ja Merja Kyllönen sekä rkp:n ehdokas Nils Torvalds. Vanhasen näkyvyys kuitenkin vajosi kampanjoinnin edetessä samalle tasolle Haataisen ja Kyllösen kanssa. Haaviston näkyvyys taas muuttui päinvastaiseen suuntaan; vaalikonejuttujen otsikoissa harvaan näkynyt ehdokas esiintyi mediassa vaalipäivänä ja vaalia edeltävinä viikkoina lähestulkoon ääniosuutensa mukaisesti.

> Väyrynen kutsuisi poikia pojiksi ja tyttöjä tytöiksi, Haavisto puolustaa sukupuolitietoista opetusta. Kysymys sukupuolineutraalista puhuttelusta jakoi presidenttiehdokkaita jyrkästi. (Iltalehti 29.12.2017)

> Absolutisti-Vanhanen hyväksyy nelosoluen ruokakauppaan – mutta mitä mieltä presidenttiehdokkaat ovat kannabiksesta? Tee Iltalehden Presidentinvaalikone ja löydä itsellesi oikea ehdokas. Linkki vaalikoneeseen löytyy jutun lopusta. (Iltalehti 30.12.2017)

Presidenttiehdokkaiden näkyvyyden tarkastelu mediakohtaisesti toi esiin muutaman kiinnostavan havainnon: Sauli Niinistön näkyvyys vaihteli medioittain hyvinkin voimakkaasti. Iltalehden ja Ylen vaalijuttujen otsikoissa ja ingresseissä Niinistö oli esillä vajaan kolmanneksen osuudella, kun vastaava prosenttiosuus MTV Uutisten verkkosivuilla oli lähes 60 prosenttia.

> MTV:n asiantuntija vaalipaneelista: Niinistö jyrää itsevarmuudellaan ja kokemuksellaan. Presidenttiehdokkaat ovat keskustelleet ajankohtaisista teemoista vaalipaneelissa Kallion kirkossa Helsingissä. (MTV Uutiset 21.1.2018)

Iltalehti ja Yle puolestaan erosivat toisistaan siinä, missä määrin ne käsittelivät vaalijutuissaan Laura Huhtasaarta ja Paavo Väyrystä. Iltalehdessä nämä ehdokkaat olivat suhteellisen taajaan esillä – joka viidennen tai kuudennen jutun otsikossa tai ingressissä. Sen sijaan Ylen juttuihin kaksikolla oli asiaa huomattavasti harvemmin; heidän nimensä nousi otsikkotasolle vain 5–6 prosentissa juttuja.

> Näkökulma: Huhtasaari kerää suosituksia vaalikoneissa – muhiiko presidentinvaaleissa minijytky? Kiinnostavimmat henkilöt vaalien loppusuoralle tultaessa ovat Paavo Väyrynen ja Laura Huhtasaari, kirjoittaa Iltalehden toimittaja Olli Waris. (Iltalehti 21.1.2018)

Uutisten näkökulmien ja tietolähteiden valintaan vaikuttaa se, suosiiko media toiminnassaan vastakkainasettelua vai konsensushakuisuutta (Hanitzsch 2007). Esimerkiksi Yle on tuonut uutis- ja ajankohtaistoimintaansa ratkaisukeskeistä ajattelua (Jääskeläinen 2015; ks. myös Hautakangas, Ahva & Haara 2017). Tämä voi selittää vastakkainasetteluun kampanjointinsa perustaneiden ehdokkaiden karsastamisen Ylen vaaliuutisoinnissa. Sen sijaan iltapäivälehdet ovat tunnettuja siitä, että konflikteihin tartutaan hanakasti ja niitä osataan myös kärjistää (Kivioja 2008, 66, 200). Huhtasaaren ja Väyrysen medianäkyvyys Iltalehdessä selittyykin pitkälti tällä.

Julkisen palvelun yhtiönä Yleä ohjaa vaaliuutisoinnissa myös vaade tasapuolisuudesta (Jokinen 2019b). Tämä luultavasti heijastui vuoden 2018 presidentinvaalin ehdokkaiden näkyvyyteen Ylen verkkosivuilla. Sitä vastoin selitystä vaille jää se, miksi yhdessä kaupallisessa mediassa (MTV Uutiset) istuvan presidentin otsikkonäkyvyys oli suhteellisesti kaksinkertaista toiseen samoilla periaatteilla toimivaan mediaan (Iltalehti) nähden.

Journalistit pitävät vaalikoneiden agendavaikutusta vähäisenä

Vaikka vaalikoneiden keskeistä sisältöä ovat ehdokkaiden vastaukset ja niiden perustelut, ne poikkeavat ratkaisevalla tavalla politiikkojen tiedotteista, twiiteistä, bloggauksista ja muusta kampanjamateriaalista. Aloite sisällön luomisesta on vaalikonekysymyksiä laativilla journalisteilla. Näin vaalikoneet osaltaan vahvistavat median valtaa määritellä se, mistä asioista vaaleissa ehdolle asettuneet pääsevät ilmaisemaan

kantansa mediajulkisuudessa. Tosin journalistit eivät ole olleet erityisen halukkaita ottamaan kunniaa agendan asettamisesta muulloin kuin vahtikoiratehtävän yhteydessä (McCombs 1997). Haluttomuus on kuitenkin vähitellen väistymässä; esimerkiksi suomalaisten journalistien ammatti-ihanteissa muiden asettamaan aikatauluun passiivisesti sopeutuvan median sijaan tavoitellaan aktiivisuutta ja itsenäisyyttä myös agendan määrittelyssä (Koljonen 2013b, 83–85).

Politiikan toimittajille tekemissämme tutkimushaastatteluissa ilmeni, että toimitukset eivät ole pystyneet hyödyntämään aloitteentekijän roolia siinä määrin kuin olisi ollut mahdollista. Eräs haastattelemamme toimittajia kuvasi, että vaalikoneita on laadittu ”automaattiohjauksella”:

> Vaalikonekysymyksistä iso määrä on pakkopullakysymyksiä. Isoja tärkeitä kysymyksiä, mitkä vaalikoneen tekijät kokee, että meidän on vähän pakko kysyä Natosta, kun nämä on presidentinvaalit, vaikka me ehkä etukäteen tiedetään, mitä kaikki vastaa. Mutta se [kysymys] pitää olla, että se [vaalikone] olisi uskottava. Sittenhän siinä pitää olla kaikki politiikan lohkot mukana. Joka koneessa pitää olla vaikka kolme kysymystä taloudesta ja kolme kysymystä ulkopolitiikasta. Se menee aika mekaanisesti.

Vaalikoneiden painoarvoa agendan rakentamisessa haittaa myös niiden tuotantoaikataulu. Vaalikoneet halutaan yleisön käyttöön kuukautta, kahta ennen vaaleja. Kun ehdokkaillekin pitää antaa vastausaikaa joitakin viikkoja, toimituksissa joudutaan lukitsemaan kysymykset silloin kun vaalikampanjointi ei ole vielä kunnolla edes alkanut.

Esimerkiksi presidentinvaalia varten kysymykset laadittiin toimituksissa loka–marraskuussa 2017, kun vaali pidettiin vasta 2018 tammikuun lopussa. Näin ollen vaalikoneet eivät pysty tarttumaan vaalien alla mahdollisesti ilmeneviin uusiin puheenaiheisiin. Esimerkiksi vuoden 2018 presidentinvaalia edeltäneissä vaaliväittelyissä otettiin paikoin kipakastikin kantaa työttömyysturvan aktiivimalliin, mitä ei osattu ennakoida vaalikoneissa. Toisen politiikan toimittajan mielestä

etukäteen on vaikea laatia politiikan asiasisällöstä sellaista kysymystä, joka olisi olennainen parin kuukauden päästä.

> Jos siellä [vaalikoneessa] mennään kysymään jotain tosi täsmällistä yksittäiseen asiakysymykseen, niin se näyttää tietysti hoopolta silloin, kun kysymys suunnitellaan kuukausia ennen vaaleja. Siellä ei voi kysyä mitään kovin täsmällistä, vaan […] sillä pitää olla joku yleisempi merkitys, jotta sillä on käyttöarvoa vaalien aikaan.

Sauli Niinistön jatkokausi näytti hyvin todennäköiseltä hänen ilmoittautuessaan ehdolle. Toimittajien haastattelujen perusteella selvä ennakkoasetelma laimensi innostusta vaalia kohtaan ja kamppailu keskustelunaiheista oli varsin säyseää. Istuvalla presidentillä nähtiin olleen vaikutusvaltaa pitää keskustelu hänelle sopivissa teemoissa. Yleensä ottaen Niinistön kampanja hoidettiin hyvin ammattitaitoisesti, arvioi eräs politiikan toimittaja.

> Siinä näkyy tietysti ehdokkaan pitkä kokemus useista vaaleista ja tietty itsevarmuus, mikä tietysti tulee presidentin tehtävien hoidonkin kautta. Hänen [oli] mun mielestä hyvin helppo olla näissä vaaleissa ehdolla, eikä ollut kauhean riippuvainen esimerkiksi siitä, että nyt pitäisi tehdä ”spindoctormainen” agenda taustalle ja yrittää sitä kautta päästä erottumaan.

Ulkopolitiikan osuus ei vaaliuutisoinnin sisällönanalyysissä noussut huomattavaksi: vaalikonejuttujen otsikoiden teemoista ulkopolitiikan osuus oli kymmenen prosenttia ja vaalijuttujen kuusi prosenttia. Politiikan toimittajien haastatteluissa ulkopolitiikan koettiin olleen esillä enemmän kuin edellisissä vaaleissa. Natosta, EU:sta ja Venäjästä keskusteltiin kansainvälispoliittisen tilanteen (Ukraina, Syyria, Trump, brexit) takia aiempaa monipuolisemmin:

> Tietysti nyt tämä nykyinen tilanne, jossa kovat ulkopolitiikan kysymykset ja turvallisuuspolitiikan kysymykset korostuu tosi paljon, niin kyllä se on mun mielestä hedelmällinen tilanne niille keskusteluille [presidentinvaalissa]. Mun mielestä ne oli todella keskiössä. Ehkä jopa ”liikaakin”. Viittaan tuossa siihen, että presidentin tehtävät on muutakin kuin ulkopolitiikan johtamista.

Haastattelemamme toimittajat arvioivat myös median omia toimia vaaliagendan määrittelijöinä. Heidän mielestään valtakunnalliset vaaliväittelyt ja -tentit muovaavat agendaa huomattavasti enemmän kuin vaikkapa vaalikoneet. Esimerkiksi vuoden 2018 presidentinvaalia edelsi kaikkien keskeisten valtakunnallisten medioiden omat vaaliväittelyt, joista uutisoitiin pieteetillä myös kilpailijoiden verkkosivuilla. Sen sijaan kilpailijoiden vaalikoneista ei uutisoitavaa löytynyt kahta poikkeusta lukuun ottamatta: Laura Huhtasaaren nousu MTV:n, Iltalehden ja Uutissuomalaisen vaalikoneiden suositelluimmaksi ehdokkaaksi herätti kiinnostusta myös muissa medioissa. Myös Sauli Niinistön pidättäytyminen ottamasta kantaa Suomen Nato-jäsenyyteen Ylen vaalikoneessa noteerattiin muuallakin.

Vaalikoneista voisi ammentaa asiapitoisempia näkökulmia mediajulkisuuteen

Vuoden 2018 presidentinvaalia varten julkaistujen kuuden vaalikoneen kysymyksistä puolet liittyi suoraan presidentin tehtäviin, kuten ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan, sekä presidentin valtaoikeuksiin ja rooliin yhteiskunnallisena vaikuttajana. Toinen puoli kysymyksistä kartoitti ehdokkaiden talouteen liittyviä näkemyksiä ja moraalisia käsityksiä. Luvut kuvaavat vaalikoneiden kokonaisagendaa, jossa toki oli merkittäviä mediakohtaisia painotuseroja. Politiikkateemat muodostivat vaalikoneiden sisällön lähes sataprosenttisesti, mutta ne jäivät sivuosaan vaalijournalismissa; vaalikonejuttujen teemoista niiden osuus oli 28 prosenttia ja vaalijuttujen teemoista 18 prosenttia. Niiden asemasta vaalikonejuttujen otsikoinnissa esillä olivat eritoten median omat toimet, ja vaalijuttujen otsikoihin ja ingresseihin nousi median ponnistelujen ohella ehdokkaiden suosio.

Vaalikoneissa samalta viivalta lähteneiden presidenttiehdokkaiden medianäkyvyys jakautui vaalijournalismissa odotetusti. Istuvan presidentin Sauli Niinistön etumatka muihin ehdokkaisiin nähden oli selvä

kaikilla mittareilla. Niinistön ylivoima korostui yleisessä vaalijulkisuudessa, kun taas vaalikonejuttujen valokuvissa ja sitaateissa ehdokkaiden kohtelu oli tasapuolisinta. Muiden ehdokkaiden osalta saattoi havaita jakautumista kahteen kastiin: Laura Huhtasaari, Paavo Väyrynen, Matti Vanhanen ja Pekka Haavisto saivat medianäkyvyyttä enemmän kuin Tuula Haatainen, Merja Kyllönen ja Nils Torvalds. Eroavaisuudet voi selittää sillä, että edellä mainituilla ehdokkailla oli joko aiempien meriittiensä tai konsensusta haastavien näkemystensä takia enemmän poliittisia relevanssia kuin jälkimmäisillä.

Vaikka samat kysymykset toistuivat vaalikoneissa, medioilla oli niissä selkeitä painotuseroja. Helsingin Sanomat ja Iltalehti painottivat moraaliin ja talouteen liittyviä teemoja, kun taas muut mediat kokivat tärkeämmäksi käsitellä nimenomaan presidentin tehtävien kannalta olennaisia asioita. Myös vaalikoneista tehdyistä jutuista saattoi löytää mediakohtaisia painotuksia. MTV:n ja Ylen vaalikoneita käsitelleissä ja sivunneissa jutuissa keskipisteenä olivat vaalikone ja ylipäänsä median toiminta. Sen sijaan Helsingin Sanomat ja Iltalehti nostivat vaalikonejuttujensa otsikoihin huomattavasti verrokkimedioita useammin sen, mitä mieltä vaalikoneeseen vastanneet ehdokkaat ja valitsijat olivat erilaisista asioista. Vaalipäivänä ja sitä edeltäneiden kahden viikon aikana julkaistujen vaalijuttujen teemoissa mediakohtaiset erot kaventuivat merkittävästi, mikä kertoo jo aiemmissakin tutkimuksissa (Boyle 2001) todetusta sisältöjen yhdenmukaistumisesta vaalien lähestyessä.

Vaalikoneiden vaikutusta vaalien media-agendaan ei ole aiemmin tutkittu. Haukion (2012) tutkimuksessa selvitettiin vuoden 2009 eurovaalien vaalikoneiden agendaa, mutta vaalikoneiden teemajakaumaa ei verrattu kyseisistä vaaleista laadittuihin uutisiin, tausta- ja mielipidejuttuihin, vaan ylipäänsä noihin aikoihin tehtyyn politiikan journalismiin. Tässä tutkimuksessa vaalikoneiden agendan rinnalla tarkasteltiin vaalikonejutuista ja ylipäänsä vaaleista laadituista jutuista muodostuneita agendoja. Vuoden 2018 presidentinvaalin vaalipäivänä ja sitä edeltäneiden kahden viikon aikana julkaistiin vajaat 400 vaalijuttua, joista vain yhdeksässä prosentissa vaalikonetta käsiteltiin tai

sivuttiin. Vaalikoneissa käsiteltyjen politiikkateemojen esillä olo jäi vaalien alusviikkojen uutisissa vähäiseksi. Sen sijaan presidentinvaalikoneilla voi arvioida olleen kohtalainen vaikutus politiikan journalismin agendaan marras–joulukuussa 2017, kun vaalikoneet avautuivat ja vaalikampanjat käynnistyivät. Sisällönanalyysimme tulokset saivat vahvistusta myös tutkimushaastatteluissa, joissa politiikan toimittajat arvioivat vaalikoneiden vaikutuksen jääneen vähäiseksi vaaliuutisoinnin kokonaisagendalla.

Presidentinvaalit poikkeavat muista valtakunnallisista vaaleista esimerkiksi henkilökeskeisyydellään, ja vuoden 2018 vaali oli erityistapaus Niinistön ylivoimaisuuden takia. Siksi tämän tapaustutkimuksen tuloksia ei voi suoraan yleistää muihin vaaleihin. Näyttää kuitenkin siltä, että vaalikoneet tarjoavat mahdollisuuden nostaa mediajulkisuuteen politiikkateemoja, mutta ainakin vuoden 2018 vaalin alla ne jäivät ”horse race” -journalismin ja median itsepromootion jalkoihin.

6
Vaalikoneiden käyttömäärät ja käyttötavat sekä mielipiteet vaalikoneista

Teoksen kuudennessa luvussa siirrytään vaalikoneiden tekemisestä ja journalistisesta hyödyntämisestä niiden käyttöön. Aiemmin luvussa 2 on esitelty alustavasti vaalikoneiden merkitystä eduskuntavaaleissa suhteessa muihin tiedonsaantitapoihin (kuvio 2.2). Samassa yhteydessä osoitettiin pitkittäistiedoin vaalikoneiden merkityksen melko tasainen kasvu 2000-luvun alusta nykypäivään (kuvio 2.3). Eduskuntavaaleissa vaalikoneista on muodostunut yksi tärkeimmistä tietolähteistä nuorimmille äänestäjille (ks. Borg 2015, 37–38).

Tässä luvussa analysoimme tarkemmin vaalikoneiden käyttömääriä, niiden asemaa vaalien muiden tiedonsaantikeinojen joukossa ja kansalaisten suhtautumista vaalikoneisiin vuoden 2018 presidentinvaalissa sekä vuoden 2019 eduskuntavaaleissa. Lisäksi kartoitamme sitä, millaisia käyttötapoja ja -tarkoituksia vaalikoneiden käytössä on tunnistettavissa. Analyysit pohjustavat seuraavaa lukua 7, jossa keskitytään vaalikoneiden vaikutuksiin äänestysaktiivisuuden, puoluevalinnan ja ehdokasvalinnan näkökulmista.

Nyt esiteltävät tulokset perustuvat molempien vaalien jälkeen koottuihin valtakunnallisiin otoskyselyihin. Vuoden 2018 presidentinvaalia kokeva aineisto kerättiin vaalin jälkeen 2.2.–7.2.2018 ja siihen vastasi yhteensä 1007 18–79-vuotiasta äänioikeutettua. Eduskuntavaaleja koskeva aineisto koottiin puolestaan 18.4.–24.4.2019 ja siihen osallistui yhteensä 1039 alle 80-vuotiasta äänioikeutettua. Molemmat

aineistot kerättiin Kantar TNS:n GallupKanava-internetpaneelissa ja niiden vastaajakunnat edustavat valtakunnallisesti äänioikeutettua väestöä. Aineistoja käytetään painotettuina siten, että ne edustavat perusjoukkoaan tasapainoisesti keskeisten sosiodemografisten tekijöiden mukaan (sukupuoli, ikä, alue).[23] Aineistokuvaukset löytyvät teoksen liitteestä 1.

Käyttö vaihtelee valitsijaryhmittäin

Koostetiedot eri maissa toteutetuista kyselyistä ja muut havainnot vaalikoneiden aktiivikäyttäjistä ovat osoittaneet, että tyypillisiä vaalikoneiden käyttäjiä ovat nuoret, keskimääräistä korkeammin koulutetut ja politiikasta kiinnostuneet äänioikeutetut (Vassil 2011; Alvarez ym. 2014). Suomalaiset havainnot ovat olleet hyvin samansuuntaisia. Asiaa on tutkittu suppeasti osana kansallisia eduskuntavaalitutkimuksia (esim. Paloheimo 2007a; Strandberg 2009 ja 2016) ja myös muilla vaalien seurantakyselyillä. Tom Moring ja Juri Mykkänen ovat hyödyntäneet tutkimuksissaan GallupKanavalla koottuja vaaliseuranta-aineistoja (ks. Mykkänen 2011; Moring & Mykkänen 2012). Mykkänen (2011) on osoittanut erityisesti poliittiseen kiinnostukseen ja koulutustasoon pohjautuvan kansalaisten kognitiivisen mobilisoituneisuuden selittävän monin eri tavoin vaalikoneiden aktiivista käyttöä. Nyt tavoitteena on päivittää suomalaisia vaalikoneiden käyttömäärätietoja sosiodemografisten taustatekijöiden mukaan sekä samalla täsmentää analyysia jäsentämällä vaalikoneiden käyttötapoihin liittyviä eroja.

Tarkimmat vaalikoneiden käyttömäärätiedot voisivat periaatteessa löytyä medialta itseltään. Esimerkiksi Yle uutisoi noin viikko ennen vuoden 2019 eduskuntavaaleja, että sen vaalikoneen etusivulla oli käyty 1,2 miljoonaa kertaa (Seuri 2019c). Vaalien jälkeen Yle julkai-

---

[23] Sosiodemografisten taustatekijöiden mukaisesta painotuksesta huolimatta aineistojen vastaajien yhteiskunnallinen aktiivisuus saattaa olla jonkin verran suurempaa kuin vaalien valitsijakunnassa. Tämä johtuu siitä, että yhteiskunnallisesti keskimääräistä aktiivisemmat ihmiset osallistuvat myös kyselyihin muita innokkaammin.

si tiedon, jonka mukaan sen eduskuntavaalikoneella vierailtiin noin 1,8 miljoonaa kertaa (Yle 24.5.2019). Verkkovierailuihin pohjautuvat käyttömäärät eivät kuitenkaan kerro suoraan vaalikoneita käyttäneiden lukumäärää, koska sama henkilö voi käyttää yksittäistä vaalikonetta monta kertaa ja vierailla useilla eri vaalikoneilla. Tämän vahvistavat myös vuoden 2019 eduskuntavaalien jälkeiset kyselytiedot. Jotakin vaalikonetta käyttäneistä vastaajista ainoastaan yksi viidestä (19 %) sanoi käyttäneensä vain yhtä vaalikonetta. Täten neljä viidestä oli käyttänyt kahta tai useampaa vaalikonetta.

Toisessa kysymysosiossa tiedusteltiin, kuinka usein vastaaja oli käyttänyt yksittäisiä, suosituimpia vaalikoneita. Vastausten perusteella näyttää siltä, että ainakin eduskuntavaaleissa tyypillisintä on käyttää yksittäistä vaalikonetta ainoastaan kerran. Vain kahdessa vaalikoneessa ilmeni mainittavaa toistuvaiskäyttöä. Kaikista jotakin vaalikonetta käyttäneistä noin joka neljäs (24 %) oli käyttänyt Ylen eduskuntavaalikonetta useammin kuin kerran. HS:n vaalikoneen vastaava osuus oli 11 prosenttia, ja muissa tiedustelluissa vaalikoneissa osuus oli huomattavasti pienempi.

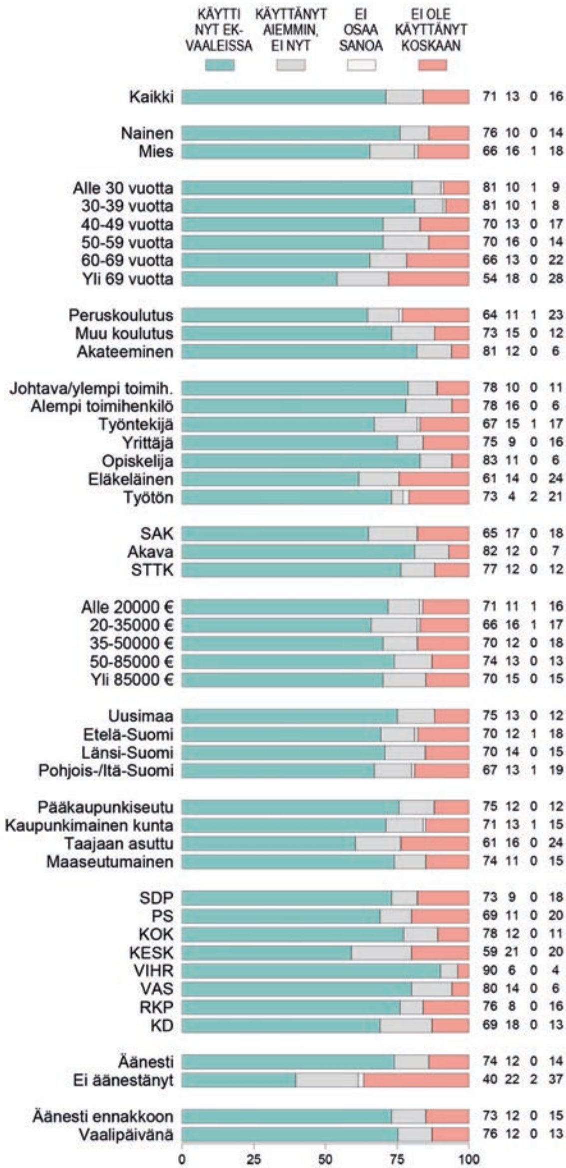
Kuvio 6.1 kertoo pelkistetysti, missä määrin eri sosiodemografisiin ryhmiin kuuluvat valitsijat ovat käyttäneet vaalikoneita elämänsä aikana. Nämäkin tiedot pohjautuvat vuoden 2019 eduskuntavaalien jälkeen koottuun tutkimusaineistoon. Kaikista vastaajista useampi kuin kaksi kolmesta (71 %) sanoi käyttäneensä jotakin vaalikonetta vuoden 2019 eduskuntavaalien yhteydessä. Osuus on kansainvälisesti vertaillen varsin suuri (ks. Garzia & Marschall 2012 ja 2016). Onkin varsin todennäköistä, että vaalikoneita käyttäneet ovat tutkimusaineistossamme yliedustettuja, ja myös kysymyksen sanamuoto on saattanut nostaa käyttäjiksi ilmoittautuneiden määrää. Siksi varomme tekemästä liian tarkkoja päätelmiä käytön absoluuttisista määristä. Tästä huolimatta tiedot osoittanevat melko hyvin eri väestöryhmien aktiivisuuseroja vaalikoneiden käytössä ja käyttöaktiivisuuden vaihtelua eri vaalityypeissä.

Iän ja koulutustason mukaiset yhteydet ovat samankaltaisia kuin aiemmissa koti- ja ulkomaisissa tutkimuksissa: mitä nuoremmista ja mitä koulutetummista valitsijoista on kyse, sitä todennäköisemmin he ovat käyttäneet vaalikoneita. Ikä- ja koulutustasoryhmien väliset erot heijastuvat myös ammattiryhmien välisiin eroihin. Naiset käyttävät vaalikoneita hieman enemmän kuin miehet.

Muiden sosiodemografisten taustatekijöiden mukaan ei esiintynyt suurta eikä varsinkaan suoraviivaista vaihtelua. Vaaleissa äänestämänsä puolueen ilmoittaneiden joukossa vaalikoneita käyttäneitä oli eniten vihreiden ja vasemmistoliiton äänestäjissä. Huomattavan mielenkiintoista on, että myös äänestämättä jättäneistä vastaajista kaksi viidestä (40 %) sanoi käyttäneensä jotakin vaalikonetta vuoden 2019 eduskuntavaalien yhteydessä. Tämä viittaa siihen, että vaalikoneita käytetään yhtenä harkintaperusteena sille, onko vaaleissa mielekästä lähteä äänestämään. On mahdollista, että vaalikoneet ovat varsinkin nuorten kohdalla pelillistäneet vaaleja luomalla vaaleihin pelin kaltaisen käyttöliittymän. Tällaisena välineenä vaalikoneet ovat epäilemättä aktivoineet monia tiedonhankintaan ja äänestämiseen. Toki sekin on mahdollista, että joillekin muodostuu vaaleissa kiinnostavimmaksi näiden pelien pelaaminen, eikä itse äänestäminen.

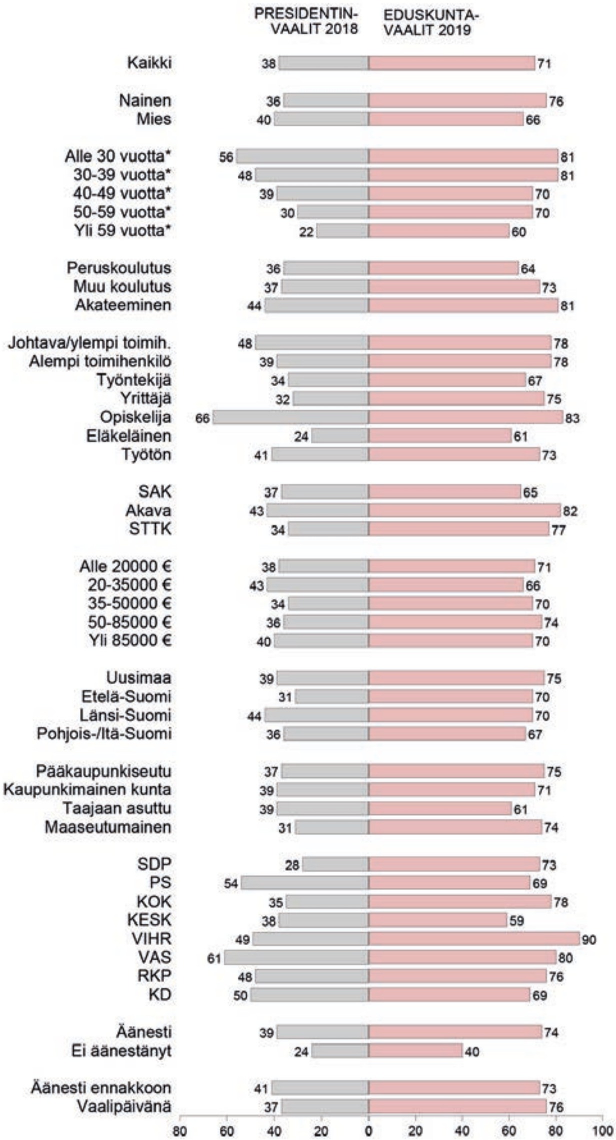
Kuvio 6.2 vertailee puolestaan vaalikoneiden käyttöä väestöryhmittäin vuoden 2018 presidentinvaalissa ja vuoden 2019 eduskuntavaaleissa. Yleensä ottaen tulokset osoittavat vaalikoneiden huomattavasti suuremman suosion eduskuntavaaleissa. Vain runsas kolmannes vastaajista (38 %) sanoi tämän kysymyksen vastausvaihtoehtojen mukaan käyttäneensä vaalikoneita vuoden 2018 presidentinvaalissa. Osuus oli eduskuntavaaleissa vastaavalla kysymyksenasettelulla lähes kaksinkertainen.

Kuvio 6.1. Miten on käyttänyt vaalikoneita (%)

Kantar TNS/Eduskuntavaalien 2019 seurantakysely

Kuvio 6.2. Vaalikoneita käyttäneiden osuus eduskuntavaaleissa 2019 ja presidentinvaaleissa 2018 väestöryhmittäin (%)

Kantar TNS/Eduskuntavaalien 2019 ja presidentinvaalin 2018 seurantakyselyt

Vaalityyppien välistä suurta eroa voidaan selittää useilla tekijöillä. Viime eduskuntavaaleissa oli lähes 2500 ja presidentinvaalissa vain kahdeksan ehdokasta. Yksittäisissä vaalipiireissä on eduskuntavaaleissa keskimäärin pari sataa ehdokasta. Presidentinvaalissa vaaliteemoja ja ehdokkaiden mielipiteitä oli melko helppoa seurata television ja sanomalehtien kautta. Sen sijaan eduskuntavaaleissa yksittäisten ehdokkaiden kannat keskeisiin asioihin eivät selvinneet valtakunnallisista tai alueellisista päämedioista kuin erityistapauksissa.

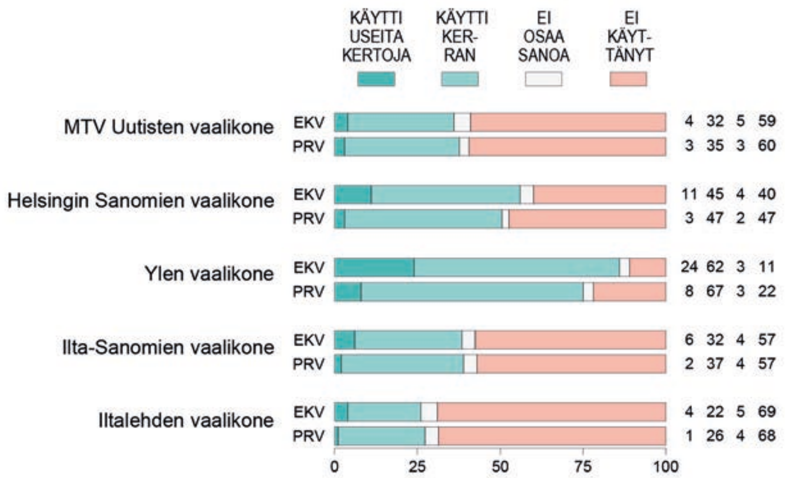
Lisäksi vuoden 2018 presidentinvaalin valintatilanne oli poikkeuksellinen. Vaalissa vallitsi vahva uudelleenvalinnan ilmapiiri, mikä näkyi Sauli Niinistön gallupkannatuksessa ja itse vaalituloksessa. Epätasainen lähtötilanne lienee vaikuttanut siihen, että vuoden 2018 presidentinvaalissa oli paljon vähemmän vaalikoneita kuin vuoden 2019 eduskuntavaaleissa, vain noin kolmannes. Tämä selittää käyttömääräeroja, vaikka suurimmat mediat tarjosivatkin yleisöilleen vaalikoneen molemmissa vaaleissa.

Presidentinvaalin kannatusasetelma ei siis innostanut kansalaisia käyttämään vaalikoneita. On itse asiassa silmiinpistävää, kuinka harvoissa kuvion 6.2 taustaryhmissä enemmistö vastaajista sanoi käyttäneensä vaalikoneita vuoden 2018 presidentinvaalissa: tällaisia ryhmiä olivat ikäryhmistä vain alle 30-vuotiaat, ammattiryhmistä vain opiskelijat ja eri puolueiden kannattajista vain vasemmistoliiton ja perussuomalaisten kannattajat. Eduskuntavaalien osalta kuviosta 6.2 löytyy päinvastoin vain yksi ryhmä, jonka enemmistö ei raportoinut käyttäneensä vaalikoneita. Se on vaaleissa äänestämättä jättäneet.

Analyysin syventämiseksi tutkittiin myös sitä, miten ikä ja koulutustaso ovat yhteydessä vaalikoneiden käyttöön eduskuntavaaleissa miesten ja naisten keskuudessa. Tulokset antoivat sukupuolten välisistä käyttömääräeroista hyvin johdonmukaisen kuvan. Eduskuntavaaleissa vaalikoneita käyttäneiden osuus oli naisten joukossa miehiin verrattuna noin 5–10 prosenttiyksikköä suurempi kaikissa ikä- ja koulutustasoryhmissä. Kuvio 6.3 kertoo lisäksi, että Ylen ja Helsingin Sanomien vaalikoneet olivat suosituimpia molemmissa tutkituissa vaa-

leissa. Myös MTV Uutisten, Ilta-Sanomien ja Iltalehden vaalikoneilla oli kummassakin vaalissa paljon käyttäjiä; annettujen vastausten perusteella vähintään noin neljännes heistä, jotka olivat käyttäneet eduskuntavaaleissa jotakin vaalikonetta.

Kuvio 6.3. Mitä vaalikoneita käytti: Eduskuntavaalit 2019 (EKV) vs. presidentinvaalit 2018 (PRV); tutkimukselle yhteiset arviointikohteet, jotakin vaalikonetta käyttäneistä (%)

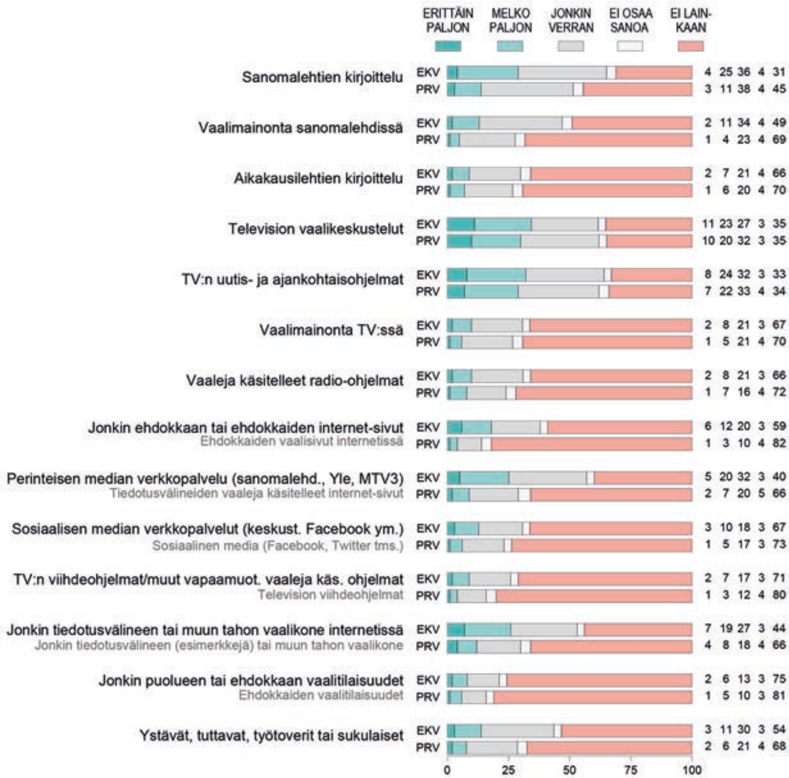
Kantar TNS/Eduskuntavaalien 2019 ja presidentinvaalin 2018 seurantakyselyt

Televisio ja sanomalehdet useimmille vaalikoneita tärkeämpiä tiedonsaantikanavia

Aiemmin luvussa 2 esillä olleet tiedot vaalikoneiden ja muiden tietolähteiden käytöstä eduskuntavaalien seuraamiseen perustuivat kansallisen eduskuntavaalitutkimuksen aineistoon, joka oli koottu käyntikyselynä eduskuntavaalien jälkeen. Vaalien eri tietolähteitä koskeva kysymyssarja sisältyy myös vaalikonetutkimuksemme omiin otosaineistoihin, jotka koottiin internetkyselyinä. Tutkimuksemme mittaristo poikkeaa kysymyksenasettelultaan ja vastausvaihtoehdoiltaan

kansallisesta vaalitutkimuksesta. Omissa kyselyissämme huomion painopiste on eri tietolähteiden merkityksessä äänestyspäätöksen kannalta. Tämä selittää aineistojen keruutavan erilaisuuden lisäksi sitä, miksi eri mittaristojen tulokset eivät ole samanlaisia. Toisaalta molempien aineistotyyppien päähavainnot ovat samankaltaisia.

Kuvio 6.4. Missä määrin arvioi saaneensa tietoa eri lähteistä oman äänestyspäätöksensä tueksi: eduskuntavaalit 2019 (EKV) vs. presidentinvaalit 2018 (PRV), yhteiset sekä vertailukelpoiset mittarit; tekstejä osin lyhennetty; äänestäneistä (%)

Kantar TNS/Eduskuntavaalien 2019 ja presidentinvaalin 2018 seurantakyselyt

Kuviossa 6.4 esitetty presidentinvaalin ja eduskuntavaalien vertailu näyttää, että television vaalikeskustelut sekä television uutis- ja

ajankohtaisohjelmat olivat äänioikeutetuille tärkeimpiä molemmissa vaalityypeissä. Vuoden 2018 presidentinvaalissa sanomalehtien ja vaalikoneiden merkitys äänestämiselle koettiin kuitenkin selvästi vähäisemmäksi kuin vuoden 2019 eduskuntavaaleissa. Tässä heijastuu vuoden 2018 presidentinvaalin erityisluonne uudelleenvalintavaalina.

Taulukko 6.1 osoittaa puolestaan yhteenlasketuin luvuin, että sanomalehtien ja television uutis- ja ajankohtaistarjonta ovat edelleen kaikkien äänioikeutettujen tärkeimmät tietolähteet eduskuntavaaleissa.[24] Merkille pantavaa on sekin, että alle 30-vuotiaat katsovat saavansa vaalitietoa sanomalehdistä ja televisiosta yhtä yleisesti kuin muutkin, vaikka he muuten käyttävät näitä uutisvälineitä selvästi vanhempia ikäluokkia vähemmän (Uutismedia 2019, 11).

Toinen taulukon 6.1 keskeinen viesti on, että nuoret katsovat ylipäänsä saaneensa muita valitsijoita useammin paljon tietoa käyttämistään vaalien tietolähteistä. Ainakin ennen vaalikampanjoita nuorten lähtötiedot puolueista, ehdokkaista ja vaalien aiheista lienevät muita valitsijoita hatarampia. Yleensä nuoret tuntevat puolueita ja ehdokkaita muita vähemmän. Kun tiedontarve vaalien vaihtoehdoista on suurempi, on luonnollista, että nuoret katsovat saavansa paljon tietoa hyvin monista lähteistä. Internetin aktiivikäyttäjinä nuoret myös kohtaavat enemmän verkon vaalitietoa verrattuna vanhempaan väestöön. Mitä ilmeisimmin nuoret myös hakevat vaalitietoa verkosta omatoimisesti muita ikäryhmiä enemmän.

24 Pääkysymys koski sitä, missä määrin vastaajat katsovat saaneensa tietoa eri lähteistä äänestyspäätöksensä tueksi. Tämän jälkeen vastaajille lueteltiin eri tietolähteitä, joiden merkitystä he arvioivat yksittäin vaihtoehdoin ”erittäin paljon”, ”melko paljon”, ”jonkin verran”, ”ei lainkaan” ja ”en osaa sanoa”.

Taulukko 6.1. Äänestyspäätösten tietolähteet vuoden 2019 eduskuntavaaleissa: kaikki ja alle 30-vuotiaat äänioikeutetut (% äänestäneistä, jotka arvioivat saaneensa lähteestä tietoa erittäin tai melko paljon)

	Kaikki	Alle 30-vuotiaat
Television vaalikeskustelut	34	36
TV:n uutis- ja ajankohtaisohjelmat	32	31
TV:n muut vaaliohjelmat	31	33
Sanomalehtien kirjoittelu	29	30
Jonkin tiedotusvälineen tai muun tahon ***vaalikone*** *internetissä*	26	42
Perinteisen median verkkopalvelut (esim. sanomalehdet, Yle, MTV)	25	40
Jonkin ehdokkaan tai ehdokkaiden internet-sivut	18	39
Jonkin puolueen tai puolueiden internet-sivut	14	28
Ystävät, tuttavat, työtoverit tai sukulaiset	14	29
Sosiaalisen median verkkopalvelut (esim. keskustelut sos. mediassa)	13	32
Vaalimainonta sanomalehdissä	13	15
Ehdokkaiden mainonta sosiaalisessa mediassa	11	28
Vaalimainonta TV:ssä	10	16
Vaaleja käsitelleet radio-ohjelmat	10	17
Aikakausilehtien kirjoittelu	9	21
TV:n viihdeohjelmat/muut vapaamuotoiset vaaleja käs. ohjelmat	9	20
Jonkin puolueen tai ehdokkaan vaalitilaisuudet	8	18
(n eli vastaajamäärä on sama kaikissa tiedustelluissa tietolähteissä)	(939)	(98)

Taulukon 6.1 suurimmat erot kyselyn kaikkien vastaajien ja alle 30-vuotiaiden välillä koskevat systemaattisesti juuri internetpohjaisia tietolähteitä (ks. myös kuvio 2.2). Verkkolähteiden ohella etenkin ystävien ja sukulaisten merkitys tietolähteenä on nuorille tärkeämpää kuin aikuisväestölle keskimäärin. Vuoden 2019 eduskuntavaaleja koskevat havainnot vahvistavat, että alle 30-vuotiaat kokevat vaalikoneet suhteellisesti merkittävimmäksi vaalitiedon lähteeksi. Tämä havainto on tehty suomalaisissa tutkimuksissa jo 2000-luvun vaaleista (Mykkänen 2011, 18). Aiemmin on niin ikään osoitettu, että suomalaisnuorten tiedonhankkimistavat puolueista ja ehdokkaista poikkeavat merkittävästi muista ikäryhmistä (Paloheimo 2007a). Nyt useampi kuin kaksi viidestä nuoresta äänestäjästä (42 %) katsoi saaneensa vuoden 2019 edus-

kuntavaaleissa vaalikoneista erittäin tai melko paljon tietoa. Kaikkien eduskuntavaaleissa äänestäneiden joukossa vaalikoneet olivat viidenneksi tärkein tietolähde (26 %).

Useimmat suhtautuvat vaalikoneisiin myönteisesti, tervettä kriittisyyttäkin löytyy

Vaalikoneiden käyttömäärät ja merkitys osoittavat, että vaalikoneista on tullut Suomessa vähintään melko tärkeä vaalitiedon lähde lähes kaikissa väestöryhmissä, vanhimpia äänioikeutettuja lukuun ottamatta. Vaalikoneiden asemaa informaatiokanavana vahvistaa se, että media uutisoi vaalien yhteydessä varsin näkyvästi niiden kautta saatuja tietoja ehdokkaista ja puolueista. Näin valitsijat saavat äänestyspäätöksensä tueksi tietoa vaalikoneista siinäkin tapauksessa, etteivät ole itse käyttäneet niitä.

Tästä syystä vaalikoneisiin suhtautumista on syytä tutkia myös sellaisilta valitsijoilta, jotka eivät ole käyttäneet vaalikoneita joko koskaan tai tutkittavien vaalien yhteydessä. Useissa kohdissa on kuitenkin mielekkäämpää tutkia suhtautumista vain niiltä, jotka ovat käyttäneet vaalikoneita. Lisäksi joissakin kohdissa analyysin tulokset rajataan henkilöihin, jotka käyttivät sekä vaalikoneita että äänioikeuttaan vaaleissa.

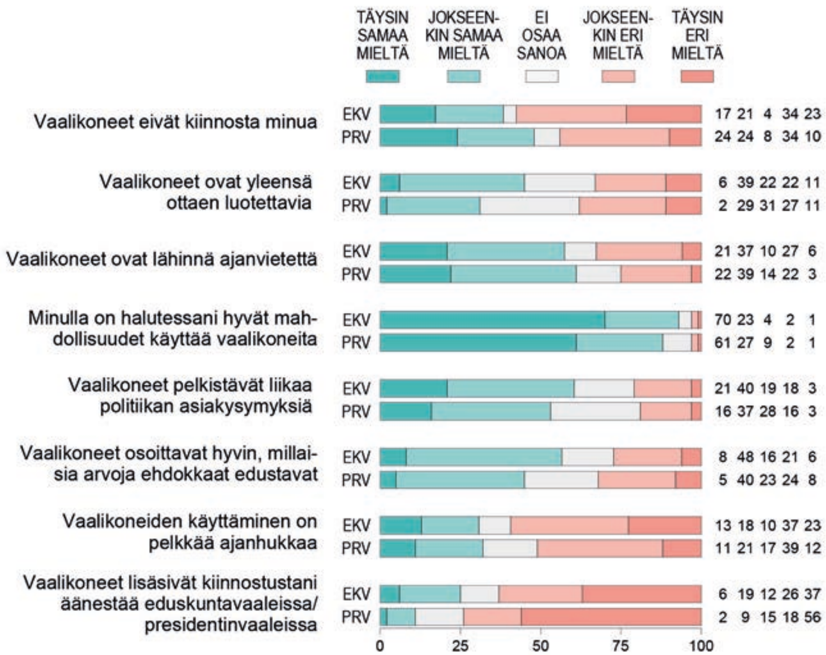
Vuoden 2018 presidentinvaalin ja vuoden 2019 eduskuntavaalien jälkeen toteutetut otoskyselyt sisälsivät kysymyspatteriston, jossa oli seitsemän yleistä väitettä vaalikoneista. Väitteet esitettiin kaikille vastaajille ja niihin saadut vastausjakaumat on esitetty kuviossa 6.5. Kahdesta eri aineistoista saadut tulokset ovat melko samansuuntaisia, joskin vaalikonteksti näyttää vaikuttavan vaalikoneita koskeviin asenteisiin.

Suhtautuminen vaalikoneisiin ja niiden käyttöön on jonkin verran myönteisempää eduskuntavaaliaineistossa. Vuoden 2019 eduskuntavaalien jälkeen kaikista vastaajista yhteensä 45 prosenttia oli samaa

mieltä siitä, että ”vaalikoneet ovat yleensä ottaen luotettavia”. Vaalikoneilla näkyy olleen myös innostavampi vaikutus äänestämiseen eduskuntavaaleissa presidentinvaaliin verrattuna: eduskuntavaalien jälkeen noin joka neljäs vastaaja yhtyi väitteeseen, jonka mukaan vaalikoneet olivat lisänneet kiinnostusta äänestää vaaleissa. Presidentinvaalien jälkeen tällaisia vastaajia oli vain yksi kymmenestä (11 %).

Väittämästä ”vaalikoneet eivät kiinnosta minua” oli molemmissa kyselyissä samaa mieltä alle puolet vastaajista. Toisin sanoen useimmat olivat kiinnostuneita. Melko laajaa periaatteellista kiinnostusta edesauttaa se, että kansalaisilla on halutessaan hyvät mahdollisuudet käyttää vaalikoneita. Tästä saavutettavuutta koskevasta väitteestä oli samaa mieltä noin 90 prosenttia kaikista vastaajista molemmissa kyselyissä. Yleistä kiinnostavuutta tukee sekin, että valtaosa äänioikeutetuista pitää vaalikoneita yleensä ottaen joko luotettavina tai ei ainakaan sano pitävänsä niitä epäluotettavina.

Kuvio 6.5. Suhtautuminen vaalikoneisiin ja niiden käyttöön vuoden 2019 eduskuntavaaleissa (EKV) ja vuoden 2018 presidentinvaaleissa (PRV) (%)

Kantar TNS/Eduskuntavaalien 2019 ja presidentinvaalin 2018 seurantakyselyt

Väittämäsarjassa oli mukana myös muita kuin selvästi positiivista suhtautumista mittaavia väitteitä. Kaikista vastaajista – joista kaikki siis eivät olleet käyttäneet vaalikoneita – noin 60 prosenttia oli täysin tai jokseenkin samaa mieltä väitteestä, jonka mukaan ”vaalikoneet ovat lähinnä ajanvietettä”. Täysin samaa mieltä väitteestä oli molemmissa kyselyissä noin joka viides vastaaja. Suurin piirtein yhtä monet olivat samaa mieltä myös siitä, että ”vaalikoneet pelkistävät liikaa politiikan asiakysymyksiä”. Tästä väittämästä oli täysin eri mieltä joka viides vastaaja. Voimakkaimmin negatiivinen väite kuului seuraavasti: ”vaalikoneiden käyttäminen on pelkkää ajanhukkaa”. Tästä ajatuksesta oli

täysin tai jokseenkin samaa mieltä molemmissa kyselyissä vajaa kolmannes vastaajista.

Enemmistö kaikista kyselyjen vastaajista ei kuitenkaan pitänyt vaalikoneiden käyttämistä pelkkänä ajanhukkana. Päinvastoin: eduskuntavaalikyselyn kaikista vastaajista suurin osa (56 %) oli samaa mieltä siitä, että ”vaalikoneet osoittavat hyvin, millaisia arvoja ehdokkaat edustavat”. Vuoden 2018 presidentinvaalin jälkeisessä kyselyssä vastaava osuus oli 45 prosenttia.

Monet edellä esitellyistä yleisistä suhtautumisväittämistä osoittautuivat tarkemmassa analyysissa sellaisiksi, joissa kansalaisten mielipiteet vaihtelivat sen mukaan, olivatko he käyttäneet vaalikoneita vai eivät. Kuvio 6.6 esittelee havaintoja tällaisesta tarkastelusta. Suhtautuminen kuhunkin väittämään on eritelty kuviossa sen mukaan, oliko vastaaja käyttänyt vaalikoneita vuoden 2019 eduskuntavaaleissa, oliko vastaaja käyttänyt vaalikoneita aiemmin mutta ei vuoden 2019 eduskuntavaaleissa, vai eikö hän ollut käyttänyt vaalikoneita koskaan. Tämä kolmiportainen luokittelu perustuu muuttujaan, jonka kokonaisjakauma esiteltiin edellä kuviossa 6.1. Tarkastelusta on pudotettu vastaajat, jotka vastasivat kysymykseen ”en osaa sanoa”.

Kuvion 6.6 tulokset ilmentävät hyvin johdonmukaisesti, että myönteinen suhtautuminen vaalikoneisiin lisää niiden käyttöaktiivisuutta ja että välinpitämättömimmin tai kielteisimmin vaalikoneisiin suhtautuvat sellaiset vastaajat, jotka eivät käytä vaalikoneita. Käyttöaktiivisuuden ja myönteisten mielipiteiden yhteys on mitä todennäköisimmin kaksisuuntainen siten, että myös myönteiset käyttökokemukset vahvistavat positiivista suhtautumista vaalikoneisiin. Lisäksi on mahdollista, että kielteiset käyttökokemukset ovat loitontaneet joitakuita vaalikoneiden käytöstä. Tähän suuntaan viittaavat tulokset siitä, että vaalikoneita joskus käyttäneet (kuvion 6.6 ryhmä AIEM) on kahden väitteen kohdalla kielteisimmin suhtautuva ryhmä. Nämä väitteet koskivat vaalikoneita ajanvietteenä sekä sitä, että ne pelkistävät liiaksi politiikan asiakysymyksiä.

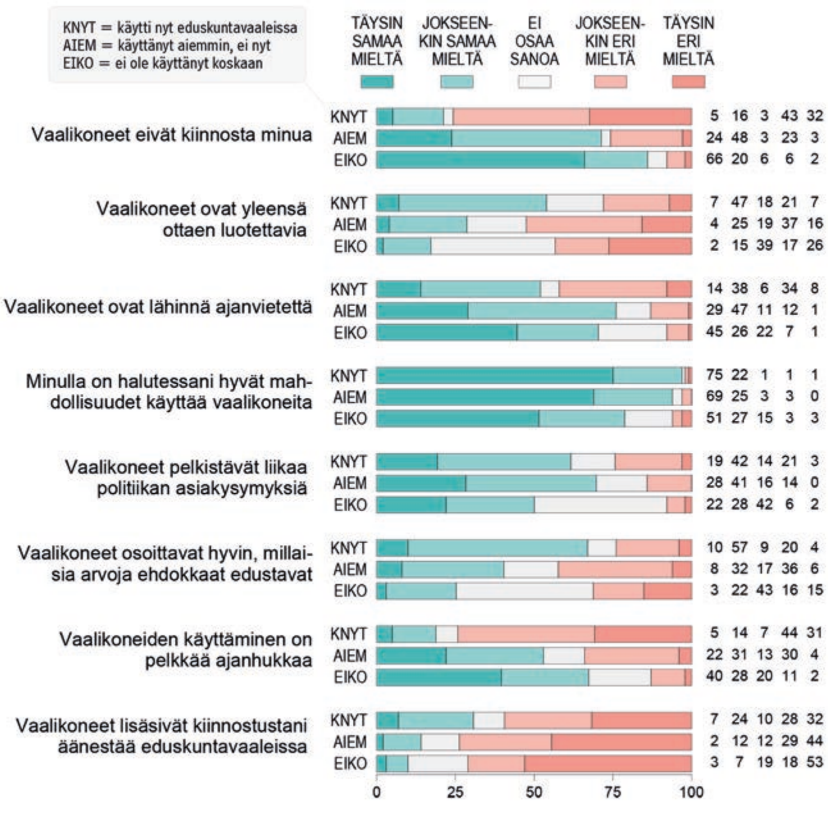
Joistakin kriittisistä asenteista huolimatta yleiskuva vuoden 2019 eduskuntavaalien vaalikoneita käyttäneiden suhtautumisesta mairittelee vaalikoneiden tekijöitä. Vaalikoneita käyttäneiden enemmistö luottaa vaalikoneisiin (52 %) ja kaksi kolmesta on sitä mieltä (67 %), että ehdokkaiden edustamat arvot käyvät vaalikoneista hyvin ilmi. Lähes joka kolmas vaalikoneita käyttäneistä oli myös sitä mieltä, että vaalikoneet olivat lisänneet omaa kiinnostusta äänestää eduskuntavaaleissa. Perusmyönteisen asennoitumisen rinnalla käyttäjät osoittautuivat myös terveellä tavalla kriittisiksi vaalikoneiden sisältöjä ja tuloksia kohtaan. Vuoden 2019 eduskuntavaalikoneita käyttäneistä kolme viidestä (61 %) oli täysin tai jokseenkin samaa mieltä siitä, että vaalikoneet pelkistävät liikaa politiikan asiakysymyksiä. Joka toinen vaalikoneita käyttäneistä suhtautui käyttöön lähinnä ajanvietteenä.

Kaikkien vastaajien mielipiteitä vaalikoneista tarkasteltiin systemaattisesti myös vastaajien sukupuolen, ikäryhmän, koulutustason, ammattiryhmän, keskusjärjestöjäsenyyden, tulotason, asuinalueen sekä puoluekannan mukaan. Lukuisia tuloksia ei esitetä tässä yksityiskohtaisesti, vaan nyt nostetaan esiin vain joitakin keskeisiä havaintoja. Vastaajan nuori ikä, korkea koulutustaso ja erityisesti vihreiden äänestäminen olivat varsin selvästi yhteydessä siihen, että vaalikoneista ollaan kiinnostuneita ja että niihin luotetaan. Lisäksi nämä taustatekijät liittyivät käsityksiin, joiden mukaan vaalikoneet kertovat hyvin sen, millaisia arvoja ehdokkaat edustavat. Iäkkäimmät valitsijat suhtautuvat sitä vastoin vaalikoneisiin kielteisimmin: enemmistö heistä ei tunne kiinnostusta vaalikoneita kohtaan eikä pidä vaalikoneita luotettavina. Kolme neljästä 60 vuotta täyttäneestä katsoo vaalikoneiden olevan lähinnä ajanvietettä ja tämän ikäisistä noin joka toinen katsoo vaalikoneiden käytön olevan pelkkää ajanhukkaa.

Ammattiryhmien ja tulotason mukaiset suhtautumiserot kytkeytyvät iän mukaisiin eroihin. Myönteisimmin vaalikoneisiin suhtautuvat pienituloiset ja opiskelijat. Asuinalueiden välillä ei havaittu kovinkaan johdonmukaisia eroja vaalikoneisiin suhtautumisessa. Miesten ja naisten asennoitumiserot tulivat sen sijaan esiin melko systemaattisina

mutta verraten pieninä. Naisvastaajat olivat miesvastaajia jonkin verran todennäköisemmin samaa mieltä sellaista väitteistä, jotka asettivat vaalikoneiden käytön myönteiseen valoon.

Kuvio 6.6. Suhtautuminen vaalikoneisiin niiden omakohtaisen käytön mukaan (%)

Kantar TNS/Eduskuntavaalien 2019 ja presidentinvaalin 2018 seurantakyselyt

Vaalikoneiden käyttötavat: nuorille vaalikone on suosittu työkalu

Vuoden 2018 presidentinvaalin ja vuoden 2019 eduskuntavaalien jälkeiset kyselyt sisälsivät kysymyssarjan vaalikoneiden käyttötavoista. Väittämäpatteristo sisälsi myös joitakin suhtautumiskysymyksiä vastaajien mielipiteiden ja vastaamisen johdonmukaisuuden kontrolloimiseksi. Kysymykset esitettiin vain sellaisille vastaajille, jotka sanoivat käyttäneensä vähintään yhtä vaalikonetta kyseisissä vaaleissa.

Kuvio 6.7 esittelee väitteisiin saatujen vastausten kokonaisjakaumat. Ne tarjoavat varsin monipuolisen kuvan vaalikoneiden erilaisista käyttötavoista. Väittämästä "käytin vaalikonetta löytääkseni itselleni sopivimman ehdokkaan" oli eduskuntavaalikyselyssä samaa mieltä yhteensä kaksi kolmesta vaalikoneen käyttäjästä (66 %). Presidentinvaalikyselyssä osuus oli vain noin yksi kolmesta (36 %). Varsinkin presidentinvaalin osalta tulos on yllättävä, koska yli kolme viidestä vaalikoneen käyttäjästä ei sanojensa mukaan käyttänyt vaalikonetta löytääkseen sopivimman ehdokkaan. Eduskuntavaaleissakin tällaisia käyttäjiä oli yksi kolmesta (33 %).

Havaintoa ja asian taustoja kannattaa pohtia tarkemmin. Kuten edellä ilmeni, useimmat vaalikoneiden käyttäjät käyttävät yksittäistä vaalikonetta vain kerran. Vaalikone tarjoaa kaikille käyttäjilleen tulokseksi ehdokkaita ja mahdollisesti myös puolueita, joiden kannat vastaavat käyttäjän omia mielipiteitä. Listaus hyödyttää käyttäjää muullakin tavoin kuin vain tiedolla kärkivaihtoehdosta. Eri vaihtoehtoja koskevat tiedonmuruset saattavat riittää joillekin äänestyspäätöksen tekoon, mutta useimmat käyttäjät hankkivat puolueista ja ehdokkaista tietoja muistakin lähteistä, kuten edellä esillä olleet tietolähdevertailut kertoivat.

Muihin kuvion 6.7 väitteisiin saatujen vastausten nojalla voidaan päätellä, että enemmistö vaalikoneiden käyttäjistä arvostaa niiden käytön helppoutta. Molempien vaalien kyselyissä suurin osa vaalikoneita käyttäneistä oli samaa mieltä siitä, että "vaalikone oli minulle nopein

tapa hankkia tietoa vaalien ehdokkaista”. Vaivattomuus korostui eduskuntavaaleissa varmaankin suuremman ehdokasmäärän vuoksi. Huomattavan suuri osa vaalikoneiden käyttäjistä näyttää myös käyttävän vaalikonetta nopeasti perehtymättä ehdokkaiden tarjoamiin vastausten perusteluihin. Tällaisia käyttäjiä oli noin puolet kaikista vaalikoneita käyttäneistä molemmissa vaaleissa.

Toiseenkin käyttötapaan koskevaan väitteeseen saadut vastaukset osoittivat, etteivät monetkaan käytä vaalikoneita hyvin perusteellisesti. Kummassakin kyselyssä joka toinen vaalikonetta käyttänyt oli eri mieltä siitä, että olisi pyrkinyt ”…rajaamaan vaalikoneen avulla pois ehdokkaita, joita ei halunnut äänestää”. Tästä vaalikoneen olennaista käyttömahdollisuutta koskevasta väitteestä oli täysin samaa mieltä eduskuntavaaleissa joka viides (19 %) ja presidentinvaalissa joka seitsemäs (14 %) käyttäjä.

Kokonaisuudessaan havainnot kertovat, että valtaosalle vaalikoneiden käyttäjistä vaalikone on vain yksi tietolähde muiden joukossa eivätkä vaalikoneiden suositukset välttämättä ole kovinkaan ratkaisevia heidän äänestyspäätöksilleen. Tästä huolimatta useimmat käyttäjät kuitenkin luottavat vaalikoneiden tietoihin ja katsovat niiden kattavan hyvin keskeisiä vaalien asiakysymyksiä. Käyttötarkoitukset vaihtelevat: toisille vaalikoneiden käyttö on ikään kuin kevyttä ”deittailua” mahdollisten vaihtoehtojen parissa ja toiset ovat liikkeellä enemmän tositarkoituksella löytääkseen oman ehdokkaansa. Vaalikoneita tositarkoitukseen käyttävät sanovat myös perehtyvänsä huolellisesti ehdokkaiden vastausten perusteluihin.

Käyttötapojen ja -tarkoitusten eroja tutkittiin myös käyttäjien sosiodemografisten taustatekijöiden mukaan eduskuntavaalien osalta. Analyysissä ilmeni, että valitsijoiden ikä on melko suoraviivaisessa yhteydessä moniin suhtautumis- ja käyttötapoihin. Mitä nuoremmasta käyttäjästä on kyse, sitä todennäköisemmin hän rajaa vaalikoneella ehdokkaita, joita ei halua äänestää, ja käyttää vaalikonetta nimenomaan löytääkseen itselleen sopivimman ehdokkaan. Nuoret käyttäjät arvostavat niin ikään muita ikäryhmiä huomattavasti enemmän vaalikonei-

den nopeutta tiedonhankinnassa. Nopeus ei kuitenkaan välttämättä tarkoita pintapuolista käyttöä, vaan tehokasta käyttöliittymää vaaleihin. Alle 40-vuotiaista vaalikoneiden käyttäjistä noin kaksi kolmesta sanoi perehtyneensä vuoden 2019 eduskuntavaaleissa huolellisesti ehdokkaiden vastausten perusteluihin.

Kuvio 6.7. Vaalikoneet eduskuntavaaleissa – suhtautuminen väittämiin (vaalikonetta käyttäneistä, %)

Kantar TNS/Eduskuntavaalien 2019 ja presidentinvaalin 2018 seurantakyselyt

Suhtautumis- ja käyttötavat osoittavat vaalikoneet sekä tiedon oikopoluksi että viihteeksi

Tähän mennessä tehdyt havainnot viittaavat siihen, että suomalainen valitsijakunta käyttää vaalikoneita ja suhtautuu niihin hyvin vaihtelevista lähtökohdista. Monille aktiivikansalaisille vaalien puolue- ja ehdokasvalinnat eivät välttämättä tuota suuria vaikeuksia, varsinkin jos heillä on vakiintunut puoluekanta ja vakiehdokas, jota äänestää vaaleissa, ja jos he ovat ainakin suhteellisen tyytyväisiä puolueensa ja ehdokkaansa toimintaan. Tällaisessa tilanteessa vaalikoneen käytölle ei ole suurta tarvetta. Vuoden 2018 presidentinvaali käy esimerkiksi tästä.

Vaalikoneita voi käyttää vailla suurta tarvetta oman puolueen ja ehdokkaan löytämiseen tai vaihtamiseen. Moni pitänee hyödyllisenä mahdollisuutta varmistaa vaalikoneista ennalta kaavailemansa ehdokkaan kantoja vaalien keskeisiin asiakysymyksiin. Samalla voi tutustua helposti ehdokkaiden kantojen perusteluihin tai tehdä johtopäätöksensä siitä, että kantoja ei ole perusteltu lainkaan tai niitä on selitetty tavalla, joka ei vakuuta.

Vuoden 2019 eduskuntavaaleissa vaalikoneita käyttäneiden suhtautumis- ja käyttötapoja analysoitiin vielä tarkastelemalla edellä esitetyn kuvion 6.7 väitteiden keskinäisiä riippuvuuksia. Taulukon 6.2 riveillä väitteet on numeroitu yhdestä seitsemään. Numerot osoittavat väitteiden sijainnin taulukon sarakkeilla. Tulokset koskevat jotakin vaalikonetta eduskuntavaaleissa käyttäneitä ja kunkin kertoimen laskennasta on pudotettu pois vaihtoehdon ”en osaa sanoa” valinneet vastaajat. Tulkinnassa pitää kiinnittää tarkasti huomiota siihen, mihin suuntaan väite on esitetty (esimerkiksi myönteinen tai kielteinen suhtautuminen).

Taulukko 6.2. Suhtautumis- ja käyttötapojen keskinäiset korrelaatiot (Eduskuntavaaliaineisto 2019)[a]

	1	2	3	4	5	6
1 Käytin vaalikonetta löytääkseni itselleni sopivimman ehdokkaan						
2 Vastasin vain vaalikoneen vaihtoehtoihin tutustumatta juurikaan ehdokkaan antamiin perusteluihin	-,20**					
3 Perehdyin huolella myös ehd. vastausten perusteluihin	,37**	-,66**				
4 Pyrin rajaamaan vaalik. avulla pois ehd., joita en hal. äänestää	,38**	-,14**	,28**			
5 Vaalikone kattoi hyvin vaalien keskeiset asiakysymykset	,26**	-,02	,16**	,19**		
6 Vaalikoneen sisältämät tiedot olivat luotettavia	,38**	-,14**	,26**	,20**	,54**	
7 Vaalikone oli minulle nopein tapa hankkia tietoa vaalien ehd.	,64**	-,24**	,35**	,36**	,33**	,47**

[a] Korrelaatiokerroin on Kendallin tau-b. Kahdella tähdellä merkityt korrelaatiot ovat poikkeavat tilastollisesti merkitsevästi nollasta yhden prosentin riskitasolla (kaksisuuntainen testaus). Kysymykset esitettiin vain vaalikoneita käyttäneille ja analyysista rajattiin pois vastaajat, jotka olivat vastanneet ”en osaa sanoa”. Muuttujat 1-7 oli koodattu siten, että suurimmat arvot kuvaavat samaa mieltä olemista väittämän kanssa. Painottamaton vastaajamäärä: n=720.

Taulukon 6.2 ensimmäinen korrelaatiokerroinsarake (sarake 1) osoittaa, että vaalikoneita ehdokkaan löytämiseksi käyttävät suhtautuvat vaalikoneisiin johdonmukaisesti. Tositarkoituksella vaalikoneita käyttävät eivät useinkaan jätä tutustumatta ehdokkaiden perusteluihin, ja he pyrkivät rajaamaan pois ehdokkaita. Tavallisesti tällaiset käyttäjät myös luottavat vaalikoneisiin ja ovat tyytyväisiä niiden kysymyssisältöjen kattavuuteen.

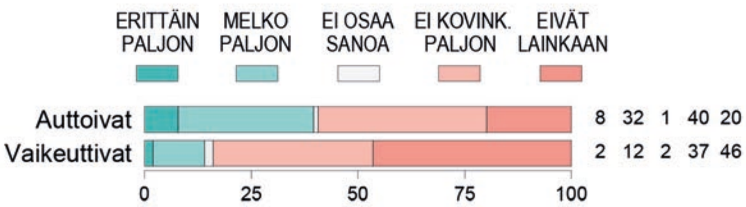
Taulukon muut korrelaatiosarakkeet kertovat suuressa määrin samansuuntaisia tuloksia väitteiden keskinäisriippuvuuksista. Luottamus vaalikoneisiin näyttää kytkeytyvän paljolti siihen, että vaalikoneiden kysymysten aihealueita pidetään riittävän kattavina. Lisäksi seitsemäs väite vaalikoneista nopeana tiedonhankintatapana korreloituu jopa yllättävän voimakkaasti ensimmäisen väitteen kanssa, joka koskee vaalikoneen käyttöä itselle sopivimman ehdokkaan löytämisek-

si. Tulos saattaa viitata valitsijatyyppiin, joka hyödyntää vaalikoneita tiedon oikotienä minimoiden niillä tiedonhankinnan vaivaa vaaleissa.

Kaikille käyttäjille vaalikoneiden tarjoamat tiedot eivät kuitenkaan välttämättä tuo helpotusta päätöksentekoon. Tämä käy hyvin ilmi kuviosta 6.8, jossa esitetään lopuksi yleisluontoiset tulokset siitä, kuinka paljon vaalikoneita käyttäneet vastaajat katsoivat vaalikoneiden helpottaneen tai vaikeuttaneen heidän äänestyspäätöksiään. Missä määrin vaalikoneet auttoivat vastaajia löytämään oman ehdokkaan vuoden 2019 eduskuntavaaleissa? Jotakin vaalikonetta käyttäneiden tyypillisin vastaus oli ”ei kovinkaan paljon” (40 %). Vaalikoneista katsoi saaneensa apua erittäin paljon kahdeksan prosenttia ja melko paljon 32 prosenttia vastaajista. Käyttäjistä siis kaksi viidestä katsoi saaneensa vaalikoneista apua oman kansanedustajaehdokkaan valintaan.

Tulos on melko hyvin linjassa sen tiedon kanssa, että noin joka seitsemäs vaalikoneiden käyttäjä ajatteli vaalikoneiden myös vaikeuttaneen oman ehdokkaan löytymistä. Tosin vain kaksi prosenttia vaalikoneiden käyttäjistä raportoi tällaista haittaa olleen erittäin paljon. Melkein puolet käyttäjistä arvioi, että vaalikoneet eivät olleet vaikeuttaneet oman ehdokkaan löytymistä lainkaan. Taustatarkasteluna tutkittiin myös sitä, kuinka suuri osa käyttäjistä sanoi vaalikoneiden sekä vaikeuttaneen että helpottaneen ehdokkaan löytymistä vähintään melko paljon. Tällaisia löytyi eduskuntavaalikyselyssä yhdeksän prosenttia kaikista vaalikoneita käyttäneistä.

Kuvio 6.8. Missä määrin vaalikoneet auttoivat ja missä määrin vaikeuttivat oman ehdokkaan löytämistä eduskuntavaaleissa (vaalikonetta käyttäneistä, %)

Kantar TNS/Eduskuntavaalien 2019 seurantakysely

Vaalikoneiden tuomaa apua tarkasteltiin myös sosiodemografisten taustatekijöiden mukaan. Tulokset olivat odotettuja, ja ne noudattivat samaa yleiskuvaa kuin havainnot positiivisesta suhtautumisesta vaalikoneisiin ja niiden käyttöön. Alle 30-vuotiaista nuorista enemmistö katsoi saaneensa vaalikoneista joko erittäin paljon (16 %) tai melko paljon (48 %) apua oman ehdokkaan löytämiseen. Myös 30–39-vuotiaista melkein joka toinen arvioi, että vaalikoneista oli ollut apua ehdokkaan valinnassa erittäin tai melko paljon. Muissa ikäryhmissä suurin osa vastaajista vastasi joko ”ei kovinkaan paljon” tai ”ei lainkaan”.

Muiden taustatekijöiden mukaiset tulokset viittaavat siihen, että vaalikoneet voivat aktivoida väestöryhmiä, joiden yhteiskunnallinen aktiivisuus on yleensä keskimääräistä vähäisempää. Nuorten lisäksi vaalikoneista saatua apua kiittivät muita useammin matalimmin koulutetut, opiskelijat ja työttömät sekä pienituloisimmat. Näissä ryhmissä vaalikoneiden suhteellinen merkitys ehdokasvalintaan on keskimääräistä suurempaa, koska ryhmiin kuuluvat eivät pääsääntöisesti seuraa muita vaaliviestinnän kanavia yhtä aktiivisesti kuin muut kansalaiset.

Asiaa vai ajanhukkaa?

Kaikkiaan vaalikoneiden näkyvyys ja käyttöaste ovat Suomessa korkealla tasolla ja niiden merkitys vaalien tietolähteenä on kasvanut tasaisesti eri ikäryhmissä (kuvio 2.3). Tutkimusaineistossamme vuoden 2019 eduskuntavaaleista useampi kuin kaksi kolmesta vastaajasta oli käyttänyt vähintään yhtä vaalikonetta. Sitä vastoin vuoden 2018 presidentinvaalissa vaalikonetarjonta ja niiden käyttö oli selvästi vähäisempää; harvempi kuin kaksi viidestä oli käyttänyt vaalikonetta. Todennäköisesti tämä johtui siitä, että Sauli Niinistö oli vaalissa niin ylivoimainen.

Vaalikoneiden käytön ja niihin suhtautumisen päälinjat ovat väestöryhmittäin melko selväpiirteisiä. Vaalikoneet kiinnostavat naisia hieman enemmän kuin miehiä. Nuorimmille valitsijoille vaalikoneista

on jo muodostunut itsestään selvä käyttöliittymä vaaleissa tarjolla oleviin vaihtoehtoihin. Heille vaalikoneiden suhteellinen merkitys vaalien seuraamisessa on ollut jo pitkään suurempi kuin muiden tietolähteiden, ja merkitys näyttää olevan vieläkin kasvamassa. Ylipäänsä nuoret seuraavat vaaleja huomattavasti enemmän internetin välityksellä kuin heitä vanhemmat äänioikeutetut. Koko valitsijakunnassa vaalikoneet eivät vielä ole ohittaneet television ja sanomalehtien merkitystä vaalien tietolähteenä.

Vaalikoneisiin suhtautumisesta tehdyt havainnot viittaavat siihen, että käyttötavat vaihtelevat paljon. Politiikasta kiinnostuneimmat varmistavat vaalikoneilla puoluettaan ja ehdokasvalintaansa. Monille vaalikoneet ovat kiinnostavaa ajanvietettä, vaikka ehdokas olisikin jo tiedossa. Toisille vaalikoneet taas ovat ehdottoman tärkeä työkalu oman ehdokkaan löytämiseksi, jolloin käytön tavoitteet kytkeytyvät selvemmin myös äänestysvalintojen puntarointiin.

Tutkimustulokset vahvistivat laajasti aikaisempia havaintoja siitä, että vaalikoneiden käyttö ja suhtautuminen niihin riippuvat valitsijoiden iästä ja koulutustasosta. Nuorimmat ja korkeimmin koulutetut käyttävät vaalikoneita eniten ja suhtautuvat niihin pääsääntöisesti myönteisimmin. Korkeasti koulutettujen ja politiikasta kiinnostuneiden vaalikoneiden käyttäjien osalta voitaneen olettaa, että suurin osa heistä kävisi äänestämässä vaaleissa ilman vaalikoneiden käyttöä. Nuorten käyttäjien joukossa lienee kuitenkin sellaisia valitsijoita, jotka täyttävät tämän kirjan johdantoluvussa esitellyn mobilisaatiohypoteesin kriteerit. Sen mukaan internet ja myös sen vaalikoneet voivat aktivoida nuoria vaaliuurnille tasoittaen eri sosiaaliryhmiin kuuluvien välisiä digitaalisia kuiluja. Vaalikoneiden vaikutuksia äänestämiseen käsitellään tarkemmin seuraavassa luvussa.

Useimmat iäkkäimmät suomalaiset sen sijaan vieroksuvat vaalikoneita ja pitävät niiden käyttöä jopa ajanhukkana. Väestöryhmien tarve käyttää vaalikoneita todellakin vaihtelee paljon. Ikääntyneimmät valitsijat ovat puoluekannoiltaan vakiintuneimpia, ja heille riittää ehdokasvalinnan tekemiseksi perinteisten medioiden, varsinkin tele-

vision ja sanomalehtien, tarjonta vaalikeskusteluineen ja -juttuineen. Voidaan sanoa, että 2010-luvun loppuun mennessä vaalikoneet ovat saavuttaneet tukevan jalansijan suomalaisen median palvelutarjonnassa ja äänioikeutettujen apuvälineenä vaalien äänestyspäätöksiin.

7
Vaalikoneiden vaikutukset äänestyspäätöksiin

Vaalikoneiden vaikutusta vaaleissa äänestämiseen on mahdollista analysoida Suomessa erityisesti kolmesta näkökulmasta. Suomalaisessa vaalijärjestelmässä äänestyspäätökset koskevat puoluetta, ehdokasta sekä osallistumista vaaleihin, ja vaalikoneilla voi olla vaikutusta näihin kaikkiin. Mainitut äänestyspäätöksen elementit ovat jossakin määrin toisistaan erillisiä, mutta ne myös kytkeytyvät melko kiinteästi toisiinsa. Kuten edellisessä luvussa havaittiin, äänestämättä jättäminen ei välttämättä tarkoita, etteikö valitsija olisi harkinnut vaaleissa tarjolla olevia puolue- ja ehdokasvaihtoehtoja ennen vaaleja. Kaksi viidestä äänestämättä jättäneestä oli käynyt vaalikoneella ennen vuoden 2019 eduskuntavaaleja. Äänioikeuttaan käyttävälle puolue voi puolestaan olla selvillä hyvissä ajoin, mutta ehdokkaan hän saattaa valita vasta lähempänä vaaleja. Jos taas ehdokasvalinta on varma hyvin aikaisin, silloin puoluevalintakin on väistämättä selvillä.

Tässä luvussa vaalikoneiden vaikutusta äänestämiseen tutkitaan erikseen puoluevalinnan, ehdokasvalinnan ja äänestysaktiivisuuden kannalta. Havainnot perustuvat enimmäkseen vuoden 2019 eduskuntavaaleihin ja kyselyvastaajien raportoimiin tietoihin. Emme analysoi yksityiskohtaisesti vaalikoneiden laadullisia vaikutuksia esimerkiksi siitä näkökulmasta, miten vaalikoneet ovat auttaneet valitsijoita tekemään tietoon pohjautuvia, rationaalisia äänestyspäätöksiä. Aikaisempi kotimainen tutkimus on osoittanut, että vaalikoneiden käytöstä osoi-

tettavissa oleva rationalisoiva vaikutus valitsijoiden äänestyspäätöksiin jää verraten pieneksi (Ruusuvirta 2012, 36). Tämä johtuu esimerkiksi siitä, että suomalaisessa vaalijärjestelmässä ehdokkaan vaalikonevastausten ja hänen puolueensa vaalitavoitteiden vertailu on ylipäänsä melko vaikeaa, eivätkä ehdokasvaalikoneet juurikaan helpota tilannetta. Kaikkien yksittäisen puolueen ehdokkaiden vaalikonevastausten perusteella vaalikoneisiin voidaan kyllä luoda laskennallinen puolueprofiili, johon yksittäisen ehdokkaan vastauksia on mahdollista verrata. Tämä ei kuitenkaan ole sama kuin se, että vaalikoneen käyttäjä voisi verrata yksittäisen ehdokkaan vastauksia puolueen viralliseen tavoiteasetteluun.

Myös demokratian ja edustuksellisuuden toteutumisen näkökulmasta vaalikoneiden käyttö on niin ikään varsin moniaineksista. Mahdollisimman suuri näkemysvastaavuus yksittäisen ehdokkaan kanssa takaa ainakin periaatteessa vahvan mielipide-edustavuuden vaalikoneen käyttäjän kannalta, ja yleensä vaalikoneet tarjoavat riittävästi myös henkilöedustavuuden toteutumisen kannalta olennaista taustainformaatiota ehdokkaista (esimerkiksi ikä, sukupuoli ja koulutus). Itsestään selvää on, että vaalikoneiden tarjoama tiedot äänestyspäätöksen tueksi sopivat enemmän asia- ja ehdokaspainotteiseen äänestämiseen kuin puolueen merkitystä korostavaan äänestämiseen.

Nyt toteutettava vaalikoneiden mahdollisten vaikutusten analyysi on pääosin kartoittava. Olemme enemmän kiinnostuneita siitä, kuinka suureksi kyselyvastaajat karkeasti ottaen arvioivat vaalikoneiden vaikutuksen omaan toimintaansa ja millaiseksi vaalikoneiden merkitys asemoituu suhteessa muihin valintojen taustatekijöihin.

Kyselyvastauksia tulkittaessa pitää ottaa huomioon, että jotkut vastaajat saattavat antaa toimintansa vaikuttimista todellisuudesta poikkeavan kuvan, varsinkin jos sellainen vastaus on sosiaalisesti hyväksyttävämpi. Tutkimuksissa viitataan tässä yhteydessä usein myös niin sanottuun *third person* -efektiin, jonka mukaan ihmiset sanovat haastatteluissa viestinnän vaikuttavan enemmän muihin kuin heihin itseensä. Mainittu ilmiö tunnetaan yleisesti viestinnän tutkimuksessa,

ja siitä on näyttöä vaalikampanjakontekstissa (Meirick 2014). Suomessa siitä on vaalien yhteydessä näyttöä esimerkiksi presidentinvaaleista, joiden jälkeen tehdyissä kyselyissä valitsijat ovat sanoneet kannatusmittausten vaikuttaneen enemmän muiden kuin heidän omaan ehdokasvalintaansa (Borg 1994). Seuraavassa vaalikoneiden vaikutuksia tutkitaan kuitenkin siis vain siltä osin, miten kyselyvastaajat sanoivat vaalikoneiden vaikuttaneen heidän omiin päätöksiinsä. Vaalikoneiden tarjoama asiatieto ei välttämättä ole luonteeltaan sellaista informaatiota, joiden vaikutusta omiin äänestyspäätöksiinsä kyselyvastaajat haluaisivat vähätellä.

Yleiset edellytykset vaalikoneiden vaikuttavuudelle ovat olemassa

Edellisissä luvuissa on tullut esiin useita tekijöitä, jotka lisäävät vaalikoneiden vaikutuspotentiaalia kansalaisten äänestyspäätöksiin. Luvussa 2 esiteltiin yleisen tason selityksiä, miksi vaalikoneilla on merkittävä asema juuri Suomessa ja suomalaisessa vaalijärjestelmässä. Tärkeiksi syiksi havaittiin suomalaisten aktiivinen internetin käyttö, vaaliemme ja vaalikoneidemme ehdokaskeskeisyys sekä se, että Suomessa vaalikoneet ovat vakiintuneet jo varhain keskeisimpien medioiden palveluiksi.

Myös vuoden 2019 eduskuntavaaleissa oli tarjolla runsaasti vaalikoneita, ja ehdokkaat osallistuivat aktiivisesti etenkin keskeisten medioiden vaalikoneisiin. Huomattavimmat mediat vaalikoneiden tekijöinä ja tarjoajina on tietenkin sinänsä asetelma, joka luo hyviä edellytyksiä vaalikoneiden vaikutuksille. Suomalaiset luottavat tiedotusvälineisiin instituutiona kohtuullisen paljon (Bäck, Kestilä-Kekkonen & Söderlund 2016), ja kansainvälisesti verraten he myös luottavat paljon seuraamiinsa uutisiin (Uutismedia 2019). Edellisen luvun tulosten mukaan vaalikoneita käyttäneistä suomalaisista äänioikeutetuista

noin joka toinen sanoi pitävänsä myös vaalikoneita yleensä ottaen luotettavina.

Suomalaiset käyttävät vaalikoneita yhä enemmän. Vuoden 2019 eduskuntavaaleissa useampi kuin joka toinen äänioikeutettu oli käyttänyt vähintään yhtä vaalikonetta. Lisäksi vaalikoneiden tiedot ovat esillä mediassa, ja ihmiset keskustelevat niistä. Vuoden 2019 eduskuntavaalikyselyn mukaan vaalikoneita käyttäneistä kolme viidestä (60 %) sanoi keskustelleensa vaalikoneiden tuloksista ystäviensä ja tuttaviensa kanssa.

Vaalikoneiden mahdollinen vaikutus riippuu kuitenkin paljon siitä, millainen vaali on kyseessä. Kuten edellä kävi ilmi, tulokseltaan hyvin ennakoitavissa oleva, yllätyksetön presidentinvaali ei innostanut edes kaikkia keskeisiä medioita tekemään vaalikoneita – eikä kansalaisia käyttämään niitä läheskään siinä mitassa kuin tulokseltaan tasaiseksi ennakoidut eduskuntavaalit.

Vaalikoneiden kausaalisista vaikutusmekanismeista äänestämiseen ei ole saatu kovinkaan systemaattista näyttöä alan kansainvälisissä tutkimuksissa (van der Linden & Vowles 2017, 5). On silti luonnollista olettaa, että niiden vaikutuspotentiaali vaihtelee paljon eri käyttäjäryhmissä. Vaikutuksille altteimpia lienevät sellaisiin ryhmiin kuuluvat, joiden puoluekantojen vakiintuneisuus ja ehdokastuntemus ovat keskimääräistä vähäisempiä ja joille vaalikoneet ovat suhteellisesti tärkeämpiä tietolähteitä kuin valitsijoille keskimäärin. Demokratiaindikaattoreiden mukaan suomalaisten kiinnittyminen puolueisiin on heikentynyt ja liikkuvien äänestäjien määrä kasvanut viime vuosikymmenien aikana (ks. vaalitutkimus.fi ja myös Isotalo, Järvi, von Schoultz & Söderlund 2019). Näkökulma on otettu huomioon myös aiemmissa kotimaisissa vaalikonetutkimuksissa (Ruusuvirta 2012, 24). Käyttäjäryhmistä voidaan olettaa, että vaalikoneet vaikuttavat suhteellisesti eniten nuorten ja muiden keskimääräistä heikommin politiikkaan kiinnittyneiden äänestyspäätöksiin, mikäli he käyttävät vaalikoneita. Lisäksi voidaan olettaa, että tällaisia vaikutuksia esiintyy enemmän kuin aiemmin, koska vaalikoneiden käyttö on yleistynyt.

Vaalikoneet lisäävät kiinnostusta äänestämiseen, mutta vaikutusta äänestysprosenttiin on vaikeaa arvioida

Millaista vaikutuksia vaalikoneilla on päätökseen lähteä äänestämään tai jättää äänestämättä? Vaalikoneet tuskin vaikuttavat tähän suoraan esimerkiksi lisäämällä käyttäjän velvollisuudentunnetta käyttää äänioikeuttaan. Tietenkin vaalikoneet ja niitä koskeva julkisuus on yksi keino herättää yleistä kiinnostusta vaaleja ja äänestämistä kohtaan. Vaalikoneen käyttö helpottaa puolueen ja ehdokkaan valintaa, mikä puolestaan voi helpottaa äänestämään lähtöä. Koska vaikeudet valita puoluetta ja ehdokasta on tutkimuksissa havaittu tyypillisimmiksi nuorten valitsijoiden äänestämättä jättämisen perusteluiksi (esim. Borg 2008), voi vaalikone parhaimmillaan olla juuri oikea työkalu valinnanvaikeuksien paikkaamiseen.

Ulkomaisissa tutkimuksissa vaalikoneiden käytön on arvioitu kohottaneen joidenkin väestöryhmien äänestysprosentteja korkeintaan muutamilla prosenttiyksiköillä (Gemenis & Rosema 2014). Vuoden 2019 eduskuntavaalien jälkeen koottu otoskysely osoittaa tässä mielessä odotetusti, että vaalikoneet lisäsivät joidenkin valitsijoiden kiinnostusta osallistua vaaleihin. Asia oli alustavasti esillä jo edellisessä luvussa, ja nyt asiaa tarkennetaan väestöryhmittäin. Kuvio 7.1 kertoo vastaajien sosiodemografisen taustan mukaan suhtautumisen väittämään ”vaalikoneet lisäsivät kiinnostustani äänestää eduskuntavaaleissa”. Kaikista kyselyn vastaajista väitteestä oli täysin tai jokseenkin samaa mieltä joka neljäs (25 %) ja vaalikoneita käyttäneistä lähes joka kolmas (31 %). Alle 30-vuotiaista väitteestä oli samaa mieltä joka toinen (52 %) ja 30–39-vuotiaista joka kolmas (33 %). Väitteeseen yhtyvien osuus laski tasaisesti kohti vanhimpia ikäryhmiä päätyen vain seitsemään prosenttiin 70 vuotta täyttäneiden valitsijoiden joukossa. Nämä havainnot tukevat ainakin alustavasti mobilisaatiohypoteesiä, jonka mukaan vaalikoneilla olisi vaalien valitsijakuntaan itsenäistä, aktivoivaa vaikutusta.

Muiden taustatekijöiden mukaisissa tarkasteluissa ryhmien väliset erot olivat selvästi pienempiä. Sukupuolten väliset erot olivat kiinnostavasti erisuuntaisia kuin aiemmissa tarkasteluissa, joissa naisten havaittiin käyttävän miehiä enemmän vaalikoneita ja suhtautuvan niihin hieman miehiä myönteisemmin. Nyt miesten joukosta löytyi enemmän sellaisia vastaajia, jotka katsoivat vaalikoneiden lisänneen heidän kiinnostustaan vaaleissa äänestämiseen. Koulutustason mukaisista ryhmistä eniten kiinnostuksen lisääntymistä vaalikoneiden vaikutuksesta raportoivat vähiten koulutetut vastaajat. Ammattiryhmien ja tulotason mukaisissa tuloksissa esiin nousivat puolestaan opiskelijat ja pienituloisimmat. Koulutustason ja ammattiryhmien mukaiset tulokset viittaavat vaalikoneiden mobilisoivaan ja väestöryhmien kiinnostuseroja tasoittavaan vaikutukseen. Eri asuinalueiden ja asuinseututyyppien välillä ei havaittu isoja eroja. Maaseutumaisilla alueilla asuvat sanoivat harvimmin, että vaalikoneet olisivat lisänneet heidän kiinnostustaan osallistua vaaleihin.

Väittämä osallistumiskiinnostuksen lisääntymisestä vaalikoneiden vuoksi ei sisältänyt rajauksia sen suhteen, oliko vastaaja käyttänyt itse vaalikoneita vai oliko hän saanut tietoa vaalikoneiden sisältämästä informaatiosta muulla tavalla. Toinen äänestämässä käyntiä koskeva, vaalikoneiden vaikutuksiin liittyvä väite esitettiin pelkästään vuoden 2019 eduskuntavaaleissa vaalikoneita käyttäneille vastaajille. Väittämä kuului seuraavasti: ”vaalikoneen käyttö innosti minua käymään äänestämässä”. Eri käyttäjäryhmien vastausjakaumat siihen on esitetty kuviossa 7.2.

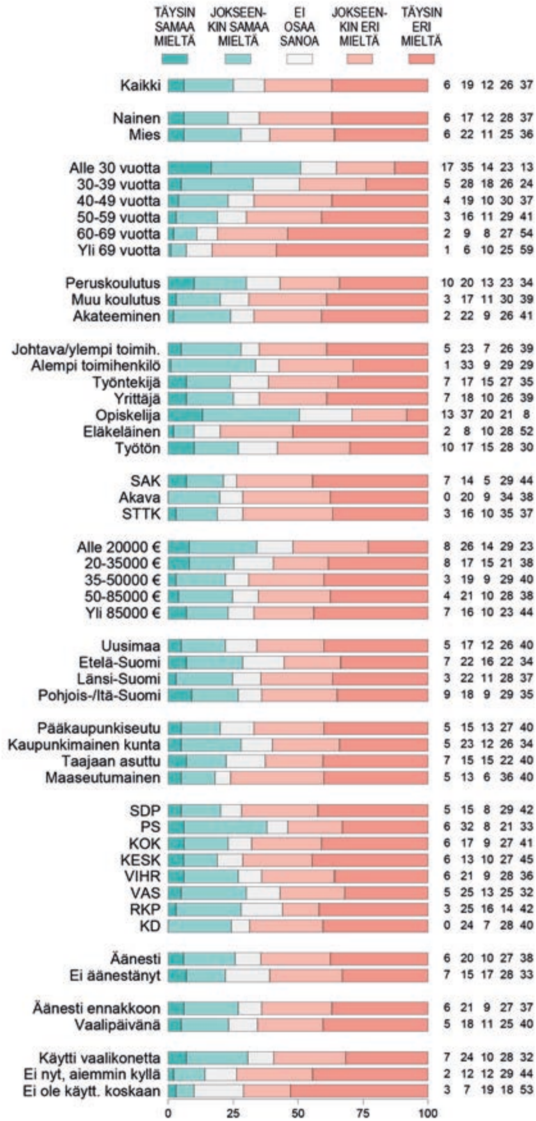
Kuviosta 7.2 havaittavat ryhmien väliset erot vaalikoneiden käytön innostavasta vaikutuksesta muistuttavat varsin paljon kuvion 7.1 tietoja siitä, miten vaalikoneet olivat lisänneet ryhmien kaikkien vastaajien kiinnostusta äänestää vuoden 2019 eduskuntavaaleissa. Ikäryhmien väliset erot ovat nyt jopa hieman suurempia. Nuorimpaan ikäryhmään kuuluvista vaalikoneen käyttäjistä lähes kolme viidestä (59 %) katsoo vaalikoneen käytön innostaneen vaaliuurnille, kun taas iäkkäimpien vaalikoneen käyttäjien joukossa osuus on vain kolme prosenttia. Kou-

lutustason ja ammattiryhmien erot ovat hyvin samanlaisia kuin edellä kuviossa 7.1.

Ammatillisen keskusjärjestöjäsenyyden mukaiset tulokset ovat sikäli kiinnostavia, että vaalikoneiden käyttäjistä etenkin SAK:hon kuuluvat vastaajat sanoivat vaalikoneen käytön innostaneen heitä äänioikeuden käyttöön. Eri puolueista eniten vaalikoneiden käytön innostavaa vaikutusta raportoivat perussuomalaisten kannattajat (36 %). Kaikista vaalikoneita käyttäneistä väittämästä oli täysin samaa mieltä kahdeksan ja jokseenkin samaa mieltä 16 prosenttia, eli noin joka neljäs yhtyi väittämään.

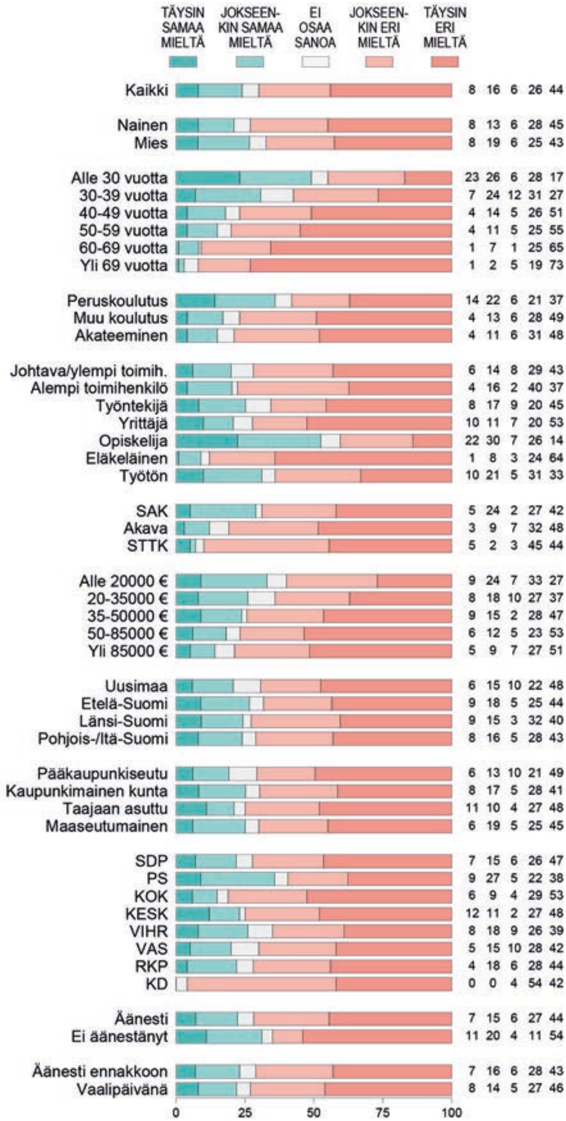
Alle 30-vuotiaiden joukossa lähes joka neljäs (23 %) oli väittämästä täysin samaa mieltä. Tämän pohjalta olisi houkuttelevaa päätellä, että vaalikoneilla olisi voinut olla jopa paljon itsenäistä, nuorten äänestämässä käyntiä aktivoivaa vaikutusta. Näin saattaa olla, mutta asian täsmällinen osoittaminen on hyvin vaikeaa, koska muita mahdollisia aktivoitumistekijöitä ei ole mahdollista kontrolloida kovinkaan uskottavasti. Joissakin vaaleissa saattaa esimerkiksi olla tarjolla tavanomaista enemmän nuoria kiinnostavia ehdokkaita ja teemoja. Näiden ja muidenkin mahdollisten aktivoitumistekijöiden tunnistaminen sekä yhtäaikainen analysointi olisi hyvin hankalaa. Siksi myös vaalikoneiden mahdollisen aktivoivan vaikutuksen osalta on tyydyttävä suuntaa antaviin päätelmiin.

Kuvio 7.1. Vaalikoneet lisäsivät kiinnostustani äänestää eduskuntavaaleissa (%)

Kantar TNS/Eduskuntavaalien 2019 seurantakysely

Kuvio 7.2. Vaalikoneen käyttö innosti minua käymään äänestämässä (%)

Kantar TNS/Eduskuntavaalien 2019 seurantakysely

Tässä yhteydessä kannattaa viitata yleisten vaaliemme äänestysprosentteihin ja viimeaikaisiin rekisteritietoihin nuorten äänestysprosenteista eduskuntavaaleissa. Jos vaalikoneilla on ollut merkittävää aktivoivaa vaikutusta nuorten äänestämiseen, asian olisi pitänyt näkyä nuorten äänestysprosenteissa viimeistään 2010-luvulla, jolloin vaalikoneiden yleinen käyttöaste on noussut korkeimmaksi. Havainnot nuorimpien ikäryhmien äänestysprosenteista vuosien 2015 ja 2019 eduskuntavaaleissa viittaavat siihen, että tämä päätelmä saattaisi pitää paikkansa. Yli miljoona äänioikeutettua sisältävään äänestysalueaineistoon perustuvat rekisteritiedot kertovat, että vuoden 2015 vaaleissa 18–24-vuotiaiden äänestysprosentti oli noin 47 prosenttia ja 25–34-vuotiaiden noin 58 prosenttia (Wass & Borg 2016, 184). Vastaavat luvut olivat vuoden 2019 vaaleissa 55 prosenttia ja 63 prosenttia. Kaikkien kotimaan äänioikeutettujen äänestysprosentti nousi vuodesta 2015 vuoteen 2019 kaksi prosenttiyksikköä (70,1 % → 72,1 %) mutta nuorimpien äänioikeutettujen äänestysaktiivisuus nousi siis merkittävästi enemmän. 18–24-vuotiailla nousua oli noin kahdeksan prosenttiyksikköä ja 25–34-vuotiailla noin viisi prosenttiyksikköä.

Nuorten äänestysaktiivisuuden huomattava kohoaminen liittynee vuoden 2019 eduskuntavaaleissa erityisen paljon esillä olleeseen ilmastonmuutosteemaan, joka oli etenkin nuorille tärkeä. Ilmasto oli hallitseva teema esimerkiksi Ylen ja Helsingin Sanomien vaalikoneissa (Leinonen 2019; Tiihonen & Vadén 2019). Näin suosituimmat vaalikoneet vastasivat merkityksellisellä tavalla aktiivisimman käyttäjäryhmänsä asiakysymystoiveisiin.

Vaalikoneilla oli siis vuoden 2019 eduskuntavaaleissa merkittävää aktivoivaa vaikutusta useiden käyttäjiensä äänestämässä käyntiin, mutta on mahdotonta arvioida tarkasti, kuinka suurta itsenäistä vaikutusta vaalikoneilla oli äänestysaktiivisuuteen ja äänestysprosentin nousuun. Havaittu varsin suuri äänestysaktiivisuuden nousu nuorten ikäryhmissä ei viittaa siihen, että vaalikoneet olisivat lisänneet ainoastaan koulutetuimpien ja politiikasta kiinnostuneimpien nuorten äänestysintoa. Toisaalta tuntuu luonnolliselta ajatella, että vaalikoneita

käyttäneet mutta äänestämättä jättäneet nuoret olisivat keskimääristä useammin heitä, jotka eivät ole politiikasta erityisen kiinnostuneita. Tutkimusaineistomme ei kuitenkaan ollut vastaajamäärältään riittävän suuri näiden kysymysten luotettavaan empiiriseen tarkasteluun.

Vaalikoneiden vaikutus puoluevalintaan ei ole kovin suurta

Matalan äänestysaktiivisuuden ryhmien jonkinasteinen aktivoituminen äänestämään vaalikoneiden avulla on esimerkki vaalikoneiden myönteisistä vaikutuksista klassisen, kansalaisosallistumista painottavan demokratiateorian kannalta. Passiivisten äänestäjäryhmien aktivoituminen kaventaa osallistumiskuiluja ja lisää todennäköisyyttä eri väestöryhmien peilikuvaedustuksen toteutumiseen vaaleissa. Peilikuvaedustuksen painottama mielipideyhtenevyys on tärkeää siinäkin tapauksessa, ettei vaalikoneen perusteella äänestetty ehdokas pääse läpi vaaleissa. Silloinkin yksittäinen ääni tukee tiettyjen politiikkavaihtoehtojen puolesta kamppailevaa ehdokasta

Mikäli pohditaan sitä, saavatko äänestäjät vaalikoneiden käytön kautta mielipiteitään vastaavaa politiikkaa vaalien jälkeen, on vastaus tietenkin erilainen. Tätä kysymystä kannattaa lähestyä esimerkkitapauksen kautta. Mikäli vaalikoneet olisivat nimenomaan puolueiden eroja esille tuovia sovelluksia ja yksittäisellä puolueella olisi vaalien jälkeen paljon tosiasiallista sananvaltaa harjoitettavaan politiikkaan, silloin vaalikoneillakin voitaisiin olettaa olevan paljon vaikutusta nimenomaan puoluevalintaan. Suomalaisessa mallissa suurimmillakaan puolueilla ei ole kuitenkaan määräävää asemaa hallituspolitiikassa, ja vaalikoneet tuovat pääsääntöisesti esiin yksittäisten ehdokkaiden eivätkä puolueiden näkemyksiä. Täten suomalaiset ehdokasvaalikoneet eivät simuloi kovinkaan tarkasti tällaista asiaäänestämisen ideaalitapausta, jossa yksittäinen äänestäjä valitsisi vaaleissa tietyn puolueen sen esittämien politiikkavaihtoehtojen perusteella.

Vaalikoneiden vaikutusta eduskuntavaalien puoluevalintaan on syytä taustoittaa muutamilla perustiedoilla siitä, miten puolue- ja ehdokasvalinta painottuvat suomalaisten äänestyspäätöksissä eduskuntavaaleissa. Suomessa asiaa on tutkittu jo pitkään kysymällä eduskuntavaalitutkimusten kyselyjen vastaajilta, painottivatko he äänestämisessään ensisijaisesti puoluetta vai ehdokasta (ks. Karvonen 2010; Borg 2015 ja demokratiaindikaattorit osoitteessa vaalitutkimus.fi). Näin kysyttynä puoluetta painottaneiden osuus on ollut vuosien 2011, 2015 ja 2019 eduskuntavaalitutkimusaineistoissa hieman yli puolet (53–55%), ja ehdokasta painottaneiden osuus on pysytellyt 40 prosentin tuntumassa. Loput vastaajat eivät ole osanneet sanoa kantaansa.

Joissakin muissa suomalaistutkimuksissa on selvitetty täsmällisemmin sitä, missä järjestyksessä puolue- ja ehdokasvalinta tehdään sekä missä määrin ehdokas valitaan riippumatta hänen puoluekannastaan. Esimerkiksi vuoden 2017 kuntavaaleja koskenut tutkimus osoitti, että useampi kuin joka toinen äänestäjä (57 %) sanoi valinneensa ensin puolueen ja sitten ehdokkaan. Lisäksi noin joka neljäs (26 %) olisi äänestänyt kuntavaaliehdokastaan minkä tahansa puolueen ehdokkaana (Borg 2018, 138).

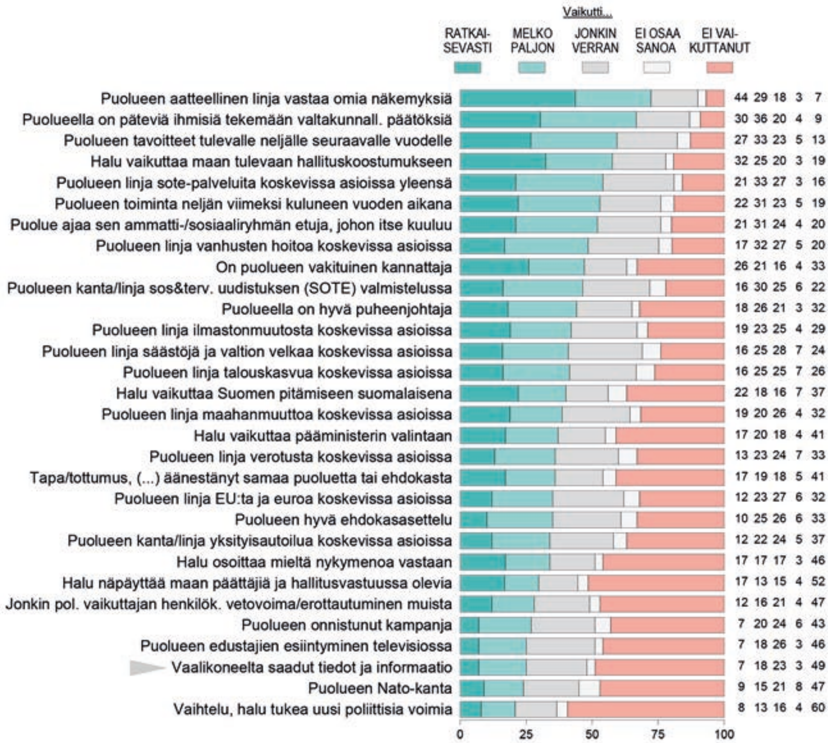
Tätä vaalikonetutkimusta varten koottu eduskuntavaalien seurantakysely sisälsi asiasta kysymyksen, jonka vastausvaihtoehtoina olivat ”valitsin parhaan ehdokkaan välittämättä hänen puoluekannastaan”, ”valitsin ensin puolueen ja etsin sen listoilta parhaan ehdokkaan” sekä ”en osaa sanoa”. Puolueen sanoi valinneensa ensin 69 prosenttia ja täysin ehdokaspainotteisesti valinneita oli 28 prosenttia äänestäneistä. Ehdokkaan vahva painottaminen oli vahvinta alle 30-vuotiaiden joukossa (34 %) ja pienimmillään 70 vuotta täyttäneiden keskuudessa (20 %). Puoluetta painottaneita oli kuitenkin nuorimmissakin valitsijaryhmissä lähes kaksi kolmesta (63 %), joten puolueen valitseminen ennen ehdokasta on hallitseva toimintatapa myös eduskuntavaalien äänestäjille.

Puoluevalinnan ensisijaisuus yleisenä valintaperusteena on ymmärrettävää monestakin syystä. Käytännön poliittinen päätöksenteko ja politiikan julkisuus ovat läpi vaalikausien puoluekeskeisiä ja johtaja-

vetoisia, ja myös näkyvin vaalikampanjointi on vaaleissa puheenjohtajavetoista. Puolueen painottumisen kannalta on lisäksi olennaista, että useimmilla täysi-ikäisillä suomalaisilla on tutkimusten mukaan vähintään melko vakiintunut puoluekanta ja että valtaosa äänestäjistä sanoo äänestävänsä saman puolueen ehdokasta peräkkäisissä eduskuntavaaleissa (Borg 2015, 25).

Vaalikoneiden vaikutusten arvioinnin näkökulmasta on niin ikään olennaista, että 2010-luvun eduskuntavaalitutkimusten mukaan lähes joka toinen äänestäjä sanoo päättäneensä äänestämänsä puolueen jo ”viime vuoden puolella” eli useita kuukausia ennen huhtikuussa pidettäviä eduskuntavaaleja. Alle 30-vuotiaiden nuorten joukossa osuus on ollut noin yksi kolmannes (mt., 32). Tämä tarkoittaa, että hyvin suuri osa äänestäjistä on valinnut puolueensa jo ennen vaalikoneiden julkistamista.

Kuvio 7.3. Kuinka paljon eri syyt vaikuttivat siihen, minkä puolueen tai muun ryhmittymän ehdokasta äänesti eduskuntavaaleissa (tekstejä osin lyhennetty; äänestäneistä, %)

Kantar TNS/Eduskuntavaalien 2019 seurantakysely

Tässä valossa ei ole erityisen yllättävää, että vaalikoneiden suhteellinen merkitys vuoden 2019 eduskuntavaalien puoluevalintaan jää vaatimattomaksi vertailtaessa useiden puoluevalinnan syiden koettua merkitystä. Asiaa tarkastellaan kuviossa 7.3, joka sisältää vastausjakaumat yhteensä 30 puoluevalintaan mahdollisesti vaikuttaneeseen tekijään. Kysymyssarja sisältää sekä politiikan asiakysymyksiä että yleisiä puoluevalintaan vaikuttavia syitä.

Vaalikoneelta saadut tiedot ja informaatio löytyvät kuviosta vasta kolmanneksi viimeiseltä sijalta. Niiden katsoi vaikuttaneen omaan

puoluevalintaan ratkaisevasti seitsemän prosenttia äänestäneistä. Lisäksi 15 prosenttia äänestäneistä sanoi, että vaalikoneet olivat vaikuttaneet omaan puoluevalintaan melko paljon. Vaalikoneiden vaikutuksia raportoineiden tyypillisin vastaus oli ”jonkin verran”, joka keräsi 23 prosenttia vastauksista. Vajaa puolet (46 %) äänestäneistä sanoi puolestaan, etteivät vaalikoneet olleet vaikuttaneet lainkaan omaan puoluevalintaan.

Tärkeimmiksi puoluevalinnan syiksi osoittautuivat puolueen aatteellinen linja, puolueen pätevät henkilöt sekä puolueen tavoitteet seuraavalle vaalikaudelle. Tärkeimmissä perusteluissa näkyy puoluekannan olemus usein pitkäkestoisena, valintoja ohjaavana kiinnikkeenä. Mainitut tekijät ovat myös olleet puoluevalinnan suosituimpia yleisiä syitä aiemmissa eduskuntavaaliaineistoissa (ks. FSD1260; FSD2219; FSD2653 ja FSD3067). Lisäksi on kiinnostavaa, että halu vaikuttaa maan tulevaan hallituskoostumukseen osoittautui vuoden 2019 eduskuntavaaleissa monille oleelliseksi puoluevalinnan syyksi.

Millaisia eroja vaalikoneiden koetussa vaikutuksessa puoluevalintaan on eri väestöryhmissä? Kuvion 7.4 tulokset ovat tämän suhteen hyvin johdonmukaisia aiemmin havaittuun vaihteluun nähden. Naiset raportoivat vaalikonetietojen vaikuttaneen heidän puoluevalintaansa vuoden 2019 eduskuntavaaleissa hieman yleisemmin kuin miehet. Ammattiryhmistä suhteellisesti eniten vaalikoneiden sanoivat vaikuttaneen omaan puoluevalintaan opiskelijat ja työttömät. Myös johtavassa asemassa olevat ja ylemmät toimihenkilöt sekä akateemisesti koulutetut kertoivat vaalikoneiden vaikuttaneen omaan puoluevalintaan keskimääräistä enemmän. Tulojen mukaisissa ryhmissä vaikutusta oli eniten pienituloisimpien joukossa.

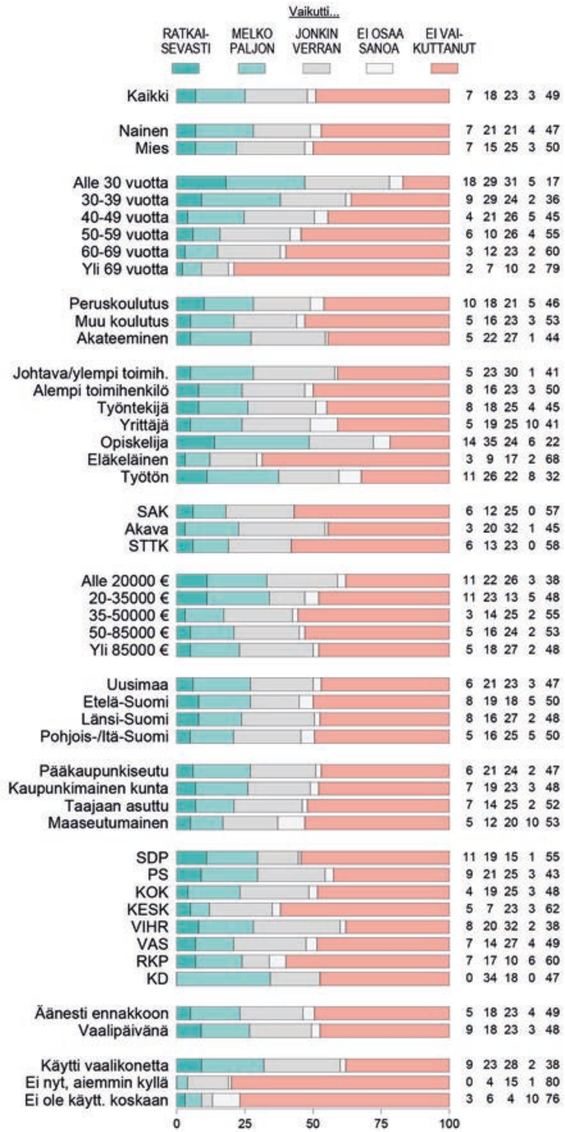
Tässäkin taustatekijöiden yhteyksiä kokoavassa kuviossa huomattavimmat erot löytyivät ikäryhmien väliltä. Alle 30-vuotiaista äänestäjistä lähes joka toinen (48 %) sanoi vaalikoneiden vaikuttaneen omaan puoluevalintaan ratkaisevasti tai melko paljon. 30–39-vuotiaista äänestäneistä näin ajatteli 38 prosenttia ja vielä 40–49-vuotiaistakin joka neljäs (25 %). Vanhimmissa ikäryhmissä puoluekannat ovat sitä vastoin

vakiintuneimpia, eivätkä vaalikoneet vaikuta merkittävästi juuri kenenkään äänestäjän puoluevalintaan.

Puolueen vakinaisen kannattamisen ja korkean iän välinen yhteys näkyy myös korrelaatiotarkastelusta, jossa tutkitaan vastaajien iän yhteyksiä kaikkiin tutkittuihin puoluevalinnan syihin. Kuvio 7.5 analysoi asiaa käänteisesti siten, että valintasyyn suuri merkitys ja nuori ikä saavat tarkasteltavissa muuttujissa suurimmat arvot. Tällöin ikäihmisille tärkeät syyt asettuvat negatiivisten korrelaatioiden puolelle. Tulosten perusteella puolueen vakituinen kannattaminen sekä tapa äänestää samaa puoluetta kulkevat melko usein käsi kädessä vastaajien korkean iän kanssa. Ikäihmisille tärkeä puoluevalinnan syy on ymmärrettävästi myös puolueen linja vanhusten hoitoa koskevissa asioissa.

Kuvion 7.5 ylimmät vaakapalkit kertovat puolestaan, mitkä puoluevalinnan tekijät korreloituivat selvimmin vastaajien nuoren iän kanssa. On erittäin kiinnostavaa, että vaalikoneilta saadut tiedot ovat selvästi vahvimmin äänestäjän (nuoren) iän kanssa korreloituva puoluevalinnan syy ($r = .38$). Huomattava suoraviivainen riippuvuus siis kertoo, että puoluevalinnan syyt ovat erityisen ikäsidonnaisia juuri vaalikoneiden koetuissa vaikutuksissa.

Kuvio 7.4. Eri tekijöiden vaikutus siihen, minkä puolueen/ryhmittymän ehdokasta äänesti: vaalikoneelta saadut tiedot ja informaatio (äänestäneistä, %)

Kantar TNS/Eduskuntavaalien 2019 seurantakysely

Kuvio 7.5. Eri tekijöiden vaikutus siihen, minkä puolueen/ryhmittymän ehdokasta äänesti: iän korrelaatiot arviointeihin (r)

Kantar TNS/Eduskuntavaalien 2019 seurantakysely

Vaalikoneet vaikuttavat useimpien nuorten äänestäjien ehdokasvalintaan

On monia syitä, miksi suomalaisten vaalikoneiden vaikutukset äänestäjien ehdokasvalintaan ovat suurempia kuin vaikutukset puoluevalintaan. Itse vaalikoneet ovat pääsääntöisesti ehdokasvaalikoneita ja vaalikoneet julkistetaan silloin, kun vaalien ehdokaskampanjat ovat käynnistymässä. Kansallisista eduskuntavaalitutkimuksista tiedetään, että äänestäjät päättävät ehdokkaan keskimäärin paljon myöhemmin

kuin puolueen. Esimerkiksi vuoden 2015 kansallisen eduskuntavaalitutkimuksen aineistossa (ks. Borg 2015, 33) vain 18 prosenttia äänestäneistä sanoi päättäneensä ehdokkaansa "jo viime vuoden puolella". Toinen viidennes (21 %) sanoi päättäneensä ehdokkaansa noin yhdestä kahteen kuukautta ennen äänestämistä, mutta huomattava enemmistö äänestäneistä (60 %) kertoi päättäneensä ehdokkaansa vasta aikaisintaan viikosta kahteen ennen äänestämistä. Alle 30-vuotiasta äänestäneistä yli puolet (53 %) oli valinnut ehdokkaansa samana päivänä tai vain joitakin päiviä ennen. Vaalikoneiden tiedot ovat siis tarjolla oikea-aikaisesti valitsijoiden ehdokaspohdintojen kannalta.

Myös vaihtoehtojen tarjontaan ja äänestäjien liikkuvuuteen liittyvät syyt selittävät suurempaa vaikutuspotentiaalia ehdokasvalintaan. Ehdokkaita on paljon enemmän kuin puolueita, eivätkä kaikki äänestäjät voi halutessaan äänestää eduskuntavaaleissa samaa ehdokasta kuin aikaisemmissa vaaleissa. Vuoden 2019 eduskuntavaaleissa 46 prosenttia kaikista äänistä annettiin ehdokkaille, jotka tulivat valituiksi eduskuntaan[25]. Keskimäärin noin joka viides kansanedustaja luopuu kuitenkin vaaleissa kansanedustajapaikastaan vapaaehtoisesti, eikä asetu ehdolle uudelleen (ks. Paloheimo 2007b; Borg 2015). Muu eduskuntavaalien ehdokaskunta vaihtuu vielä enemmän ja kaikkiaan ehdokasvaihtuvuus lisää valitsijoiden tarvetta syventyä ehdokasvalintoihin.

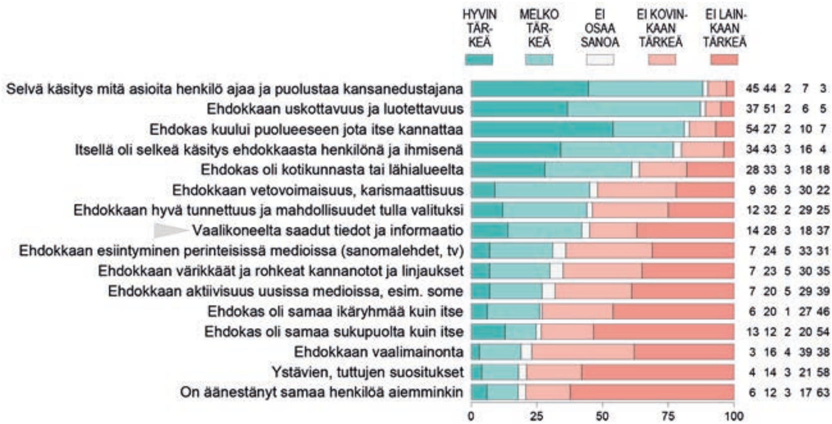
Myös äänestäjien kasvava liikkuvuus puolueiden välillä lisää informaation tarvetta ehdokkaista, koska eri puoluetta peräkkäisissä vaaleissa äänestävät joutuvat käytännössä aina etsimään uuden ehdokkaan itselleen. Yhdessä ehdokasvaihtuvuus ja äänestäjien oma vaihtelunhalu johtavat siihen, että vain melko harvat äänestävät peräkkäisissä eduskuntavaaleissa samaa ehdokasta. Vuoden 2019 eduskuntavaalitutkimuksen aineistossa näin toimineita oli noin joka viides kaikista äänestäneistä. Toisin sanoen noin neljä viidestä äänestäjästä etsii eduskuntavaaleissa itselleen uuden ehdokkaan.

---

[25] Lähteenä laskelmalle toimivat Tilastokeskuksen PX-Web-tietokannan tiedot ehdokkaiden äänimääristä.

Edellisessä luvussa tuli jo ilmi useita tekijöitä, jotka liittyvät vaalikoneiden vaikutuksiin ehdokasvalinnassa. Vaalikoneisiin havaittiin kohdistuvan runsaasti myös viihdekäyttöä ilman perusteellista tavoitetta puolueen ja ehdokkaan löytämiseen. Silti useimmat käyttäjät ja varsinkin nuoret käyttävät vaalikoneita juuri siihen, mihin ne on luotu: löytääkseen oman ehdokkaan. Vuoden 2019 eduskuntavaaleissa joka toinen vaalikoneita käyttänyt sanoi myös perehtyneensä ehdokkaiden vastausten perusteluihin ja pyrkineensä rajaamaan vaalikoneen käytöllä mahdollisia ehdokkaita. Lisäksi useimmat käyttäjät olivat sitä mieltä, että vaalikoneet kertovat hyvin millaisia arvoja ehdokkaat edustavat. Nämä havainnot osoittavat vaalikoneiden vaikuttavan eduskuntavaaleissa monien ehdokasvalintaan kohentamalla ratkaisujen tietopohjaa.

Kuvio 7.6. Kuinka tärkeitä seuraavat tekijät olivat silloin kun päätti, ketä ehdokasta äänestää eduskuntavaaleissa (tekstejä osittain lyhennetty; äänestäneistä, %)

Kantar TNS/Eduskuntavaalien 2019 seurantakysely

Kuinka suureksi äänestäneet arvioivat vaalikoneiden vaikutuksen suhteessa muihin ehdokasvalintaan vaikuttaviin tekijöihin? Tätä näkökulmaa tutkittiin vaalikonetutkimuksen omassa eduskuntavaaliaineistossa rakenteellisesti samankaltaisella kysymyssarjalla kuin puoluevalinnan vaikutuksia. Ehdokasvalinnan syitä koskeva kysymys-

patteristo sisälsi 16 väittämää, joihin saadut vastaukset on raportoitu kuviossa 7.6.

Vaalikoneilta saatujen tietojen ja informaation merkitys asemoituu nyt selvästi merkittävämmäksi kuin puoluevalinnan syissä. Toisaalta vaalikoneiden vaikutus ehdokasvalintaan ei kohoa tärkeysjärjestyksessä keskikastia korkeammalle. Äänestäneistä 14 prosenttia sanoi vaalikoneiden olleen hyvin tärkeitä ja 28 prosenttia sanoi niiden olleen melko tärkeitä oman ehdokaspäätöksen kannalta. Runsas kolmannes äänestäneistä katsoi, ettei vaalikoneilla ollut lainkaan merkitystä oman ehdokasvalinnan kannalta.

Muita selvästi suositumpia ehdokasvalinnan syitä olivat tiedustelluista tekijöistä ”selvä käsitys siitä, mitä asioita henkilö ajaa ja puolustaa kansanedustajana”, ”ehdokkaan uskottavuus ja luotettavuus”, ehdokkaan kuuluminen puolueeseen, jota itse kannattaa sekä se, että äänestäjällä itsellään oli selkeä käsitys ehdokkaasta henkilönä ja ihmisenä. Vaalikoneet toki tukevat useita näistäkin perusteista.

Kohdan ”vaalikoneilta saadut tiedot ja informaatio” merkitystä ehdokasvalintaan analysoitiin myös äänestäjien sosiodemografisten taustatekijöiden mukaan. Tässä kuvion 7.7 tarkastelussa tuli esiin monia ryhmiä, joihin kuuluvien enemmistölle vaalikoneilla oli ollut joko hyvin tai melko suuri merkitys omaan ehdokasvalintaan vuoden 2019 eduskuntavaaleissa. Tällaisia ryhmiä olivat opiskelijat ja pienituloiset, vihreiden ja kristillisdemokraattien kannattajat ja akateemisesti koulutetut äänestäjät. Muissakin ryhmissä vaalikoneet vaikuttivat ehdokasvalintaan, joskaan vaikutusta raportoineiden osuudet eivät nousseet niissä aina enemmistöksi. Myös suurituloisimmat sanoivat vaalikoneiden vaikuttaneen omaan ehdokasvalintaan kaikkia äänestäneitä enemmän.

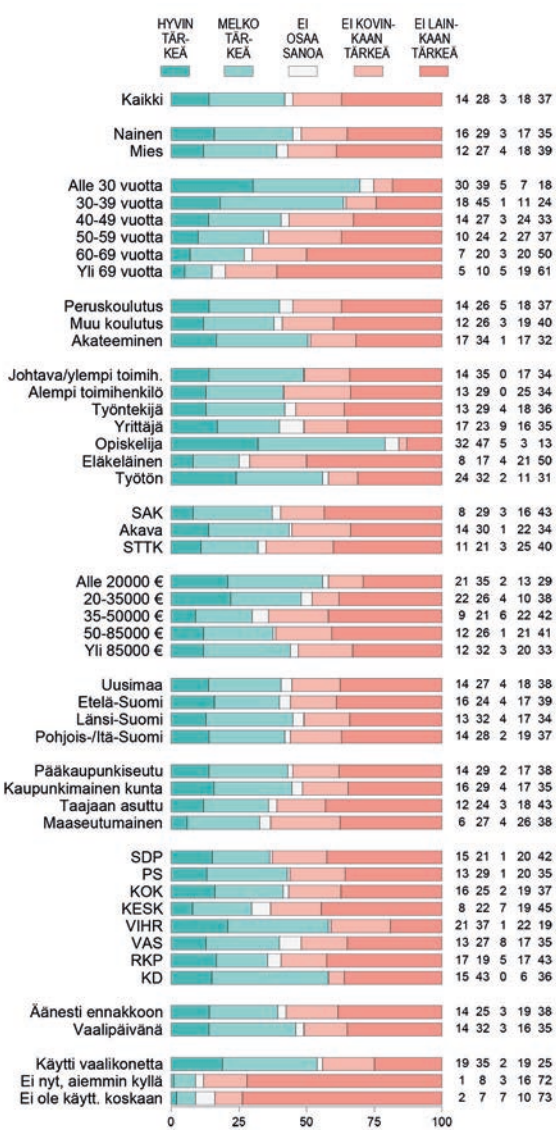
Lisäksi tutkimushankkeemme otosaineisto eduskuntavaaleista sisälsi kaksi väittämää, jotka liittyvät suoraan vaalikoneiden merkitykseen ehdokasvalinnan kannalta. Vastaukset näihin vaalikoneita käyttäneille suunnattuihin kysymyksiin on esitetty kuviossa 7.8 sekä kaikkien käyttäjien että alle 30-vuotiaiden vaalikoneita käyttäneiden

osalta. Vastausten johdonmukaisuuden kontrolloimiseksi väittämät mittaavat vaalikoneiden vaikutusta ehdokasvalintaan erisuuntaisesti.

Kaikista vaalikoneita käyttäneistä vastaajista hieman yli puolet katsoi, ettei vaalikoneilla ollut sanottavaa vaikutusta omaan ehdokasvalintaan. Kokonaan tällaisen vaikutuksen kielsi noin kolmannes vaalikoneita käyttäneistä. Kaikista käyttäjistä noin 10–15 prosenttia oli kuitenkin vahvasti sitä mieltä, että vaalikoneilla oli ollut vaikutusta omaan ehdokasvalintaan. Tässä kriteerinä käytettiin täysin samaa tai eri mieltä olemista väitteen kanssa.

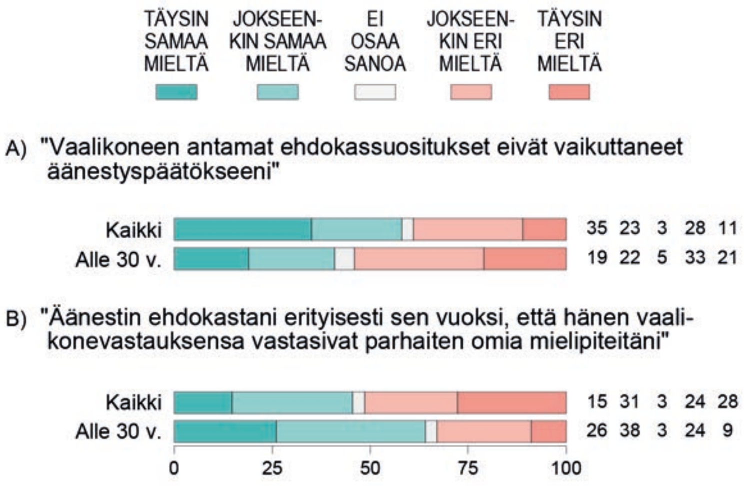
Nuorimmista vaalikoneita käyttäneistä useimmat kertoivat vaalikoneiden vaikuttaneen heidän ehdokasvalintaansa. Lähes kaksi kolmesta alle 30-vuotiaasta käyttäjästä oli täysin tai jokseenkin samaa mieltä siitä, että oli äänestänyt ehdokastaan siksi, että ehdokkaan vaalikonevastaukset vastasivat parhaiten omia mielipiteitä. Täysin samaa mieltä väitteestä oli joka neljäs nuori vaalikoneen käyttäjä (26 %). Selvä enemmistö nuorista oli niin ikään eri mieltä väittämästä, jonka mukaan vaalikoneet eivät olisi vaikuttaneet heidän äänestyspäätökseensä.

Kuvio 7.7. Tekijöiden tärkeys silloin kun päätti ketä äänestää: vaalikoneelta saadut tiedot ja informaatio (%)

Kantar TNS/Eduskuntavaalien 2019 seurantakysely

Kuvio 7.8. Suhtautuminen kahteen vaalikoneita ja ehdokasvalintaa koskevaan väittämään vuoden 2019 eduskuntavaaleissa (vaalikonetta käyttäneistä, %)

Kantar TNS/Eduskuntavaalien 2019 seurantakysely

Vaalikoneet vaikuttavat ja eivät vaikuta

Päätelmät vaalikoneiden vaikutuksesta suomalaisten äänestyspäätöksiin ovat kaksijakoisia. Vaalikoneilla on nykyisin paljon vaikutuspotentiaalia, koska niitä on runsaasti tarjolla, niiden tiedot ovat näkyvästi esillä mediassa ennen vaaleja ja hyvin suuri osa äänioikeutetuista käyttää vaalikoneita. Lisäksi useimmat käyttäjät luottavat vaalikoneisiin ja katsovat, että niiden sisältö on kattavaa ja tarkoituksenmukaista. Jotkin mediat ovat myös pyrkineet vahvistamaan puoluevalintanäkökulmaa ehdokasvaalikoneissaan. Tämä suunta on vaalikoneiden vaikutuspotentiaalin kannalta perusteltu, koska suurin osa valitsijoista sanoo valitsevansa eduskuntavaaleissa ensin puolueen ja vasta sitten ehdokkaan.

Suuresta vaikutuspotentiaalistaan huolimatta vaalikoneet eivät vaikuta kovinkaan paljon useimpien valitsijoiden äänestyspäätöksiin. On korostettava, että tämä johtopäätös nojautuu tuloksiin, jotka koskevat kaikkia äänioikeutettuja. Enemmistö tutkimuksemme eduskuntavaalikyselyn vastaajista katsoi, etteivät vaalikoneet olleet lisänneet heidän kiinnostustaan äänestää vaaleissa ja että vaalikoneiden antamat suositukset eivät olleet vaikuttaneet heidän päätöksiinsä.

Vaaleissa äänestäneet sanoivat vaalikoneiden vaikuttaneen erityisen vähän heidän puoluevalintaansa, kun asiaa verrattiin muihin puoluevalinnan perusteisiin. Vaalikoneiden sanoi vaikuttaneen omaan puoluevalintaan ratkaisevasti tai melko paljon joka neljäs äänestäjä (25 %). Ehdokasvalintaan vaalikoneet olivat vaikuttaneet kaikkien äänestäneiden joukossa vuoden 2019 eduskuntavaaleissa keskitasoisesti, kun asiaa verrattiin muihin ehdokasvalinnan syihin. Noin kaksi viidestä äänestäneestä (42 %) sanoi vaalikoneilta saatujen tietojen olleen hyvin tai melko tärkeitä oman ehdokasvalinnan kannalta.

Yleiskuva vaalikoneiden koetuista vaikutuksista muuttuu kuitenkin huomattavasti, kun tarkastelu rajataan nuoriin. Alle 30-vuotiaista vastaajista joka toinen katsoi, että vaalikoneet olivat lisänneet heidän kiinnostustaan äänestämiseen ja yli puolet heistä sanoi, että vaalikoneiden ehdokassuositukset olivat vaikuttaneet omaan äänestyspäätökseen. Lähes puolet (47 %) alle 30-vuotiaista äänestäneistä sanoi vaalikoneiden vaikuttaneen ratkaisevasti tai melko paljon omaan puoluevalintaan ja peräti 69 prosenttia katsoi, että vaalikoneilta saaduilla tiedoilla oli ollut hyvin tai melko tärkeä merkitys siihen, ketä ehdokasta äänesti vuoden 2019 eduskuntavaaleissa. Kuten aiemmissa tutkimuksissa (Mykkänen & Moring 2012), vaalikoneet havaittiin myös nyt suomalaisnuorten tärkeimmäksi tietolähteeksi vaaleista.

Näiden hyvin johdonmukaisten havaintojen nojalla voitiin päätellä, että 2020-luvulle tultaessa vaalikoneista on muodostunut suomalaisnuorille ikään kuin käyttöliittymä vaaleihin. Nuoria koskevat havainnot tukivat sitä, että vaalikoneilla on itsenäistä aktivoivaa vaikutusta ainakin joidenkin äänestämässä käyntiin (mobilisaatiohypoteesi).

Monet nuoret vähentävät vaaleissa tiedonhankinnasta koituvaa vaivaa täyttämällä vaalikoneen ja löytääkseen soveltuvasta puolueesta ehdokkaan, jonka mielipiteet vastaavat riittävässä määrin omia käsityksiä. Näin vaalikoneet aktivoivat nuoria mukaan vaaleihin ja tukevat parhaimmillaan merkittävästi edustuksellisen vaalidemokratian toteutumista. Muutamat eri-ikäisiä valitsijoita koskevat tulokset viittasivat myös siihen, että vaalikoneet saattavat jonkin verran tasata väestöryhmien kiinnostus- ja osallistumiseroja vaaleissa.

Samalla on kuitenkin hyvä muistaa, että esimerkiksi alle 30-vuotiaiden ikäluokissa noin puolet tai jopa enemmistö äänioikeutetuista ei käy äänestämässä yleisissä vaaleissamme, ja että äänestämättä jättäviä on huomattavan paljon muissakin ikäryhmissä. Vaalikoneetkaan eivät ole patenttiratkaisu äänestämättömyyteen. Sitä paitsi vaalikoneiden nykyinen, hyvin asiapitoinen toteutustapa puhuttelee todennäköisesti enemmän sellaisia äänioikeutettuja, jotka ovat politiikasta ainakin jonkin verran kiinnostuneita. Saattaa olla, että vaalikoneiden ansiosta nuoret äänestävät nykyisin vaaleissa aiempaa tarkemmin perustein, vaikka vaalikoneet eivät toisikaan aina merkittävästi lisää nuoria vaaliuurnille.

8
Ehdokasnäkökulma vaalikoneisiin

Tässä luvussa arvioidaan vaalikoneita ehdokkaiden kannalta. Analyysi täydentää aiempia, vaalikoneiden sisältöjä ja vaalikonejournalismia ja valitsijoita koskevia lukuja. Ehdokasperspektiivi ei ole juurikaan ollut esillä aiemmassa vaalikonetutkimuksessa, mutta se on silti olennainen erityisesti suomalaisessa toimintaympäristössä, jossa vaalikoneet sisältävät lähes yksinomaan ehdokkailta kysyttyjä tietoja. Mitä ehdokkaat ja kampanjaorganisaatiot ajattelevat vaalikoneista? Millaisia strategioita he käyttävät vastatessaan ja mahdollisesti myös valikoidessaan itselleen tärkeimmät vaalikoneet? Miten he hyödyntävät vaalikonevastauksiaan omissa vaalikampanjoissaan? Yksi kiinnostava kysymys koskee myös sitä, kokevatko ehdokkaat lukuisiin vaalikoneisiin vastaamisen taakaksi kiireisen vaalikampanjoinnin lomassa.

Ehdokasnäkökulma vaalikoneisiin ei ole tutkimuksessamme yhtä keskeisessä asemassa kuin valitsijanäkökulma ja kysymykset vaalikoneiden journalistisesta käytöstä. Analyysi painottuu vuoden 2019 eduskuntavaaleihin ja vuoden 2018 presidentinvaaliin. Vaalikoneiden ehdokaskattavuutta arvioidaan myös muiden vaalityyppien osalta. Vuoden 2018 presidentinvaalin yhteydessä tutkimusta varten haastateltiin kunkin presidenttiehdokkaan kampanjavastaava tai joku muu kampanjatyöntekijä, joka oli osallistunut ehdokkaan vaalikonevastausprosessiin. Vuoden 2019 eduskuntavaalien osalta päätelmät perustuvat suppeaan alueelliseen haastatteluaineistoon, johon koottiin mielipiteitä vaalikoneista 30 kansanedustajaehdokkaalta Pirkanmaan vaalipiirissä.

Näiden aineistojen perusteella luodaan yleiskuva ehdokkaiden suhtautumisesta vaalikoneisiin erityisesti presidentinvaaleissa ja eduskuntavaaleissa. Analyysi palaa aluksi kysymyksiin vaalikoneiden lukumäärästä ja vaalikoneiden ehdokaskattavuudesta, joita käsiteltiin jo edellä luvussa 3. Nyt kuvaa tarkennetaan siltä osin, millaiset ehdokkaat tyypillisimmin osallistuvat vaalikoneisiin ja ketkä jättävät tavallisimmin vastaamatta niihin. Lisäksi pohditaan mahdollisia syitä havaittuihin eroavuuksiin. Tämän jälkeen siirrytään tarkastelemaan muihin tutkimuskysymyksiin liittyviä haastattelutietoja.

Vakavasti otettavat ehdokkaat löytyvät vaalikoneista

On luontevaa olettaa, että ehdokkaiden osallistuminen vaalikoneisiin liittyy yleisesti heidän ehdokkuusmotivaatioonsa, koettuun todennäköisyyteen tulla valituksi ja jossakin määrin myös heidän osallistumisresursseihinsa. Vaikka vaalikoneisiin osallistuminen on maksutonta, niihin vastaaminen ja perustelujen laatiminen vievät aikaa. Vastaamisintoon vaikuttanee lisäksi se, missä määrin ehdokkaat ajattelevat oman potentiaalisen kannattajakuntansa käyttävän vaalikoneita. Innokkaimpia osallistujia lienevät sellaiset vaalien todennäköiset ja mahdolliset läpimenijät, joiden oman kannatuksen kannalta vaalikoneisiin vastaaminen on ehdottoman tärkeää. Niin ikään on luultavaa, että edustajapaikoista vakavimmin kamppailevien puolueiden ja ryhmittymien ehdokkaat osallistuvat vaalikoneisiin aktiivisemmin kuin sellaisten ryhmittymien ehdokkaat, joille yhdenkin paikan saaminen vaaleissa on epätodennäköistä.

Eri selitystekijöitä yhdistäen voidaan kuvitella ääriesimerkkejä. Nuori vihreiden ehdokas eduskuntavaaleissa osallistunee hyvin todennäköisesti mahdollisimman moniin vaalikoneisiin, koska vaalikoneet tarjoavat hänelle kustannustehokkaan keinon omien potentiaalisten äänestäjien tavoittamiseen koko vaalipiirissä. Toisessa ääripäässä voidaan ajatella eduskunnan ulkopuolisen puolueen senioriehdokkaan ti-

lannetta asukasmäärältään hyvin pienen kunnan kuntavaaleissa. Hän ei välttämättä koe mielekkääksi osallistua maakuntalehden tai valtakunnallisen median vaalikoneeseen, koska ei usko omien mahdollisten äänestäjiensä juurikaan käyttävän vaalikoneita. Voi myös olla, että hän uskoo kuntalaisten muutenkin tietävän, mitä hän asioista ajattelee.

Ehdolle asettumisen tavoitteet ja motiivit vaihtelevat paljon eri vaalityypeissä ja myös ehdokkaiden välillä samassa vaalityypissä. Presidentinvaalissa ehdokas edustaa puoluettaan tai ryhmittymäänsä sen ainoana ehdokkaana, jolloin yleiset panostukset kampanjointiin ovat vahvoja. Keskeisiin vaalikoneisiin osallistuminen on ehdokkaille välttämätöntä. Jättäytymisestä jonkin merkittävän vaalikoneen ulkopuolelle saattaisi koitua vähintään merkittävää imagohaittaa ehdokkaan kampanjalle. Voidaan olettaa, että presidentinvaalin ohella keskeisiin vaalikoneisiin osallistuminen on täysin tai lähes itsestään selvää myös eduskunta- ja europarlamenttivaaleissa, ainakin eduskuntapuolueiden ehdokkaille.

Miltä asia näyttää käytännössä? Millaiset ehdokkaat siis osallistuvat ja eivät osallistu median vaalikoneisiin? Vuoden 2018 presidentinvaaleissa kaikki ehdokkaat osallistuivat keskeisiin median vaalikoneisiin, ja näin on ollut aiemmissakin presidentinvaaleissa. Myös eduskuntavaaleissa ja europarlamenttivaaleissa median vaalikoneiden ehdokaskattavuus on varsin hyvä. Vuoden 2019 europarlamenttivaaleissa noin yhdeksän kymmenestä ehdokkaasta osallistui keskeisiin median vaalikoneisiin. Ylen europarlamenttivaalikoneeseen oli vastannut 10.5.2019 mennessä 248 vaalien 269 ehdokkaasta (92 %). Samaan ajankohtaan mennessä Helsingin Sanomien europarlamenttivaalikoneen ehdokaskattavuus oli myös jo noin 90 prosenttia (241 ehdokasta).

Vuoden 2019 eduskuntavaalien osalta ehdokkaiden osallistumisastetta tarkasteltiin edellä luvussa 3. Keskeisimpien medioiden vaalikoneiden ehdokaskattavuus oli lähes 90 prosenttia ja tätäkin enemmän eduskuntapuolueiden ja muiden vaaleissa eniten ääniä saaneilla puolueilla ja ryhmittymillä. Puoluekohtaisia eroja eduskuntavaaliehdok-

kaiden vastausaktiivisuudessa ei tarkasteltu tässä tutkimuksessa valtakunnallisesti, mutta asiasta on toteutettu suppea alueellinen analyysi.

Kyse oli pienimuotoisesta tutkimushankkeesta, jossa viisi Tampereen ylipiston eduskuntavaalikurssin opiskelijaa tutki Pirkanmaan vaalipiirin ehdokkaiden vastauksia Ylen ja Helsingin Sanomien vaalikoneisiin (ks. Tiihonen & Vadén 2019). Tutkimusaineistosta ilmeni, että Pirkanmaalla kaikista eduskuntapuolueiden ehdokkaista 96 prosenttia oli vastannut Ylen vaalikoneeseen ja 88 prosenttia HS:n vaalikoneeseen. Eduskunnan ulkopuolisten puolueiden ehdokkaiden joukossa osallistumisaste oli jonkin verran pienempi (Yle 89 % ja HS 75 %). Näiden puolueiden ehdokkaat olivat myös keski-ältään vanhempia kuin eduskuntapuolueiden ehdokkaat. Ehdokkaita asettaneita eduskunnan ulkopuolisia puolueita oli vuoden 2019 eduskuntavaaleissa 11 kappaletta. Näistä vain neljällä (piraattipuolue, liberaalipuolue, eläinoikeuspuolue ja feministinen puolue) ehdokkaiden keski-ikä oli koko vaalien ehdokaskunnan keski-ikää (46,9 v.) alempi (Tilastokeskus 2019). Eduskuntapuolueiden ehdokaskunnista puolestaan vain kahden keski-ikä oli koko ehdokaskunnan keski-ikää korkeampi (PS ja KD).

Eduskunnan ulkopuolisten puolueiden ehdokkaat menestyvät vaaleissa yleensä muita ehdokkaita heikommin ja keskimäärin he luultavasti myös kampanjoivat muita vähemmän. Lisäksi näiden puolueiden ehdokkailla on tavallisesti muita ehdokkaita vähäisemmät kampanjaresurssit muun muassa siksi, että pienimmät puolueet eivät saa puoluetukea ja ne kykenevät siksi vain harvoin tukemaan ehdokkaitaan taloudellisesti. Näiden puolueiden ehdokkaat eivät yleensä myöskään kiinnosta mahdollisia ulkopuolisia vaalirahoittajia. Nämä tekijät vaikuttavat yhdessä siihen, että useimpien eduskunnan ulkopuolisten puolueiden ehdokkaat eivät osallistu vaalikoneisiin yhtä aktiivisesti kuin muiden puolueiden ehdokkaat. Juuri vaalikoneet tarjoavat heille maksuttoman yhteyden valitsijoihin ja ovat käytännössä ainoa foorumi vaalijulisteiden lisäksi, jossa he ovat ”samalla viivalla” eduskuntapuolueiden ehdokkaiden kanssa.

Kuntavaalien osalta ei ole käytössä luotettavia tietoja eri medioiden vaalikoneiden ehdokaskattavuudesta. Vaalikoneiden tuottajien haastattelujen perusteella voitiin kuitenkin päätellä, että kuntavaalikoneiden ehdokaskattavuus on prosentuaalisesti selvästi vähäisempää kuin muissa vaalityypeissä. Tähän vaikuttaa osaltaan ehdokkaiden hyvin suuri lukumäärä ja ehdokkuuksien myöhäinen varmistuminen, mikä hankaloittaa ehdokkaiden tavoittamista vaalien alla. Lisäksi useissa pienissä kunnissa monet valitsijat eivät tarvitse vaalikoneita äänestyspäätöstensä tueksi.

Kampanjapäälliköiden arvioita vaalikoneista ja niihin vastaamisesta presidentinvaalissa 2018

Tutkimushankkeemme haastatteli tammi–helmikuussa 2018 kunkin presidentinvaaliehdokkaan kampanjavastaavan tai muun kampanjan vastuuhenkilön. Haastattelukysymykset koskivat vaalikoneita ja niihin vastaamista. Haastatteluista viisi tehtiin puhelimitse ja kolme sähköpostitse.[26] Kysymykset olivat osin strukturoituja mutta enimmäkseen puoliavoimia siten, että vastaajat saivat vastata niihin omin sanoin. Kahdeksasta haastatellusta neljä toivoi vastausten käsittelyä tunnistamattomina. Tästä syystä koko aineisto raportoidaan seuraavassa siten, että vastaajat ja heidän edustamansa ehdokas eivät käy ilmi.

[26] Ehdokas / haastateltu; pvm: Nils Torvalds / Elisabet Rantschukoff; 16.1.2018; Laura Huhtasaari / Riikka Purra; 8.2.2018; Merja Kyllönen / Dan Koivulaakso; 25.1.2018; Sauli Niinistö / Pete Pokkinen; 9.2.2018; Pekka Haavisto / Riikka Kämppi; 9.2.2018; Paavo Väyrynen / Seppo Hauta-aho; 15.2.2018; Tuula Haatainen / Mikko Koskinen; 7.2.2018; Matti Vanhanen / Niina Nurkkala; 29.1.2018.

Mielipiteet vaalikoneiden määrästä ja sisällöistä

Haastattelun avauskysymys koski mielipidettä ehdokkaille vastattavaksi tulleiden vaalikoneiden lukumäärästä vuoden 2018 presidentinvaalissa.[27] Viiden vastaajan mielestä määrä oli sopiva ja kolmen mielestä niitä oli liian paljon. Kuten luvussa 3 todettiin, vuoden 2018 presidentinvaalissa oli kuusi median vaalikonetta. Useiden vastaajien mielestä ongelmana ei ollut niinkään keskeisten medioiden tarjoamiin vaalikoneisiin vastaaminen vaan joidenkin kansalaisjärjestöjen vaalikoneet. Nämä eivät olleet vastaajien mielestä laadultaan yleisesti ottaen yhtä hyviä kuin median vaalikoneet, ja ne saattoivat käsitellä turhankin spesifejä kysymyksiä joiltakin järjestön kannalta oleellisilta aihealueilta.

Ainakaan vuoden 2018 presidentinvaalissa vaalikoneiden lukumäärä ei siis kohonnut niin suureksi, etteikö kampanjaorganisaatioilla ja ehdokkailla olisi ollut mahdollisuutta osallistua niihin kaikkiin. Tämä ilmeni myös vastauksista haastattelukysymykseen, joka nimenomaan koski mahdollista vaalikoneiden valikointia vastaamiseen kuluvan ajan vähentämiseksi.

Ehdokkaiden näkökulmasta vaalikoneiden sopivaa määrää koskeviin mielipiteisiin vaikuttaa presidentinvaalissa se, että vastausten valmisteluun osallistui useimmilta ehdokkailta yksi tai useampi tiimityöntekijä. Ehdokkaat ovat vaalikoneiden vastaamisaikana paljolti kiinni valtakunnallisessa kampanjassa eri puolilla maata. Heidän roolinsa vaalikoneisiin vastaamisessa näyttää haastattelujen perusteella vaihtelevan melko paljon. Useimmat osallistuvat vastausten laatimiseen ja lähes kaikki niiden lopulliseen muokkaukseen ja hyväksymiseen. Vain yksi ehdokas ei ollut lainkaan osallistunut vastausten laatimiseen.

Toisaalta jos vastaamisvastuu oli jäänyt suuressa määrin ehdokkaan itsensä varaan, tämä näytti johtavan haastattelukommenttien

---

[27] Kysymys kuului seuraavasti: ”Mitä mieltä olet ehdokkaalle vastattavaksi tulleiden vaalikoneiden määrästä näissä vaaleissa? Onko/oliko niitä näissä vaaleissa liian vähän, sopiva määrä vai liian paljon?”

perusteella siihen, että vastausten perustelut jäivät aikapulan vuoksi niukoiksi. Lisäksi haastattelujen perusteella on ilmeistä, että aiemmin ehdolla olleiden ehdokkaiden tiimeissä pyrittiin varmistamaan vaalikonevastausten johdonmukaisuus suhteessa ehdokkaan vastauksiin aiemmissa vaaleissa.

Vaalikoneiden sisällöstä kampanjavastaavilta tiedusteltiin kysymysten teemoja sekä sitä, kuinka onnistuneina vastaajat pitivät yleensä ottaen kysymysten muotoiluja. Teemoja tiedusteltiin siltä kannalta, kuinka hyvin tai huonosti vaalikonekysymykset kattoivat vastaajien mielestä presidentinvaalien kannalta oleellisia asiakysymyksiä. Tähän kysymykseen pyydettiin ensin vastausta viisiportaisella vastausvaihtoehtoskaalalla[28], minkä jälkeen vastaajia pyydettiin mainitsemaan mahdollisesti liikaa tai liian vähän esillä olleita teemoja. Kuusi kahdeksasta vastaajasta oli sitä mieltä, että presidentinvaalikoneiden kysymykset olivat kattaneet melko hyvin vaalien kannalta oleellisia aiheita. Lisäksi kaksi vastaajaa valitsi asteikon keskimmäisen vaihtoehdon. Tulos on varsin myönteinen vaalikoneiden tekijöiden kannalta. Kukaan vastaajista ei ollut sitä mieltä, että vaalikoneiden teemat olisivat kattaneet melko huonosti tai huonosti vaalien kannalta tärkeimpiä kysymyksiä.

Puuttuvia tai liikaa esillä olleita kysymyksiä koskevassa avoimessa palautteessa ei myöskään noussut ainakaan systemaattisesti esiin merkittävää kritiikkiä presidentinvaalikoneiden aihevalintoja kohtaan. Useat haastatellut sanoivat ymmärtävänsä, että toimiakseen riittävän hyvin vaalikonekysymyksinä kysymysten pitää olla varsin pelkistettyjä. Samalla se tarkoittaa sitä, että vaalikoneet eivät yleensä sisällä kovin monimutkaisia politiikkakysymyksiä.

Haastateltavat mainitsivat useita aiheita, joita heidän mielestään oli käsitelty presidentinvaalin vaalikoneissa liian vähän tai liian paljon. Osa vastaajista oli sitä mieltä, että kysymysten aihealueet olivat joiltakin osin painottuneet väärin. Joidenkin mielestä ehdokkaiden henkilö-

[28] Kysymysten aihealueiden onnistuneisuutta koskeva kysymys kuului sanatarkasti seuraavasti: ”Kuinka hyvin tai huonosti vaalikoneet ovat mielestänne yleensä ottaen kattaneet presidentinvaalien kannalta oleellisia kysymyksiä? Hyvin, melko hyvin, ei hyvin eikä huonosti, melko huonosti vai huonosti?”

kohtaisia arvoja tiedusteltiin liikaa. Lisäksi esitettiin kantoja, joiden mukaan vaalikoneiden olisi pitänyt sisältää enemmän ajankohtaisiin poliittisiin kysymyksiin liittyviä aiheita.

> Arvokysymyksiä paljon, joista osa oli aika kaukana tehtävän kannalta olennaisista arvoista.
>
> Paljon kysymyksiä, jotka eivät kuulu presidentin toimivaltaan.
>
> Päivänpolttaviin kysymyksiin kysyttiin ani harvoin kantaa.

Suurin osa liikaa tai liian vähän esillä olleisiin aiheisiin liittyneistä kommenteista koski ulkopolitiikkaa. Ehdokkaiden Nato-kantoihin liittyviä teemoja oli vaalikoneissa ollut riittämiin:

> Kysyttiin Natosta, mutta muutoin aika suppeat aihevalikoimat.
>
> Nato-keskustelua oli hirvittävän paljon, ja se oli myös harhaanjohtavaa.

Monissa kommenteissa kiinnitettiin huomiota myös siihen, että globaalit kysymykset ja ajankohtaiset kansainvälispoliittiset kriisit eivät olleet vaalikonekysymysten asialistalla.

Teemoista jäi puuttumaan läntisen maailman suhteellisen merkityksen laskun vaikutus Suomen asemaan kansainvälisessä järjestelmässä.

> Kansainväliset kriisit ja niihin liittyvät kysymykset: esimerkiksi Syyria, Pohjois-Korea tai Jemenin sota olivat paitsiossa.
>
> Käsiteltiin lopulta melko ohuesti tehtävän kannalta olennaisimpia kysymyksiä ulko- ja turvallisuuspolitiikasta; esimerkiksi Venäjän kehitystä ja EU:n tulevaisuutta presidentin tehtävien kannalta.
>
> Ulkopolitiikassakin tapahtui kuitenkin koko ajan, mutta näitä reaalitilanteita ei kyselyihin tuotu.
>
> Puuttui ulkopolitiikkaa käsitteleviä kysymyksiä, jotka kuuluvat presidentin toimivaltaan.

Aihealueiden valinnan ohella haastatellut tuntuivat keskimäärin muutenkin olevan jokseenkin tyytyväisiä presidentinvaalivaalikoneiden kysymyksiin. Tosin kaksi kahdeksasta haastatellusta esitti moitteita niin paljon, että heidän kantansa poikkesivat muiden käsityksistä merkittävästi. Myös kysymyksiin yleensä ottaen melko tyytyväiset vastaajat esittivät yksittäisistä kysymyksistä napakkaa kritiikkiä. Kaikkiaan useat vastaajat olivat sitä mieltä, että mahdollisuus vastausten perusteluihin omin sanoin on olennaisen tärkeää vaalikoneisiin vastaamisen mielekkyydelle. Yksi tähän liittyvä kommentti oli erityisen valaiseva:

> Nurinkurinen tilanne: poliitikoille ehkä tärkeämpää se, että pystyy perustelemaan näkemyksensä, kun taas vaalikoneissa painottuvat kysymyksiin annetut valmiit vastausvaihtoehdot.

Presidentinvaalikoneita koskevissa kampanjavastaavien haastatteluissa tiedusteltiin myös sitä, ”millainen merkitys vaalikoneilla on mielestänne kansalaisten tiedonsaannin kannalta presidentinvaalissa?”[29] Kuusi kahdeksasta vastaajasta arvioi merkityksen joko suureksi (kaksi vastaajaa) tai melko suureksi (neljä vastaajaa). Loput kaksi katsoivat, ettei vaalikoneilla ole presidentinvaaleissa tiedonsaannin kannalta kovinkaan suurta merkitystä. Täydentävissä vastauksissa tuotiin esille muun muassa vaalikoneiden tasa-arvoisuus ehdokkaiden kannalta; kaikille esitetään samat kysymykset ja kysymyksiin annetut vastaukset ja perustelut riippuvat ehdokkaasta itsestään.

Kampanjavastaavien mielipiteitä vaalikoneiden kehittämistarpeista ja taktisesta vastaamisesta

Presidentinvaalikoneita koskevassa vapaassa palautteessa vastaajat toivat lisäksi esille muutamia kiinnostavia näkökohtia. Mielipiteissä painottui vaalikoneiden kehittämisnäkökulma. Myönteistä palautetta

[29] Tämän kysymyksen vastausvaihtoehdot olivat ”suuri merkitys”, ”melko suuri merkitys”, ”ei kovinkaan suurta merkitystä” ja ”ei lainkaan merkitystä”.

annettiin siitä, että vaalikoneet ovat yleensä ottaen kehittyneet ajan mittaan. Vastaajien mielestä ne tarjoavat äänestäjille mahdollisuuden tutustua ehdokkaiden mielipiteisiin omassa tahdissa. Muutamat vastaajat kiittivät vuoden 2018 presidentinvaalin Ylen vaalikoneen monikielisyyttä.

Kielteisessä palautteessa painottuivat joidenkin presidentinvaalikoneiden ehdokaskäyttöliittymien kömpelö tekninen toteutus sekä joiltakin osin kysymysten muotoilut. Monen vastaajan mielestä vaalikoneiden teknisiä ratkaisuja tulisi edelleen kehittää. Monikielisyydestä kertyi myös moitteita. Ylen vaalikoneessa kolmikielisyys lisäsi vastaustaakkaa huomattavasti, ja tietojen välitallennusmahdollisuuden puuttumisen ja vastaajien aikapulan yhdistelmä oli usean haastatellun mielestä hyvin hankala. Yksi vastaaja puki asian varsin suorasanaisesti: ”Ylen kone on käyttäjälle hyvä, mutta (ehdokas)vastaajalle painajainen. Käytännössä Yle ulkoisti vastausten käännättämisen kolmelle eri kielelle.”

Vaalikoneisiin toivottiin myös konkreettisia kysymyksiä, joihin ei olisi mahdollista antaa ympäripyöreitä vastauksia. Toisaalta liian tarkat vastausasteikot saivat moitteita. Yhden vastaajan mielestä vaalikoneet ottivat jossakin vaiheessa takapakkia, kun liukuvat asteikot tulivat niihin mukaan. Vastaajan mielestä sanallistetuissa vastausvaihtoehdoissa vastauksille on helpompaa antaa yhteinen tulkinta.

Mikään vastausasteikko ei kuitenkaan voi täysin estää sitä, että ehdokkaat voivat vastata vaalikoneisiin taktisesti. Taktisella vastaamisella tarkoitetaan tässä sellaista vastaamistapaa, joka pyrkii ehdokkaan todellisia mielipiteitä ilmoittamatta lisäämään ehdokkaan vastausten yhtenevyyttä vaalikoneen valitsijakäyttäjien vastauksiin. Tähän liittyvän haastattelukysymyksen[30] laatimisvaiheessa oletettiin, että vastaajat tuskin suostuisivat puhumaan asiasta täysin avoimesti. Puolet vastaa-

[30] Asiaa koskeva haastattelukysymys kuului presidentinvaalikoneiden osalta seuraavasti: ”Missä määrin vastaamisessa otettiin huomioon taktisia vastaamisnäkökohtia (esim. äärivaihtoehtojen välttely tms.)? Otettiinko tällaisia näkökohtia huomioon: ei lainkaan, jonkin verran, melko paljon, erittäin paljon?”

jista totesikin, ettei taktisia näkökohtia ollut otettu millään tavalla huomioon ehdokkaiden vastauksissa presidentinvaalikoneisiin.

Muutamissa vastauksissa ilmeni kuitenkin mielenkiintoisia näkemyksiä ja yksityiskohtia taktisesta vastaamisesta. Yksi vastaaja totesi, että mielikuvat taktisesta vastaamisesta ovat hänen mielestään turhankin kielteisiä. Tätä hän perusteli sillä, että joissakin kysymyksissä esimerkiksi jokseenkin eri mieltä tai jokseenkin samaa mieltä oleminen saattaa olla käytännössä sama asia. Toisen vastaajan mielestä taas oli lähes itsestään selvää, että niin sanotuissa ”suurten intohimojen kysymyksissä” tasapainoinen, äärivaihtoehtoja välttelevä vastaamistapa on ehdottoman järkevää. Sama vastaaja totesi myös, että tällaisissa kohdissa ehdokas voi perusteluillaan täydentää vastausta ilman taktikointia. Toisen vastaajan mielestä äärivaihtoehtojen valinta on perusteltua lähinnä silloin, jos mielipiteen takana on puolueen kanta, tai asia on muutoin laadultaan yksiselitteinen[31]. Hänen mukaansa ”pääsääntöisesti kysymykset olivat moniulotteisia ja edellyttivät harkintaa sekä vaihtoehtojen valinnan että perustelujen osalta”.

Presidenttiehdokkaiden kampanjatiimit vastaavat vaalikoneisiin huolellisesti, mutta vastauksia ei hyödynnetä aktiivisesti kampanjoissa

Haastatellut totesivat vastauksissaan varsin yksituumaisesti, että kaikkiin vuoden 2018 presidentinvaalin vaalikoneisiin vastattiin huolellisesti. He kaikki myös kykenivät asettamaan varsin vaivattomasti vaalikoneet tärkeysjärjestykseen oman ehdokkaan kannalta. Arviot olivat hyvin samansuuntaisia Ylen, Helsingin Sanomien/Ilta-Sano-

[31] Anekdoottina todettakoon, että esimerkiksi vuoden 2003 eduskuntavaaleissa joillakin poliittisilla puolueilla (Kok. ja Vas.) oli omia vaalikoneita, joiden kysymykset liittyivät eri tavoin puolueiden omiin vaalitavoitteisiin (ks. Haukio 2007).

mien[32] vaalikoneiden osalta. Seitsemän vastaajaa mainitsi Ylen ja HS/IS:n vaalikoneet tärkeimmiksi mainitussa järjestyksessä. Joidenkin ehdokkaiden kampanjoissa tärkeimmiksi oli koettu ne vaalikoneet, joissa oma ehdokas oli uutisoitu suosituimmaksi ehdokkaaksi vaalikonevastausten perusteella. Kolmen tärkeimmän vaalikoneen joukkoon ylsivät vähintään yhdellä maininnalla myös MTV:n, Iltalehden sekä Uutissuomalaisen vaalikoneet.

Yksi kysymyskokonaisuus kohdistui siihen, miten ehdokkaiden kampanjat olivat hyödyntäneet ehdokkaan vaalikonevastauksia kampanjan aikana.[33] Saadut vastaukset osoittivat kaikkien ehdokkaiden osalta, ettei vaalikonevastauksia ollut hyödynnetty kampanjoissa laajasti tai ainakaan systemaattisesti. Yhdessä vastauksessa kävi ilmi, että ehdokkaan kampanja suunniteltiin niin paljon ennen vaalikoneisiin vastaamista, ettei vaalikonevastusten integrointia osaksi kampanjaa koettu mahdolliseksi. Tähän liittyen yksi vastaajista piti tärkeänä, että kampanja päättää ensin teemoistaan ja kannoistaan, ja tämän jälkeen vaalikonevastausten tulee heijastella niitä.

Muutamissa vastauksissa tuotiin esiin, että vaalikonevastauksia hyödynnettiin jopa paljon tai jonkin verran ehdokkaan kampanjassa erityisesti sosiaalisessa mediassa. Kannattajille saatettiin jakaa vaalikonevastauksia, joita jaettiin edelleen keskusteluryhmiin ja omille kannattajille. Yksi vastaus kuului seuraavasti:

> Itse vastauksia on tietysti voinut hyödyntää osana some-päivityksiä, kansalaisvastauksia tai vastauksina eri tahojen kyselyihin. Facebookissa ehdokkaan sivulla on kannustettu pari kertaa tekemään vaalikoneita ja linkitetty joku vaalikoneista päivitykseen. Eniten vaalikoneita on hyödynnetty näkyvyydessä niin, että tukijat ovat jakaneet somessa omia vaalikoneosumiaan.

32 Useat vastaajat olivat mieltäneet HS:n ja IS:n vaalikoneet samaksi kokonaisuudeksi, ja siksi niitä käsitellään tässä yhteydessä yhtenä vaalikoneena.

33 Kysymys kuului: ”Missä ja miten ehdokkaanne/kampanjanne on käyttänyt oma-aloitteisesti ehdokkaan vaalikonevastauksia kampanjoinnissa? Ehdokassivustolla? Mainonnassa tai muussa kampanjoinnissa? Muulla tavoin?”

Vaalikoneiden epäsystemaattinen hyödyntäminen ilmeni myös vastauksista muihin haastattelun kysymyksiin. Yksi kysymys koski kampanjoiden saamaa kansalaispalautetta ehdokkaiden vaalikonevastauksista.[34] Puolet haastatteluista valitsi siinä vaihtoehdon ”ei kovinkaan paljon” ja vain kaksi mainitsi kampanjan saaneen palautetta ”melko paljon”. Yksi vastaaja totesi kuitenkin, että ehdokas ja kampanja olivat saaneet palautetta vaalikonevastauksista paljon sosiaalisessa mediassa. Tällekin ehdokkaalle ja hänen kampanjalleen oli kuitenkin tullut huomattavasti enemmän palautetta ehdokkaan tv-esiintymisistä: ”Niihin verrattuna murto-osa palautteesta tulee vaalikonevastauksista, jos somea ei lasketa.”

Ehdokkaiden mielestä vaalikoneita on eduskuntavaaleissa liian paljon

Havainnot vuoden 2019 eduskuntavaaliehdokkaiden mielipiteistä perustuvat pirkanmaalaisten kansanedustajaehdokkaiden haastatteluihin[35]. Aineistoon valittiin harkinnanvaraisesti 30 ehdokasta siten, että he edustavat riittävässä määrin vaalipiirin eri puolueita ja ryhmittymiä sekä eri-ikäisiä ja eri sukupuolta olevia ehdokkaita. Tavoitteena ei ollut vastausten tarkka yleistettävyys eduskuntavaalien koko ehdokaskuntaan, vaan karkeasti suuntaa antavat tiedot ehdokkaiden mielipiteistä ja siitä, miten he olivat vastanneet vaalikoneisiin. Haastattelu sisälsi viisi samaa kysymystä kuin vuoden 2018 presidentinvaalissa toteutettu kampanjavastaavien kysely.

[34] Kysymys kuului: ”Missä määrin ehdokkaiden vaalikonevastaukset ovat tulleet esiin ehdokkaan ja kampanjan saamassa kansalaispalautteessa ja keskusteluissa äänestäjien kanssa? Vastausvaihtoehdot: ei lainkaan, ei kovinkaan paljon, melko paljon vai erittäin paljon?”

[35] Valtio-opin opiskelija Nelli Leinonen kokosi aineiston vaalikampanjan aikana huhtikuussa 2019 Vaalikoneet 2020 -hankkeen palkkaamana hyödyntääkseen aineistoa myöhemmin omassa pro gradussaan.

Haastattelujen avauskysymykset koskivat sitä, kuinka moneen vaalikoneeseen kansanedustajaehdokkaat olivat vastanneet ja mitä mieltä he olivat vaalikoneiden lukumäärästä. Vuoden 2018 presidentinvaalissa suurin osa kampanjaorganisaatioiden vastaajista oli sitä mieltä, että ehdokkaille tuli sopiva määrä vaalikoneita vastattavaksi. Eduskuntavaaleissa vaalikoneita on kuitenkin enemmän ja suurin osa ehdokkaista mitä ilmeisimmin hoitaa vastaamisen täysin itsenäisesti. Luvussa 3 kävi aiemmin ilmi, että vuoden 2019 eduskuntavaaleissa ehdokkaille oli tarjolla yhteensä 22 vaalikonetta. Näistä 15 oli median vaalikoneita ja loput järjestöjen vaalikoneita.

Koska useilla kansanedustajaehdokkailla ei myöskään ole mahdollisuutta irrottautua päivätyöstään kampanjoinnin ajaksi, on ymmärrettävää, että selvästi yli puolet haastatelluista (60 %) katsoi, että vaalikoneita oli ollut vaaleissa tarjolla liian paljon. Kolmannes (33 %) oli sitä mieltä, että niitä oli ollut vastattavana sopivasti ja seitsemän prosenttia ajatteli, että niitä oli ollut tarjolla liian vähän. Eräs haastateltava avautui asiasta varsin ilmeikkäästi:

> Vaalikoneita on ollut vuosi vuodelta, tai vaali vaalilta, enemmän ja vaikka osa vaalikoneista on selvästi vain esimerkiksi yksittäisten toimijoiden lobbaustyökaluja, niin silti niitä on liikaa ehdokkaan kannalta. Anekdootillisesti sanottuna olen saanut jännetuppitulehduksen liiasta vaalikoneisiin vastaamisesta.

Enimmillään yksittäiset pirkanmaalaisehdokkaat sanoivat vastanneensa noin 20 vaalikoneeseen. Vastaajien ilmoittamissa määrissä saattaa tosin olla mukana joitakin vaalikonetyyppisiä kyselyjä, joita ei määritelty tutkimushankkeessamme vaalikoneiksi. Yhteensä 30 haastatellusta vain kolme mainitsi vastanneensa noin 20 vaalikoneeseen. Kaikki olivat vastanneet joihinkin vaalikoneisiin ja pienimmillään vastattujen vaalikoneiden lukumäärä oli kolme. Vain kolmeen vaalikoneeseen vastanneista kaikki olivat eduskunnan ulkopuolisten puolueiden ehdokkaita.

Tyypillisin lukumäärä, eli tilastotieteen termein moodi, oli 10 vastattua vaalikonetta. Haastateltujen Pirkanmaan ehdokkaiden keskiarvo vastattujen vaalikoneiden lukumäärässä oli 8,5. Luku on kiistatta korkea, koska se usein tarkoittaa vastaamista yli 200 kysymykseen mahdollisine perusteluineen. Lisäksi on otettava huomioon, että intensiivisin vaalikonekysymyksiin vastaaminen ajoittuu useilla ehdokkailla kampanjoiden käynnistysviikoille, jotka ovat muutoinkin aikatauluiltaan ruuhkaisia. Tästä näkökulmasta ei ole ihme, että jotkut vastaajat toivoivat vaalikoneiden laatimiseen jonkinlaista koordinointia:

> Mä olen kovin yllättynyt siitä, että vaalikoneissa ei tehdä laajempaa yhteistyötä niitten isojen toimijoiden osalta, jotka näitä vaalikoneita rakentelee. Tuntuu hassulta, että kaikki keksii pyörän uudestaan.

Joka kolmas kansanedustajaehdokas kritisoi vaalikoneiden sisältöä

Kolmenkymmenen pirkanmaalaisehdokkaan näkemykset eduskuntavaalikoneiden kysymysten aihekattavuudesta olivat paljolti samankaltaisia kuin kampanjoiden vastuuhenkilöiden arviot vuoden 2018 presidentinvaalikoneista. Kysymys oli käytännössä sama kuin presidentinvaalissa, mutta se oli kohdennettu eduskunnan tehtäviin.[36] Aivan kuten presidentinvaalin kohdalla, nytkään kukaan vastaajista ei käyttänyt vastauksissaan viisiportaisen vastausasteikon ääripäitä (hyvin tai huonosti). Haastatelluista kansanedustajaehdokkaista 43 prosenttia piti kysymysten kattavuutta melko hyvänä ja 37 prosenttia melko huonona. Joka viides (20 %) vastasi kysymykseen ”ei hyvin eikä huonosti”. Tyypillisin vastaus oli sekä presidentinvaalissa että eduskuntavaaleissa ”melko hyvin”, mutta eduskuntavaaleissa kritiikkiä ilmeni enemmän. Tästä voidaan päätellä, että eduskuntavaaleissa vaalikoneiden sisällöissä on ehdokkaiden mielestä enemmän korjattavaa.

[36] Kysymys kuului seuraavasti: ”Kuinka hyvin tai huonosti vaalikoneet kattoivat mielestäsi eduskunnan tehtävien kannalta oleellisia kysymyksiä?”

Luultavasti tälle havainnolle on useita syitä. Eduskunnan tehtäväkenttä on paljon presidentin tehtäväkenttää laajempi, minkä vuoksi vaalikoneista on vaikeampi tehdä sisällöiltään kattavia. Ilmeisesti eduskuntavaalien vaalikoneet ovat myös muilla tavoin heterogeenisempiä kuin presidentinvaalissa, joissa järjestöjen vaalikoneita oli vähän. Lisäksi ehdokaskunta on eduskuntavaaleissa ja presidentinvaaleissa aivan erilaista. Eduskuntavaaleissa ehdokkaiden osallistumismotivaatio ja vastaamisresurssit vaihtelevat paljon enemmän kuin presidentinvaaleissa. Toisaalta eduskuntavaaleissa yksittäisten riviehdokkaiden vastaamattomuuteen tuskin kiinnitetään juurikaan huomiota, ainakaan jos kyseessä eivät ole keskeisimpien medioiden vaalikoneet.

Kuten presidentinvaalihaastatteluissa, haastatteluun osallistuneita kansanedustajaehdokkaita pyydettiin mainitsemaan kolme tärkeintä vaalikonetta heidän omalta kannaltaan. Tulokset olivat sikäli samanlaisia vuoden 2018 presidentinvaaliin verrattuna, että kolmen tärkeimmän vaalikoneen joukkoon nousivat jälleen Ylen sekä Sanoman (HS/IS) vaalikoneet.[37]

Muilta osin tärkeysjärjestys osoittaa, että tulos on huomattavan erilainen verrattuna presidentinvaalin vaalikoneiden koettuun merkitykseen. Pirkanmaan hallitsevan maakuntalehden, eli Aamulehden, vaalikoneen merkitys (23 %) oli pirkanmaalaisille ehdokkaille samaa tasoa kuin Sanoma-konsernin vaalikoneiden. Aamulehti käytti Alma Median yhteistä vaalikonetta, eikä sen keräämä vastausosuus jäänyt kovin kauaksi Ylen vaalikoneen koetusta merkityksestä (30 %). Kiinnostavaa oli niin ikään se, että paikallislehti Tamperelaisen[38] vaalikoneen merkitys koettiin jonkin verran suuremmaksi kuin esimerkiksi MTV Uutisten vaalikoneen merkitys. Lisäksi on huomionarvoista, että joillakuilla ehdokkailla myös pienet ”erityisvaalikoneet” nousivat kolmen tärkeimmäksi koetun vaalikoneen joukkoon.

[37] Vertailtavuuden vuoksi Helsingin Sanomien ja Ilta-Sanomien vaalikoneita käsitellään tässäkin yhdessä, koska osa ehdokasvastaajista mielsi ne samaksi kokonaisuudeksi. Ks. aiempi alaviite 8.

[38] Kyse oli Keskisuomalaisen vaalikoneesta, johon oli tuotu paikallisia kysymyksiä ja julkaistu Tamperelaisen brändin alla.

Taulukko 8.1. Haastateltujen Pirkanmaan vaalipiirin kansanedustajaehdokkaiden (n=30) mainitsemat kolme tärkeintä vaalikonetta vuoden 2019 eduskuntavaaleissa heidän omalta kannaltaan

	kpl	%
Yle	26	30
HS/IS	20	23
Alma Media (Aamulehti)	20	23
Tamperelainen (Keskisuomalainen)	8	9
MTV Uutiset	5	6
Maaseudun Tulevaisuus	2	2
Allianssi	2	2
Duunitori	2	2
Yle Kioskin vaalibotti	1	1
YHT	86	100

Eduskuntavaalien vaalipiirikohtaisuus vaikuttaa ehdokkaiden kokemaan vaalikoneiden merkitykseen siten, että myös alueelliset ja sisällöllisesti erikoistuneet vaalikoneet saatetaan kokea hyvin merkittäviksi. Pirkanmaan vaalipiiriä koskevissa tuloksissa näkyy se, että suuri osa alueen asukkaista lukee Aamulehteä ja Tamperelaista. Yleensä ottaen eduskuntavaaleissa vaalipiirikohtaiset kysymykset lisäävät vaalikoneiden kiinnostavuutta sekä ehdokkaiden että valitsijoiden kannalta.

Vaalikoneiden sisällön ”osuvuutta” arvioitiin kahdesta näkökulmasta. Kansanedustajaehdokkailta kysyttiin, mitä teemoja he itse painottivat eduskuntavaaleissa ja missä määrin vaalikoneet kattoivat juuri ehdokkaalle tärkeitä teemoja. Tyytyväisyys vaalikonekysymysten kattavuuteen eduskunnan tehtävien kannalta näyttää olevan melko suorassa yhteydessä siihen, millaisia asiakysymyksiä ehdokkaat itse painottavat eduskuntavaaleissa. Esimerkiksi ilmastokysymykset olivat näkyvästi esillä Ylen ja HS:n eduskuntavaalikoneissa (Tiihonen & Vadén 2019). Tämän olivat haastattelujen perusteella huomanneet myös vaalikoneisiin vastanneet kansanedustajaehdokkaat. Ilmastokysymyksiä painottaneet ehdokkaat olivat löytäneet vaalikoneista omat teemansa hyvin. Useat ehdokkaat toivat kuitenkin esiin myös sellaisia (omia) teemoja, jotka olivat vastausten perusteella puuttuneet vaalikoneista. Tällaisia

aiheita olivat erityisesti kulttuuriin liittyvät kysymykset ja nuoria koskevat aiheet. Lisäksi moni koki, että vaalikoneet olivat sisältäneet vain niukasti koulutukseen liittyviä kysymyksiä, tai että koulutuskysymykset olivat koskeneet ehdokkaan mielestä epäolennaisia aiheita.

Vihattu ja rakas vaalikone

Teoksen aiemmissa luvuissa on osoitettu, että vaalikoneiden tarjoamilla tiedoilla on kasvava merkitys vaalien valitsijakunnalle ja varsinkin nuorimmille äänioikeutetuille. Asia on ollut ehdokkaiden tiedossa jo pitkään. Tämä selittänee osaltaan sitä, miksi suomalaisten vaalikoneiden ehdokaskattavuus on varsin korkea – mahdollisesti kuntavaaleja ja joitakin vähämerkityksellisimmiksi miellettyjä vaalikoneita lukuun ottamatta. Presidentinvaaleissa koko ehdokaskunta sekä eduskunta- ja europarlamenttivaaleissakin yleensä yli 90 prosenttia ehdokkaista osallistuu keskeisiin median vaalikoneisiin. Vaalikoneisiin osallistumattomat ehdokkaat ovat todennäköisimmin muiden kuin eduskuntapuolueiden ehdokkaita. Myös hyvin iäkkäät ehdokkaat jättävät muita useammin osallistumatta vaalikoneisiin.

Sekä vuoden 2018 presidentinvaalin että vuoden 2019 eduskuntavaalien yhteydessä tehdyissä haastatteluissa kävi monin tavoin ilmi, että ehdokkaat arvostavat vaalikoneita erityisesti siksi, että ne tarjoavat heille tasavertaisen mahdollisuuden omien kantojen ja niiden perustelujen esittämiseen. Myös joillakin eduskuntavaaliehdokkaiden kotisivuilla oli vaalikoneiden informaatioarvoa korostavia näkemyksiä (Laaksonen 2019). Toisin kuin vaalimainonta, osallistuminen vaalikoneisiin on ollut Suomessa – ja muissakin maissa – alusta pitäen maksutonta. Ehdokkaille asetetut ehdot ovat koskeneet pyydetyn materiaalin toimittamista vaalikoneen toteuttajan tarjoamaan käyttöliittymään asetetun määräajan puitteissa. Joissakin tapauksissa ehdokkaiden on pitänyt toimittaa järjestelmiin myös vastausten käännökset vaadituille kielille.

Presidentinvaalit ja eduskuntavaalit eroavat ehdokasnäkökulmasta paljon vaalikoneiden kuormittavuuden kannalta. Eduskuntavaaleissa vaalikoneita on enemmän ja ne poikkeavat tavoitteiltaan ja laadultaan enemmän toisistaan kuin presidentinvaaleissa. Eduskuntavaalikoneiden heterogeenisyyteen (Haukio 2012) ja liialliseen määrään (Pernaa 2007) on kiinnitetty huomiota myös aiemmassa tutkimuksessa. Useimpien haastateltujen Pirkanmaan kansanedustajaehdokkaiden mielestä (n=30) vaalikoneita oli myös vuoden 2019 vaaleissa liikaa. Näin ajatteli vajaat kaksi kolmannesta (60 %) haastatelluista ehdokkaista. Keskimäärin haastatellut eduskuntavaaliehdokkaat olivat vastanneet noin yhdeksään vaalikoneeseen. Kaikkiaan vuoden 2019 eduskuntavaaleissa oli tarjolla 22 vaalikonetta. Tämä luku on varsin lähellä vuoden 2015 eduskuntavaaleista käytössä olevaa, yhden kansanedustajan ilmoittamaa tietoa (ks. Torsti 2016, 96). Se on pienempi kuin vuoden 2007 eduskuntavaaleissa, joissa Haukion (2012, 8) keräämien tietojen perusteella ehdokkaille oli tarjolla noin 30 vaalikonetta.

Vaikka eduskuntavaalien vaalikoneiden lukumäärä ei siis näytä enää kasvaneen, useimmat kansanedustajaehdokkaat joutuvat silti edelleen valikoimaan, mihin vaalikoneisiin he vastaavat. Tyypillisintä on vastata kaikkiin keskeisten medioiden vaalikoneisiin ja jättää vastaamatta oman kampanjan näkökulmasta epäolennaisimmiksi koettuihin järjestöjen vaalikoneisiin.

Eduskuntavaaleissa suurin osa ehdokkaista vastaa vaalikoneisiin itse. Esimerkiksi kansanedustajana jo toimivien ehdokkaiden kohdalla vastaaminen on saatettu organisoida toisinkin, ja silloin tukiryhmällä voi olla työssä merkittävä rooli (ks. Torsti 2016, 97). Vuoden 2019 eduskuntavaaleissa saatiin esimerkki myös siitä, että puolue oli helpottanut merkittävästi ehdokkaidensa vaalikonevastaamista tarjoamalla taustamateriaaliksi puolueen kannat keskeisimpien vaalikoneiden kysymyksiin. Kyse oli feministisestä puolueesta, joka perusteli toimintaansa muun muassa puolueen nuoruudella ja virallisten ohjelmalinjausten vähäisyydellä (Aro 2019; ks. myös luku 3). Presidentinvaaleissa vaalikoneet taas eivät selvästikään kuormita ehdokkaita henkilökohtaises-

ti kovinkaan paljon. Vaalikoneita on eduskuntavaaleja vähemmän ja niihin vastaaminen on suurelta osin myös kampanjaorganisaation vastuulla.

Kansanedustajaehdokkaat ja presidentinvaalin kampanjaorganisaatioiden vastaajat toivat esiin moninaisia havaintoja vaalikoneiden sisällöistä sekä aiheiden ja kysymysten onnistuneisuudesta. Useat huomiot ovat tuttuja myös aiemmista vaalikoneita koskevista tutkimuksista. Esimerkiksi vaalikonekysymysten keskittyminen vaaleissa kyseessä olevan poliittisen instituution tehtäviin ja toisaalta ehdokkaan arvoihin ja ehdokkaaseen henkilönä on asia, josta on keskusteltu jo pitkään. Haukion (2012, 21) analyysi vuoden 2009 europarlamenttivaalien vaalikoneiden kysymyksistä osoitti, että keskeisten medioiden vaalikoneiden kysymykset painottivat politiikan asiakysymyksiin liittyviä ehdokkaan poliittisia mielipiteitä.

Vaalikonekysymysten aihekattavuutta käsiteltiin yksityiskohtaisesti jo edellä luvussa 5. Ehdokkaat pitivät sekä vuoden 2018 presidentinvaalin että vuoden 2019 eduskuntavaalien vaalikoneiden kysymysteemojen kattavuutta melko hyvänä ja aihevalintoja pääosin asianmukaisina. Toisaalta yksittäisten kysymysten muotoilut ja joidenkin olennaisiksi koettujen asiakokonaisuuksien puuttuminen kirvoittivat kritiikkiä niin presidentinvaalissa kuin eduskuntavaaleissakin.

Kysymysten sanavalintoihin ja yksiselitteisyyden puuttumiseen liittyviä moitteita on esiintynyt julkisuudessa usein aiemminkin, ja niitä oli esillä myös vuoden 2019 eduskuntavaalien alla. Esimerkiksi vasemmistoliiton puheenjohtaja Li Andersson kiinnitti Kansan Uutisten (KU 21.3.2019) haastattelussa huomiota joidenkin vaalikonekysymysten monitulkintaisuuteen ja myös siihen, että joitakin aiheita on hyvin vaikeaa pelkistää toimiviksi vaalikonekysymyksiksi. Tästä syystä valitsijat eivät välttämättä saa ehdokkaan vastausten perusteella oikeaa kuvaa ehdokkaan tavoitteista ja hänen edustamastaan arvomaailmasta.

Kaikkiaan suomalaiset ehdokasvaalikoneet luovat mahdollisuuksien tasa-arvoa ehdokkaiden ja puolueiden välille. Mikään muu ehdokkaiden esilläolo vaaleissa tuskin on yhtä tasavertaista. Haastattelujen

perusteella useille ehdokkaille näyttää muodostuneen jonkinlainen viha-rakkaussuhde vaalikoneisiin: vastaamisen työläydestä huolimatta vaalikoneisiin on pakko uhrata aikaa ainakin sen verran, ettei menetä ääniä (ks. myös Huovinen 2017).

9
Suomalaiset vaalikoneet ja vaalikonejournalismi 2020-luvulla

Suomalaisissa mediatutkimuksissa (Herkman 2011; Isotalus 2017; Kunelius ym. 2009) ja vuodesta 2003 alkaen säännöllisesti toteutetuissa kansallisissa vaalitutkimuksissa (Paloheimo 2005; Borg & Paloheimo 2009; Borg 2012; Grönlund & Wass 2016; Borg ym. 2020) on kiinnitetty toistuvasti huomiota suomalaisen politiikan medioitumiseen ja henkilöitymiseen. Ilmiö on tietenkin myös kansainvälinen (Karvonen 2010). Medioituneelle ja henkilöityneelle politiikan julkisuudelle on ollut tyypillistä huomion keskittyminen suurimpiin puolueisiin ja kiinnostavimpiin henkilöihin, mikä on merkinnyt epätasa-arvoa kilpailevien poliittisten vaihtoehtojen näkyvyydessä.

Vaalikoneiden yleisenä lähtökohtana on päinvastoin tasaveroinen huomio kaikille tarjolla oleville vaihtoehdoille. Suomi on kansainvälisesti vertailtuna vaalikoneiden edelläkävijä. Yleisissä vaaleissamme on ollut mahdollista käyttää vaalikoneita jo 1990-luvun loppupuolelta alkaen. Median tuottamien vaalikoneiden määrä nousi 2000-luvun eduskuntavaaleissa suurin piirtein nykyiselle tasolleen, ja 2020-luvun alkuun mennessä vaalikoneista on muodostunut Suomessa luonteva sekä vakiintunut osa valtakunnallisten ja alueellisten medioiden vaaliviestintää. Myös jotkin järjestöt ovat löytäneet vaalikoneista tavan viestiä tavoitteistaan vaalien ehdokkaille ja äänestäjille. Seuraavassa kokoamme tutkimuksemme tuloksia ja arvioimme vaalikoneiden kehittämismahdollisuuksia.

Hyvä tuote menestyy

Kuluvalla vuosituhannella televisio ja sanomalehdet ovat säilyttäneet kärkiasemansa seuratuimpina vaaliviestiminä kaikkien äänioikeutettujen joukossa. Samalla vaalikoneet ovat kasvattaneet suosiotaan. Vuoden 2003 eduskuntavaaleissa vain kahdeksan prosenttia äänioikeutetuista sanoi seuranneensa eduskuntavaaleja vaalikoneiden kautta hyvin tai melko paljon, mutta vuoden 2019 eduskuntavaaleissa osuus oli jo kolmannes (33 %).

Huomionarvoista käyttötrendeissä on se, että alle 30-vuotiaille valitsijoille vaalikoneista on muodostunut johtava eduskuntavaalien tietolähde. Vuoden 2003 vaaleissa 15 prosenttia alle 30-vuotiaista valitsijoista sanoi seuranneensa eduskuntavaaleja vaalikoneiden avulla hyvin tai melko paljon. Vuoden 2019 eduskuntavaaleissa osuus oli peräti 56 prosenttia. (Ks. kuvio 2.3.)

Mikä selittää vaalikoneiden suosiota Suomessa? Maamme suhteellinen ja ehdokaskeskeinen vaalijärjestelmä on vaikuttanut asiaan huomattavasti. Presidentinvaaleja lukuun ottamatta vaaleissamme on tarjolla niin paljon puolueita ja ehdokkaita, että monien valitsijoiden on vaikea tehdä tietopohjaisia päätelmiä niiden välisistä eroista. Valintavaihtoehtojen määrän lisäksi syytä voi olla ehdokkaiden ja puolueiden viestinnässäkin, joka usein on ympäripyöreää. Valitsijoiden valintavaikeudet koskevat eritoten tilanteita, joissa ehdokkaiden yhteismäärä lasketaan sadoissa: eduskuntavaalien vaalipiirejä, kuntavaalien kuntia ja eurovaaleissa yhtä valtakunnallista vaalipiiriä.

Kiinnostavuutta on edesauttanut käytetyimpien vaalikoneiden hyvä ehdokaskattavuus. Vaalikoneista löytyvät ehdokkaiden vastaukset muutamiin kymmeniin mielipidekysymyksiin ja usein myös ehdokkaiden omin sanoin esittämät perustelut vastauksilleen. On hyvä tiedostaa, että suomalaiset ehdokasvaalikoneet eroavat merkittävästi laajuudeltaan monissa muissa maissa tarjolla olevista puoluevaalikoneista. Suomalaiset ehdokasvaalikoneet tarjoavat paljon tietoa

vaalien vaihtoehdoista ja seulovat informaatiota tehokkaasti. Ne ovat kansainvälisesti vertailtuna erityislaatuisia.

Median aktiivisen mukanaolon, ehdokaskattavuuden ja ehdokaskeskeisen vaalijärjestelmän ohella vaalikoneiden runsasta suosiota selittävät Suomessa muutkin tekijät. Suomalaiset käyttävät internetiä paljon ja käyttö on lisääntynyt viime vuosina, mikä lisää vaalikoneiden saavutettavuutta. Internetin kasvava merkitys mediana ja vaalien tietolähteenä näkyy erityisesti nuorten toiminnassa, ja vaikutus ulottuu myös vaalikoneiden käyttöön. Tutkimuksemme ei analysoinut sitä, miltä laitteilta valitsijat käyttävät vaalikoneita. On todennäköistä, että älypuhelimet ovat kohentaneet oleellisesti vaalikoneiden saavutettavuutta etenkin 2010-luvulla.

Totta lienee sekin, ettei huono tuote voita koskaan käyttäjiensä suosiota. Ilmeisesti suomalaisten vaalikoneiden perusidea ja toteutustapa – rakenne, toiminnot, sisältö ja ulkoasu – ovat jo alun pitäen olleet onnistuneita kiinnostuksen luomiseksi. Tutkimuksemme ei sisältänyt käytettävyystutkimuksellista näkökulmaa, mutta onnistuneisuus on pääteltävissä epäsuorasti vaalikoneiden suuresta suosiosta.

Suomalaisten vaalikoneiden menestykselle on ollut niin ikään tärkeää, ettei niiden sisällöstä tai toimivuudesta ole toistaiseksi tullut esille sellaisia erittäin olennaisia virheitä tai väärinkäytöksiä, esimerkiksi tietoisia manipulointeja, jotka olisivat huomattavasti heikentäneet luottamusta vaalikoneisiin ja niitä tuottaviin tahoihin. Käyttötrendien perusteella on ilmeistä, että suomalaisten ehdokasvaalikoneiden nykykonsepti toimii varsin hyvin.

Vaalikoneiden tarjonta on säilynyt runsaana

Median vaalikoneet ovat vakiintuneet toimintaperiaatteiltaan ja ulkoasuiltaan hyvin samankaltaisiksi. Ehdokkaat ja vaalikoneiden käyttäjät ilmaisevat saman- tai erimielisyyden voimakkuutta toimituksen laatimiin asenneväittämiin. Kysymyksiin vastattuaan käyttäjät saavat

tuloksen, keiden ehdokkaiden vastaukset ovat lähimpänä omia mielipiteitä kaikkien kysymysten perusteella.

Vuoden 2018 presidentinvaalissa ja vuoden 2019 eduskuntavaaleissa oli muutamia poikkeuksia ja lisäyksiä tähän kaavaan. Ylen presidentinvaalikoneessa ehdokkaiden vastaukset perusteluineen esitettiin jo vastausvaiheessa, kun muissa vaalikoneissa niihin saattoi tutustua vasta tulosnäkymästä. Joissakin vaalikoneissa vastaajille tarjottiin myös mahdollisuus painottaa itselle tärkeimpiä kysymyksiä, jolloin painotettujen kysymysten merkitys korostui yhdenmukaisuutta laskettaessa.

Edustuksellisen demokratian näkökulmasta suomalaisten vaalikoneiden ehdokaskeskeisyys ei ole täysin ongelmatonta. Vaikka vaaleissa äänestetään suoraan ehdokasta, päätöksentekoelimissä poliittiset kannat muodostuvat pitkälti puolueryhmissä. Siksi myös tiedot puolueiden kannoista poliittisiin kysymyksiin ovat ensiarvoisen tärkeitä. Vaikka ehdokasvaalikone sallisi yksittäisten ehdokkaiden kantojen vertailun saman puolueen tai ryhmittymän kaikkien muiden ehdokkaiden keskimääräisiin kantoihin, ehdokkaiden keskimääräinen sijoittuminen on kuitenkin eri asia kuin puolueen kanta.

Tästä näkökulmasta oli tervetullutta, että Avun ja Hufvudstadsbladetin eduskuntavaalikoneissa vertailtiin puolueita eikä lainkaan ehdokkaita. Avun vaalikoneessa oli asenneväittämien sijaan kysymyksiä, joihin vastaajat valitsivat parhaan ratkaisun tarjotuista vaihtoehdoista. HBL tarjosi kunkin väitteen oheen argumentteja sen puolesta ja sitä vastaan.

Muihin maihin verrattuna Suomessa on tarjolla runsaasti erilaisia vaalikoneita. Tarjonnan määrässä ei ole tapahtunut viimeisten kymmenen vuoden aikana suuria muutoksia. Vuoden 2018 presidentinvaalissa oli kuusi median vaalikonetta. Vuoden 2019 eduskuntavaaleissa oli tarjolla 22 erilaista vaalikonetta. Näistä median ylläpitämiä oli 15 ja järjestöjen seitsemän. Median vaalikoneista viisi oli valtakunnallisia, sisällöltään yleisluonteisia ehdokasvaalikoneita, neljä valtakunnallisia, sisällöltään erikoistuneita ehdokasvaalikoneita, neljä alueellisia ehdokasvaalikoneita ja kaksi puoluevaalikonetta. Parhaimpiin

ehdokaskattavuuksiin ylsivät alueelliset ja valtakunnalliset, sisällöltään yleisluonteiset vaalikoneet. Niiden kattavuus vaihteli 74:stä 98 prosenttiin.

Tutkimukseemme haastatellut vaalikoneiden tuottajat olivat tyytyväisiä vaalikoneidensa saamaan vastaanottoon. Ehdokaskattavuudet olivat olleet isoja, ja koneita oli käytetty ahkerasti. Haastatteluissa ennakoitiin, että seuraavissa vaaleissa käyttäjille on tarjolla uusia ominaisuuksia ja että vaalikoneen perusideoita tullaan soveltamaan poliitikkojen toiminnan tarkasteluun vaalikausien aikana. Vaalikoneiden tekijät tiedostavat palvelunsa tarpeellisuuden. Se, että vaalikoneet tarjoavat ehdokkaille ja valitsijoille tasavertaisen kohtaamispaikan, alleviivaa median tehtävää moniarvoisen vaaliviestinnän toteuttajana.

Suomea voi pitää vaalikoneiden luvattuna maana; koneiden tarjonta on säilynyt runsaana ja monipuolisena. Vaalikoneet ovat olleet pioneerisovelluksia, kun verkkojournalismiin on tuotu vuorovaikutteisia elementtejä. Nykyisin median suosituimmat verkkosivut tarjoavat säännöllisesti pelillisiä juttutyyppejä, kuten visoja, koneita ja uutispelejä. Vaikka itse vaalikoneisiin ei viime vuosina ole liittynyt suuria innovaatioita, journalismin ”pelillistyminen” (*gamification*) saattaa tuoda vetoapua myös vaalikoneiden kehittelyyn.

Politiikan toimittajilla olisi annettavaa vaalikoneen kehittelyyn

Suomalaiset journalistit kertovat hyödyntävänsä vaalikonedataa erityisesti kahdella tavalla. Ensinnäkin he luonnollisesti tekevät niiden pohjalta juttuja. Toiseksi vaalikonedataan perehdytään valmistauduttaessa kohtaamaan vaaleissa ehdolla olevia politiikkoja väittelyissä, tenteissä ja haastatteluissa.

Vuoden 2018 presidentinvaalin ja vuoden 2019 eduskuntavaalien yhteydessä vaalikonedatasta tehdyissä jutuissa vastausjakaumia referoitiin sellaisenaan tai niitä tarkasteltiin muualta kerättyjä tietoja vas-

ten. Vaalikoneeseen vastanneiden ehdokkaiden eroja ja yhtäläisyyksiä selvitettiin yhden kysymyksen osalta, tai useamman kysymyksen vastausten pohjalta ehdokkaita sijoitettiin arvokartalle ja poliittiselle nelikentälle. Helsingin Sanomien ja Ylen journalistiset esitykset vaalikoneista olivat analyyttisempia ja visuaalisesti havainnollisempia kuin muiden tarkasteltujen medioiden. Tulos ei sinänsä yllätä, koska nämä kaksi mediaa ovat olleet edelläkävijöitä vaalikoneiden kaltaisten sovellusten sekä ylipäänsä datajournalismin tuottamisessa.

Tutkimushaastatteluissamme kävi ilmi, että vaalikoneissa tarjolla olevaa tietoa ei ole hyödynnetty mediassa läheskään täysimääräisesti. Koska vaalikoneita on suunniteltu erillään politiikan toimittajien arjesta, niiden tekniset ratkaisut eivät aina ole tukeneet optimaalisesti vaalikonedatan journalistista hyödyntämistä. Toisaalta politiikan toimittajien datajournalistiset valmiudet eivät välttämättä ole olleet riittäviä, jotta he olisivat kyenneet itsenäisesti kaivamaan vaalikoneista uutisia. Myös se, että toimituksissa tehdään aiempaa enemmän juttuja ja ohjelmia entistä pienemmällä toimittajamäärällä, ohjaa sellaisten lähteiden ääreen, joista voi ammentaa uutisoitavaa vaivattomammin kuin vaalikoneista (Väliverronen & Kunelius 2009).

Vaalikonejournalismin valoisan tulevaisuuden puolesta puhuu se, että kone on verkon juttutyyppinä hyväksi havaittu ja datavisualisoinnit tarjoavat mahdollisuuksia havainnollistaa ehdokkaiden ja puolueiden välisiä eroja ja yhtäläisyyksiä tiivistetysti. Lisäksi ne tarjoavat yleisölle aktiivista roolia ja vaihtoehtoisia käyttötapoja. Haastattelemamme journalistit uskoivat automaation olevan keskeisessä osassa, kun vaalikoneiden journalistisessa hyödyntämisessä otetaan 2020-luvulla seuraavia edistysaskeleita. Myös datan käytön helpottuminen sekä politiikan toimittajien nykyistä tiiviimpi osallistuminen vaalikoneiden suunnitteluun voivat monipuolistaa vaalikoneiden journalistista hyödyntämistä. Saattaa tosin olla niin, että vaalikoneiden ja ylipäänsä datajournalismin kehittämiseen tarvitaan vetoapua isojen mediayhtiöiden ulkopuolelta notkeista ja asiaan vihkiytyneistä yrittäjistä ja tutkijoista (Vehkoo 2012). Tällaisista media-alan ulkopuolelta

tulleista innovaatioista oli esimerkkejä jo vuoden 2019 eduskuntavaalien yhteydessä.

Vaalikoneet jäävät sivuosaan vaalijulkisuuden loppusuoralla

Vuoden 2018 presidentinvaalikoneiden kysymyksistä puolet käsitteli presidentin tehtäviin, valtaoikeuksiin ja rooliin liittyviä teemoja, neljännes ehdokkaiden moraalisia käsityksiä ja viidennes heidän näkemyksiään taloudesta. Mainittujen politiikkateemojen osuus jäi kuitenkin median vaaliuutisoinnissa muiden aiheiden jalkoihin. Kun tarkastelun kohteena oli neljän median (HS, Yle, IL ja MTV) verkkosivuilla kahden kuukauden aikana julkaistut jutut vaalikoneista, politiikkateemojen osuus oli 28 prosenttia. Kun tarkasteltiin kyseisten medioiden verkkosivujen juttuja ylipäänsä presidentinvaalista vaalipäivältä ja sitä edeltäneiltä kahdelta viikolta, politiikkateemojen osuus kutistui 18 prosenttiin. Politiikan asiakysymysten sijaan vaalijulkisuudessa käsiteltiin vaaliasetelmia ja median vaalituotteita, kuten vaaliväittelyitä ja ehdokastenttejä.

Presidentinvaalikoneiden kysymysten erityisyys kävi ilmi myös, kun niitä verrattiin eduskuntavaalikoneiden kysymyksiin. Vuoden 2018 presidentinvaalin yhteydessä tarkastelluissa vaalikoneissa puolet kysymyksistä käsitteli asioita, jotka olivat vaalispesifejä eli liittyivät olennaisesti kyseessä olevaan vaaliin. Sen sijaan vuotta myöhemmin eduskuntavaaleihin laadituissa vaalikonekysymyksissä vaalispesifien osuus oli keskimäärin 90 prosenttia.

Vaalikone on vaalijulkisuuden muotona tasapuolinen: kaikilla ehdokkailla on yhtäläiset mahdollisuudet esitellä siinä omia näkemyksiään. Muussa vaalijulkisuudessa ehdokkaiden näkyvyydessä on huomattavia eroja, mikä johtuu mediarutiineista sekä ehdokkaiden ja puolueiden painoarvosta. Vuoden 2018 presidentinvaalin julkisuus oli poikkeuksellista sikäli, että istuvan presidentin Sauli Niinistön kan-

natus oli mielipidetiedustelujen perusteella ylivertaista muihin seitsemään ehdokkaaseen nähden. Tämä näkyi myös mediassa: Niinistö sai kaikilla tavoin mitaten huomattavasti enemmän palstatilaa kuin muut ehdokkaat. Kuitenkin vaalikoneista tehdyissä jutuissa oli muutamia mekanismeja, jotka näyttivät tasaavan ehdokkaiden välisiä näkyvyyseroja. Jos jutussa julkaistiin valokuvia tai siteerattiin ehdokkaita, pyrkimyksenä näytti olevan tehdä se tasapuolisen kattavasti.

Tutkimuksessamme pyrimme selvittämään, millainen agendavaikutus medioiden vaalikoneilla oli vuoden 2018 presidentinvaalista uutisointiin. Haastattelemamme politiikan toimittajat arvioivat vaalikoneiden agendavaikutuksen jääneen vähäiseksi. Heidän mielestään agendaa määrittivät huomattavasti enemmän esimerkiksi television (myös nettitelevision) vaaliväittelyt, joita seurattiin tarkoin myös kilpailevien medioiden verkkosivuilla. Helsingin Sanomien, Ylen, Iltalehden ja MTV Uutisten verkkosivuilla julkaistiin presidentinvaalista vaalipäivänä ja sitä edeltäneiden kahden viikon aikana vajaat 400 juttua, joista yhdeksässä prosentissa käsiteltiin tai sivuttiin vaalikoneita. Vaikka vaalien alusviikoilla vaalikoneilla ei ollut merkittävää roolia vaaliuutisoinnissa, niillä voi arvioida olleen suurempi vaikutus uutisvirrassa marras–joulukuussa 2017, kun vaalikampanjat vasta käynnistyivät ja mediat markkinoivat voimallisesti juuri auenneita vaalikoneitaan.

Hybridissä, perinteisiä ja uusia viestintäkanavia yhdistävässä mediamaailmassa uutisten reitit eri mediavälineisiin ovat niin monipolvisia, että on yhä vaikeampaa eritellä agendaa määrittävät ja sitä seuraavat tahot. Yleisradio ja Helsingin Sanomat ovat olleet aiempien kartoitusten perusteella siteeratuimmat mediat, mutta vuoden 2018 presidentinvaalista kerätystä media-aineistosta ei voi osoittaa, että jollakin medialla olisi ollut agendaa määrittävä vaikutus muihin nähden. Aineistosta voidaan kuitenkin nähdä medioiden asialistojen yhdenmukaistaneen vaalien lähestyessä. Vaaliuutisoinnin painopisteet olivat neljässä tarkastelussa mediassa hyvin samanlaiset vaalia edeltäneinä viikkoina tammikuussa 2018. Sitä vastoin marras–joulukuussa 2017

julkaistuissa vaalikoneissa ja niistä laadituissa jutuissa oli selkeitä eroja medioiden välillä.

Ehdokkaiden ja puolueiden agendavallan on osoitettu korostuvan vaalikampanjoiden aikaan (Vliegenthart & Walgrave 2008). Koska vaalikoneissa aloitteentekijänä on kysymyksiä esittävä media, vaalikoneella ja siitä laadittavalla journalismilla on potentiaalia horjuttaa poliitikkojen asettamaa asialistaa vaaleista. Vaikka median suorituksen syvällisempi arvioiminen päiväjärjestyksen asettajana edellyttää vertailua muihin vaaleihin, voidaan vuoden 2018 presidentinvaalikoneiden ja vaaliuutisoinnin analyysin perusteella yhtyä haastattelemiemme politiikan toimittajien arvioihin siitä, että vaalikoneet eivät juurikaan haastaneet totuttuja media-agendan muodostumisen mekanismeja.

Toisaalta vaalikonekysymysten teemoista muodostuva agenda ei koskaan voi vastata täysin koko mediassa esillä olevia vaaliaiheita ja niiden painotuksia. Mikäli vaalikoneiden kysymysten aihevalinnat osuvat hyvin vaalikoneiden käyttäjäryhmien, kuten nuorten, kiinnostuksen kohteisiin, silloin vaalikonekysymysten aihevalinnoilla voi tulkita olevan merkittävä rooli vaalien asialistan muotoutumisessa. Esimerkiksi vuoden 2019 eduskuntavaaleista tiedetään, että ympäristö- ja ilmastonmuutosaiheet olivat suhteellisesti tärkeimpiä aiheita nuorimmille äänestäjille (Borg & Paloheimo 2020). Nämä aiheet olivat myös hyvin näkyvästi esillä esimerkiksi Ylen ja Helsingin Sanomien eduskuntavaalikoneissa.

Monille nuorille vaalikoneet ovat käyttöliittymä vaaleihin

Tutkimushankkeemme yksityiskohtaiset tiedot vaalikoneiden käytöstä ja niihin suhtautumisesta perustuivat Kantar TNS:n kokoamiin valitsijakyselyihin. Ne kerättiin pian vuoden 2018 presidentinvaalin ja vuoden 2019 eduskuntavaalien jälkeen erillisinä otoksina. Osa raportoiduista tuloksista koski kaikkia kyselyihin vastanneita, jotkin tulokset

kaikkia vaalikoneita käyttäneitä vastaajia ja osa vain sellaisia vastaajia, jotka olivat sekä käyttäneet vaalikoneita että käyneet äänestämässä. Enimmäkseen tulokset koskivat vuoden 2019 eduskuntavaaleja.

Väestöryhmittäisiä tuloksia hallitseva piirre oli eri-ikäisten valitsijoiden huomattavan erilainen suhde ja suhtautuminen vaalikoneisiin. Suurimpia erot olivat nuorimman ja vanhimman ikäryhmän välillä. Suomalaisista vaalikoneista on muodostunut vähintään melko tärkeä vaalitiedon lähde kaikissa muissa ikäryhmissä paitsi vanhimmassa, enimmäkseen eläkeikäisistä koostuvassa ikäryhmässä. Tähän vaikuttavat ikäihmisten vähäisempi netin käyttö sekä heidän muita vahvempi kiinnittymisensä puolueisiin. Keski-ikäiset ja iäkkäimmät äänioikeutetut ovat äänestäneet monissa vaaleissa, ja he tuntevat vaalien ehdokkaita paremmin kuin nuorimmat valitsijat. Näihin ikäryhmiin kuuluvat ovat myös nuorina oppineet tekemään puolue- ja ehdokasvalintansa ilman vaalikoneita. Tästä syystä vaalikoneiden tiedoilla on suhteellisesti eniten koettua hyötyä sellaisille ikäpolville, joiden äänestyshistoriassa vaalikoneet ovat olleet aina käytettävissä. Havainto täyttää sukupolvieron tunnusmerkit, ja nuorille vaalikoneista on jo muotoutunut ikään kuin käyttöliittymä vaaleihin.

Myös valitsijoiden koulutustasolla havaittiin olevan aiemmissakin tutkimuksissa todennettu yhteys vaalikoneiden käyttömääriin. Koulutetuimmat käyttivät vaalikoneita eniten sekä vuoden 2018 presidentinvaalissa että vuoden 2019 eduskuntavaaleissa. Ammattiryhmistä aktiivisimpia käyttäjiä olivat opiskelijat sekä ylemmät toimihenkilöt tai johtavassa asemassa olevat, mikä sopii yhteen iän ja koulutustason yhteyksistä tehtyjen päätelmien kanssa. Kuvaan sopi myös se, että akavalaiset käyttivät vaalikoneita jonkin verran aktiivisemmin kuin SAK:n ja STTK:n liittoihin kuuluvat vastaajat.

Naisten ja miesten käyttömääräerot eivät olleet täysin systemaattisia. Presidentinvaalissa miesten havaittiin käyttäneen vaalikoneita jonkin verran naisia enemmän, mutta eduskuntavaaleissa naiset käyttivät vaalikoneita jonkin verran miehiä enemmän. Eduskuntavaalien puoluevalinnan mukaisissa tarkasteluissa aktiivisimmiksi vaalikonei-

den käyttäjiksi osoittautuivat vihreiden, vasemmistoliiton ja perussuomalaisten äänestäjät. Muiden analysoitujen taustatekijöiden mukaan vaalikoneiden käyttömäärissä ei ilmennyt kovinkaan suoraviivaisia tai muulla tavoin systemaattisia eroja väestöryhmien välille.

Tulokset vaalikoneisiin suhtautumisesta olivat johdonmukaisia siten, että eniten käyttäneet arvioivat vaalikoneita myönteisimmin. Vastaavasti kielteisimpiä arvioita saatiin todennäköisimmin sellaisilta vastaajilta, jotka eivät olleet käyttäneet vaalikoneita lainkaan. Mielipiteet vaihtelivat paljon sen perusteella, olivatko vastaajat käyttäneet vaalikoneita juuri käydyissä vaaleissa vai eivätkö he olleet käyttäneet koskaan vaalikoneita (ks. tarkemmin kuvio 6.6).

Vaikka enemmistö käyttäjistä (54 %) luottaa vaalikoneisiin, silti yllättävän moni käyttäjä (28 %) ei luota niihin. Kaksi kolmesta käyttäjästä (67 %) ajatteli, että vaalikoneet osoittavat hyvin millaisia arvoja ehdokkaat edustavat. Toisaalta eduskuntavaalikoneiden käyttäjillä oli myös kriittisiä äänenpainoja vaalikoneita kohtaan. Joka toisen mielestä (52 %) vaalikoneet ovat lähinnä ajanvietettä ja yksi viidestä (19 %) ajatteli, että vaalikoneiden käyttäminen on pelkkää ajanhukkaa.

Kriittisimmin vaalikoneisiin suhtautuivat vastaajat, jotka eivät olleet koskaan käyttäneet niitä. Heistä vain yksi kuudesta (17 %) oli samaa mieltä siitä, että vaalikoneet ovat yleensä ottaen luotettavia ja vain 25 prosentin mielestä vaalikoneet osoittavat hyvin, millaisia arvoja ehdokkaat edustavat. Vaalikoneisiin kokonaan koskematta jättäneistä peräti 71 prosenttia ajatteli, että vaalikoneet ovat lähinnä ajanvietettä. Lisäksi kaksi kolmesta (68 %) tähän ryhmään kuuluvasta katsoi, että vaalikoneiden käyttäminen on pelkkää ajanhukkaa.

Pelkästään vaalikoneita käyttäneille suunnatussa kysymyspatteristossa pureuduttiin tarkemmin vaalikoneiden käyttötapoihin. Kaikkien vuoden 2019 eduskuntavaalikoneita käyttäneiden osalta havaittiin, että vaalikoneisiin suhtautuivat myönteisimmin nuoret ja kriittisimmin vanhimmat valitsijaikäluokat. Eri-ikäisten suhtautumisesta tehtiin useita kiinnostavia, uusiin mielipidemittareihin perustuvia havaintoja.

Tulokset viittaavat etenkin nuorten tapaan tehdä äänestyspäätöksiä niin sanotun vähäisen informaation rationaalisuuteen perustuen (Popkin 1991). Tällainen rationaalisuus perustuu tiedonhankinnan vaivattomuuteen ja päätöksenteon kannalta riittäviksi arvioituihin tiedonpalasiin. Äänestämisessä tällaista järkiperäistä päätöksentekoa helpottavat huomattavan paljon tiedot siitä, mitkä puolueet ja ehdokkaat vastaavat kannoiltaan parhaiten valitsijan omia mielipiteitä itselle tärkeissä asioissa. Tällä tavoin valitsijat voivat vaivattomasti rajata sitä, keitä ehdokkaita tai millaisia ryhmittymiä he haluavat tai eivät missään tapauksessa halua äänestää. Juuri tästä syystä vaalikoneet tarjoavat monille nuorille heidän omaan äänestysmotivaatioonsa ja päätöksentekotapaansa sopivan oikotien vaalivalintoihin.

Vaalikoneita käyttäneiden suhtautuminen vaalikoneisiin ja vaalikontekstien merkitys kiteytyivät vastauksissa seuraavaan väitteeseen: ”Käytin vaalikonetta löytääkseni itselleni sopivimman ehdokkaan”. Vuoden 2019 eduskuntavaalien jälkeisessä kyselyssä väitteestä oli samaa mieltä kaksi kolmesta (66 %) vaalikoneita käyttäneistä vastaajista ja yksi kolmesta oli siitä eri mieltä. Väittämä korreloitui voimakkaimmin sellaiseen käyttötapaan, jolle oli ominaista nopea tapa hankkia tietoa vaalien ehdokkaista. Tämäkin tulos viittaa siis vaalikoneisiin päätöksentekoa helpottavana tiedon oikotienä.

Huomattavan kiinnostavaa oli se, että vuoden 2018 presidentinvaalissa suurin osa vaalikoneiden käyttäjistä ei käyttänyt vaalikoneita löytääkseen itselleen sopivimman ehdokkaan. Havainnon tulkittiin johtuvan vaalien poikkeuksellisesta asetelmasta, jossa enemmistö valitsijoista tuki kannatusmittauksissa Sauli Niinistön uudelleenvalintaa jo kauan ennen vaalia.

Vaalikoneet innostavat nuoria uurnille ja vaikuttavat nuorten ehdokasvalintoihin

Vaalikoneiden vaikutuksia äänestämiseen tutkittiin erikseen kolmen äänestyspäätöksen osatekijän näkökulmasta. Tarkastelun kohteina olivat äänestämässä käyntiä, puoluetta ja ehdokasta koskevat päätökset. Äänestämässä käyntiin liittyvien vaikutusten osalta tulokset olivat samansuuntaisia kuin aiemmissa koti- ja ulkomaisissa tutkimuksissa: vaalikoneilla havaittiin olevan mobilisaatiohypoteesin mukaisesti jonkin verran vaaliuurnille lähtemiseen innostavaa vaikutusta (Mykkänen 2011; Garzia, Trechsel & de Angelis 2017).

Kaikista eduskuntavaalikyselyn vastaajista joka neljäs (25 %) ja vaalikoneita käyttäneistä vastaajista joka kolmas (33 %) oli samaa mieltä väitteestä ”vaalikoneet lisäsivät kiinnostustani äänestää eduskuntavaaleissa”. Kyseinen väittämä piti sisällään ajatuksen, jonka mukaan vaalikoneet voivat vaikuttaa äänestämiseen muutoinkin kuin siten, että valitsija käyttää vaalikoneita itse. Onhan vaalikonetietoja esillä mediassa vaalikonejournalismina ja vaalikoneista keskustellaan vaalikampanjan aikana. Tällaisten tietojen vaikutus äänestämässä käyntiin lienee kuitenkin hyvin vähäistä.

Väittämiin saaduista vastauksista ei voi tarkasti päätellä, miten vaalikoneet vaikuttavat väestöryhmien ja koko vaalien äänestysprosentteihin. Jopa joka toinen vaalikoneita käyttänyt nuori sanoi vaalikoneiden käytön lisänneen kiinnostusta äänestää eduskuntavaaleissa. On siis mahdollista, että vaalikoneilla on nykyisin merkittävääkin vaikutusta nuorten päätöksiin lähteä äänestämään vaaleissa. Toisaalta saattaa myös olla, että vaalikoneet ovat kuluvalla vuosituhannella lisänneet erityisesti koulutetuimpien nuorten äänestysmotivaatiota ja lisänneet heidän äänestyspäätöstensä tietopohjaa. Moni heistä äänestäisi joka tapauksessa. Uusimmat tutkimukset suomalaisnuorten äänestysaktiivisuuseroista viittaavat siihen, että nuorten äänestysaktiivisuus on polarisoitunut 2010-luvun eduskuntavaaleissa sosioekonomisen aseman ja koulutustason mukaan (Lahtinen 2019).

Vaalikoneiden koettu vaikutus puoluevalintaan on hyvin vähäistä muilla kuin nuorilla. Koettu vaikutus ehdokasvalintaan on selvästi koettuja puoluevalinnan vaikutuksia suurempi, mutta muihin ehdokasvalinnan syihin verrattaessa vaalikoneet sijoittuivat merkitykseltään syiden keskikastiin. Vaalikoneista saatu informaatio ehdokasvalintaan oli silti huomattavan tärkeää nuorimmille äänestäjille. Heistä seitsemän kymmenestä (69 %) katsoi, että vaalikoneet olivat olleet hyvin tai melko tärkeitä tietolähteitä omalle ehdokasvalinnalle.

Suomessa vaalikoneet vaikuttavat toistaiseksi merkittävästi lähinnä nuorten ja joidenkin nuorimpien keski-ikäisten äänestyspäätöksiin. Tutkimuksessamme ei käytetty yksityiskohtaisia laadullisten vaikutusten mittareita. Kuitenkin vaalikoneisiin suhtautumisesta tehdyt päätelmät osoittavat, että vaalikoneiden käyttö koetaan mielekkääksi vaihtelevin perustein. Verrattuna muihin vaalien tietolähteisiin vaalikoneet tarjoavat poikkeuksellisen vertailukelpoista tietoa ehdokkaista ja ne avaavat myös näyteikkunan ehdokkaiden vastausten perusteluihin. Jos vaalikoneet onnistuvat kysymyksenasetteluissaan ja aihevalinnoissaan, ne voivat kohentaa huomattavasti valitsijoiden mahdollisuuksia informoituihin äänestyspäätöksiin.

Havaitut eduskuntavaalien puolue- ja ehdokasvalinnan syyt osoittivat, että vain harvat äänestäjät tekevät äänestyspäätöksensä pelkästään asiakysymyksiin nojautuen. Tämä on tärkeä havainto arvioitaessa vaalikoneita asiaäänestämisen viitekehyksessä. Ikäryhmien käyttömäärä- ja käyttötapaerot viittaavat kuitenkin siihen, että vaalikoneet tukevat ehdokaspainotteista asiaäänestämistä etenkin nuorissa ikäryhmissä, jotka ovat myös löyhimmin sidoksissa vakiintuneisiin puoluekantoihin. Varsinkin kysymysten painotusmahdollisuuksia tarjoavat vaalikoneet tukevat niin sanotun suuntateorian mukaista asiaäänestämistä, jossa äänestäjä pyrkii löytämään vaaleissa läheisimmän vaihtoehdon itselleen keskeisimmissä asiakysymyksissä. Ilman painotusmahdollisuuttakin vaalikoneiden yksittäisiin vastauksiin ja niiden perusteluihin perehtyminen voi johtaa suuntateorian mukaiseen äänestämiseen.

Vaalikoneet ehdokkaiden silmin: vaalit eroavat toisistaan

Tutkimuksemme arvioi vaalikoneita hieman myös ehdokkaiden kannalta. Vuoden 2018 presidentinvaalin osalta haastateltavana oli kustakin ehdokaskampanjasta kampanjapäällikkö tai joku muu vaalikoneisiin vastaamista ja sen organisointia tunteva henkilö. Vuoden 2019 eduskuntavaalien osalta päätelmät perustuivat näytteeseen pirkanmaalaisia kansanedustajia (n=30), joita haastateltiin vaalikoneaiheisin kysymyksin. Tämä harkinnanvarainen näyte Pirkanmaan kansanedustajaehdokkaista on valtakunnallista edustavuutta ja tulosten luotettavuutta ajatellen korkeintaan karkeasti suuntaa antava.

Ehdokasnäkökulma vaalikoneisiin on noussut julkiseen keskusteluun aiemmin etenkin vastaamisen kuormittavuuden osalta. Analyysimme mukaan vaalikoneiden määrä on presidentinvaaleissa pienempi kuin eduskuntavaaleissa, eikä presidentinvaaleissa vaalikonevastausten antaminen yleensä ole vain ehdokkaan omissa käsissä. Presidenttiehdokas yleensä hyväksyy lopulliset vastaukset mutta ei muotoile niitä alusta pitäen yksin. Oman ehdokkaan kannalta vuoden 2018 presidentinvaalin tärkeimmiksi vaalikoneiksi haastatellut nostivat Ylen ja Sanomien (HS/IS) vaalikoneet.

Eduskuntavaaleissa vaalikoneiden määrä voi nousta kymmeniin, ja vuonna 2019 niitä oli yhteensä 22. Tutkimukseemme haastatellut pirkanmaalaiset ehdokkaat vastasivat tyypillisesti noin joka toiseen vaalikoneeseen siten, että mukana olivat lähes poikkeuksetta suurimpien medioiden ja alueellisesti tärkeimpien viestinten vaalikoneet. Ylen ja Sanomien vaalikoneiden rinnalle nousi pirkanmaalaisten ehdokkaiden silmissä alueellinen Alma Median vaalikone, jonka tarjosi Pirkanmaalla Aamulehti. Kaikkiin tarjolla olleisiin vaalikoneisiin vastanneet ehdokkaat kritisoivat vastaustaakkaa. Haastatelluista ehdokkaista kolme viidestä oli sitä mieltä, että vaalikoneita oli tarjolla liikaa.

Vaalikoneiden sisältöihin oltiin yleensä ottaen tyytyväisiä, vaikka soraääniä kuului niin presidentinvaalin kuin eduskuntavaalienkin

haastatteluissa. Haastatelluista eduskuntavaaliehdokkaista joka kolmas kritisoi vaalikoneiden sisältöä. Erityisesti he moittivat joidenkin aihealueiden liiallista suosiota ja joidenkin aiheiden puuttumista vaalikonekysymyksistä. Myös kysymysmuotoiluja moitittiin jonkin verran. Presidentinvaalia koskevissa haastatteluissa ei ilmennyt moitteita kysymysten aihekattavuudesta niin paljon kuin eduskuntavaaleja koskeneissa haastatteluissa. Tämä johtunee presidentin tehtävistä, jotka ovat alaltaan suppeammat eduskunnan tehtäviin verrattuna ja ovat siksi helpommin sisällytettävissä kattavasti vaalikoneisiin.

Tutkimushaastatteluissa selvitettiin myös sitä, taktikoivatko ehdokkaat vaalikonevastauksissaan esimerkiksi välttelemällä vastausasteikkojen äärivaihtoehtoja. Tähän kysymykseen haastattelut eivät antaneet kovinkaan yksiselitteisiä vastauksia. Presidentinvaalin osalta jotkut kampanjapäälliköt totesivat, että niin sanotuissa ”suurten intohimojen kysymyksissä” äärivaihtoehtojen välttely on viisasta ja myös tietoista. Eduskuntavaalihaastatteluissa asiaan ei saatu riittävän yksityiskohtaisia vastauksia. Molempien vaalien haastatteluissa korostettiin sitä, että vastausvaihtoehdon valinta ja vastausten perustelut muodostavat kokonaisuuden. Perusteluissa ehdokas voi tuoda esiin näkemyksiä, jotka täsmentävät vaihtoehtovastauksen merkitystä ja ehdokkaan kannanmuodostuksen ehtoja.

Pohdintaa vaalikoneiden kehittämismahdollisuuksista: kolme SWOT-analyysiä

Tutkimuksemme havainnot vaalikoneista, niiden käytöstä ja niihin suhtautumisesta puhuvat enimmäkseen sen puolesta, että suomalaiset ehdokasvaalikoneet ovat jo varsin pitkälle kehittyneitä. Idea muutamasta kymmenestä mielipidekysymyksestä ehdokkaille ja valitsijoille ja kumpienkin vastauksiin perustuva mielipidevastaavuus ovat säily-

neet suomalaisten vaalikoneiden perusrakenteena niiden alkutaipaleelta nykypäivään.

Olemme koonneet seuraaviin kolmeen SWOT-nelikenttään suomalaisten vaalikoneiden, vaalikoneiden vaikutusten ja vaalikonejournalismin vahvuuksia ja heikkouksia sekä mahdollisuuksia ja uhkia. Käytämme SWOT-terminologiaa, mutta emme analysoi täysin systemaattisesti vaalikoneiden nykytilaa ja muutostekijöitä. Tavallisesti SWOT-analyysissä (ks. Gürel 2017) eritellään organisaation tai projektin sisäisten tekijöiden vahvuudet ja heikkoudet (S=*strengths*, W=*weaknesses*) sekä ulkoiseen toimintaympäristöön liittyvät mahdollisuudet ja uhkat (O=*opportunities*, T=*threats*).

Tässä vaalikoneita ja niiden vaikutuksia sekä vaalikonejournalismia tarkastellaan väljästi nelikentissä. Vahvuuksien ja heikkouksien analyysi perustuu vaalikoneiden ja vaalikonejournalismin nykytilanteeseen, ja mahdollisuuksien sekä uhkien arvioinnissa avataan tulevaisuusnäkökulmaa. Nykytilaa koskevat analyysimme nojautuvat tutkimuksemme havaintoihin ja kehitysehdotukset ovat tutkimukseen perustuvia käsityksiämme toivottavista kehityssuunnista demokratian paremman toimivuuden kannalta. Olemme lisänneet tulevaisuusperspektiiviin joitakin uusia ideoita, joita saattaa olla mahdollista hyödyntää tulevaisuuden vaalikoneiden ja vaalikonejournalismin kehittämisessä.

SWOT 1: Vaalikoneet suomalaisessa demokratiassa ja poliittisessa järjestelmässä

Ensimmäinen SWOT-nelikenttämme kohdistuu itse vaalikoneisiin (kaavio 9.1). Se yhdistelee tutkimuksen havaintoja vaalikoneiden asemasta sekä joitakin tuloksia valitsija- ja ehdokasnäkökulmista. Suomalaisten vaalikoneiden vahvuus näkyy siinä, että ne täyttävät jo monin osin alan tutkimuskirjallisuudessa asetettuja laatukriteereitä, joita käsiteltiin luvussa 2. Median keskeinen rooli suomalaisten vaalikoneiden

tuottajana on taannut tunnetuimmille vaalikoneille erinomaisen näkyvyyden ja ehdokaskattavuuden. Suomessa vaalikoneet myös useimmiten täyttävät hyvän vaalikoneen kriteerejä tasapuolisuudesta sekä avoimuudesta ja läpinäkyvyydestä.

Vaalikoneiden heikkoudet löytyvät poikkeamista yleisestä linjasta. Lisäksi pitää ottaa huomioon, että yksittäisissä vaaleissa vaalikoneet muodostavat kokonaisuuden, joka voi esimerkiksi vaalien ehdokkaista tuntua raskaalta. Tutkimusprojektissamme ei kiinnitetty erityistä huomiota vaalikoneiden kysymyksenasettelujen onnistuneisuuteen. Tästä huolimatta on selvää, että julkisessa keskustelussa silloin tällöin esiin nousevat yksityiskohdat epäselvistä kysymyksistä ja vaalikoneiden puutteellisesta aihekattavuudesta ovat yksi heikkous. Varsinkin järjestöjen vaalikoneet ovat ehdokaskattavuudeltaan vajaita, ja niitä vaivaa usein myös aihealueiden yksipuolisuus. Lähes kaikkia vaalikoneita voidaan kritisoida siitä, että niissä annettujen vastausten toteutumista seurataan valituksi tulevien ehdokkaiden osalta huonosti tai ei ollenkaan. Tämä vahvistaa kansalaisten epätietoisuutta siitä, millainen merkitys ehdokkaan vaalikonevastauksella on asiaa koskevaan poliittiseen päätöksentekoon.

Monista vahvuuksista huolimatta suomalaisia vaalikoneita ja niiden toimintoja on edelleen mahdollista kehittää. Seuraavat päätelmämme ja ehdotuksemme pohjautuvat suomalaisten vaalikoneiden yleislinjaan. Vaalikoneiden tuottamisessa on jo osallistettu kansalaisia muun muassa kysymällä heiltä aiheita tai kysymysluonnoksia vaalikoneisiin. Media on toteuttanut myös sisäisiä selvityksiä ja palautekyselyjä vaalikoneistaan, mutta näiden tuloksia ei ole yleensä esitelty kovinkaan laajasti ja avoimesti. Media voisi tulevaisuudessa osallistaa kansalaisia vaalikoneiden suunnitteluun selvästi aiempaa enemmän esimerkiksi järjestämällä vaalikoneita koskevia kansalaiskonsultaatioita hyvissä ajoin ennen vaalikoneiden varsinaisen suunnittelun alkamista.

Kaavio 9.1. SWOT-nelikenttä vaalikoneista Suomen poliittisessa järjestelmässä

Vahvuudet	Heikkoudet
– Saavutettavuus – Vaalikoneiden näkyvyys – Tasapuolisuus puolueille ja ehdokkaille – Avoimuus ja läpinäkyvyys – Kysymysten kattavuus ja toimivuus – Tekninen toimivuus ja käytettävyys	– Kysymysten kattavuuden puute – Kysymysten selkeyden puute – Heikko ehdokaskattavuus osassa vaalikoneita – Tasapuolisuuden puute, osassa vaalikoneita – Poikkileikkausmaisuus ja seurannan puute – Vaalikoneiden lukumäärä ja ehdokkaiden vastaustaakka
Mahdollisuudet	**Uhkat**
– Valitsijoiden osallistaminen vaalikoneilla – Vahvempi puoluenäkökulma – Aihealueiden painotusmahdollisuus – Vaalikausiseuranta – Kysymyspankit ja kysymysten arviointi – Hybridit (puolueen ja ehdokkaan kannat) – Metavaalikoneet (tietojen yhdistely ja valikointi useista eri vaalikoneista) – Visuaalisuus ja graafiset ratkaisut – Vaalikoneiden monitorointi ja arviointi – Vaalikoneesta suoraan äänestämään?	– Kuva politiikasta vaalikonedemokratiana – Vaalikoneiden sofistikoituminen – Tuottajien väärinkäytökset tai virheet – Vaalikoneisiin kohdistuva vaalihäirintä – Vaalikoneiden sisällön arvioinnin puute – Käyttäjien ja tuottajien kyllästyminen – Aihealueiden viihteellistyminen – Ehdokkaiden vastausten ohjailu – Poliittinen populismi vaalikoneissa

Monissa vaalikoneiden kehittämiseen tähdänneissä kokeiluissa on yritetty saada vaalikoneet muistuttamaan tapoja, joilla kansalaiset tekevät äänestyspäätöksiään. Jotkut valitsevat ensin puolueen ja sitten ehdokkaan, toisille tärkeimpiä kriteereitä ovat kannat joihinkin valikoituihin asiakysymyksiin. Myös puoluenäkökulman korostamista, kysymysten painotusmahdollisuutta ja vastausseurannan (vaalikausiseurannan) järjestämistä vaalikoneisiin on jo kokeiltu.

Uusina avauksina vaalikoneiden kehittämisessä voitaisiin harkita myös sellaisia toimia, joilla vaalikoneiden tietojen vertailu olisi nykyistä helpompaa eri aikoina saman median vaalikoneiden osalta ja sa-

moissa vaaleissa eri vaalikoneiden kesken. Yksi tätä tavoitetta yleisesti palveleva uudistus olisi kysymyspankin rakentaminen keskeisimpien vaalikoneiden kysymyksistä. Kysymyspankin tulisi sisältää kysymykset perusteluineen ja ainakin ehdokkaiden vastausdatat eri vaaleista. Kysymyspankki palvelisi kysymysten yleisen toimivuuden arviointia ja helpottaisi median vaalikoneponnisteluja vaalien alla. Kysymyspankki voisi – jos näin halutaan – sisältää mahdollisuuden yksittäisten ehdokkaiden mielipiteiden seurantaan. Kysymyspankki voisi olla avoin työkalu vaalikoneiden tuottajille, tutkijoille ja kansalaisille.

Kansalaisten olisi hyvä päästä vertailemaan nykyistä paremmin myös ehdokkaan ja hänen puolueensa kantoja vaalikonekysymyksiin. Vaalikoneiden tekijöiden kannattaa jatkossakin pohtia tarkkaan sitä, miten puolueiden kannat vaalikoneiden kysymyksiin voidaan ja kannattaa muodostaa, ja millainen asema niille olisi tarkoituksenmukaista antaa ehdokasvaalikoneiden tulosten esittelyssä. Joissakin maissa vaalikonetiedot tiedustellaan suoraan puolueilta. Suomen tapauksessa puolueilta pyydettävät ”viralliset” vaalikonevastaukset saattaisivat ärsyttää joitakin kansalaisia. Ne saattaisivat haitata myös ehdokkaiden itsenäistä kannanmuodostusta, jota kansalaiset pitänevät arvokkaana.

Lisäksi kokoava tiedonsaanti eri vaalikoneista ja niiden tietojen joustava yhdistämis- ja painotusmahdollisuus olisivat varmaankin uudistuksia, jotka myös moni valitsija toivottaisi tervetulleiksi. Tällaisten metavaalikoneiden tai hybridivaalikoneiden rakentaminen vaatisi oman käyttöliittymän, ylläpitoresursseja sekä rajapintojen rakentamista eri medioiden vaalikoneisiin. Ei tosin liene todennäköistä, että tällainen uudistus olisi jatkossa median vaalikoneiden kehittämisen prioriteettilistan kärjessä. Ei ole myöskään todennäköistä, että äänestäminen tulisi lähivuosina Suomessa mahdolliseksi verkossa, esimerkiksi heti vaalikoneiden käytön jälkeen. Ainakaan oikeusministeriö (Oikeusministeriö 2017) ei ole ollut suopea sähköisen etä-äänestyksen käyttöönotolle Suomen vaaleissa.

Vaalikoneiden tulevaan kehitykseen liittyy uhkia, joista monet kytkeytyvät joidenkin vaalikoneiden nykyisiin heikkouksiin. Joillekuille

vaalikoneet saattavat luoda politiikasta pelkistetyn kuvan. Yksittäinen eduskuntavaaliehdokas, tai edes yksittäinen eduskuntapuolue, ei voi Suomessa taata täysin oman näkemyksen mukaisia poliittisia ratkaisuja. Ehdokas voi olla eri mieltä puolueensa kanssa, ja hallituksessakin oleva puolue joutuu sovittamaan kantojaan toisten puolueiden kantoihin. Käytännön politiikka on kompromisseja politiikkavaihtoehdoista, ei vaalikonedemokratiaa.

Ehdokasvaalikoneissa korostuva peilikuvaedustus on mielipidevastaavuutta yksittäisten ehdokkaiden ja äänioikeutettujen välillä. Mikäli vaalikoneiden käyttäjät ymmärtävät tarpeen vertailla ehdokkaan ja hänen edustamansa puolueen kantoja, silloin voidaan puhua myös puolue-edustuksen toteutumisesta vaalikoneiden kautta. Vaalikoneet eivät juurikaan korosta ehdokkaiden henkilökohtaisia ominaisuuksia, kuten sukupuolta, ikää ja koulutusta, mutta usein nämäkin tiedot löytyvät niistä. Tämä tarjoaa valitsijoille mahdollisuuden puntaroida mielipide- ja henkilöedustavuuden kriteereitä ja niihin liittyvien näkökohtien painoarvoa omassa äänestämisessään.

Ei ole aivan varmaa, tuleeko vaalikoneiden suosio jatkamaan Suomessa tasaista kasvuaan. On myös mahdollista, että käyttäjät (ja ehkä myös tuottajat) kyllästyvät jossakin määrin niihin. Suosion mahdolliseen laskuun saatetaan tarjota lääkkeeksi vaalikoneiden viihteellistämistä, joka voisi lisätä vaalikoneiden yleistä huomioarvoa. Viihteellistyminen saattaa kulkea käsi kädessä poliittista populismia kohtaan tunnetun kiinnostuksen kanssa. Populistit onnistuvat usein nostamaan yhteiskunnalliseen keskusteluun median yleisöjä kiinnostavia aiheita, vaikka aiheet eivät olisikaan poliittiselta merkitykseltään kovin kummoisia. Asiasisällöltään kevyiden aiheiden lisääminen vaalikoneisiin saattaisi kuitenkin lisätä politiikasta vähiten kiinnostuneiden mielenkiintoa vaalikoneita kohtaan.

Toinen kuviteltavissa oleva kehityspolku johtaa entistä sofistikoituneempiin vaalikoneisiin, jotka voisivat palvella nykyistä paremmin erityisesti vaalikoneiden aktiivikäyttäjiä. Tällaisen muutoksen ilmeisenä riskinä on se, että vaalikoneiden monimutkaistuminen vähentäisi

niiden potentiaalia politiikasta kiinnostumattomien valitsijoiden aktivoimiseen.

Hyvin ilmeinen ja akuutti vaalikoneisiin liittyvä uhka koskee verkkoturvallisuutta ja vaalihäirintää. Todennäköisimmin realisoituvia riskejä lienevät palvelunestohyökkäykset vaalikoneisiin. Myös vaalikoneiden tuottajien merkittävät virheet tai jopa väärinkäytökset ovat mahdollisia. Tosin ainakin periaatteessa vaalikoneiden avoimuuden ja läpinäkyvyyden sekä journalististen prosessien laadunvarmistuksen pitäisi kyetä estämään tällaiset tapaukset.

Suomalaisten vaalikoneiden merkityksen kasvu nostaa esiin kysymykseen myös siitä, pitäisikö jonkin tahon tulevaisuudessa monitoroida ja arvioida vaalikoneita ja niihin liittyvää medianäkyvyyttä. Alalla ei ole laajaan toimijoiden yhteistyöhön perustuvia kansainvälisiä laatustandardeja kuten esimerkiksi poliittisilla kannatusmittauksilla on asian laita (ks. luku 2). Vaalikoneiden puolueettoman arvioinnin puute saattaa olla uhka niiden vakaalle kehitykselle.

SWOT 2: Vaalikoneiden vaikutukset

Toinen olennainen SWOT-näkökulma koskee vaalikoneiden vaikutuksia (kaavio 9.2). Tässäkin tutkimuksessa havaittuja myönteisiä vaikutuksia ovat tuki äänestysaktiivisuudelle ja informoiduille äänestyspäätöksille. Kielteisiä vaikutuksia emme tutkineet yksityiskohtaisesti, mutta sellaisia voivat olla perusteettomat, vääriin ja vinoutuneihin tietoihin pohjautuvat vaikutukset äänestysvalintoihin.

Mahdollisten haitallisten vaikutusten osalta on luonnollista viitata poliittisiin kannatusmittauksiin, joiden tekemisen ja julkistamisen vaikutuksista kansalaisten äänestyskäyttäytymiseen ja jopa rajoittamisesta vaalien alla on keskustelu Suomessakin silloin tällöin. Tyypillinen kannatusmittausten rajoittamista puoltava argumentti on, että juuri ennen vaaleja julkistettavat epäluotettavat mittaukset voivat vaikuttaa

Kaavio 9.2. SWOT-nelikenttä vaalikoneiden vaikutuksista valitsijoiden näkökulmasta

Vahvuudet	Heikkoudet
– Tietopohjaa äänestyspäätöksiin asiaperustein – Ehdokkaiden erojen arviointi vertailukelpoisesti – Systemaattinen mielipidemuodostus – Matalan äänestysaktiivisuuden ryhmien aktivointi – Oikea-aikainen saavutettavuus 24/7 – Vaalikonejournalismi tukee äänestämisen tietopohjaa	– Epäselvät kysymykset – Vinoutuneet aihevalinnat – Millaisia vaalilupauksia vaalikonevastaukset ovat? – Ehdokkaan sekä puolueen suhde ja asema – Vastausten seurannan puute hankaloittaa lupausten toteutumisen seurantaa
Mahdollisuudet	**Uhkat**
– Vaalikoneiden tavoittavuus netin roolin korostuessa vaaleissa – Vaalikoneikäkohorttien osuus valitsijakunnassa kasvaa jatkuvasti – Käyttäjille räätälöidyt vaalikonepalvelut kohentavat päätöksenteon tietopohjaa – Vaalikoneiden kehitys ja lisäpalvelut määrittävät myönteisiä vaikutuksia	– Vaalikoneperusteinen kiinnittyminen politiikkaan – Vaalikoneista kumpuava pettymys politiikkaan – Positiivisten vaikutusten kohdistuminen jo aiemmin politiikasta kiinnostuneisiin – Kielteisten vaikutusten yleistyminen esimerkiksi vaalihäirinnän takia

haitallisesti ja perusteettomasti valitsijoiden äänestysvalintoihin (ks. laajemmin Borg 1994).

Periaatteessa samanlaista kritiikkiä voidaan kohdistaa myös vaalikoneisiin. Niiden merkitys äänestysvalintoihin lienee useimmissa vaalityypeissämme ainakin yhtä suurta kuin kannatusmittausten, vaikka raportoitujen, koettujen vaikutusten määrä vastaa tuskin kummassakaan tapauksessa tarkasti todellista vaikutusten laajuutta. Vaalikoneilla voi olla kyseenalaista vaikutusta varsinkin nuorten äänestysvalintoihin, mikäli kysymykset ovat johdattelevia tai niiden aihevalikoima on vinoutunut.

Kuten kaaviosta 9.2 ja tämän tutkimuksen tuloksista ilmenee, vaalikoneiden vaikutuksissa on monia vahvuustekijöitä. Ne onnistu-

vat innostamaan ainakin jonkin verran nuoria ja muita keskimääräistä matalamman äänestysaktiivisuuden ryhmiin kuuluvia vaaliuurnille. Useat kyselyvastaajamme raportoivat myös saaneensa vaalikoneista tukea informoiduille äänestyspäätöksille. Vaalikoneiden kysymysten aihevalintoja, kattavuutta ja onnistuneisuutta ei kritisoitu merkittävästi. On todennäköistä, että vaalikoneet ja vaalikonejournalismi ovat tähän saakka vaikuttaneet enimmäkseen myönteisesti suomalaisten äänestyspäätösten muotoutumiseen.

Monille käyttäjilleen vaalikoneet toimivat tarkistuslistana, jonka avulla oman kantansa voi muodostaa systemaattisesti melko laajan aihevalikoiman nojalla. Vaalikoneiden tietojen ympärivuorokautinen esilläolo verkossa, silloin kun äänestyspäätöksiä tehdään, takaa tietojen helpon saatavuuden. Myös vaalikonejournalismi vahvistaa äänestämisen tietopohjaa.

Osa kaaviossa 9.1 luetelluista heikkouksista voi aiheuttaa myös haitallisia vaikutuksia (kaavio 9.2). Jos yksittäisessä vaalikoneessa on paljon epäselviä kysymyksiä, epätasapainoisia aihevalintoja tai jollekin ehdolla olevalle taholle puolueellisia elementtejä, silloin haitallisten vaikutusten todennäköisyys kasvaa. Myös riskit liiallisesta ehdokaskeskeisyydestä ja politiikan mieltämisestä vaalikonedemokratiaksi kuuluvat mahdollisten haitallisten vaikutusten piiriin. Lisäksi ehdokkaiden vaalikonekantojen toteutumisen seurannan puute voidaan nähdä vaikutusten kannalta haitallisena. Valitsijoille jää liian usein hämäräksi se, millaisia sitoumuksia tai vaalilupauksia vaalikonevastaukset ovat.

Vaalien valitsijakunta vaihtuu koko ajan ja mukaan tulee jatkuvasti ikäkohortteja, joille vaalikoneiden käyttö on tuttua. 2020-luvun lopulla äänioikeusiän saavuttavat kaikki 2000-luvulla syntyneet valitsijat. Kolmelle heitä aikaisemmalle vuosikymmenkohortille – 1970-, 1980- ja 1990-luvuilla syntyneille – on ollut mahdollista käyttää vaaleissa vaalikoneita nuoresta pitäen, jolloin äänestämiseen liittyvät toimintamallit paljolti omaksutaan. Vaalikoneiden tuottajista ja käyttäjistä riippuu, millainen vaalikoneiden tulevaisuus on Suomessa. Jos vaalikoneita onnistutaan kehittämään nykyistäkin kiinnostavammiksi ja demokra-

tiaa paremmin tukeviksi, silloin käyttäjämäärät luultavasti kasvavat edelleen ja käytöstä seuraa myönteisiä vaikutuksia.

Vaalikoneiden vaikutuksiin liittyviä tulevaisuuden uhkia ei ole helppoa ennakoida. Kielteiset vaikutukset äänestämiseen saattavat lisääntyä jatkossa jopa merkittävästi esimerkiksi vaalihäirinnän vuoksi, mutta voi myös olla, että vaalikoneet jäävät rauhaan verkossa yleistyvältä häirinnältä. Suomi on pieni maa, jonka vaalien häiritseminen ei liene ainakaan ulkomaisten tahojen prioriteettilistojen kärjessä.

Toinen vaikutusuhka liittyy siihen, vahvistaako vaalikoneperusteinen äänestäminen asia- ja henkilöperustaista politiikkaan kiinnittymistä liikaa puolueperustaisen kiinnittymisen kustannuksella[39]. Asia- ja henkilövetoisuus eivät tietenkään sinällään ole kielteisiä asioita. Ongelmallista kuitenkin on, jos vaalikoneen yksittäisiä ehdokasmielipiteitä painottava toimintalogiikka hämärtää valitsijoiden ymmärrystä siitä, kuinka poliittiset päätökset kuitenkin käytännössä tehdään puolueryhmissä. Valituksi tulleet ehdokkaat voivat puoluekurin vuoksi joutua tinkimään vaalikonekannoistaan, mikä pahimmillaan voi aiheuttaa vaalikoneen perusteella äänestyspäätöksen tehneissä pettymystä politiikkaa kohtaan.

Kolmas vaikutusuhka on, että vaalikoneiden positiiviset vaikutukset kohdistuvat erityisesti sellaisiin valitsijoihin, jotka ovat jo entuudestaan kiinnostuneita politiikasta. Esimerkiksi nuorten äänestysaktiivisuus vaihtelee jo nykyisin huomattavan paljon heidän koulutustasonsa ja yleisemmin sosioekonomisen asemansa mukaan (Lahtinen 2019). Tulevaisuudessa kehitys saattaa polarisoitua niin, että kiinnostuneimmat äänestävät entistä tarkemmin ja erityisesti vaalikoneista saaduin perustein, kun taas passiivisimpien innostus ehkä riittää vaalikoneen täyttöön mutta ei vaaliuurnille lähtemiseen.

39 Puolue- ja henkilöpainotteista äänestämisestä ks. esimerkiksi Karvonen 2010.

SWOT 3: Vaalikoneet politiikan journalismin osana

Kolmas SWOT-nelikenttämme (kaavio 9.3) käsittelee vaalikoneita politiikan journalismin osana. Suomalaista vaalijulkisuutta on nykyään vaikea kuvitella ilman vaalikoneita. Jos media haluaa olla vakavasti otettava valtakunnan politiikan raportoija, sen on julkaistava oma vaalikoneensa, olipa sitten kyse presidentinvaaleista, eurovaaleista, kuntavaaleista tai eduskuntavaaleista. Vuosituhannen vaihteen jälkeen vaalikoneita on tuotettu Suomessa varsin vakiintuneesti. Niihin kerääntyneestä datasta on tehty erilaisia visualisointeja ja vastausjakaumien eroista on uutisoitu pieteetillä.

Vaalikonekartoituksemme, tutkimushaastattelujemme ja sisällönanalyysimme perusteella vaalikoneet ovat vahvistaneet politiikan journalismia monin tavoin. Media on lähtökohtaisesti aloitteentekijä vaalikoneiden sisältöjen tuotannossa. Journalistit kysyvät ehdokkailta tärkeiksi ja kiinnostaviksi arvioimiaan asioita, eikä vaaleissa menestystä tavoittelevilla poliitikoilla ole varaa jättää vastaamatta. Vaalikonekysymyksissä on käsitelty joko vaalien kannalta spesifejä politiikkateemoja tai yleisemmin päätöksentekoa ohjaavia arvoja. Vaalikoneet ovat osoittautuneet erittäin suosituiksi mediasisällöiksi, ja liittämällä ne osaksi muita vaalisisältöjä on saatu lisää lukijoita politiikan uutisille sekä mielipide- ja taustajutuille.

Vaalikoneet tarjoavat vertailtavaa, ajantasaista ja monipuolista tietoa vaaleissa ehdolla olevien henkilöiden mielipiteistä ja niiden perusteluista. Vaalikonevastauksista tehdyt visualisoinnit ovat viime vuosina havainnollistaneet puolueiden ja ehdokkaiden välisiä eroavaisuuksia ja yhtäläisyyksiä moniulotteisesti. Esimerkiksi puolueita on voitu sijoittaa poliittisia jakolinjoja kuvaaville arvokartoille tarkastelemalla niiden kaikkien ehdokkaiden vaalikonevastauksia. Lisäksi yksittäisten ehdokkaiden vaalikonevastauksiin on voitu palata vaalikauden aikana tärkeiden äänestysten tai muiden päätösten yhteydessä. Kun vaalikoneista on muodostettu toimituksen käyttöön mielipidepankkia, on vahvistettu

Kaavio 9.3. SWOT-nelikenttä vaalikoneista osana politiikan journalismia

Vahvuudet	Heikkoudet
– Vaalijournalismin vetonaulana – Medialla aloite sisällöistä – Tietovaranto politiikan toimittajille – Tiedon vertailu ja visualisointi – Painotus politiikan asiakysymyksissä – Analyyttisempi vaalijournalismi	– Harvoilla resursseja innovaatioihin – Kaavamainen ja epäanalyyttinen raportointi – Uutisoinnin hiipuminen vaalien alla – Politiikan toimittajien heikko sitoutuminen – Huono reagointikyky vaalikampanjan käänteisiin
Mahdollisuudet	**Uhkat**
– Automaatiosta apua analyysiin – Valitut ehdokkaat seurantaan vaalikaudella – Yhteistyöllä kehitystyöhön – Taustatiedon vahvistaminen	– Median resurssien heikentyminen – Klikkien kyseenalainen kalastelu – Ääripäiden palkitseminen huomiolla – Erontekeminen epäolennaisuuksilla

työkaluja toimituksen muistin parantumiselle ja analyyttisemmalle journalismille.

Valitettavasti vain muutamalla medialla näyttäisi olevan resursseja hyödyntää vaalikoneita muutenkin kuin rutiininomaisesti ja kaavamaisesti tuloksia referoiden. Tällainen resurssien epätasainen jakautuminen on eittämättä yksi keskeisimmistä heikkouksista, kun vaalikoneita tarkastellaan osana politiikan journalismia. Vaalikoneiden uudet käyttöominaisuudet, kunnianhimoiset datavisualisoinnit ja mielipidepankkien muodostaminen olisivat jääneet toteuttamatta ilman Ylen ja Helsingin Sanomien datadeskejä. Toisaalta myös näissä toimituksissa on kehitettävää siinä, että politiikan toimittajat olisivat koneiden suunnittelussa ja toteutuksessa tähänastista tiiviimmin mukana.

Vaalikoneiden yhtenä heikkoutena on pidettävä niiden aikataulutusta. Kun toimitukset päättävät vaalikoneiden kysymyksistä, kampanjointi ei ole edes alkanut. Tämän takia vaalikonesisällöistä pys-

tyy harvoin tuomaan näkökulmia kampanjan aikana kehittyviin politiikkateemoihin. Lisäksi journalistien kiinnostus vaalikoneisiin näyttäisi olevan ennenaikaista valitsijoiden tarpeisiin nähden. Vaalikonedatasta tehdään ahkerimmin juttuja heti vaalikoneiden auettua, eli noin kuukaudesta puolentoista kuukauteen ennen vaaleja. Vaalien alla vaalikoneista tehtyjä uutisia on tarjolla niukasti, vaikka yleisön käyttötarve niille on tuolloin suurimmillaan. Jutut voisivat antaa valitsijoille lisäeväitä koneesta saatujen tulosten suhteuttamiseen. Muutenkin vaalikoneissa esillä olevat politiikkateemat jäävät vaalijulkisuuden loppuvaiheessa sivuosaan. Silloin otsikoihin nousevat ehdokkaiden suosio ja median vaaliponnistelut huomattavasti useammin kuin ulkopolitiikan kysymykset tai talouspoliittiset näkemykset.

Vaalikoneisiin kertyvän datan nykyistä järjestelmällisempi ja monipuolisempi hyödyntäminen uutisoinnissa on keskeinen näkökulma, kun journalistit pohtivat vaalikoneiden tulevaisuutta. Vaalikoneet sisältävät runsaasti tietoa poliitikkojen ja kansalaisten mielipiteistä yhteiskunnallisiin kysymyksiin, mutta sitä on tähän asti pystytty vajavaisesti liittämään uutisoinnin osaksi. Esimerkiksi poliitikkojen vastauksilleen antamia perusteluja on tarkasteltu yksittäistapauksissa, mutta toimituksissa toivotaan, että perustelujen järjestelmällinen analyysi tulisi automaation avulla mahdolliseksi jo lähitulevaisuudessa.

Vaalikoneiden journalistisista käyttömahdollisuuksista 2020-luvulla saatiin maistiaisia jo vuoden 2018 ja 2019 vaaleissa. Puolueiden ja ehdokkaiden mielipide-erojen visualisoinnissa käytettiin onnistuneesti hyväksi verkon ilmaisukeinoja, ja esimerkiksi Helsingin Sanomat pystyi osoittamaan arvokartallaan, kuinka eduskuntapuolueet olivat arvokysymyksissä siirtyneet vaalikauden aikana vasemmalle. Tällaiset vertailut ovat olleet askel kohti analyyttisempaa journalismia. Vaalikonedatan pitkittäistarkastelut ja mielipiteiden moninaisuutta pelkistävät datavisualisoinnit ovat mahdollisesti leviämässä laajemminkin mediassa. Myös vaalikausien aikana tehtävät vertailut ovat yhä harvinaisia. Vaikka vaalikonevastauksia ei voitane käsitellä suoraan vaalilupauksina, voisi olla mielekästä tarkastella nykyistä järjestelmäl-

lisemmin sitä, mitä asioita vaaleissa valitut ehdokkaat kannattavat ja vastustavat tultuaan valituksi ja miten se vertautuu kyseisten ehdokkaiden vaalikonevastauksiin.

Seuraavan sukupolven vaalikone voisi tarjota nykyistä enemmän taustoittavaa tietoa puolueista, ehdokkaista ja vaaleihin liittyvien toimielimien tehtävistä. Tämä saattaisi lisätä valitsijan ymmärrystä poliittisista kysymyksistä ja niihin tarjolla olevista vaihtoehdoista. Yksi mahdollisuus voisi olla median juttuarkiston kytkeminen vaalikoneeseen niin, että valitsijalle avautuisi mahdollisuus palata edellisen vaalikauden tapahtumiin toimituksen tekemien koosteiden avulla. Tällainen toiminnallisuus tosin olisi ongelmallista vaalikoneisiin sisältyvän tasavertaisuuden periaatteen näkökulmasta, sillä uudelleenvalintaa hakevat kansanedustajat, kunnanvaltuutetut ja europarlamentaarikot saisivat ainakin näkyvyydessä etulyöntiaseman uusiin yrittäjiin nähden.

Olettavasti uusien ominaisuuksien kehittäminen vaalikoneisiin ja vaalikonedatan entistä monipuolisempi hyödyntäminen tapahtuvat jatkossakin isoimpien mediayhtiöiden johdolla. Suotavaa kuitenkin olisi, että innovaatiot ja hyvät käytännöt voisivat levitä mediakentässä laajemminkin. Tämä voisi tapahtua esimerkiksi niin, että mediat tekisivät vieläkin enemmän yhteistyötä datan analysoinnin ja visualisoinnin asiantuntijoiden kanssa ja lisäresursseja allokoitaisiin vaalikoneisiin perehtyneille journalisteille. Mediaomistuksen ketjuuntuminen ja toimitusten uudelleenorganisoinnit luovat periaatteellisia edellytyksiä sille, että seuraavia vaalikoneita tehdään usean median ja toimituksen yhteistyönä.

Vaalikoneiden tulevaisuus on paljolti riippuvainen median elinvoimaisuudesta. Mikäli median käytössä olevat resurssit kutistuvat, vaalikoneidenkin kehitys voi pysähtyä ja niistä laadittava journalismi taantua tulosten referoinniksi. Tällainen uhkakuva on täysin mahdollinen kaupallisen median osalta. Niukkenevien resurssien skenaariossa vaalikonealusta ostettaisiin valmiina ohjelmistoyhtiöltä eikä toimituk-

sella olisi intressejä tai osaamista analysoida saati visualisoida vaalikonedataa uutisten osaksi.

Vaalikoneiden tulevaisuutta saattaa uhata myös tekemisen motiivien hämärtyminen. Vaalikoneiden kysymykset ovat tähän asti olleet valtaosin relevantteja ja tarjonneet siten valitsijoille apua heidän äänestämistä koskeviin valintoihinsa. Kuitenkaan ei ole poissuljettua, että tulevaisuuden vaalikoneissa painottuisivat olennaisten politiikkakysymysten sijaan vaikkapa polarisoivat ja viihdyttävät kysymykset ja oheissisällöt, joiden avulla saadaan nostettua kävijämääriä. Klikkien kalasteluun saattaa vastaisuudessa yhdistyä ehdokkaiden tarve erottautua kilpailijoistaan. Houkutus asettua mielipiteillään ääripäihin kasvaa silloin, jos vaalikoneiden algoritmit ja politiikan toimitusten uutiskriteerit palkitsevat näkyvyydellä valtavirrasta poikkeavat ehdokkaat. Vaikka vaalikoneissa ja laajemminkin vaaliuutisoinnissa pyritään saamaan eroja ehdokkaiden välille, mielipide-erojen tuottaminen epäolennaisia asioita utelemalla ja uutisten keskeisten toimijoiden hakeminen ääripäistä olisivat karhunpalveluksia demokratialle.

Vaalikoneet 2020-luvulla

Toistaiseksi vaalikoneet ovat olleet Suomessa menestystarina. Ne ovat saavuttaneet vakiintuneen aseman suomalaisessa vaalijournalismissa ja laajan käyttäjäkunnan valitsijoiden keskuudessa. Vaalikoneiden tietosisältöjen runsaus johtuu hyvästä ehdokaskattavuudesta sekä suomalaisesta monipuoluejärjestelmästä ja ehdokaskeskeisestä vaalitavasta. Vaaleissamme on maamme kokoon nähden verraten paljon ehdokkaita.

Median keskeisestä asemasta vaalikoneiden tuottajana on ollut suurta etua vaalikoneiden näkyvyydelle ja nykyiselle asemalle. Vaalikoneiden määrä ja laatu ilmentävät osaltaan suomalaista moniarvoista demokratiaa ja viestinten vapaata toimintatilaa. Suomalaiset vaalikoneet ovat täyttäneet yleensä varsin hyvin vaalikoneille asetettuja

laatustandardeja, joita ovat esimerkiksi saavutettavuus, puolueettomuus ja menetelmällinen järkevyys. Vaalikoneet ovat olleet läpinäkyviä, mikä on luonut ja ylläpitänyt luottamusta niihin. Läpinäkyvyyttä lisäisivät linkit vaalikoneiden toimintaperiaatteisiin. Ne palvelisivat kiinnostuneimpia käyttäjiä. Ja sekin on arvo sinänsä, että kenenkään ei ole pakko tuottaa vaalikoneita tai vastata niihin.

Vaalikoneet ovat luoneet Suomessa tasa-arvoa eri puolueiden ja eri ehdokkaiden välille, mikä on olennaisen tärkeää, koska Suomessakin monet muut tekijät antavat kilpailuetua suosituimmille puolueille ja ehdokkaille. Vaalijärjestelmä suosii edelleen jonkin verran suurimpia puolueita ja media nostaa vain harvoin näkyvästi esiin yleisön heikommin tuntemia puolueita ja ehdokkaita. Lisäksi vaalikampanjoinnin resurssierot ovat suuria niin puolueiden kuin ehdokkaidenkin välillä.

Tutkimuksemme havainnot vaalikoneiden käytöstä ja hyödyistä eri väestöryhmille olivat sikäli rohkaisevia, että monissa tapauksissa hyötyjät kuuluvat ryhmiin, joiden yhteiskunnallinen osallistumisaktiivisuus on keskimääräistä vähäisempää. Tällaisia ryhmiä ovat nuorten ja opiskelijoiden lisäksi yleisemminkin monet matalan sosioekonomisen aseman väestöryhmät, kuten matalimmin koulutetut ja työttömät. Useat tulokset viittasivat siihen, että erityisesti politiikkaan kiinnittymättömille vaalikoneiden käyttötarkoitus on oman ehdokkaan löytäminen vaaleissa. Monille politiikkaa paljon seuraaville vaalikoneiden käyttö näytti sen sijaan enemmän liittyvän äänestysperusteiden varmentamiseen.

Vaikka vaalikoneet ovat jo saavuttaneet Suomessa kypsän aikuisiän, ei ilmassa näytä olevan ainakaan vielä kyllästymisen merkkejä. Luultavasti vaalikoneet kehittyvät 2020-luvulla ja myöhemminkin vielä merkittävästi. Toivottavasti kehityssuunnat tukevat myös politiikasta vähiten kiinnostuneita, jotta he osallistuisivat vaaleihin nykyistä aktiivisemmin. Järkevästi tehtyinä ja käytettyinä vaalikoneet tukevat kansanvallan toteutumista ja tarjoavat tietoja informoituihin äänestyspäätöksiin.

Lähteet

Aalberg, Toril; Strömbäck, Jesper & de Vreese, Claes H. (2011) The framing of politics as strategy and game: A review of concepts, operationalizations and key findings. *Journalism* 13:2, 162–178.

Ahva, Laura (2010) *Making news with citizens: Public journalism and professional reflexivity in Finnish newspapers*. Tampere: Tampere University Press.

Alma Media (2018) Uutisroboteilla pelottelu on tuhoisaa – automatisaatio ei vie toimittajien töitä vaan helpottaa niitä. *Alma Media* 21.2.2018. https://www.almamedia.fi/uutishuone/uutinen/20-02-2018-uutisroboteilla-pelottelu-on-tuhoisaa-automatisaatio-ei-vie-toimittajien-toita-vaan-helpottaa-niita (haettu 6.10.2019).

Alvarez, R. Michael; Levin, Ines; Trechsel, Alexander H. & Vassil, Kristjan (2014) Voting advice applications: How useful and for whom? *Journal of Information Technology & Politics* 11:1, 82–101.

Aro, Katju (2019) *Puhelinhaastattelu*. 20.9.2019. Haastateltu feministisen puolueen puheenjohtaja. Haastattelijana tutkija Kari Koljonen.

Atwater, Tony; Fico, Frederick & Pizante, Gary (1987) Reporting on the state legislature: Case study of inter-media agenda-setting. *Newspaper Research Journal* 8:2, 53–61.

Baka, Aphrodite; Figgou, Lia & Triga, Vicky (2012) Neither agree, nor disagree: A critical analysis of the middle answer category in voting advice applications. *International Journal of Electronic Governance* 5:3, 244–263.

Barber, Benjamin R. (1984) *Strong democracy: Participatory politics for a new age*. Berkeley: University of California Press.

Bastos, Marco T. & Mercea, Dan (2019) The Brexit botnet and user-generated hyperpartisan news. *Social Science Computer Review* 37:1, 38–54.

Bengtsson, Åsa & Wass, Hanna (2009) Kansalaisten edustusodotukset. Teoksessa Borg, Sami & Paloheimo, Heikki (toim.) *Vaalit yleisödemokratiassa: Eduskuntavaalitutkimus 2007*. Tampere: Tampere University Press, 279–302.

Borg, Sami (1994) *Mittaus päivässä: Tutkimus vuonna 1994 julkistetuista Suomen presidentinvaalien kannatusmittauksista*. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu, 6/1994. Helsinki: Oikeusministeriö.

Borg, Sami (1996) *Velvollisuus vaikuttaa: Tutkimus suomalaisten äänestysosallistumisen perusteista ja eduskuntavaalien äänestysprosentin laskusta*. Acta Universitatis Tamperensis, Ser. A vol. 491. Tampere: Tampereen yliopisto.

Borg, Sami (1998) *Puolueet ja edustuksellinen kunnallisdemokratia: Tutkimus poliittisesta edustautumisesta ja legitimiteetistä*. Tampereen yliopisto. Kunnallistieteiden laitoksen julkaisusarja 1/1998. Tampere: Tampereen yliopisto.

Borg, Sami (2008) *Hiljaa hyvä tulee: Puheenvuoro äänestysprosenteista ja vaaliaktivoinnista*. Polemia-sarjan julkaisu nro 71. Helsinki: Kunnallisalan kehittämissäätiö.

Borg, Sami (2015) Tulos, kannatusmuutokset ja äänestyspäätösten taustoja. Teoksessa Borg, Sami; Kestilä-Kekkonen, Elina & Westinen, Jussi *Demokratiaindikaattorit 2015*. Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 56/2015. Helsinki: Oikeusministeriö, 13–38.

Borg, Sami (2018) *Kuntavaalitutkimus 2017*. Kunnallisalan kehittämissäätiön Tutkimusjulkaisu-sarjan julkaisu nro 108. Helsinki: KAKS.

Borg, Sami toim. (2012) *Muutosvaalit 2011*. Oikeusministeriön julkaisu OMSO 16/2012. Helsinki: Edita.

Borg, Sami; Kestilä-Kekkonen, Elina & Wass, Hanna toim. (2020) *Politiikan ilmastomuutos: Eduskuntavaalitutkimus 2019*. Oikeusministeriön julkaisuja 2020:5. Helsinki: Oikeusministeriö.

Borg, Sami & Paloheimo, Heikki toim. (2009) *Vaalit yleisödemokratiassa: Eduskuntavaalitutkimus 2007*. Tampere: Tampere University Press.

Borg, Sami & Paloheimo, Heikki (2020) Valitsijoiden korostamat asiakysymykset ja hallituksen toimien arviointi. Teoksessa Borg, Sami; Kestilä-Kekkonen, Elina & Wass, Hanna (toim.) *Politiikan ilmastomuutos: Eduskuntavaalitutkimus 2019*. Oikeusministeriön julkaisuja 2020:5. Helsinki: Oikeusministeriö, 148–168.

Boyle, Thomas B. (2001) Intermedia agenda setting in the 1996 presidential election. *Journalism and Mass Communication Quarterly* 78:1, 26–44.

Brettschneider, Frank (2008) Horse race coverage. Teoksessa Donsbach, Wolfgang (toim.) *The international encyclopedia of communication. Ensimmäinen painos*. John Wiley & Sons, Ltd. https://doi.org/10.1002/9781405186407.wbiech022 (haettu 17.6.2019).

Broh, C. Anthony (1980) Horse-race journalism: Reporting the polls in the 1976 presidential election. *Public Opinion Quarterly* 44:4, 514–529.

Brown, Mark B. (2006) Survey article: Citizen panels and the concept of representation. *Journal of Political Philosophy* 14:2, 203–225.

Bäck, Maria; Kestilä-Kekkonen, Elina & Söderlund, Peter (2016). Suomalaisten poliittinen luottamus ja siihen vaikuttavat tekijät. Teoksessa Grönlund, Kimmo & Wass, Hanna (toim.) *Poliittisen osallistumisen eriytyminen: Eduskuntavaalit 2015*. Selvityksiä ja ohjeita 2016/28. Helsinki: Oikeusministeriö, 379–397.

Chadwick, Andrew (2006) *Internet politics: States, citizens, and new communication technologies*. New York & London: Oxford University Press.

Coddington, Mark (2015) Clarifying journalism's quantitative turn: A typology for evaluating data journalism, computational journalism, and computer-assisted reporting. *Digital Journalism* 3:3, 331–348.

Cohen, Bernard C. (1963) *The press and foreign policy*. Princeton: Princeton University Press.

Dalton, Russell J.; Beck, Paul A. & Huckfeldt, Robert (1998) Partisan cues and the media: Information flows in the 1992 presidential election. *The American Political Science Review* 92:1, 111–126.

Dalton, Russell J. (2016) Party identification and its implications. Teoksessa *Oxford Research Encyclopedia*. DOI: 10.1093/acrefore/9780190228637.013.72 (haettu 25.8.2020).

Danielian, Lucig H. & Reese, Stephen D. (1989) A closer look at intermedia influences on agenda setting: The cocaine issue of 1986. Teoksessa Shoemaker, Pamela J. (toim.) *Communication campaigns about drugs: Government, media, and the public*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 47–66.

Davies, Nick (2009) *Flat earth news*. London: Vintage.

Dearing, James W. & Rogers, Everett M. (1996) *Communication concepts 6: Agenda-setting*. Thousand Oaks: Sage.

Deuze, Mark (2005) What is journalism? Professional identity and ideology of journalists reconsidered. *Journalism* 6:4, 442–464.

Downs, Anthony (1957) *An economic theory of democracy*. New York: Harper and Row.

Esser, Frank & Hemmer, Katherina (2008) Characteristics and dynamics of election news coverage in Germany. Teoksessa Strömbäck, Jesper & Kaid, Lynda Lee (toim.) *Handbook of election news coverage around the world*. New York: Routledge, 289–307.

Evans, Jocelyn A. J. (2004) *Voters & voting: An introduction*. London: Sage.

Farnsworth, Stephen J. & Lichter, S. Robert (2011) *The nightly news nightmare: Media coverage of US presidential elections, 1988–2008*. Kolmas painos. Lanham: Rowman & Littlefield.

Ferrer Conill, Raul (2018) *Gamifying the news: Exploring the introduction of game elements into digital journalism*. Karlstad: Karlstad University, Faculty of arts and social sciences, Department of geography, media and communication.

Ferrer Conill, Raul & Karlsson, Michael (2015) The gamification of journalism. Teoksessa Gangadharbatla, Harsha & Davis, Donna Z. (toim.) *Emerging research and trends in gamification*. Hershey: IGI Global, 356–383.

FIAM (2019) *The Finnish internet audience measurement. Tulokset huhtikuulta 2019*. https://fiam.fi/tulokset/ (haettu 5.6.2019).

Fossen, Thomas & van den Brink, Bert (2015) Electoral dioramas: On the problem of representation in voting advice applications. *Representation* 51:3, 341–358.

Garzia, Diego & Marschall, Stefan (2012) Voting advice applications under review: the state of research. *International Journal of Electronic Governance* 5:3/4, 203–222.

Garzia, Diego & Marschall, Stefan (2014) The Lausanne declaration on voting advice applications. Teoksessa Garzia, Diego & Marschall, Stefan (toim.) *Matching voters with parties and candidates: Voting advice applications in comparative perspective*. Colchester: ECPR Press, 227–228.

Garzia, Diego & Marschall, Stefan (2016) Research on voting advice applications: State of the art and future directions. *Policy & Internet* 8:4, 376–390.

Garzia, Diego; Trechsel, Alexander H. & de Angelis, Andrea (2017) Voting advice applications and electoral participation: A multi-method study. *Political Communication* 34:3, 1–20.

Gemensis, Kostas (2013) Estimating parties' policy positions through voting advice applications: Some methodological considerations. *Acta Politica* 48:3, 268–295.

Gemenis, Kostas & Rosema, Martin (2014) Voting advice applications and electoral turnout. *Electoral Studies* 36, 281–289.

Golan, Guy J. (2006) Inter-media agenda setting and global news coverage: Assessing the influence of The New York Times on three network television evening news programs. *Journalism Studies* 7:2, 323–333.

Gray, Jonathan; Bounegru, Liliana & Chambers, Lucy eds (2012) *The data journalism handbook*. Sebastopol: O'Reilly Media. https://epdf.pub/the-data-journalism-handbook72704.html (haettu 24.9.2019).

Grönlund, Kimmo & Wass, Hanna toim. (2016) *Poliittisen osallistumisen eriytyminen: Eduskuntavaalitutkimus 2015*. Selvityksiä ja ohjeita 2016/28. Helsinki: Oikeusministeriö.

Grönlund, Kimmo; Paloheimo, Heikki; Sundberg, Jan; Sänkiaho, Risto & Wass, Hanna (2005) Kiinnittyminen politiikkaan. Teoksessa Paloheimo, Heikki (toim.) *Vaalit ja demokratia Suomessa*. Helsinki: WSOY, 88–118.

Guo, Lei & Vargo Chris (2020) "Fake news" and emerging online media ecosystem: An integrated intermedia agenda-setting analysis of the 2016 U.S. presidential election. *Communication Research* 47:2, 178–200.

Gürel, Emet (2017) Swot analysis: a theoretical review. *The Journal of International Social Research* 10:51, 994–1006.

Hallberg, Pekka; Martikainen, Tuomo; Nousiainen, Jaakko & Tiikkainen, Päivi (2009) *Presidentin valta: Hallitsijanvallan ja parlamentarismin välinen jännite Suomessa 1919–2009*. Helsinki: Werner Söderström.

Hanitzsch, Thomas (2007) Deconstructing journalism culture: Toward a universal theory. *Communication Theory* 17:4, 367–385.

Harder, Raymond A.; Sevenans, Julie & Van Aelst, Peter (2017) Intermedia agenda setting in the social media age: How traditional players dominate the news agenda in election times. *The International Journal of Press/Politics* 22:3, 275–293.

Harju, Auli; Koljonen, Kari & Heinonen, Ari (2017) *Yyteistä uuteen alkuun: Toimittajien kertomuksia mediatyön murroksesta*. Tampere: Tampere University Press.

Haukio, Jenni & Suojanen, Maria (2004) Vaalikone poliittisena mediana. *Politiikka* 46:2, 128–136.

Haukio, Jenni (2007) Puolueiden puolueelliset vaalikoneet? Teoksessa Suojanen, Maria & Talponen, Jarno (toim.) *Vallaton vaalikone*. SoPhi Nro 103. Jyväskylä: Minerva, 77–101.

Haukio, Jenni (2012) Suomalaisten vaalikoneiden sisällöt: mediajatkeista kohti yksilöllistä yhteisöllisyyttä? *Politiikka* 54:1, 5–23.

Hautakangas, Mikko; Ahva, Laura & Haara, Paula (2017) *Sovittelujournalismin käsikirja*. Tampere: Journalismin, viestinnän ja median tutkimuskeskus COMET. https://sovittelujournalismi.fi/ (haettu 20.6.2019).

Heim, Kyle (2013) Framing the 2008 Iowa democratic caucuses: Political blogs and second-level intermedia agenda setting. *Journalism & Mass Communication Quarterly* 90:3, 500–519.

Helsingin Sanomat (2012) HS sijoitti kuntavaalien ehdokkaat arvokartalle mielipiteiden mukaan. *Helsingin Sanomat* 14.10.2012. https://www.hs.fi/politiikka/art-2000002571648.html (haettu 18.9.2019).

Helsingin Sanomat (2018) HS testaa eduskuntavaalien vaalikoneen kysymyksiä – osallistu kysymysten valintaan vastaamalla. *Helsingin Sanomat* 27.10.2018. https://www.hs.fi/politiikka/art-2000005877850.html (haettu 12.11.2019).

Helsingin Sanomat (2019) Pohjanmaalla sijaitsee vyöhyke, jolla suhtaudutaan nihkeästi ilmastotoimiin – Kartta näyttää oman äänestysalueesi tilanteen. *Helsingin Sanomat* 22.4.2019. https://www.hs.fi/politiikka/art-2000006079926.html (haettu 24.9.2019).

Helsingin Uutiset (2018) Laura Huhtasaari ylivoimainen suosikki Uutissuomalaisen vaalikoneessa. *Helsingin Uutiset* 9.1.2018. https://www.helsinginuutiset.fi/artikkeli/596902-laura-huhtasaari-ylivoimainen-suosikki-uutissuomalaisen-vaalikoneessa (haettu 12.6.2019).

Herkman, Juha (2011) *Politiikka ja mediajulkisuus*. Tampere: Vastapaino.

Hopmann, David Nicolas; Van Aelst, Peter & Legnante, Guido (2011) Political balance in the news: A review of concepts, operationalizations and key findings. *Journalism* 13:2, 240–257.

Howard, Philip N.; Bolsover, Gillian; Kollanyi, Bence; Bradshaw, Samantha & Neudert, Lisa-Maria (2017) *Junk news and bots during the U.S. election: What were Michigan voters sharing over Twitter?* The computational propaganda project. Data memo 26.3.2017. https://comprop.oii.ox.ac.uk/research/working-papers/junk-news-and-bots-during-the-u-s-election-what-were-michigan-voters-sharing-over-twitter/ (haettu 25.9.2019).

Huovinen, Annamari (2017) Miksi vaalilupaukset muuttuvat yhä vain korkealentoisemmiksi? *Politiikasta* 31.3.2017. https://politiikasta.fi/miksi-vaalilupaukset-muuttuvat-yha-vain-korkealentoisemmiksi/ (haettu 22.10.2019).

Hämäläinen, Unto (2002) *Onko tämä skuuppi? Politiikan toimittajan työtä 1950-luvulta nykypäivään*. Helsinki: Politiikan toimittajat ry.

Iltalehti (2018) Laura Huhtasaari on Iltalehden vaalikoneen suositelluin ehdokas – Niinistö jäi niukasti kakkoseksi. *Iltalehti* 21.1.2018. https://www.iltalehti.fi/politiikka/a/201801212200683318 (haettu 12.6.2019).

Isotalo, Veikko; Järvi, Theodora; von Schoultz, Åsa & Söderlund, Peter (2019) *Suomalainen äänestäjä 2003–2019*. Helsinki: Oikeusministeriö. https://www.vaalitutkimus.fi/documents/The-Finnish-Voter_20190709.pdf (haettu 5.9.2019).

Isotalus, Pekka (2017) *Mediapoliitikko*. Helsinki: Gaudeamus.

Jaakkola, Maarit (2013) *Hyvä journalismi: Käytännön opas kirjoittajalle*. Vantaa: Kansanvalistusseura.

Jaakola, Vesa (2012) Vaalikoneen käyttö ja mielen heuristiikat. *Politiikka* 54:1, 41–60.

Jansen, A. Severin; Eugster, Beatrice; Maier, Michaela & Adam, Silke (2019) Who drives the agenda: A seven-country comparison in the run-up to the 2014 European Parliament elections. *The International Journal of Press/Politics* 24:1, 7–26.

Jarvis, Jeff (2014) *Geeks bearing gifts: Imagining new futures for news*. New York: CUNY Journalism Press.

Jokinen, Jouko (2019a) Yle vastaa: Teemme monipuolista yhteistyötä kaupallisen median kanssa. *Yle* 8.4.2019. https://yle.fi/aihe/artikkeli/2019/04/08/yle-vastaa-teemme-monipuolista-yhteistyota-kaupallisen-median-kanssa (haettu 12.6.2019).

Jokinen, Jouko (2019b) Yle vastaa: Tasapuolisuus on vaalijournalismissa keskeistä. *Yle* 29.3.2019. https://yle.fi/aihe/artikkeli/2019/03/29/yle-vastaa-tasapuolisuus-on-vaalijournalismissa-keskeista (haettu 20.6.2019).

Journalisti (2020) Uutissuomalainen palasi kolmanneksi – Yle oli jälleen vuoden siteeratuin. *Journalisti* 30.1.2020. https://www.journalisti.fi/artikkelit/2020/1/uutissuomalainen-palasi-kolmanneksi-yle-oli-jlleen-vuoden-siteeratuin/ (haettu 1.7.2020).

Julkisen sanan neuvosto (2020) *Journalistin ohjeet ja liite*. https://www.jsn.fi/journalistin_ohjeet/ (haettu 27.5.2020).

Juntunen, Laura (2011) *Leikkaa–liimaa-journalismia? Tutkimus uutismedian lähdekäytännöistä*. Helsinki: Helsingin yliopisto, Viestinnän tutkimuskeskus CRC. http://www.helsinki.fi/crc/Julkaisut/leikkaaliimaa_raportti.pdf (haettu 20.8.2019).

Jääskeläinen, Atte (2015) Päätoimittajalta: Uusi journalismi etsii myös ratkaisuja. *Yle* 17.3.2015. https://yle.fi/uutiset/3-7871668 (haettu 20.6.2019).

Kajantie, Nora (2019) Yle vastaa: Kioskin vaalibotilla ei johdatella nuoria. *Yle* 29.3.2019. https://yle.fi/aihe/artikkeli/2019/03/29/yle-vastaa-kioskin-vaalibotilla-ei-johdatella-nuoria (haettu 13.6.2019).

Kansan Uutiset (2019) 24 yötä vaaleihin: ehdokkaille vaikea ymmärtää vaalikoneiden kysymyksiä – entä äänestäjille? *Kansan Uutiset* 21.3.2019. https://www.kansanuutiset.fi/artikkeli/4055219-24-yota-vaaleihin-ehdokkaille-vaikea-ymmartaa-vaalikoneiden-kysymyksia-enta-aanestajille (haettu 16.5.2019).

Kantola, Anu (2011) Notkean journalismin nousu. Teoksessa Kantola, Anu (toim.) *Hetken hallitsijat: Julkinen elämä notkeassa yhteiskunnassa*. Helsinki: Gaudeamus, 115–141.

Karvonen, Lauri (2010) *The personalisation of politics: A study of parliamentary democracies*. Colchester: ECPR Press.

Kauppinen, Tommi (2007) Vaalikoneiden tekninen toteutus ja kehittämistarpeet. Teoksessa Suojanen, Marja & Talponen, Jarmo (toim.) *Vallaton vaalikone*. SoPhi 103. Jyväskylä: Minerva, 127–156.

Kemppainen, Jouni (2019) Maakunnista arvostelua Ylelle ja Postille. *Maaseudun Tulevaisuus* 5.4.2019. https://www.maaseuduntulevaisuus.fi/mielipiteet/olga-kolumnit/artikkeli-1.406283 (haettu 12.6.2019).

Key, V. O. (Valdimer Orlando) (1966) *The responsible electorate: Rationality in presidential voting, 1936–1960* (With the assistance of Milton C. Cummings, Jr.) Cambridge: Belknap Press.

Kiviniemi, Teemu (2019) Näin keksimme vaalikoneen uudestaan – 5 keinoa tehdä ehdokkaan valitsemisesta kiinnostavampaa. *Yle News Labin blogi* 14.3.2019. https://newslab.yle.fi/blog/3lpCALgzagtq3gxVchdkNv (haettu 12.11.2019).

Kivioja, Pasi (2008) *Iltapäivälehdet mediakentän ja yhteiskunnan muutoksessa*. Tiedotusopin laitoksen julkaisuja, sarja A106. Tampere: Tampereen yliopisto.

Koljonen, Kari (2013a) *Seuraa johtajaa! Väliportaan päällikkötoimittajien muuttuvat roolit*. Tampere: Tampere University Press.

Koljonen, Kari (2013b) *Kriisi journalismissa: Kansakunnan katastrofit ja muuttuva professio*. Tiedotusopin väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopisto, Viestinnän, median ja teatterin yksikkö.

Koskenkorva, Erkki Aatos (2015) *Uutispelien suunnittelu*. Tietotekniikan pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201511133651 (haettu 21.9.2019)

Koskinen, Tero (2017) Kova paikka: Valtakoneiston pahin riesa on ollut vuosikymmenestä toiseen riippumaton ja rohkea journalisti. Teoksessa Pilke, Antti; Jääskeläinen, Susanna & Bjon, Sylvia (toim.) *Paluu journalismin tulevaisuuteen: Mihin politiikan toimittajia tarvitaan 2020-luvulla*. Helsinki: Politiikan toimittajat ry, 36–66.

Kovach, Bill & Rosentiel, Tom (2001) *The elements of journalism: What newspeople should know and the public should expect*. New York: Crown Publishers.

Kunelius, Risto; Noppari, Elina & Reunanen, Esa (2009) *Media vallan verkoissa*. Tiedotusopin laitoksen julkaisuja, sarja A112. Tampere: Tampereen yliopisto.

Kunelius, Risto & Reunanen, Esa (2016) Changing power of journalism: The two phases of mediatization. *Communication Theory* 26:4, 369–388.

Kunelius, Risto & Ruusunoksa, Laura (2008) Mapping professional imagination: On the potential of professional culture in the newspapers of the future. *Journalism Studies* 9:5, 662–678.

Laaksonen, Sami Tenoch (2019) *Vasemmistoliiton eduskuntavaaliehdokkaan kotisivu*. https://vasemmisto.fi/ehdokas/samitenochlaaksonen/ (haettu 22.10.2019).

Lahtinen, Hannu (2019) *Socioeconomic differences in electoral participation: Insights from the Finnish administrative registers*. Akateeminen väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Lang, Kurt & Lang, Gladys E. (1966) The mass media and voting. Teoksessa Berelson, Bernard & Janowitz, Morris (toim.) *Reader in public opinion and communication*. Toinen painos. New York: Free Press, 455–472.

Lapin Kansa (2019) Lapin yliopiston lehtori kritisoi Ylen nuorille suunnattu vaalikonetta. ”Räikeintä propagandaa, mitä ennen vaaleja on nähty”. *Lapin Kansa* 27.3.2019.

Lassy-Mäntyvaara, Johanna (2007) Kaupunkilaisten kunnallisvaalikone kansalaislähtöisenä julkisuuskokeiluna. Teoksessa Suojanen, Maria & Talponen, Jarno (toim.) *Vallaton vaalikone*. SoPhi Nro 103. Jyväskylä: Minerva, 103–125.

Leinonen, Nelli (2019) *”Ne pitää olla niin kuin vaaliohjelman mukaisia ne vastaukset”: Puolueiden eduskuntavaaliehdokkaiden vaalikonevastausten yhtenäisyys*. Johtamisen ja talouden tiedekunta, valtio-opin pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto.

Lindén, Carl-Gustav (2017) Algoritms for journalism: The future of news work. *The Journal of Media Innovations* 4:1, 60–76.

Lindfors, Sami (2019) Analyysi: Kyllä, feministit masinoivat vaalikonevastauksiaan, mutta se ei ole niin suuri juttu kuin mölyäjät väittävät – Täytä MTV:n vaalikone, jos haluat löytää sopivan ehdokkaan ilman epäilyjä. *MTV Uutiset* 21.3.2019. https://www.mtvuutiset.fi/artikkeli/analyysi-kylla-feministit-masinoivat-vaalikonevastauksiaan-mutta-se-ei-ole-niin-suuri-juttu-kuin-molyajat-vaittavat-tayta-mtv-n-vaalikone-jos-haluat-loytaa-sopivan-ehdokkaan-ilman-epailyja/7333412#gs.it3l5a (haettu 13.6.2019).

Lorenc, Katarzyna (2019) Voting advice applications as tools for researching and influencing voters: Agenda setting and framing in European VAAs. *World Scientific News* 129, 72–84.

Louwerse, Tom & Rosema, Martin (2014) The design effects of voting advice applications: Comparing methods of calculating matches. *Acta Politica* 49:3, 286–312.

Luo, Yunjuan; Burley, Hansel; Moe, Alexander & Sui, Mingxiao (2019) A meta-analysis of news media's public agenda-setting effects, 1972–2015. *Journalism & Mass Communication Quarterly* 96:1, 150–172.

Luostarinen, Heikki (1994) *Mielen kersantit. Julkisuuden hallinta ja journalistiset vastastrategiat sotilaallisissa konflikteissa*. Jyväskylä: Hanki ja jää.

Lupia, Arthur (1994) Shortcuts versus encyclopedias: Information and voting behavior in California insurance reform elections. *American Political Science Review* 88:1, 63–76.

Margolis, Michael (2007) E-Government and democracy. Teoksessa Dalton, Russell J. & Klingemann, Hans-Dieter (toim.) *The Oxford handbook of political behavior*. Oxford: Oxford University Press, 765–782.

Margolis, Michael & Resnick, David (2000) *Politics as usual: The cyberspace "revolution"*. Thousand Oaks: Sage.

McCombs, Maxwell E. & Shaw, Daniel L. (1972) The agenda-setting function of mass media. *Public Opinion Quarterly* 36:2, 176–187.

McCombs, Maxwell E. (1997) Building consensus: The news media's agenda-setting roles. *Political Communication* 14:4, 433–443.

McCombs, Maxwell (2004) *Setting the agenda: The mass media and public opinion*. Cambridge: Polity Press.

Meirick, Patrick C. (2004) Topic relevance reference groups and dimensions of distance: Political advertising and first- and third-person effects. *Communication Research* 31:2, 234–255.

Meraz, Sharon (2011) Using time series analysis to measure intermedia agenda-setting influence in traditional media and polical blog networks. *Journalism & Mass Communication Quarterly* 88:1, 176–194.

Miettinen, Jorma (1984) *Toimitustyö: Journalistiksi suunnistautuvan oppikirja*. Helsinki: Gaudeamus.

Moring, Tom & Mykkänen, Juri (2012) Vaalikampanjat ja viestinnällistyminen. Teoksessa Borg, Sami (toim.) *Muutosvaalit 2011*. Oikeusministeriön julkaisu OMSO 16/2012. Helsinki: Edita, 62–78.

MTV Uutiset (2017) Huhtasaari yhä MTV:n vaalikoneen selvästi suositelluin ehdokas – syynä vain muutama kysymys. *MTV Uutiset* 21.12.2017. https://www.mtvuutiset.fi/artikkeli/huhtasaari-yha-mtv-n-vaalikoneen-selvasti-suositelluin-ehdokas-syyna-vain-muutama-kysymys/6705598#gs.hyg449 (haettu 12.6.2019).

MTV Uutiset (2017) Laura Huhtasaari ylivoimainen ykkönen – näitä ehdokkaita MTV:n vaalikone on suositellut eniten. *MTV Uutiset* 20.12.2017. https://www.mtvuutiset.fi/artikkeli/laura-huhtasaari-ylivoimainen-ykkonen-naita-ehdokkaita-mtv-n-vaalikone-on-suositellut-eniten/6704368#gs.hydpre (haettu 12.6.2019).

Mykkänen, Juri (2011) Kognitiivinen mobilisaatio ja vaalikoneiden käyttö. *Politiikka* 53:1, 16–29.

Mykkänen, Juri (2012) Vaalikoneiden rationaalisuus. *Politiikka* 54:1, 3–4.

Mykkänen, Juri; Moring, Tom & Pehkonen, Juhani (2007) *Tutkimus vaalikoneiden käytöstä ja suhtautumisesta vaalikoneisiin: Vaalikoneet koetaan hyödyllisiksi*. Lehdistötiedote. https://www.hssaatio.fi/images/stories/tiedostot/vaalikoneraportti_suom__2_.pdf (haettu 12.6.2019).

Mykkänen, Juri & Moring, Tom (2012) Aktivoivaa tietoa? Vaalikoneet suomalaisessa julkisuudessa. Teoksessa Karppinen, Kari & Matikainen, Janne (toim.) *Julkisuus ja demokratia*. Tampere: Vastapaino, 161–180.

Mäkinen, Esa (2019a) Miksi HS:n vaalikone suosittaa yllättävää puoluetta? Vastauksia usein kysyttyihin kysymyksiin. *Helsingin Sanomat* 18.3.2019. https://www.hs.fi/politiikka/art-2000006030634.html (haettu 13.6.2019).

Mäkinen, Esa (2019b) Feministit ovat aattellisesti hyvin lähellä vihreitä, mutta erojakin ehdokkaiden vaalikonekannoissa löytyy. *Helsingin Sanomat* 13.3.2019. https://www.hs.fi/politiikka/art-2000006033697.html (haettu 13.6.2019).

Mäkinen, Esa (2019c) HS:n vaalikoneen algoritmi avoimena: miten lasketaan samanmielisyys puolueeseen? *Helsingin Sanomat* 13.3.2019. https://www.hs.fi/politiikka/art-2000006033700.html (haettu 13.6.2019).

Mäkinen, Esa (2019d) HS muutti vaalikoneen suositustapaa: uusi algoritmi avattuna ja selitettynä. *Helsingin Sanomat* 18.3.2019. https://www.hs.fi/politiikka/art-2000006039563.html (haettu 13.6.2019).

Nikunen, Kaarina (2011) *Enemmän vähemmällä. Laman ja teknologisen murroksen vaikutukset suomalaisissa toimituksissa 2009–2010*. Tampere: Tampereen yliopisto, Viestinnän, median ja teatterin yksikkö.

Nisbet, Matthew C. (2008) Agenda building. Teoksessa Donsbach, Wolfgang (toim.) *The international encyclopedia of communication*. Ensimmäinen painos. John Wiley & Sons, Ltd. https://doi.org/10.1002/9781405186407.wbieca035 (haettu 5.7.2020).

Norris, Pippa (1999) Who surfs? New technology, old voters and virtual democracy. Teoksessa Kamarck, Elaine C. & Nye, Joseph S. (toim.) *Democracy.com? Governance in a networked world*. Hollis: Hollis Publishing, 71–94.

Norris, Pippa (2001) *Digital divide: Civic engagement, information poverty and the Internet worldwide*. New York: Cambridge University Press.

Oikeusministeriö (2017) *Nettiäänestyksen edellytykset Suomessa: Nettiäänestystyöryhmän loppuraportti*. Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 60/2017. Helsinki: Oikeusministeriö.

Pajala, Tommi & Himberg, Johan (2019) Arvausta parempi – datatieteilijän näkökulma vaalikoneisiin. *Reaktor Blog* 10.5.2019. https://www.reaktor.com/blog/arvausta-parempi-eli-datatieteilijan-nakokulma-vaalikoneisiin/ (haettu 20.9.2019).

Paloheimo, Heikki (2007a) Vaalikoneiden käyttäjät vuoden 2003 eduskuntavaaleissa. Teoksessa Suojanen, Maria & Talponen, Jarno (toim.) *Vallaton vaalikone*. SoPhi Nro 103. Jyväskylä: Minerva, 57–76.

Paloheimo, Heikki (2007b) Eduskuntavaalit 1907–2003. Teoksessa Ollila, Anne & Paloheimo, Heikki *Kansanedustajan työ ja arki: Suomen eduskunta 100 vuotta*, osa 5. Helsinki: Edita, 173–369.

Paloheimo, Heikki toim. (2005) *Vaalit ja demokratia Suomessa*. Helsinki: WSOY.

Paloheimo, Heikki; Reunanen, Esa & Suhonen, Pertti (2005) Edustuksellisuuden toteutuminen. Teoksessa Paloheimo, Heikki (toim.) *Vaalit ja demokratia Suomessa*. Helsinki: WSOY, 252–289.

Patterson, Thomas E. (1994) *Out of order*. New York: Vintage Books/Randon House.

Pernaa, Ville (2007) Mistä nämä vaalit muistetaan? Teoksessa Pernaa, Ville; Niemi, Mari K. & Pitkänen, Ville (toim.) *Mielikuvavaalit: Kevään 2007 eduskuntavaalien mediailmiöt*. Turku: Kirja-Aurora, 15–32.

Pernaa, Ville (2019) Mutta mitä mieltä sä oot? *Suomen Kuvalehti* 104:14, 9.

Pikkala, Sari; Pekola-Sjöblom, Marianne & Piipponen, Sirkka-Liisa (2013) Kuntademokratian tila ja trendit. Teoksessa Borg, Sami (toim.) *Demokratiaindikaattorit 2013*. Oikeusministeriö, selvityksiä ja ohjeita 52/2013. Helsinki: Oikeusministeriö.

Pitkin, Hanna F. (1967) *The concept of representation*. Berkeley: University of California Press.

Pitkänen, Ville (2009) Mullistaako internet politiikan journalismin? Teoksessa Pernaa, Ville; Niemi, Mari K. & Pitkänen, Ville (toim.) *Politiikan journalismin tila Suomessa*. Turku: Kirja-Aurora, 109–144.

Popkin, Samuel (1991) *The reasoning voter: Communication and persuasion in presidential campaigns*. Chicago: The University of Chicago Press.

Rabinowitz, George & Macdonald, Stuart Elaine (1989) A directional theory of issue voting. *American Political Science Review* 83:1, 93–121.

Railo, Erkka & Ruohonen, Sini (2016) Verkon ja rahan vallassa – vaalit 2003–2015. Teoksessa Railo, Erkka; Niemi, Mari K.; Pitkänen, Ville & Ruohonen, Sini *Kamppailu vallasta: Eduskuntavaalit 1945–2015*. Jyväskylä: Docendo, 225–314.

Rodrigues, Luís Filipe; Oliveira, Abílio & Rodrigues, Helena (2019) Main gamification concepts: A systematic mapping study. *Heliyon* 5:7, e01993.

Rosema, Martin; Anderson, Joel & Walgrave, Stefaan (2014) The design, purpose, and effects of voting advice applications. *Electoral Studies* 36, 240–243.

Ruusuvirta, Outi (2010) Much ado about nothing? Online voting advice applications in Finland. Teoksessa Cedroni, Lorello & Garzia, Diego (toim.) *Voting advice applications in Europe*. Napoli: Civis, 47–63.

Ruusuvirta, Outi (2012) Vaalikoneet ja rationaalinen päätöksenteko. *Politiikka* 54:1, 24–40.

Sammallahti, Tere (2019) Onko HS:n vaalikonetta manipuloitu? – Yhdellä puolueella juuri oikeat vastaukset. *Uusi Suomi* 18.3.2019. http://teresammallahti.puheenvuoro.uusisuomi.fi/271950-onko-hsn-vaalikonetta-manipuloitu-yhdella-puolueella-juuri-oikeat-vastaukset (haettu 13.6.2019).

Schultz, Ida (2007) Journalistic gut feeling: Journalistic doxa, news habitus and orthodox news values. *Journalism Practice* 1:2, 190–207.

SEB (2017) E-communications and digital single market. *Special Eurobarometer 462* – April 2017. Brussels: European Union.

Setälä, Maija (2018) *Demokratian arvo: Teoriat, käytännöt ja mahdollisuudet*. Helsinki: Gaudeamus.

Seuri, Ville (2019a) Kuulin tästä artikkelista… *@villeseuri* 15.3.2019. https://twitter.com/villeseuri/status/1106609303492931590 (haettu 12.11.2019).

Seuri, Ville (2019b) Toimittajalta: Vaalikoneessa ministeri ja lähikiskan Möttönen ovat samalla viivalla, ja siksi tuloksen pitääkin yllättää. *Yle* 14.3.2019. https://yle.fi/uutiset/3-10683701 (haettu 12.6.2019).

Seuri, Ville (2019c) Ylen vaalikonetta käytetty yli miljoona kertaa – oletko sinä jo löytänyt ehdokkaasi? *Yle* 7.4.2019. https://yle.fi/uutiset/3-10726545 (haettu 13.8.2019).

Shaw, Daron R. & Sparrow, Bartholomew H. (1999) From the inner ring out: News congruence, cue-taking, and campaign coverage. *Political Research Quarterly* 52:2, 323–351.

Shoemaker, Pamela J. & Reese, Stephen D. (2014) *Mediating the message in the 21st century: A media sociology perspective*. Kolmas painos. New York/ Abingdon: Routledge.

Sigal, Leon V. (1973) *Reporters and officials: The organisation and politics of newsmaking*. Lexington: D.C. Heath and Company.

Strandberg, Kim (2009) Internet vaalikampanjassa – etulinjassa vai marginaalissa? Teoksessa Borg, Sami & Paloheimo, Heikki (toim.) *Vaalit yleisödemokratiassa: Eduskuntavaalitutkimus 2007*. Tampere: Tampere University Press, 60–93.

Strandberg, Kim (2016) Ehdokkaiden ja kansalaisten internetin ja sosiaalisen median poliittinen käyttö vuosien 2003–2015 eduskuntavaaleissa. Teoksessa Grönlund, Kimmo & Wass, Hanna (toim.) *Poliittisen osallistumisen eriytyminen: Eduskuntavaalitutkimus 2015*. Selvityksiä ja ohjeita 2016/28. Helsinki: Oikeusministeriö, 95–116.

Strandberg, Kim & Borg, Sami (2020) Internet ja sosiaalinen media osana vaalikampanjaa. Teoksessa Borg, Sami; Kestilä-Kekkonen, Elina & Wass, Hanna (toim.) *Politiikan ilmastonmuutos: Eduskuntavaalitutkimus 2019*. Oikeusministeriön julkaisuja 2020:5. Helsinki: Oikeusministeriö, 103–122.

STT (2019) *STT:n tyylikirja: Uutiskriteerit*. https://stt.fi/tyylikirja/ideastajutuksi/uutiskriteerit-ja-uutiskynnys/uutiskriteerit/ (haettu 15.6.2019).

Suhonen, Pertti (2006) *Mielipidetutkimukset ja yhteiskunta*. Tampere: Tampere University Press.

Suojanen, Maria & Talponen, Jarno toim. (2007) *Vallaton vaalikone*. SoPhi Nro 103. Jyväskylä: Minerva.

Suojanen, Maria (2007) Vaalikoneen lyhyt historia. Teoksessa Suojanen, Marja & Talponen, Jarmo (toim.) *Vallaton vaalikone*. SoPhi Nro 103. Jyväskylä: Minerva, 13–28.

Sweetser, Kaye D.; Golan, Guy J. & Wanta, Wayne (2008) Intermedia agenda setting in television, advertising, and blogs during the 2004 election. *Mass Communication & Society* 11:2, 197–216.

Söderlund, Peter (2016) Kannastaan epävarmat ja liikkuvat äänestäjät. Teoksessa Grönlund, Kimmo & Wass, Hanna (toim.) *Poliittisen osallistumisen eriytyminen: Eduskuntavaalitutkimus 2015*. Selvityksiä ja ohjeita 2016/28. Helsinki: Oikeusministeriö, 343–356.

Talouselämä (2019) Poliitikot antoivat ohjeita Ylen vaalikoneen kysymysten tekemiseen – ”Se oli huolenpitoa”. *Talouselämä* 15.3.2019. https://www.talouselama.fi/uutiset/poliitikot-antoivat-ohjeita-ylen-vaalikoneen-kysymysten-tekemiseen-se-oli-huolenpitoa/b15cb6df-bed5-3cf8-ae2c-44ec5aea74ec (haettu 12.6.2019).

Tiihonen, Aino & Vadén, Salla (2019) Eduskuntavaalit 2019 – ilmastovaalit? *Politiikasta* 10.6.2019. https://politiikasta.fi/eduskuntavaalit-2019-ilmastovaalit/ (haettu 23.9.2019).

Tilastokeskus (2018) *Väestön tieto- ja viestintätekniikan käyttö*. Helsinki: Tilastokeskus. Liitetaulukot osoitteessa https://www.stat.fi/til/sutivi/tau.html (haettu 13.6.2019).

Tilastokeskus (2019). *Eduskuntavaaleja koskeva Tilastokeskuksen PX-web -tietokanta*. http://www.stat.fi/til/evaa/tau.html (haettu 13.6.2019).

Toikkanen, Ilkka (2014) *Pinnallisista klikkikartoista yhteiskunnalliseen merkittävyyteen: Datajournalismin työprosessi Helsingin Sanomissa ja Ylessä*. Journalistiikan pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/43189 (haettu 20.8.2019).

Toivonen, Meri (2007) *Ennen muita: Skuuppi journalistisessa kulttuurissa*. Viestinnän pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Torsti, Pilvi (2016) *Vaalikirja*. Helsinki: Kalevi Sorsa-säätiö.

Turkkila, Matias (2019) Yle Kioski viritti vaalikoneensa tahallaan suosimaan vihervasemmistoa. *Uusi Suomi* 28.3.2019. http://matiasturkkila.puheenvuoro.uusisuomi.fi/272818-yle-kioski-viritti-vaalikoneensa-tahallaan-suosimaan-vihervasemmistoa (haettu 13.6.2019).

Upola, Terhi (2018) *Livenä ja läsnä: Verkon uudet juttutyypit*. Helsinki: Art House.

Urbinati, Nadia (2006) *Representative democracy*. Chicago: The University of Chicago Press.

Uskali, Turo & Kuutti, Heikki (2016) *Datajournalismin työkäytännöt*. Tampere: Vastapaino.

Uutismedia (2018) *Uutismedia verkossa 2018: Reuters Institute Digital News Report, Suomen maaraportti*. Tampere: Tampereen yliopisto, Journalismin, viestinnän ja median tutkimuskeskus COMET. http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-0796-7 (haettu 12.6.2019).

Uutismedia (2019) *Uutismedia verkossa 2019: Reuters Institute Digital News Report, Suomen maaraportti*. Tampere: Tampereen yliopisto, Journalismin, viestinnän ja median tutkimuskeskus COMET. https://trepo.tuni.fi/handle/10024/115555 (haettu 3.7.2019).

Vahti, Jukka (2017) Kun tiedotustilaisuuksien odottelusta tuli turhaa: Kuolevatko toimittajat sukupuuttoon yhä nopeammin muuttuvassa maailmassa? Teoksessa Pilke, Antti; Jääskeläinen, Susanna & Bjon, Sylvia (toim.) *Paluu journalismin tulevaisuuteen: Mihin politiikan toimittajia tarvitaan 2020-luvulla*. Helsinki: Politiikan toimittajat ry, 11–34.

Valaskivi, Katja; Noppari, Elina; Haara, Paula; Nelimarkka, Matti & Toivanen, Pihla (2019) *Sisältösekaannuksen selviytymisopas*. Tampere/Helsinki: Tampereen yliopisto, Journalismin, viestinnän ja median tutkimuskeskus COMET ja Aalto-yliopisto. https://sisaltosekaannus.fi/ (haettu 22.6.2019).

Van Aelst, Peter & Walgrave, Stefaan (2011) Minimal or massive? The political agenda setting power of the mass media according to different methods. *International Journal of Press/Politics* 16:3, 295–313.

van der Linden, Clifton & Vowles, Jack (2017) (De)coding elections: the implications of voting advice applications. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties* 27:1, 1–8.

Van Camp, Kirsten; Lefevere, Jonas & Walgrave, Stefaan (2014) The content and formulation of statements in voting advice applications: A comparative analysis of 26 VAAs. Teoksessa Garzia, Diego & Marschall, Stefan (toim.) *Matching voters with parties and candidates: Voting advice applications in a comparative perspective*. Colchester: ECPR Press, 11–31.

Vargo, Chris J. & Guo, Lei (2017) Networks, big data, and intermedia agenda setting: An analysis of traditional partisan, and emerging online U.S. news. *Journalism & Mass Communication Quarterly* 94:4, 1031–1055.

Vassil, Kristjan (2011) *Voting smarter? The impact of voting advice applications on political behavior*. European University Institute, Department of Political and Social Sciences. A Doctoral Thesis. Florence: EUI.

Vehkoo, Johanna (2012) *Painokoneet seis! Kertomuksia uuden journalismin ajasta*. Helsinki: Teos.

Verkkouutiset (2019) Kaikki ehdokkaat vastasivat samoin – huijattiinko vaalikonetta? *Verkkouutiset* 20.3.2019. https://www.verkkouutiset.fi/kaikki-ehdokkaat-vastasivat-samoin-huijattiinko-vaalikonetta/ (haettu 13.6.2019).

Vesa, Juho; Blomberg, Helena & Kroll, Christian (2015) Minimal and massive! Politicians' views on the media's political agenda setting power revisited. *The International Journal of Press/Politics* 20:3, 279–296.

Vihtonen, Erkki (2007) Vaalikoneen synty ja kehitys Yleisradiossa 1996–2006. Teoksessa Suojanen, Maria & Talponen, Jarno (toim.) *Vallaton vaalikone*. SoPhi Nro 103. Jyväskylä: Minerva, 29–38.

Virranta, Riikka (2018) Kohti laatuaikaa. *Suomen Lehdistö* 31.1.2018, 10–13.

Vliegenthart, Rens & Walgrave, Stefaan (2008) The contingency of intermedia agenda setting: a longitudinal study in Belgium. *Journalism & Mass Communication Quarterly* 85:4, 860–877.

Vonbun, Ramona; Kleinen-von Königslöw, Katharina & Schoenbach, Klaus (2016) Intermedia agenda-setting in a multimedia news environment. *Journalism* 17:8, 1054–1073.

Väliverronen, Jari (2017) Kenen joukoissa seisot? Journalistien on oltava entistä avoimempia arvoistaan ja sitoutumisistaan. Teoksessa Pilke, Antti; Jääskeläinen, Susanna & Bjon, Sylvia (toim.) *Paluu journalismin tulevaisuuteen: Mihin politiikan toimittajia tarvitaan 2020-luvulla*. Helsinki: Politiikan toimittajat ry, 69–97.

Väliverronen, Jari & Kunelius, Risto (2009) Politiikan journalismi medioitumisen aikakaudella. Teoksessa Väliverronen, Esa (toim.) *Journalismi murroksessa*. Helsinki: Gaudeamus, 225–247.

Wagner, Markus & Ruusuvirta, Outi (2012) Matching voters to parties: Voting advice applications and models of party choice. *Acta Politica* 47:4, 400–422.

Walgrave, Stefaan & Van Aelst, Peter (2016) Political agenda setting and the mass media. Teoksessa Thompson, William R. (toim.) *Oxford research encyclopedia of politics*. doi: 10.1093/acrefore/9780190228637.013.46 (haettu 25.8.2020).

WAPOR (2019) *ESOMAR/WAPOR Guide to Opinion Polls*. Verkkodokumentti. https://wapor.org/publications/esomar-wapor-guide-to-opinion-polls/ (haettu 20.2.2019).

Wass, Hanna & Borg, Sami (2016) Yhdenvertaisuus äänestyskopissa: äänestysaktiivisuus vuoden 2015 eduskuntavaaleissa. Teoksessa Grönlund, Kimmo & Wass, Hanna (toim.) *Poliittisen osallistumisen eriytyminen: Eduskuntavaalitutkimus 2015*. Selvityksiä ja ohjeita 2016/28. Helsinki: Oikeusministeriö, 177–199.

Yle (2016) Pohjoismainen datajournalismipalkinto Ylen Kandideitti-vaalikoneelle. *Yle* 25.4.2016. https://yle.fi/aihe/artikkeli/2016/04/25/pohjoismainen-datajournalismipalkinto-ylen-kandideitti-vaalikoneelle (haettu 20.8.2019).

Yle (2019) Entä jos olisit Antti Rinne? Kokeile, millaisen hallituksen muodostaisit. *Yle* 26.4.2019. https://yle.fi/uutiset/3-10754560 (haettu 24.9.2019).

Yle (2019) Haluatko tietää, mitä kansanedustajasi saa aikaan? Voitto-robotti valvoo uutta eduskuntaa puolestasi. *Yle* 17.4.2019. https://yle.fi/uutiset/3-10729828 (haettu 6.10.2019).

Yle (2019) Vastaa viiteen kysymykseen ja testaa, millä puolueella on samanlaiset arvot kuin sinulla. *Yle* 8.4.2019. https://yle.fi/uutiset/3-10685144 (haettu 12.6.2019).

Yle (2019) Osui ja upposi – Ylen vaalisisällöt koettiin tärkeiksi varsinkin nuorten keskuudessa. *Yle* 24.5.2019. https://yle.fi/uutiset/3-10799884 (haettu 7.10.2019).

Youmans, Willian Lafi, & York, Jillian C. (2012) Social media and the activist toolkit: User agreements, corporate interests, and the information infrastructure of modern social movements. *Journal of Communication* 62:2, 315–329.

Data-aineistot

FSD1260 Karvonen, Lauri (Åbo Akademi) & Paloheimo, Heikki (Tampereen yliopisto): Eduskuntavaalitutkimus 2003 [sähköinen tietoaineisto]. Versio 1.1 (2012-01-05). Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto [jakaja]. http://urn.fi/urn:nbn:fi:fsd:T-FSD1260

FSD2269 Paloheimo, Heikki (2007): Eduskuntavaalitutkimus 2007 [sähköinen tietoaineisto]. Versio 1.1 (2012-01-05). Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto [jakaja]. http://urn.fi/urn:nbn:fi:fsd:T-FSD2269

FSD2653 Borg, Sami (Tampereen yliopisto) & Grönlund, Kimmo (Åbo Akademi): Eduskuntavaalitutkimus 2011 [sähköinen tietoaineisto]. Versio 3.0 (2018-08-27). Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto [jakaja]. http://urn.fi/urn:nbn:fi:fsd:T-FSD2653

FSD3067 Grönlund, Kimmo (Åbo Akademi) ja Kestilä-Kekkonen, Elina (Tampereen yliopisto): Eduskuntavaalitutkimus 2015 [sähköinen tietoaineisto]. Versio 1.0 (2016-06-13). Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto [jakaja]. http://urn.fi/urn:nbn:fi:fsd:T-FSD3067

Eduskuntavaalitutkimus 2019. Julkaisematon sähköinen tietoaineisto. (Arkistoidaan Tietoarkistoon vuoden 2019 kansallisen eduskuntavaalitutkimuksen pääraportin julkistamisen jälkeen vuonna 2020.)

Liitteet

Liite 1. Perustiedot tutkimusta varten kootuista uusista kyselyaineistoista

Seuraavassa kuvataan tiiviisti tässä tutkimuksessa hyödynnettävät kyselyaineistot vuoden 2018 presidentinvaalista ja vuoden 2019 eduskuntavaaleista. Vaalikoneet 2020 -hanke osallistui kysymyksillään molemmissa vaaleissa Kantar TNS:n toteuttamiin vaalien seurantatutkimuksiin, joiden sisällöistä vastasivat muilta osin Sakari Nurmela ja Juhani Pehkonen. (Otospohjaisten kyselyjen lisäksi Vaalikoneet 2020 -hanke kokosi mainittujen vaalien yhteydessä myös vaalikoneisiin linkitettyjä kyselyjä Ylen ja HS:n vaalikoneiden käyttäjiltä. Näiden linkitettyjen kyselyjen tuloksia hyödynnetään tutkimushankkeen muissa julkaisuissa mutta ei tässä tutkimuksessa.)

Kantar TNS kokosi vuoden 2018 otospohjaisen presidentinvaalikyselyn vaalin jälkeen 2.2.–7.2.2018 ja siihen vastasi yhteensä 1007 18–79-vuotiasta äänioikeutettua. Eduskuntavaalien vastaava seuranta-aineisto koottiin puolestaan 18.4.–24.4.2019. Tähän kyselyyn osallistui yhteensä 1039 alle 80-vuotiasta äänioikeutettua. Vastaajakunnat edustavat valtakunnallisesti äänioikeutettua väestöä.

Molemmat aineistot kerättiin Kantar TNS:n GallupKanava-internetpaneelin äänioikeutetuilta vastaajilta. Kaikkiaan GallupKanavan käyttötarkoitus on toteuttaa toimeksiannosta tehtäviä mielipidekyselyiden tiedonkeruita. Paneelin muodostavat jäseniksi rekrytoidut 15 vuotta täyttäneet Suomen kansalaiset. Itserekrytoituminen ei ole mahdollista. Paneelin koko on noin 30 000. Kattava paneelirakenne takaa vastaajia kaikkiin tutkimustarpeisiin sekä erityyppisten väestö- ja asenneryhmien saamisen mukaan tutkimuksiin. Tutkimusten väestöä edustava näyte perustuu sukupuoli-, ikä- ja aluerakenteeseen. Tutkimusvastaaminen on laiteriippumatonta. Vastaaja päättää millä laitteella hän

haluaa osallistua ja valitsee itse, milloin hän vastaa ennen ilmoitettua määräaikaa.

Molempia kyselyaineistoja käytetään tässä tutkimuksessa painotettuina siten, että ne edustavat perusjoukkoaan tasapainoisesti keskeisten sosiodemografisten tekijöiden mukaan (sukupuoli, ikä, alue). Prosentuaalisiin kyselytuloksiin liittyvät painottamattomat vastaajamäärät on ilmoitettu joko taulukkojen ja kuvioiden yhteydessä tai liitetaulukoista kirjan lopussa.

Millä tahansa tiedonkeruumenetelmällä koottuihin, yhteiskunnallisia aiheita koskeviin kyselyihin muodostuu sellaisten vastaajien yliedustusta, jotka ovat yhteiskunnallisista asioista keskimääräistä kiinnostuneempia. Tällainen yliedustus on otettu huomioon tutkimustulosten tulkinnassa, esimerkiksi arvioitaessa vaalikoneiden käyttömääriä. Tutkimuksessa ei toteuteta varsinaisia kausaalianalyysejä, eikä määrällisiä eroja pääsääntöisesti testata tilastollisin merkitsevyystestein. Kuvailevien analyysien tulkinnat prosenttiosuuksien merkittävistä eroista perustuvat kuitenkin tietoon ryhmien vastaajamääristä sekä tietoon siitä, minkä suuruiset erot prosenttiyksikköinä ovat erikokoisten ryhmien välillä olennaisia tilastollisessa päättelyssä.

Molemmat kyselyaineistot tullaan arkistoimaan Yhteiskuntatieteelliseen tietoarkistoon tutkimushankkeen päätyttyä. Laajat aineistokuvaukset löytyvät sen jälkeen kätevimmin Tietoarkiston aineistokuvailuista (www.fsd.tuni.fi).

Vuoden 2019 eduskuntavaaleja koskeva Kantar TNS:n otosaineisto on koottu samalla tavalla kuin seuraavassa listatut, tietoarkistoon arkistoidut eduskuntavaalien seurantatutkimukset vuosilta 1999 (FSD1042), 2003 (FSD2024), 2007 (FSD2419) ja 2011 (FSD2630). Näissä tutkimusaineistoissa on tiedusteltu suomalaisten vaalikoneiden käyttöä ja vuosien 2007 ja 2011 seurantatutkimukset sisältävät enemmänkin kysymyksiä vaalikoneiden merkityksestä ja niihin suhtautumisesta.

FSD1042. Moring, Tom (Helsingin yliopisto) & Suomen Gallup & Changes in Finnish TV Election Campaigns -projekti: Eduskuntavaalien 1999 seuranta [sähköinen tietoaineisto]. Versio 2.2 (2006-08-07).

FSD2024. Moring, Tom (Helsingin yliopisto) & TNS Gallup Oy: Eduskuntavaalien 2003 seuranta [sähköinen tietoaineisto]. Versio 2.0 (2018-07-17). Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto [jakaja].

FSD2419. Moring, Tom (Helsingin yliopisto) & TNS Gallup Oy: Eduskuntavaalien 2007 seuranta [sähköinen tietoaineisto]. Versio 1.0 (2009-06-29). Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto [jakaja].

FSD2630. Moring, Tom (Helsingin yliopisto) & TNS Gallup Oy: Eduskuntavaalien 2011 seuranta [sähköinen tietoaineisto]. Versio 2.0 (2018-07-20). Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto [jakaja].

Liite 2.
Vuoden 2018 presidentinvaalin ja vuoden 2019 eduskuntavaalien tulokset

Liitetaulukko 2.1. Vuoden 2018 presidentinvaalin ehdokkaat ja tulokset[a]

Ehdokkaan puolue/ taustaorganisaatio	Ehdokas	Äänimäärä	Ääniosuus (%)
Sitoutumaton valitsijayhdistys	Niinistö, Sauli	1875342	62,6
Vihreä liitto	Haavisto, Pekka	371254	12,4
Perussuomalaiset	Huhtasaari, Laura	207337	6,9
Sitoutumaton valitsijayhdistys	Väyrynen, Paavo	185305	6,2
Suomen Keskusta	Vanhanen, Matti	122383	4,1
Suomen Sosialidemokraattinen Puolue	Haatainen, Tuula	97294	3,2
Vasemmistoliitto	Kyllönen, Merja	89977	3,0
Suomen ruotsalainen kansanpuolue	Torvalds, Nils	44776	1,5
Yhteensä		2993668	100,0

[a] Lähde: oikeusministeriön vaalisivusto vaalit.fi. Vaalin kotimaan äänestysprosentti oli 69,9.
Sauli Niinistö tuli valituksi presidentiksi jo ensimmäisessä vaalissa.

Liitetaulukko 2.2. Vuoden 2019 eduskuntavaalien tulos: puolueiden paikat, paikkamuutokset 2015–2019, ääniosuus ja ääniosuusmuutokset 2015–2019 (lkm, % ja %-yks.)

Puolue	Paikat 2019	Muutos 2015–19	Ääniosuus 2019 (%)	Muutos 2015–19[a]
SDP	40	(+6)	17,7	(+1,2)
PS	39	(+1)	17,5	(-0,2)
KOK	38	(+1)	17,0	(-1,2)
KESK	31	(-18)	13,8	(-7,3)
VIHR	20	(+5)	11,5	(+3,0)
VAS	16	(+4)	8,2	(+1,0)
RKP	9	(0)	4,5	(-0,3)
KD	5	(0)	3,9	(+0,4)
SIN	-	.	1,0	.
Muut puolueet	-	(0)	2,0	(+0,9)
Muut ryhmittymät[b]	2	(+1)	2,9	(+2,3)
Yhteensä	200		100,0	

Lähde: oikeusministeriön vaalisivusto vaalit.fi.

[a] Ääniosuuden muutos prosenttiyksikköinä.

[b] Sisältää Ahvenanmaan paikan sekä valitsijayhdistysten kautta toimineen Liike Nyt -ryhmittymän paikan.

Liite 3.
Muut liitetaulukot

Liitetaulukko 3.1. Painottamattomat vastaajamäärät kuvioon 2.3: Vaalikoneiden käyttö eduskuntavaalien tietolähteenä viidessä ikäryhmässä vuosien 2003–2019 eduskuntavaaleissa

	18–29-v.	30–39-v.	40–49-v.	50–64-v.	65–	Kaikki
2003	295	206	204	343	222	1270
2007	261	188	211	400	362	1422
2011	225	176	203	322	372	1298
2015	319	268	159	344	503	1587
2019	243	193	230	363	551	1580

Lähdeaineistot: FSD1260, FSD2269, FSD2653, FSD3067. Vuoden 2019 kansallisen eduskuntavaalitutkimuksen aineisto arkistoidaan Tietoarkistoon (FSD) vuonna 2020.

Liitetaulukko 3.2. Painottamattomat vastaajamäärät kuvioissa 6.3, 6.4, 6.5, 6.6, 6.7, 6.8, 7.3, 7.5, 7.6 ja 7.8

	Eduskuntavaalit 2019	Presidentinvaali 2018
Kuvio 6.3 Mitä vaalikoneita käytti?	720	345
Kuvio 6.4 Tietolähteet äänestyspäätöksen tukena	939	886
Kuvio 6.5 Suhtautuminen vaalikoneisiin ja niiden käyttöön	1039	1007
Kuvio 6.6 Suhtautuminen vaalikoneisiin omakohtaisen käytön mukaan		
– käytti vuoden 2019 eduskuntavaaleissa	720	.
– ei käyttänyt ek-vaaleissa 2019 mutta käyttänyt aiemmin	140	.
– ei ole käyttänyt koskaan	174	.
Kuvio 6.7 Vaalikoneet eduskuntavaaleissa: suht. väittämiin	720	.
Kuvio 6.8 Vaalikoneet ehdokkaan löytämisen apuna	720	.
Kuvio 7.3 Puoluevalinnan syyt	939	.
Kuvio 7.5 Iän korrelaatiot puoluevalinnan perusteisiin	939	.
Kuvio 7.6 Ehdokasvalinnan perusteet	939	.
Kuvio 7.8 Suhtautuminen kahteen vaalikoneväittämään		
– kaikki vaalikoneita käyttäneet	720	.
– alle 30-vuotiaat vaalikoneita käyttäneet	101	.

Liitetaulukko 3.3. Painottamattomat vastaajamäärät kuvioissa 6.1, 6.2, 7.1, 7.2, 7.4 ja 7.7

	EKV2019: Kuviot 6.1, 6.2 ja 7.1	PV2018: Kuvio 6.2	EKV2019: Kuvio 7.2	EKV2019: Kuviot 7.4 ja 7.7
Kaikki	(1039)	(990)	(720)	(939)
Nainen	(487)	(455)	(362)	(437)
Mies	(552)	(535)	(358)	(502)
Alle 30 vuotta	(123)	(96) 18–30	(101)	(98)
30–39 vuotta	(155)	(149) 31–40	(125)	(133)
40–49 vuotta	(171)	(176) 41–50	(121)	(151)
50–59 vuotta	(177)	(187) 51–60	(126)	(162)
60–69 vuotta	(212)	(382) 61–	(139)	(201)
Yli 69 vuotta	(201)		(108)	(194)
Peruskoulutus	(410)	(377)	(255)	(344)
Muu koulutus	(414)	(426)	(297)	(385)
Akateeminen	(205)	(184)	(163)	(203)
Johtava asema/ylempi toimihlö	(156)	(133)	(123)	(148)
Alempi toimihlö	(113)	(118)	(87)	(105)
Työntekijä	(230)	(231)	(150)	(193)
Yrittäjä	(67)	(65)	(49)	(59)
Opiskelija	(68)	(43)	(57)	(60)
Eläkeläinen	(325)	(316)	(197)	(314)
Työtön	(54)	(49)	(39)	(41)
SAK	(104)	(117)	(63)	(98)
Akava	(158)	(178)	(128)	(154)
STTK	(74)	(96)	(55)	(67)
Alle 20 000 e	(139)	(115)	(97)	(117)
20000–35000 e	(141)	(133)	(91)	(124)
35000–50000 e	(186)	(198)	(125)	(174)
50000–85000 e	(249)	(231)	(180)	(231)
Yli 85000 e	(158)	(150)	(111)	(153)
Helsinki ja Uusimaa	(332)	(320)	(244)	(305)
Etelä-Suomi	(222)	(216)	(153)	(201)
Länsi-Suomi	(227)	(222)	(157)	(202)
Pohjois-/Itä-Suomi	(258)	(232)	(166)	(231)
Pääkaupunkiseutu	(241)	(229)	(180)	(220)
Kaupunkimainen kunta	(557)	(516)	(382)	(498)
Taajaan asuttu	(138)	(149)	(85)	(123)
Maaseutumainen	(103)	(96)	(73)	(98)
SDP	(141)	(116)	(94)	(141)
PS	(147)	(74)	(103)	(147)
KOK	(168)	(156)	(127)	(168)
KESK	(102)	(102)	(57)	(102)
VIHR	(112)	(101)	(99)	(112)
VAS	(89)	(66)	(69)	(89)
RKP	(30)	(24)	(22)	(30)
KD	(28)	(20)	(19)	(28)
Äänesti	(939)	(876)	(679)	(939)
Ei äänestänyt	(82)	(97)	(32)	(.)
Äänesti ennakkoon	(570)	(548)	(406)	(570)
Äänesti vaalipäivänä	(369)	(328)	(273)	(369)

Liitetaulukko 4.1. Neljän median laatimat jutut vaalikoneista vuoden 2018 presidentinvaalissa (kpl)

Vaalikonejutut	Yle	HS	IL	MTV	Kaikki
Juttujen lkm	8	9	11	7	35
Ka-pituus (merkkiä)	4253	5024	2846	1406	3440
Kysymysten lkm per juttu					
Yksi	3	2	6	4	15
Kaksi–kolme	0	2	1	0	3
Vähintään neljä	3	4	3	3	11
Nolla	2	1	1	2	6
Visuaalisten elementtien lkm jutuissa[a]					
Taulukot/kuvaajat	2	4	0	0	6
Valokuvat	8	6	11	6	31
Muut[b]	1	2	4	2	9

[a] Kappalemäärät kertovat sen, kuinka monessa vaalikonejutussa on ollut esimerkiksi valokuvia.

[b] Muut sisältää esimerkiksi videoklippejä ja someupotuksia.

Liitetaulukko 4.2. Neljän median laatimat jutut vaalikoneista vuoden 2019 eduskuntavaaleissa (kpl)

Vaalikonejutut	Yle	HS	IL	MTV	Kaikki
Juttujen lkm	26	16	12	10	64
Ka-pituus (merkkiä)	3471	5503	4166	3918	4179
Kysymysten lkm per juttu					
Yksi	12	0	6	6	24
Kaksi–kolme	3	5	1	1	10
Vähintään neljä	3	4	1	0	8
Nolla	8	7	4	3	22
Visuaalisten elementtien lkm jutuissa[a]					
Taulukot/kuvaajat	9	5	1	5	20
Valokuvat	22	11	12	1	46
Muut[b]	5	3	5	10	23

[a] Kappalemäärät kertovat sen, kuinka monessa vaalikonejutussa on ollut esimerkiksi valokuvia.

[b] Muut sisältää esimerkiksi videoklippejä ja someupotuksia.

Liitetaulukko 5.1. Teemojen esiintyminen median eduskuntavaalikonekysymyksissä (%)

Teema	Yle	HS	Alma	MTV	IS	Ksml/Tamp	Kaikki
Talouspolitiikka	10	13	16	9	3	4	9
Työmarkkinat	0	3	8	9	6	12	6
Sote-asiat	20	23	16	23	20	20	21
Koulutus	10	10	4	11	9	4	8
Ympäristö	20	20	12	20	17	12	17
Liikenne	10	7	8	0	6	12	7
Ulkopolitiikka	7	7	4	9	11	4	7
Turvallisuus	13	0	4	11	11	8	8
Muut[a]	10	17	28	9	17	24	17
Yhteensä (%)	100	100	100	100	100	100	100
Teemojen lkm (N)	(30)	(30)	(25)	(35)	(35)	(25)	(180)

[a] Esimerkiksi maahanmuuttopolitiikka, kilpailupolitiikka, poliitikon rooli tai moraalikysymykset

Liitetaulukko 5.2. Presidenttiehdokkaiden esiintyminen vaalikonejuttujen otsikoissa ja ingresseissä (%)

Ehdokas	Yle	HS	IL	MTV	Kaikki
Sauli Niinistö	18	42	19	11	25
Pekka Haavisto	8	0	6	0	4
Laura Huhtasaari	8	17	31	33	17
Paavo Väyrynen	5	13	31	0	11
Matti Vanhanen	10	25	19	0	15
Tuula Haatainen	5	0	13	0	4
Merja Kyllönen	8	4	6	0	6
Nils Torvalds	8	0	0	11	4
Juttujen lkm (N)	(40)	(24)	(16)	(9)	(89)

Liitetaulukko 5.3. Presidenttiehdokkaiden mainitseminen vaalikonejuttujen leipätekstissä (%)

Ehdokas	Yle	HS	IL	MTV	Kaikki
Sauli Niinistö	65	83	69	56	70
Pekka Haavisto	35	58	69	33	47
Laura Huhtasaari	38	58	75	67	53
Paavo Väyrynen	43	42	69	44	47
Matti Vanhanen	38	58	75	44	51
Tuula Haatainen	28	46	56	56	40
Merja Kyllönen	33	46	50	33	39
Nils Torvalds	33	46	44	44	39
Juttujen lkm (N)	(40)	(24)	(16)	(9)	(89)

Liitetaulukko 5.4. Presidenttiehdokkaiden siteeraaminen vaalikonejuttujen leipätekstissä (%)

Ehdokas	Yle	HS	IL	MTV	Kaikki
Sauli Niinistö	18	17	50	22	24
Pekka Haavisto	8	17	38	33	18
Laura Huhtasaari	3	13	25	11	10
Paavo Väyrynen	10	17	31	22	17
Matti Vanhanen	10	25	38	22	20
Tuula Haatainen	10	17	38	11	17
Merja Kyllönen	8	17	38	11	16
Nils Torvalds	10	13	31	22	16
Juttujen lkm (N)	(40)	(24)	(16)	(9)	(89)

Liitetaulukko 5.5. Presidenttiehdokkaiden esiintyminen vaalikonejuttujen valokuvissa (%)

Ehdokas	Yle	HS	IL	MTV	Kaikki
Sauli Niinistö	30	21	38	56	31
Pekka Haavisto	18	13	19	56	20
Laura Huhtasaari	20	8	38	67	25
Paavo Väyrynen	13	17	19	56	19
Matti Vanhanen	23	21	31	56	27
Tuula Haatainen	13	8	19	56	17
Merja Kyllönen	15	8	13	56	17
Nils Torvalds	15	8	13	56	17
Juttujen lkm (N)	(40)	(24)	(16)	(9)	(89)

EHDOKKAIDEN mielipiteitä kartoittavilla vaalikoneilla Suomessa jo yli 20 vuoden historia. Ehdokaskeskeisen vaalijärjestelmänsä vuoksi Suomi on kansainvälisesti vertaillen vaalikoneiden lukumäärän, laadun ja käyttömäärien erityistapaus – jonkinlainen luvattu maa.

TEOS *Käyttöliittymä vaaleihin: Tutkimus vaalikoneista kansalaisten, ehdokkaiden ja journalismin näkökulmista* tarjoaa ajantasaisen ja kattavan kokonaiskuvan vaalikoneiden nykyisestä asemasta ja merkityksestä suomalaisessa poliittisessa järjestelmässä ja viestintäkentässä. Täysin uusia tutkimuksellisia näkökulmia ovat vaalikonejournalismi sekä ehdokkaiden näkemykset vaalikoneista. Tutkimusaineisto koostuu valitsijakyselyistä, vaalikoneiden analyysista, vaalikoneita koskevista uutisista sekä ehdokkaiden, kampanjavastaavien ja vaalikoneiden tekijöiden haastatteluista.

TEOS on suunnattu tiedeyhteisölle, journalisteille ja vaalikoneista kiinnostuneille kansalaisille.

ISBN 978-952-359-027-4

9 789523 590274

TAMPERE UNIVERSITY PRESS

Kansi: Miika Immonen